GAP EYLEM PLANI

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GAP

GAP VE TURİZM

2012

Basım Yeri
Bilnet Matbaacılık
Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.
T: 0216 444 44 03
www.bilnet.net.tr

ISBN 978-605-4667-27-7

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **4**

1. GİRİŞ **5**

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TURİZM **8**

2.1. Küresel Turizm Sektörü 8

2.2. Türkiye Turizm Sektörü 10

3. GAP BÖLGESİ'NDE TURİZM **19**

3.1. Arkeolojik ve Doğal Sit Alanları 20

3.2. Milli Parklar, Tabiat Parkları, Tabiat Koruma Alanları 23

3.3. Turizm Merkezleri Kültür ve Turizm Koruma ve Geliştirme Bölgeleri 23

3.4. Kültürel ve Folklorik Değerler 25

4. TURİZM SEKTÖRÜNDE ARZ VE TALEP YAPISI **29**

4.1. GAP BÖLGESİ'NDE YATAK ARZI 30

4.2. GAP BÖLGESİ'NDE TURİZM TALEBİ 39

5. TURİZM ÖRGÜTLERİ ve TURİZM FAALİYETLERİ **50**

5.1. Kamu Kurumları 50

5.2. Vakıf ve Sivil Toplum Örgütleri 53

5.3. Özel Sektör 53

5.4. GAP Bölgesi Turları ve Tur Güzergahları 55

5.5. Turizm Eğitimi 60

6. GAP BÖLGESİ'NDE TURİZM ÇALIŞMALARI **63**

6.1. GAP Master Planı 63

6.2. GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Projesi 64

6.3. GAP Bölgesi İlleri Turizm Envanterleri ve Turizmi Geliştirme Planları 64

6.4. Kalkınma Bakanlığı-Dokuzuncu Kalkınma Planında GAP (2007-2013) ... 87
6.5. GAP Bölgesi'nde Kalkınma Ajansları Çalışmaları ... 88
6.6. Sosyal Destek Programı (SODES) ... 89
6.7. Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013) ... 89
6.8. Güneydoğu Anadolu Kültürel Mirasının Korunması ve Turizmin Geliştirilmesi Planı ... 91
6.9. GAP Eylem Planı ... 92
6.10. Kültür Varlıklarının Korunması ve Geliştirilmesi ... 95
6.11. GAP Turizm Master Planı 2011 ... 95

7. GAP BÖLGESİ'NİN TURİZM POTANSİYELİ ... 97
7.1. Bölge'nin Coğrafyası ... 97
7.2. Bölge'nin Tarihi ... 101

8. BÖLGE'NİN TURİZM DEĞERLERİ ... 109
Adıyaman ... 109
Batman ... 132
Diyarbakır ... 144
Gaziantep ... 182
Kilis ... 205
Mardin ... 216
Siirt ... 239
Şanlıurfa ... 250
Şırnak ... 293

9. SON SÖZ ... 303

KAYNAKÇA ... 304

ÖNSÖZ

Kültür ve inanç turizmi açısından önem arz eden tarihi yapıları barındıran Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kültürel mirasın açığa çıkması ve korunması için çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. 1989 GAP Master Planı'nda turizm sektörünün gelişmesi için stratejiler belirlenmiş; turizm öncelikli sektörlerden biri olarak saptanmıştır. 2002-2010 yıllarını kapsayan GAP Bölge Kalkınma Planı'nda kültür varlıklarının korunmasına yönelik adımlar atılmış, bölge'deki kültürel değerlerin restorasyonun ve düzenlenmesinin yapılması, Mardin Kenti, Diyarbakır Surları gibi bazı değerlerin Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınması hedeflenmiştir.

2007'de bölge'nin potansiyellerini değerlendirerek, gelecekte uygulanabilecek programlar ve projeler için kapsamlı bir çerçeve oluşturulmasına yönelik önerilerin geliştirilmesi amacıyla, GAP Bölgesi için Rekabet Gündemi tasarlanmıştır. Bölge ekonomisinin dönüşümü için çerçeve oluşturulmasına yönelik bir girişim olan Rekabet Gündemi'nde tarihsel/kültürel özgünlüğü koordine etmek suretiyle "Sürdürülebilir Medeniyetler Beşiği" turizm markasını yaratmak için uzmanlaşmak amaçlanmıştır. GAP Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi, Turizm Stratejisi 2023 kapsamında 9 tematik bölgeden biri olarak önerilmiştir. Turizm Stratejisi Eylem Planı 2007-2013 kapsamında Mardin'in de içinde yer aldığı kültür kentlerinde kültür turizmi canlandırılarak marka kültür kentlerinin oluşturulması planlanmaktadır. Bunların yanı sıra GAP Eylem Planı'na göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi "Kültür Envanteri Projesi"nin hayata geçirilmesi öngörülmektedir. SODES (Sosyal Destek Programı) kapsamında "GAP İlleri Tarih, Kültür ve Turizm Dokümantasyon Merkezi" projesi Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yürütülmektedir. GAP Eylem Planı'nda, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ekseninde kültür varlıklarının korunması ve turizmin canlandırılmasına yönelik projeler yer almakta olup, ilgili kurumlar tarafından çalışmalara devam edilmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki turizm potansiyelini ortaya koymak amacıyla hazırlanan bu kitap Dünya, Avrupa ve Türkiye'de turizm sektörü ile ilgili genel bilgilerden, GAP Bölgesi'nde kültürel zenginliğin oluşmasını sağlayan tarihsel gelişiminden, sektörün sahip olduğu bölgesel göstergelerden, sektöre yapılan kamu yatırımlarından, bölge'ye gelen turist profillerinden, turizm çeşitliliğini oluşturan unsurlardan ve konaklama tesislerine ait istatistiki bilgilerden oluşmaktadır.

Bölgedeki turizm sektörü için önem arz eden bu unsurların detaylı olarak tanımlanmasının turizm acısından mevcut potansiyeli ortaya çıkaracağını, kaynakların doğru ve etkili kullanılmasına yardımcı olacağını, konuyla ilgilenenlere ışık tutacağını temenni ediyorum.

Cevdet YILMAZ
Kalkınma Bakanı

1. GİRİŞ

Turizm, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel anlamda ülkeler ve bölgeler üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Dünya ekonomisi içinde de hızla gelişen sektörlerden biri olmuştur. Emeğin yoğun olduğu faaliyetlerin turizmde büyük bir paya sahip olması özellikle gelişmekte olan ülke ve bölgelerde turizmin ulusal ve bölgesel kalkınmada önemli araç haline gelmesini sağlamıştır.

Turizmin, gelirleri arttıran ve verimliliği yüksek olan bir sektör olarak aktif olduğu bölgelerde sosyal yapıya etkisi de büyüktür. Ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda gelişmekte olan ülke ve bölgelerin kalkınmasında önemli katkıları olan turizm sektörünün geliştirilmesi, bulunduğu bölgenin refah seviyesinin de yükselmesini sağlayacak bir potansiyele sahiptir. Turizm faaliyetleri zaman içinde çeşitlenerek yeni iş alanları ve gelir yaratmaktadır. Bunlar topluma yansırken turizmin temel unsurlarından olan gelir ve zaman kazancı acısından dünya toplumlarının ulaştığı aşama, turizm adına bundan sonrası için daha fazla ümit vermektedir.

Dünya turizm pazarlarında ise gün geçtikçe alternatif turizm çeşitlerinin daha çok ilgi gördüğü bir süreç yaşanmaktadır. Çok çeşitli turistik ilgi ve eğilimleri dikkate alan farklı turistik ürünlerin pazarlara girebildiği, etkili pazarlama/satış yöntemleriyle sektörde etkisini artırmaya başladığı görülmektedir. Buna karşın ekonomik olarak az gelişmiş bölgelerin turizm potansiyelleri bulunsa bile, bunların turistik bir ürün biçiminde sunulabilir bir aşamaya getirilemediği de bilinmektedir.

Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan ve 9 ili kapsayan GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi), Türkiye Cumhuriyeti'nin bugüne kadar yürüttüğü en büyük yatırım projesidir. Fırat ve Dicle nehirleri ile bu nehirlerin diğer kolları üzerinde sulama ve enerji amaçlı başlatılmış proje, zaman içinde sosyal ve ekonomik boyutları da olan bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Tarih Öncesi çağlardan günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Mezopotamya topraklarına yerleşen uygarlıklardan kalan tarihi eserler ve arkeolojik kalıntılar 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de ve dünyada dikkat çekmiş ve turizmin de yükselen değerlerinden biri olmuştur. Bölgedeki turizm ve rekreasyon yatırımlarının kuşkusuz Güneydoğu Anadolu Projesi içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. 90'lı yıllarla birlikte Türkiye'ye önemli bir döviz girdisi oluşturan sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir. Türkiye'de "deniz – kum – güneş" üçlemesine dayanan klasik turizm uygulaması, 2000'li yıllarda tüm dünyada turizm olgusundaki değişimler sayesinde kültür turizmini de öne çıkaran örnekler vermeye başlamıştır. Kültür turizmi acısından potansiyele sahip bölgeler ön plana çıkmaya başlamıştır. Zengin tarih ve kültürel mirasa sahip olan GAP Bölgesi için de turizm, bölgesel kalkınma farklılıklarını azaltacak bir sektördür.

TURİZM KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanlar, sürekli yaşadıkları yerlerden geçici sürelerle ayrılarak başka ülke veya bölgelere gitmekte ve buralarda gezip-görme, dinlenme, eğlenme, öğrenme gibi psikolojik ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Ekonomik anlamda geniş etkiler doğuran ve turizm olarak isimlendirilen bu olay, günümüz uygarlığının temel bir özelliğini oluşturmaktadır. Turizm, Latince "tornus" kelimesinden türemiş, bir eksen etrafında dönme hareketini ifade eden bir sözcüktür. İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi yaygın dünya dillerine "tour" biçiminde geçen sözcük insanların görmek istedikleri ya da görülmeye değer yerleri, farklı amaçlarla gezip geri dönmelerini ifade etmektedir.

Çeşitli tanımları yapılan turizm kavramını genel olarak, devamlı yaşanan yer dışında tüketici olarak tatil, dinlenme, eğlenme gibi ihtiyaçların giderilmesi amacıyla yapılan seyahat ve geçici konaklama hareketleri ya da dinlence veya iş amaçlı bir yerden yola çıkarak belli bir güzergâha yönelen insani faaliyet olarak tanımlamak mümkündür. Bu faaliyeti gerçekleştiren kişiye de "turist" denilmekte; sürekli yerleşme amacı olmaksızın din, ailevi ilişki, sağlık, eğlenme, dinlenme veya boş zamanları değerlendirme gibi ticari olmayan nedenlerle seyahat eden insan olarak tanımlanmaktadır. Turistler, temel amacı psikolojik tatmin olan, seyahati süresince ekonomik anlamda tüketici sayılan, normal düzeyde mali güce sahip ve zamanı sınırlı olan kişilerdir.

Turizm başlangıcı, tarih öncesi dönemlere kadar götürülebilir. Denizci Finikelilerin de bu anlamda ilk gezginler olduğu söylenebilir. M.Ö. 3000 yıllarında piramitler ve tapınaklar nedeniyle Mısır, gezginlerin ilgisini en çok çeken ülkelerden biri olmuştur. Eski Mısır ve Babil Krallığı'nda, gezginler için yolların güvenlik altına alındığı, konaklama ve dinlenme amacıyla evlerin ve bahçelerin inşa edildiği bilinmektedir. Eski çağlarda ulusların ticaret maksadı ile ülkeleri veya komşu bölgeleri ziyaret etmesi de bir turizm aktivitesi olarak değerlendirilebilir. O dönemde karayollarının yetersiz oluşu, uzun rotaların denizden kat edilmesine neden olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Ayrıca Eski Yunan'da ortaya çıkan olimpiyatların, büyük ölçekli seyahat ve turizmin öncülüğünü yaptığı söylenebilir. Tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyla da özellikle Hristiyanlık ve Müslümanlığa bağlı olarak dinî amaçlı seyahatler artış göstermiştir.

Ortaçağın en ünlü gezginlerinden biri olan Marco Polo, İran ve Afganistan'dan geçerek Pamir Yaylası'na, oradan da Gobi Çölü'nü aşarak Çin'e ulaşmış, buradan Java, Sumatra ve Hindistan'ı gezerek İtalya'ya dönmüştür. Yine aynı dönem gezginlerinden İbn-i Batuta ise, doğum yeri Tanca'dan Mekke'ye defalarca gitmiş, buradan Arabistan'ı Ortadoğu'yu ve Anadolu'yu gezerek Semerkant üzerinden Hindistan'a ulaşmış ve oradan da Seylan ve Sumatra'ya geçmiştir.

İstanbul'un fethinden sonra Bizans'taki bilginlerin Roma'ya sığınmaları ve orada Romalılara Yunancayı öğretmeleri, antik kültüre olan sempatinin artmasını sağlamış ve bu sayede Roma'daki antik eserlere ilgi artmıştır. Bu durum beraberinde Roma'daki antik eserleri görmek için yapılan seyahatlerin düzenlenmesine neden olmuştur. Böylece ekonomik amaçlı seyahatlerin yanında kültürel amaçlı seyahatler de kendini göstermeye başlamıştır.

1492'de Christopher Columbus'un Amerika Kıtasını keşfi, Portekizli denizci Vasco de Gama'nın gemi ile Hindistan'a ulaşması, diğer bir Portekizli denizci olan Macellan'ın 1519 yılında başlayan dünya seyahatleri ise insanların bilmedikleri yerleri görmek, tanımak, merak etmek nedeniyle yapmış oldukları yolculukların temelini oluşturmuştur.

Fransız Devrimi ile başlayan sosyal, siyasal ve ekonomik değişimler sonucunda ortaya çıkan burjuva sınıfı ve zenginlerin çeşitli nedenlerle uzak ülkelere gidip gezmeleri, dönemin turizm hareketini belirlemiştir. Bu dönemde turizm hareketlerini ivmelendiren ve artıran temel unsur, ulaşım teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeler olmuştur. Buharlı gemi ve lokomotiflerin icadı, izleyen yıllarda otomobil sanayinin hızla gelişmesi buna verilebilecek örneklerdir.

Bu dönemde ilk organize turistik geziyi, 1841 yılında at yarışını izlemek için 1 şiline trenle Letter-Loughborough arasında tur düzenleyerek 570 kişiyi taşıyan ve "organize tur" kavramını ortaya çıkaran Thomas Cook'tur.

I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından 1918-1920 yılları arası modern turizmin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde turizm, otel, motel, ulaşım araçları ve yolları, plajlar, eğlence ve spor alanları, konaklama tesisleri ve tüm altyapısıyla büyük bir sektör haline gelmiştir. Günümüzde ise, teknolojik ilerlemeler, yaşam standartlarında ortaya çıkan iyileşmeler, küreselleşmenin beraberinde getirdiği seyahat serbestliği, turizm aktivitelerine katılan insan sayısının hızla artmasına neden olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak da turizm, ekonominin önemli ve hızlı gelişen sektörlerinden biri haline gelmiştir. Öyle ki, dünya turizmi 1980–90 döneminde %60, 1990–2000 döneminde %52 artış göstermiştir. Rakamsal olarak ifade etmek gerekirse, 1980 yılında 280 milyon olan turist sayısı 2000 yılında 698 milyona ulaşmıştır. Bu rakam 2007 yılında 903 milyona, 2008 yılında 922 milyona ulaşmış, 2009 yılında ise savaş, çeşitli felaketler ve ekonomik nedenlerle 880 milyona gerilemiş olmasına karşın sektör büyüme eğilimini sürdürmüştür. Dünya Turizm Örgütü'nün bir raporuna göre 2020 yılında 1600 milyon turistin turizm aktivitelerine katılacağını ve bunun ekonomik sonucunun 2 trilyon Amerikan doları bulacağını tahmin etmektedir. Bu açıdan bakıldığında yeni gelişmelere sahne olacağı beklenen turizm sektörünün önümüzdeki dönemde de en hızlı büyüyen sektörlerden biri olacağı öngörülmektedir.

Türkiye'de Turizmin Gelişimi

Türkiye coğrafi konumu gereği, çok eski tarihlerden itibaren seyahatlere sahne olmuştur. İlk ve Ortaçağlarda termal kaynakları ve dinsel merkezler sayesinde çok sayıda insanın ilgisini çekmiştir. Selçuklular döneminde de önemli yollar üzerinde yer alan han ve kervansaraylar Anadolu'nun yolcu trafiğini canlı tutmuştur. Osmanlı Dönemi'nin en önemli gezgini Evliya Çelebi'dir. Çelebi, "Seyahatneme" adlı eserinde; gezdiği yerlerle ilgili izlenimlerini aktarmış, öyküler, türküler, giyim-kuşam, inançlar, sanat ve zanaatla birlikte gezdiği yerlerin evleri, camileri, çeşme, han, saray, hamam, köprü, kilise, manastır gibi farklı yapılardan da söz etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da küçük ölçekli seyahatler oluyordu ancak ilk modern turizm hareketi 1863 yılında Sergi-i Umumi-i Osmani adını taşıyan serginin açılışı dolayısıyla başta Avusturya olmak üzere çeşitli yerlerden turistlerin gelmesi ile olmuştur.

Hemen hemen aynı tarihlerde İstanbul'dan da ilk turist grupları yurt dışına gitmiştir. 1870'de İstanbul'u Paris'e bağlayan Şark demiryolunun açılışı, ilk otellerin yapımını da teşvik etmiş ve bu biçimde ilk modern anlamdaki Pera Palas Oteli 1892 yılında faaliyete geçmiştir. Aynı tarihlerde iki yabancı seyahat acentesi de kurulmuştu. I. Dünya Savaşı ardından Kurtuluş Savaşı yılları ülkemizde turizm hareketlerini engellemiş, turizmin tekrar canlanması Cumhuriyetin ilk yıllarında ulaşım faaliyetlerinde yapılan düzenlemeler ile olmuştur. Türkiye'de planlı dönem öncesi yani 1923-1962 yılları arasında, turizm alanında faaliyet gösteren ilk organizasyon Raşit Saffet Atabinen ve bir grup aydın tarafından kurulan "Seyyahin Cemiyeti" dir. Bu cemiyet ismini daha sonra "Türkiye Turing Kulübü" ve ardından da "Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü" olarak değiştirmiştir. Kurumun çalışmaları sonucu Türkiye'nin ilk turizm prospektüsleri, ilk afişleri, ilk karayolu haritaları bastırılmış, ilk tercüman rehberlik sınavları yapılmış ve turizm ile ilgili ilk incelemeler yapılmıştır. Bu dernek II. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'nin turizm siyasetini belirlemiştir. Türkiye'nin turizm sektörü ile ilgili ilk yasal çalışması ise, 1934 yılında "İktisat Vekaleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında 2450 Sayılı Kanun"udur. 1939 yılında tanıtma ve turizm işleri bir müdürlük halinde Ticaret Bakanlığı'nın bünyesine alınmıştır. 1940'da Basın ve Umum Müdürlüğü'ne, 1943'de Basın Yayın Umum Müdürlüğü'ne, 1949'da Basın Yayın'a ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne bağlı Turizm Dairesi'ne bırakılmıştır. Turizm alanında yapılacak yatırımların teşviki konusu 1950'de Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu ele alınmış ve aynı yıl Türkiye Emlak Kredi Bankası'nda 1.000.000 TL'lik kredi fonu oluşturulmuştur. 1953 yılında 6086 sayılı Turizm Endüstrisi'ni Teşvik Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla birlikte girişimcilerin turizm sektörüne yatırım yapmalarını teşvik etmek amacıyla 10 yıl süreyle vergi muafiyeti sağlanmıştır. 1955 yılında Turizm Bankası kurulmuş ve böylece turizm sektörünün finansman ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. 1957 yılında Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, "Basın Yayın ve Turizm Vekâleti" adıyla Bakanlık olmuştur.

27 Mayıs 1960 ihtilalı ile devrilen iktidarın turizm alanındaki faaliyet ve tasarrufları üzerine yoğun bir soruşturma-kovuşturma hareketi başlatılmıştır. Bu çerçevede turizm sektörüne yönelik yatırımların büyük çoğunluğu durdurulmuş, yapımına başlanan projeler iptal edilmiş ve krediler kesilmiştir. Bütün bunların bir sonucu olarak Türkiye'de yeni gelişmeye başlamış olan turizm sektörü bütünüyle bir durgunluk içine girmiştir. 1962 yılında ise, turizme yönelik yatırımları durduran uygulamalar gevşetilmiş ve bu yatırımların bir kısmı bitirilebilmiştir.

İzleyen yıllar ise, kalkınma planlarının yapıldığı ve turizmde gelişmelerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde bölgeler itibariyle kaynak envanterleri çıkarılmış, fiziksel planlama çalışmaları yapılmış, teknik altyapı yatırımları gerçekleştirilmiş ve öncü örnek tesisler olarak yat limanı, konaklama vd. devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. 1963–80 döneminde turizm politikasının temel hedefi turizm yoluyla ödemeler dengesine katkıda bulunmak, döviz gelirlerini artırmak, yeni istihdam olanakları oluşturmak ve Türk vatandaşlarına tatil yapma olanakları sağlamak olarak özetlenebilir. Turizm Bakanlığı'nın kurulması da bu dönemde atılan en önemli adımlardan biridir. Yine bu dönemde turizm sektörü adına ortaya çıkan diğer önemli gelişmeler ise; Turizm Bankası'nın kurulması, 1972 yılında Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'nin (TÜRSAB) kurulmasıdır. 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı "Turizmi Teşvik Kanunu" ise Türkiye turizmi için tam bir dönüm noktası olmuştur. Bu yasa, yatırımların öncelikli olarak turizmin gelişmesini sağlayacak alanlara yönlendirilmesini ve kıt kaynakların etkin bir şekilde kullanımını hedeflemiştir. 1983 yılı devletin özelleştirme faaliyetlerine hız verdiği bir dönemdir. Bu dönemde TÜRSAB, Türkiye Otelciler Birliği (TÜROB), Turizmi Geliştirme Vakfı (TUGEV), Turizm Yatırımcıları Derneği (TTYD) gibi birlik ve dernekler aracılığıyla turizmin özel sektör temsilcileri etkili konumlar edinmişlerdir. 1989-1998 yılları arası Türkiye turizminin uluslararası turizm gelirlerinden aldığı pay binde 3'ten %1,8'e, yabancı turist sayısı 2,8 milyondan 9,7 milyona, turizm geliri ise 2 milyar dolardan 7,2 milyar dolara yükselmiştir.

Geçtiğimiz beş yıl içinde Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada turizmin büyümesinde bir durgunluk yaşanmıştır. Buna rağmen Türkiye'de 2008, 2009 ve 2010 yıllarında bir önceki seneye göre gelen turist sayısı artış göstermiş, turizm gelirlerinde büyük bir düşüş yaşanmamıştır.

2009 yılında 95,3 milyar TL değerinde ekonomik faaliyette bulunulmuştur. Bu rakam Türkiye'nin toplam GSYİH'sinin yaklaşık %10,2'sine karşılık gelmektedir. 2009 yılında ise gelen turist sayısı 27 milyonu geçerek, turizm gelirlerinin GSYH içindeki payı %3,5'a yükselmiş, 21,5 milyar dolar'lık turizm geliri elde edilmiştir. 2011 verilerine göre 2010 yılına ait turizm geliri 20,8 milyar dolar'dır. 2011 yılında ise bu rakam 23 milyar dolar'a ulaşmıştır.

2. DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE TURİZM

2.1. Küresel Turizm Sektörü

Turizm, yatırımların ve ekonomik faaliyetlerin artmasını sağlayacak, birçok sektördeki işletmelerin mevcut kapasitelerinin ve iş hacimlerinin geliştirmesini tetikleyecek bir etkiye sahiptir. Oluşturacağı bu etkilerle, turizm, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bölge kalkınmasına büyük katkı sağlayabilmektedir. Dünyada yaklaşık 300 milyon insanın istihdamını sağlayan turizm sektörü uluslararası ölçekte geniş iş olanakları yaratmaktadır. Dünyada her 16 çalışandan biri turizm sektöründedir ve uluslararası sermaye yatırımlarının yaklaşık %7'si bu alana yapılmaktadır. Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) verilerine göre 2011 yılında turizm hareketliliği 980 milyonu bulmuştur. Bu sayının 2012 yılında bir milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Turizm, uluslararası ilişkiler ve ekonomik anlamda kapsadığı faaliyetler açısından dünyada ve ülkemizde önem kazanan bir sektör haline gelmiştir.

Uluslararası Turizm Hareketleri, 1995-2011

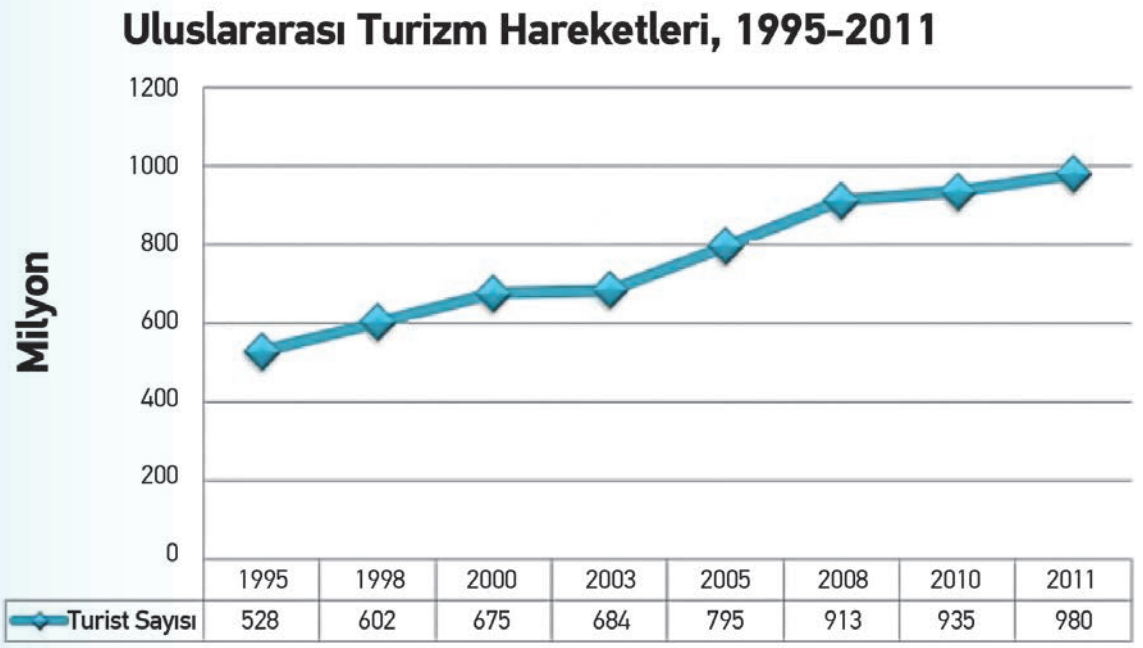

UNWTO verileri 2012

Sektör, 2009 yılında yaklaşık 5.5 milyar ABD doları hacme ulaşmıştır. Bu rakam 2009 yılı dünya GSYİH'sinin %9,4'üne (2008 yılında %9,6) karşılık gelmektedir. Sektör son iki yıldır başta terör, salgın hastalıklar, doğal felaketler, yüksek petrol fiyatları ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar olmak üzere çok sayıda zorlukla karşılaşmıştır. Yıllık ortalama %3,6 oranında sağlıklı bir büyümenin gözlendiği dört yıllık bir dönemin ardından büyüme oranı 2008 yılında %1'e düşmüş, 2009 yılında ise yaklaşık %3,5'lik daralma gerçekleşmiştir. 2010 yılında bir toparlanma yaşanırken Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) 2011 yılı sonu verilerine göre %4'lük bir büyüme gerçekleşmiştir. 2012 yılı için bu oranın %5 olacağı öngörülmektedir. 2012 yılına ait kesin rakamlar 2013'te kesinlik kazanacaktır.

Orta ve uzun vadede ise sektörün yılda ortalama %4 oranında büyüyerek her yıl 6 ila 8 milyon yeni iş yaratması beklenmektedir. Sektörde yaşanması beklenen bu iyileşmenin, parasal ve vergisel teşvikler, mali canlandırma politikaları, varlık fiyatlarındaki toparlanma ve güçlenen kredi piyasaları sayesinde olacağı tahmin edilmektedir.

Küresel turizm talebi 2004 ile 2008 arasında %9,8'lik bir yıllık bileşik büyüme oranı gösterirken, 2009 yılında %6,4'lük bir düşüş yaşanmış ve toplam talep 7.340 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Küresel talepte en büyük pay %22 ile ABD'ye (Amerika Birleşik Devletleri) aittir. Ziyaretçi ihracatı ve diğer ihracat kalemleri de ABD'nin kontrolü baltındadır. ABD'yi İspanya ve Fransa izlemektedir.

Turizm sektöründeki ülkeler, pastadan pay alabilmek için büyük bir rekabet içerisindeyken Türkiye de bu yarışta ilk on içerisinde yer almayı başaran ülkelerdendir. Birinci sıradaki Fransa'yı ikinci sırada ABD takip etmektedir. 2011 yılı itibariyle Türkiye, turizm sektöründeki %2,99 pazar payı ile yedinci sırada yer almaktadır.

Ülkeler ve Pazar Payları

Ülkeler	Pazar Payları
Fransa	8,01
ABD	6,4
Çin	5,87
İspanya	5,78
İtalya	4,73
İngiltere	3,12
Türkiye	2,99
Almanya	2,89
Malezya	2,64
Avusturya	2,36
Meksika	2,33

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür UNWTO verileri 2012

Seyahat sektörü, son yıllarda petrol fiyatları ve döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalardan olumsuz yönde etkilenmiştir. Küresel ekonomik darboğazın etkileri petrol fiyatlarının artışı ve hızlı düşüşüne neden olmuştur. Artan petrol fiyatlarının neden olduğu zarara ek olarak, bu düşüşü öngöremeyen ve piyasa fiyatlarının üzerinde alım anlaşmaları yapmış olan birçok havayolu şirketi fiyatlardaki düşüşten faydalanamamışlardır. Bununla birlikte 2009 yılından itibaren petrol fiyatları yükselme eğilimini sürdürmüştür. Fiyatlara dair belirsizlikler birçok havayolu şirketinin alım anlaşmalarını günümüz fiyatları üzerinden yapmasını engellerken, bu durum söz konusu şirketleri, fiyat artışlarını müşterilerine yansıtmaya zorlamıştır.

Seyahat sektöründe uluslararası faaliyette bulunan birçok şirket ise benzer şekilde döviz kurlarındaki dalgalanmalara maruz kalmakta ve kur riskini azaltmaya yönelik vadeli işlemler uygulamaktadır. Ancak yakın tarihte euro, ABD doları ve sterlinde yaşanan dalgalanmalar kur riskinin başarıyla yönetilmesinin oldukça zor olduğunu kanıtlamıştır.

Günümüzde birçok havayolu şirketi satın alma gücündeki düşüş, terör ve salgın hastalıklar ile ilgili kaygıların bu eğilimlerle bir araya gelmesi sonucunda büyüme yerine hayatta kalma stratejileri üzerine odaklanmaktadır.

Öte yandan geçmişteki eğilimlerin turizm sektöründe, küresel ekonomiyle kıyaslandığında, "iyi" yıllarda daha yüksek zirveler, "kötü" yıllarda ise daha derin düşüşler yaşadığını göstermektedir. Buna paralel olarak her yıl ortalama %3 - %4 hızında büyümesi beklenen dünya GSYİH'sine karşılık, turizm sektöründe yıllık ortalama %6 ile %7 seviyelerinde büyümenin beklendiği bir gelişim sürecine yaklaşmakta olduğumuz söylenebilir.

Buna paralel olarak 2010 yılında dünyada turist sayısı bir önceki yıla göre %6,7 artışla 877 milyondan 935 milyona ulaşmıştır. Ekonomik kriz ile 2009'da %4 azalan turist sayısı dünya ekonomisindeki normalleşmeye paralel olarak artışa geçmiştir. Artışlar turizm pastasından en fazla pay alan ülkelerde olmuştur. Dünyada en fazla turist çeken kara parçası, son 10 yıllık periyotta %7 pay kaybetmesine karşın Avrupa olmuştur. Asya ve pasifik ülkeleri %6'lık bir artış göstererek dünyada turist çeken ülke oranını %16'dan %22'ye çıkarmıştır.

Dünya Ekonomik Forumu'nun 2009 Seyahat ve Turizm Sektöründe Rekabet Raporu'nda, mevcut ekonomik ortamda talebi tekrar canlandırmanın temel yöntemlerinden biri olarak kamu ve özel sektör ortaklıklarının önemi vurgulanmıştır. Kamu kesimi turizmin gelişmesi ve tanıtılmasında eskiden beri önemli bir rol üstlenmektedir. Günümüzde, kamu kesimi ve özel sektör arasında kurulacak etkin bir iş birliği sektörün temel sorunlarını uygun bir şekilde ele alıp sektördeki gelişmenin altyapısını tesis edecek yasal çerçeveyi belirleyerek büyümeye önemli bir ivme kazandırabilecektir. Bu ivme özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonominin genel büyüme potansiyeli sayesinde çok daha güçlü olabilir. Bu doğrultuda yapılan girişimler sayesinde, 2009'daki ani düşüşten sonra dünya turizm ekonomisindeki genişleme tutarlı bir şekilde devam etmektedir.

Turizm sektörü gün geçtikçe artan öneminden dolayı dünya ölçeğinde ve bölgesel düzeylerde yoğun bir rekabet ortamındadır. Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) hazırladığı Turizm 2020 Vizyonu Raporu'na göre, 2020 yılında turist sayısı 1,6 milyara, harcamaları ise 2 trilyon dolara ulaşacaktır. Örgüt tarafından turizm sektörünün yıllık %4,1 oranında büyüyeceği öngörülerek küresel ekonomiden daha hızlı bir şekilde gelişeceği tahmin edilmektedir. Aynı rapora göre, 2020 yılında en fazla turist çekecek üç bölge sırasıyla, Avrupa (717 milyon), Doğu Asya ve Pasifik (397 milyon) ve Amerika (282 milyon) olacaktır. 1995 yılında pazar payı %60 iken 2020 yılında pazar payının %46'ya düşeceği tahmin edilen Avrupa, buna rağmen dünyanın en fazla turist çeken bölgesi olacaktır.

2.2. Türkiye Turizm Sektörü

Türkiye doğal güzellikleri, eşsiz tarihî mekanları, arkeolojik ören yerleri, gelişmekte olan turistik altyapısı ve misafirperverlik geleneği ile dünyanın en çok tercih edilen turizm destinasyonlarından biri haline gelmiştir. İstanbul Boğazı üzerindeki iki asma köprü Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlarken son derece güçlü simgesel bir değer algısı da yaratmaktadır. Birçok eski uygarlığa ev sahipliği yapmış olan denizlerle çevrili Anadolu Yarımadası, yaz mevsimini uzun yaşaması özelliğiyle turizm dünyasında yaz tatili açısından son derece popüler hale gelmesine neden olmuştur.

Geçtiğimiz beş yıl içinde Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada turizmin büyümesinde bir durgunluk yaşanmıştır. Buna rağmen Türkiye'de 2009, 2010 ve 2011 yıllarında bir önceki seneye göre gelen turist sayısı artış göstermiş, turizm gelirlerinde büyük bir düşüş yaşanmamıştır. Türkiye her iki kategoride de dünya sıralamasında birer basamak yükselmiştir.

9. Kalkınma Planı 2007-2013 belgesine göre turizm, yarattığı katma değer, istihdam ve döviz geliri bakımından Türkiye ekonomisinde son 20 yılda önemli atılım gösteren sektörlerden biri olmuştur.

Planda ayrıca; ülkemizin kültür turizmi alanındaki potansiyelinin değerlendirilmesi gereği devam etmektedir. Söz konusu planda; "Sektörle ilgili tüm yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi kollayıcı, koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olmasına azami özen gösterilecektir. Turizm sektörü, ülkedeki refah ve gelişmişlik dengesizliklerini azaltıcı doğrultuda yönlendirilecek, turizm potansiyeli olan ancak bugüne kadar yeterince ele alınmamış yörelerde turizm geliştirilerek ekonomik ve sosyal kalkınma sağlanacaktır. Mevcut kapasiteleri, karlılık sağlayacak fiyat ve doluluk oranlarında dolduracak talep yaratılıncaya kadar, turizm teşviklerinde pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve toplam kalite iyileştirilmesine öncelik verilecektir. Sektörde yeni kapasite yaratmanın yanı sıra mevcut ürünün niteliğinin yükseltilmesine ağırlık verilecek, yeni aktörlerin, tanıtım, pazarlama, altyapı, turizm eğitimi ve çevre konularında görevleri ile kamunun turizm sektöründeki rolü yeniden tanımlanacaktır." denilmektedir.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 çalışması ise 9. Kalkınma Planı (2007–2013) hedefleri ile uyum göstermektedir. Kalkınma Planı'nda geçen "Turizm sektörünün uzun vadeli ve sağlıklı gelişmesini sağlamak üzere Turizm Sektörü Ana Planı hazırlanacaktır." ifadesi, Türkiye Turizm Stratejisi – 2023'le karşılanmıştır.

Halfeti - Şanlıurfa

Cendere Köprüsü - Adıyaman

Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Türkiye için uzun vadeli bir turizm stratejisi oluşturmuştur. Bu stratejinin ana hedefi; sürdürülebilir turizm yaklaşımının benimsenerek istihdamın artırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması ve Türkiye'nin 2023 yılına kadar, uluslararası pazarda turist sayısı ve turizm geliri bakımından ilk beş ülke arasında önemli bir varış noktası ve uluslararası bir marka haline getirilmesinin sağlanması olarak belirlenmiştir.

Dünya ekonomisi bağlamında bölgenin kaynaklarını ve potansiyellerini değerlendirerek, gelecekte bölgede uygulanabilecek programlar ve projeler için kapsamlı bir çerçeve oluşturulmasına yönelik önerilerin geliştirilmesi amacıyla GAP Bölgesi için Rekabet Gündemi tasarlanmıştır. Bölge ekonomisinin dönüşümü için bir çerçeve oluşturulmasına yönelik bir girişim olan Rekabet Gündeminde Turizm sektörüyle ilgili olarak bölge insanını ve tarihsel/kültürel özgünlüğü koordine etmek suretiyle "Sürdürülebilir Medeniyetler Beşiği" turizm markasını yaratmak için uzmanlaşmak amaçlanmıştır.

Dünya Turizmi Ülke Sıralamasında Türkiye

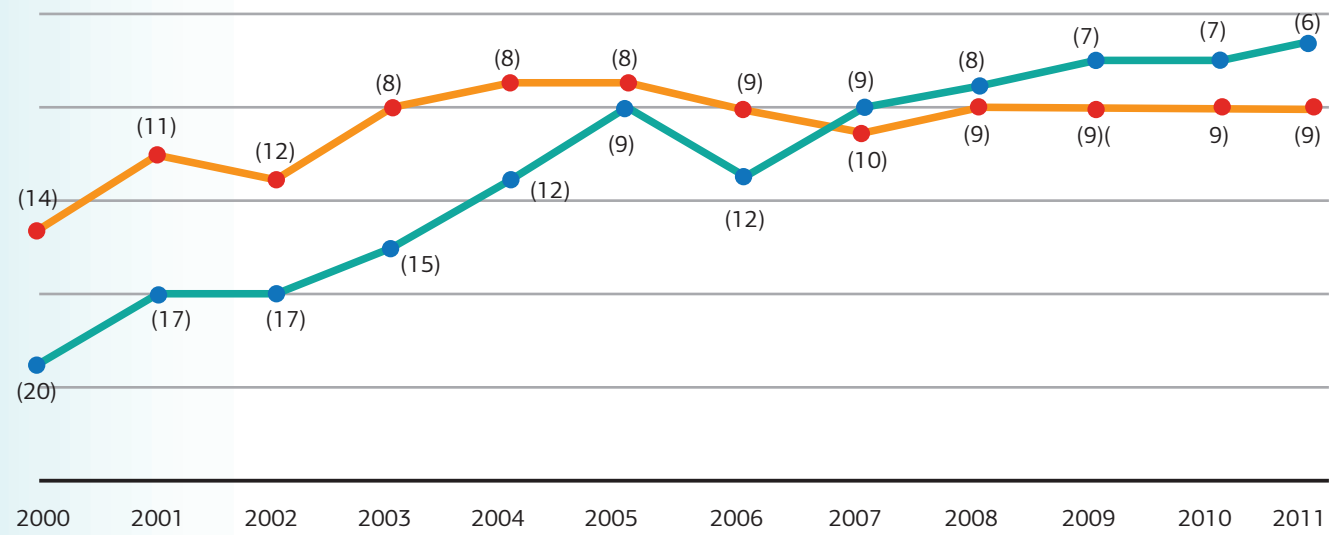

Turizm sektörü; yeni istihdam olanakları yaratması, GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) ve ödemeler dengesine pozitif yönde destek olması gibi özellikleriyle, Türkiye'de son yıllarda yaşanan ekonomik kalkınmanın arkasındaki en önemli etkenlerden biri olmuştur. 2008 yılında Türkiye'ye giriş yapan turist sayısı 26 milyon kişinin üzerinde hesaplanmış ve turizm geliri önceki yıla oranla %18'lik bir artış göstererek, GSYİH içinde %3'lük payı ile yaklaşık 22 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Seyahat sektörü ile birlikte yaklaşık 1,7 milyon insana istihdam sağlayan sektör (ülkedeki toplam istihdamın %7,2'sine karşılık gelmektedir), 2009 yılında 95,3 milyar Türk Lirası değerinde ekonomik faaliyette bulunmuştur. Bu rakam Türkiye'nin toplam GSYİH'sinin yaklaşık %10,2'sine karşılık gelmektedir. 2009 yılında ise gelen turist sayısı 27 milyonu geçerek, turizm gelirlerinin GSYH içindeki payı %3,5'a yükselmiş, 21,5 milyar dolar'lık turizm geliri elde edilmiştir. 2011 verilerine göre 2010 yılına ait turizm geliri küçük bir gerilemeyle 20,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında ise hızlı bir toparlanma yaşanmış ve bu rakam 23 milyar dolar'a ulaşmıştır.

Türkiye Turizm Gelirleri

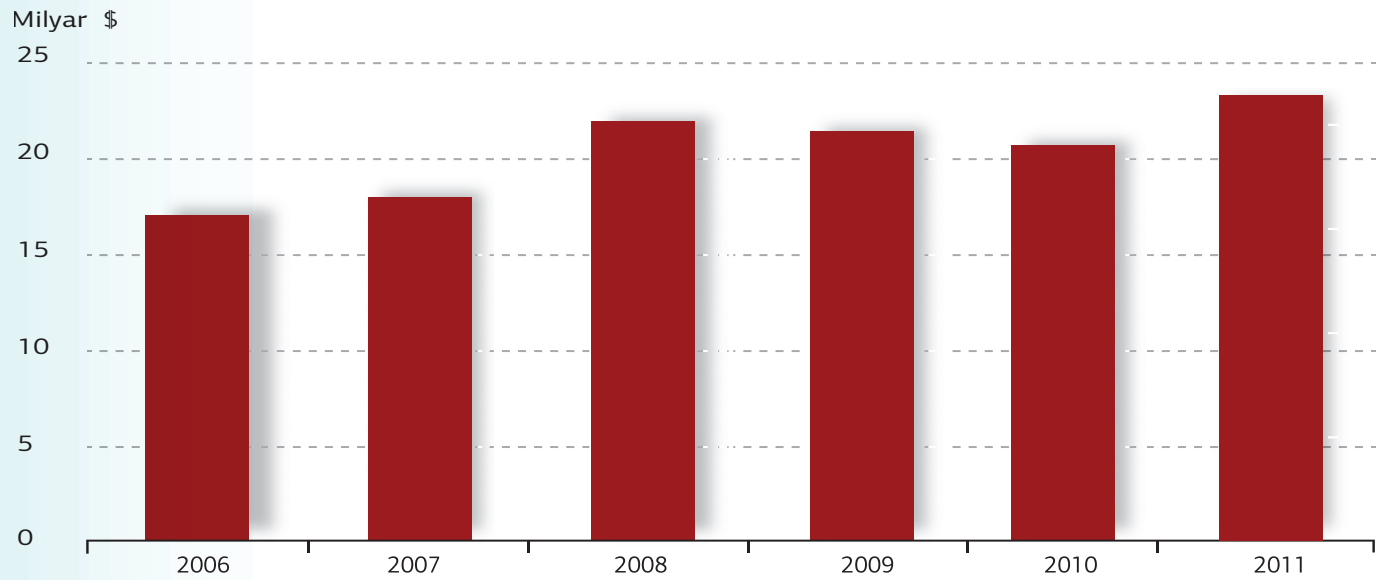

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011

Turizm Geliri (2012 ilk 6 ay - Milyon $)

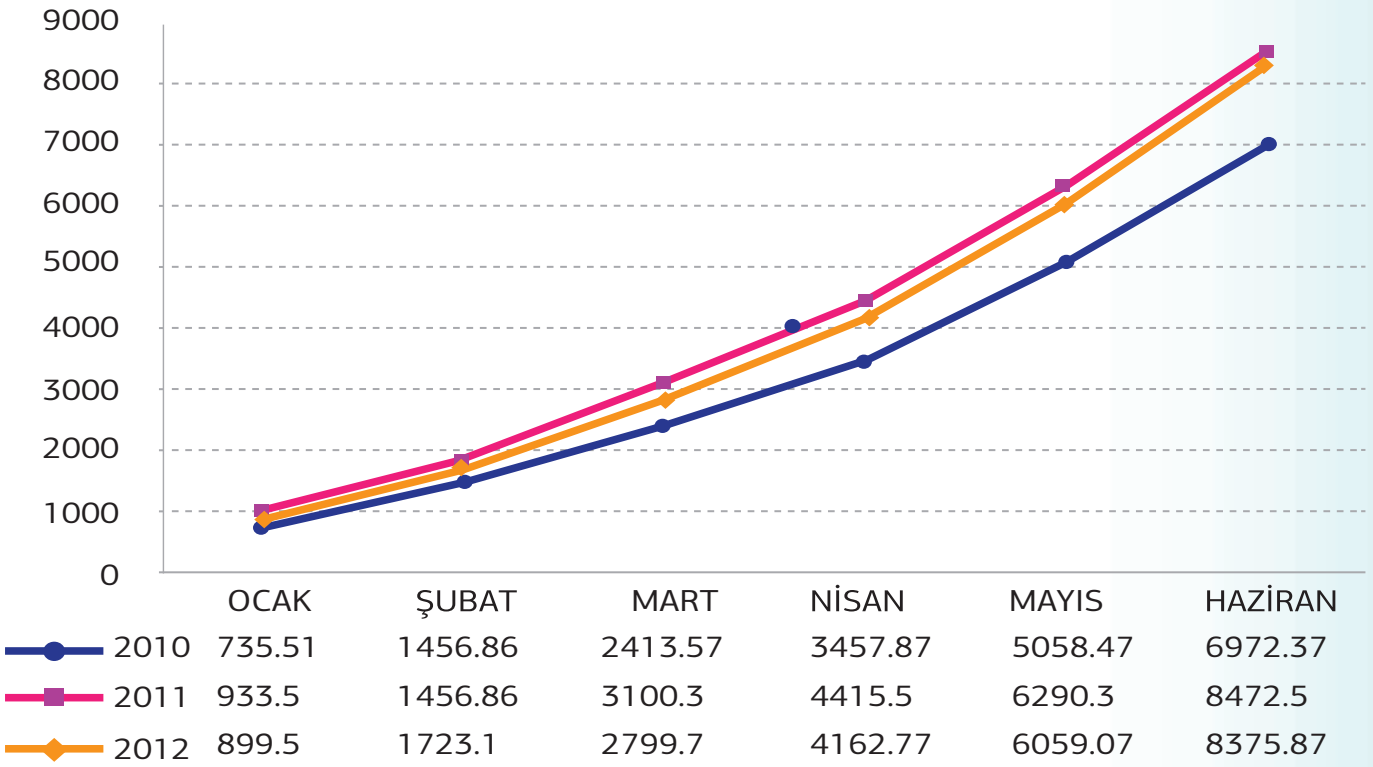

Türkiye'nin 2012 turizm geliri ilk 6 aylık dönemde 8,3 milyar dolara ulaşmıştır. Bir önceki yılın toplam turizm gelirinin 23,02 milyar olarak gerçekleştiği düşünülürse aynı rakama ulaşmak için Türkiye'nin önünde 2012'nin ikinci yarısı için 14,6 milyar dolarlık bir turizm geliri hedefi bulunmaktadır.

Yabancı ziyaretçi sayısı ve turizm gelirleri son dönemlerde büyük bir hızla artmaktadır. Türkiye turizm sektöründeki büyüme hızı sektörün global büyüme hızının üzerindedir.

Yabancı Ziyaretçi Sayısı

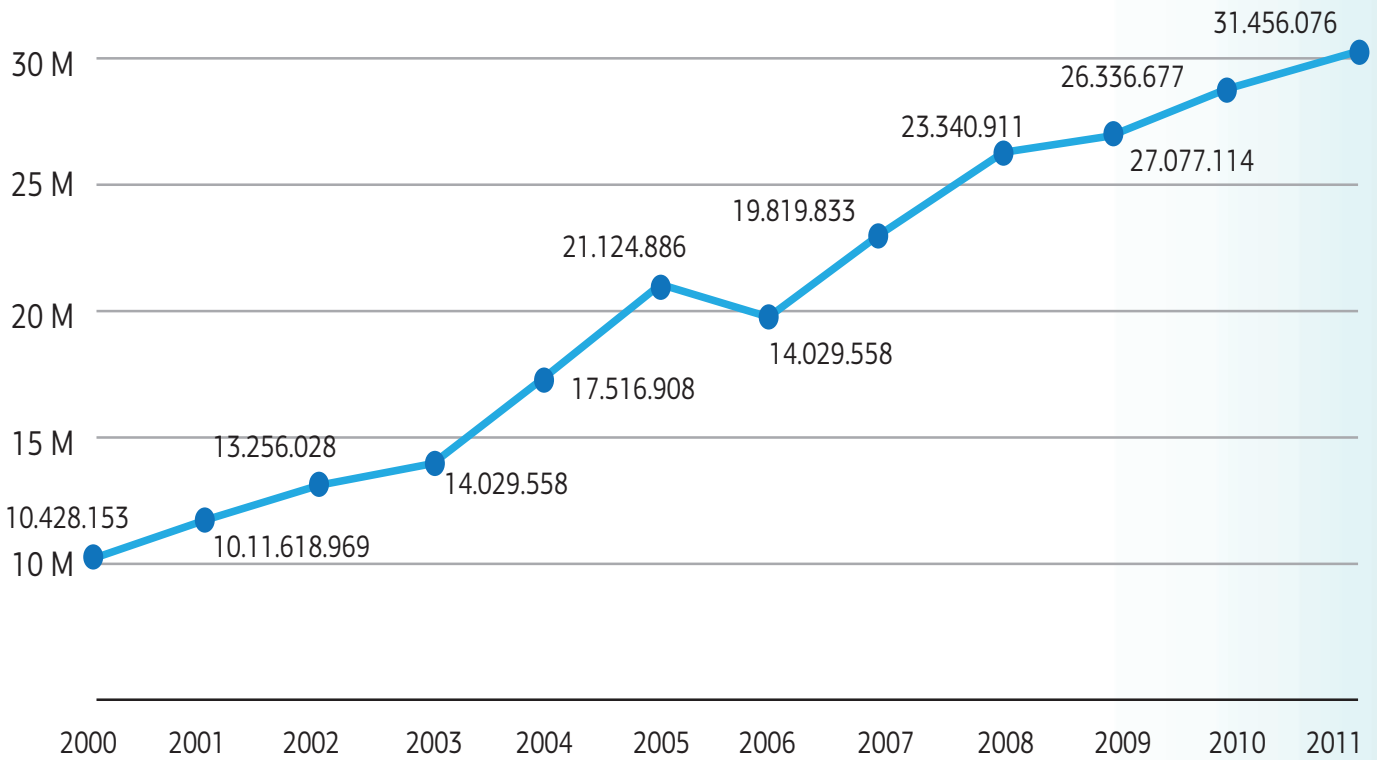

1982 yılında yürürlüğe giren 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu sektörün büyümesine güçlü bir ivme kazandırarak Türkiye'yi özellikle Batı Avrupalı turistler için oldukça popüler hale getirmiştir. Almanya'da düzenlenen Dünya Kupası'nın seyahat trendlerini tüm dünyada etkilediği 2006 yılı ve 2009 krizi dışında artış trendi 2000 yılından bu yana günümüze kadar devam etmiştir. Türkiye 2011 yılında, dünya çapında kötüleşen koşullara rağmen, 31 milyonu aşan yabancı ziyaretçi ağırlayarak tarihinin en iyi yılını geçirmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın verilerine göre 2008 yılında Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı bir önceki yıla oranla %13 artmış ve turist sayısı 26.431.124'e ulaşmıştır. Bu rakam 2009 yılında ise 27.347.977'ye, 2010 yılında 28. 510.852'ye ve 2011 yılında 31.456.076'ya yükselmiştir.
2008 yılında dünya üzerinde en çok turistin ziyaret ettiği ülkelerin sıralamasında Türkiye 25 milyon yabancı turist sayısı ile 8. sıradadır. Dünya Ticaret Örgütü'nün en son yayımladığı istatistiklere göre 2011 yılında gelen yabancı turist sayısında Türkiye 6. sıraya yükselerek Almanya, Malezya ve Meksika'yı geride bırakmıştır. Türkiye, yaklaşık 31.5 milyon turistle, dünyada en çok turist çeken 6. ülke konumundadır.

Turizm sektöründen elde edilen gelire bakıldığında, Türkiye 2008 yılında bir önceki seneye göre bir sıra yükselerek yaklaşık 22 milyar dolarla, dünyada en çok turizm geliri elde eden ülkeler konumunda 9. sıraya oturmuştur. 2009 yılında ise bir önceki yıla göre Türkiye'de turizm gelirleri biraz düşüş göstererek 21,3 milyar dolara, 2010 yılında ise 20,8 milyar dolara gerilemiştir. 2011'de ise yükselerek 23 milyar dolara ulaşmış, dünya sıralamasında 9. sıradaki yerini korumuştur.

Son yıllarda gelen yabancı turist sayısında bir artış gözlense de, yapılan ortalama harcamalarda düşüş görülmektedir. 2009 yılında 580 dolar olan kişi başına harcama 2010 yılında %5,8 oranında azalarak 546 dolar olmuştur. Yurtdışında ikamet eden ve Türkiye'ye gelen yerli turist harcamalarında ise son yıllarda bir değişim gözlenmemiştir. 2009 yılında kişi başına yapılan harcama 1.158 dolar iken 2010 yılında bu rakam aynı kalmıştır. 2011 yılında dünyada en çok turist çeken 6. ülke konumundayken, Türkiye'nin turizm geliri açısından 9. sırada yer alması, üst gelir turist grubunun yanında orta ve alt gelire sahip çoğunluğun ülkeyi tercih ettiğini ortaya çıkarmaktadır.

Çıkış yapan ziyaretçilerin kişisel harcamaları 2009-2011

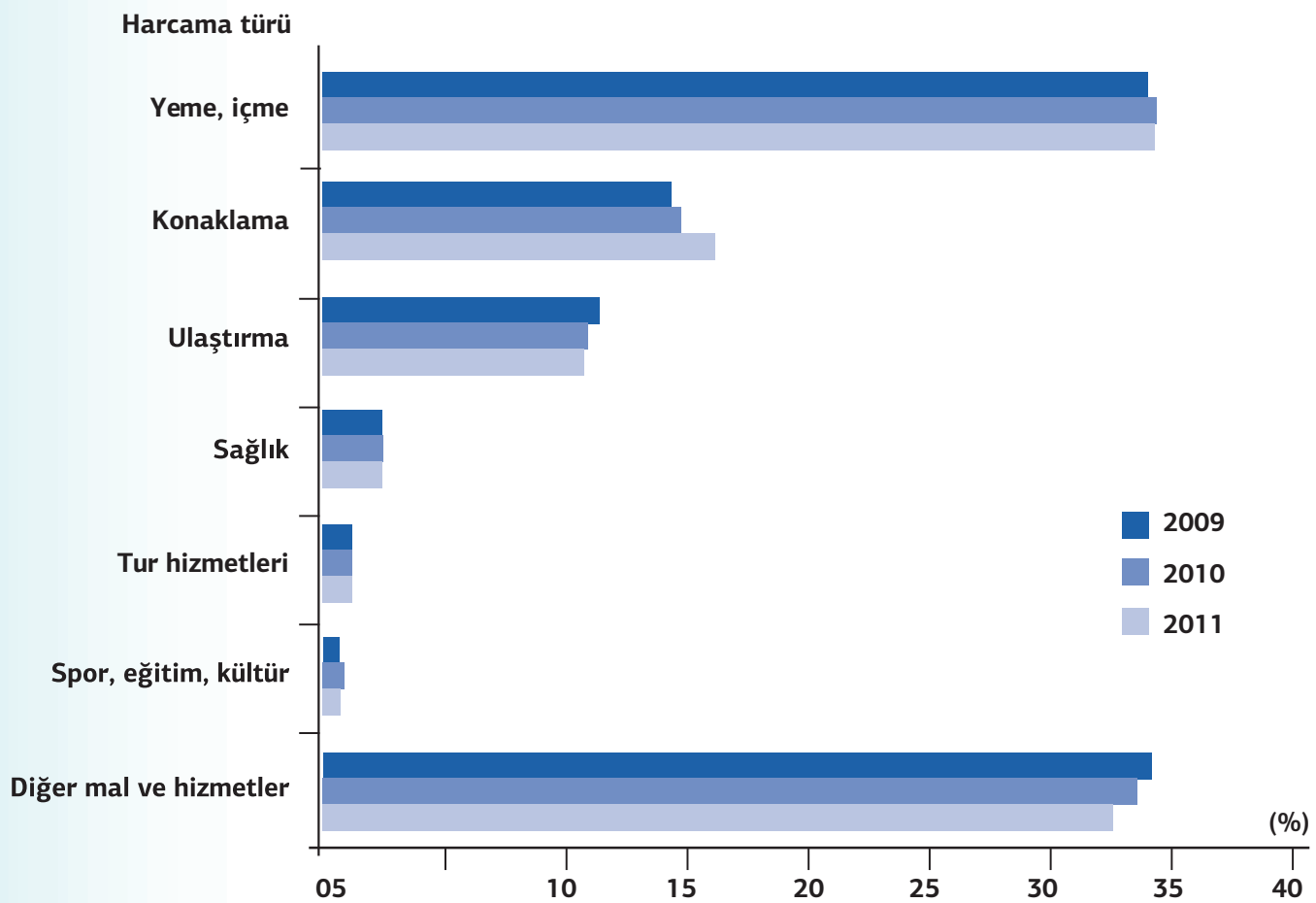

Şanlıurfa

Atatürk Barajı

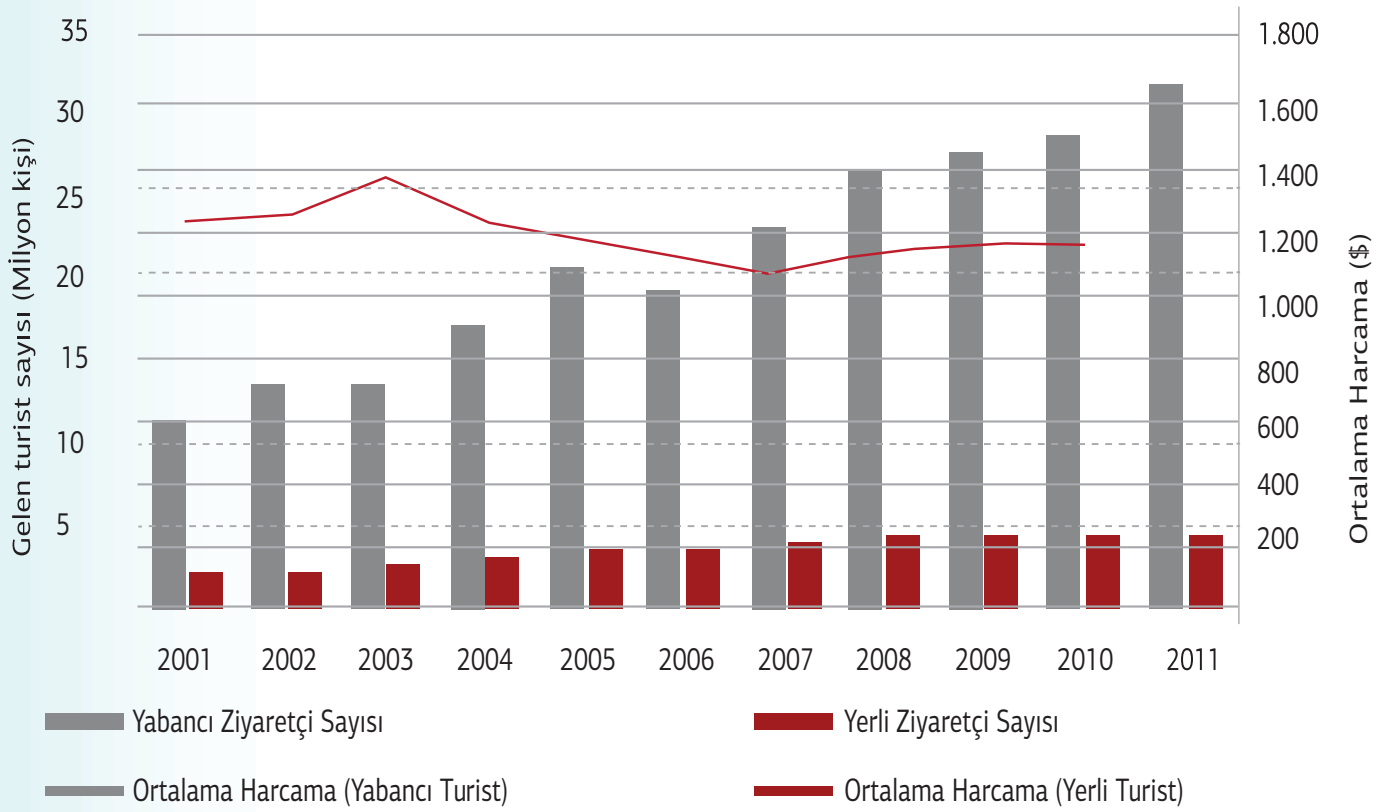

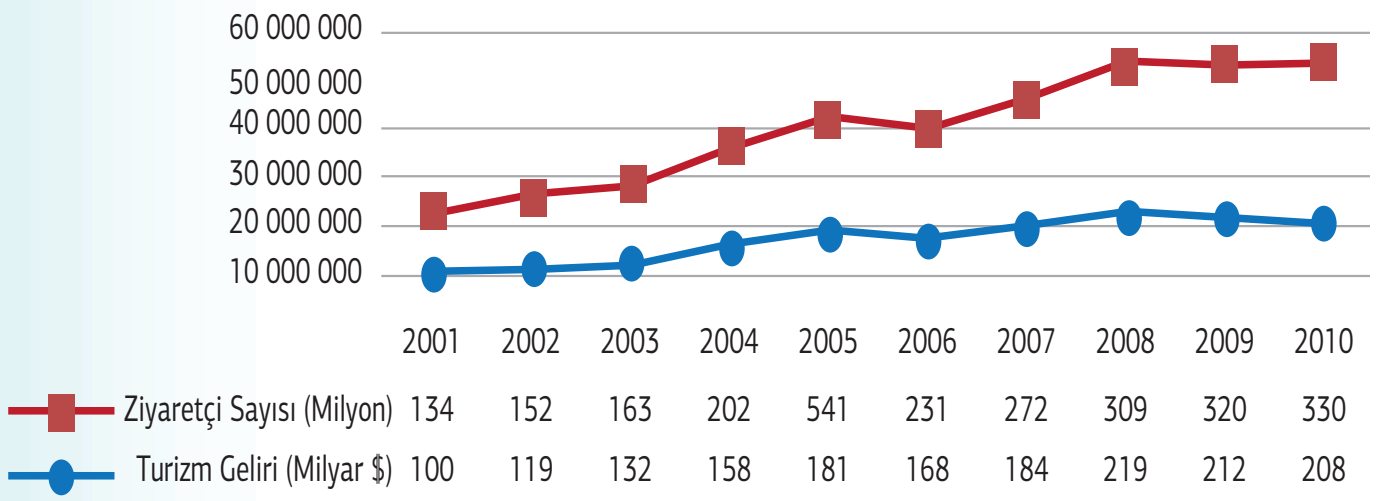

Türkiye'ye Gelen Yerli ve Yabancı Turist Sayısı ve Kişi başına Ortalama Harcama

Diğer ülkelerle karşılaştırıldığı zaman Türkiye'de turistlerden yeterince gelir elde edilemediği görülmektedir. Buna rağmen gelen turist sayısı açısından Türkiye'nin dünyada ilk 10'da yer alması, herşeye rağmen önemli bir potansiyeli işaret etmektedir.

2001-2009 Yılları arasında Türkiye'de toplam ziyaretçi sayısı ve turizm geliri

Türkiye'ye 2001 ve 2010 yılları arası gelen yerli ve yabancı turist sayılarına bakıldığında, yabancı turist sayısında 2009 yılındaki krize rağmen, %3'lük bir artış gözlenmiştir. Yurtdışında ikamet eden yerli turist sayısında ise artış %2 düzeyinde kalmıştır. Dünya Turizm Örgütü'nün 2011'de yayımladığı rapora göre, Avrupa'yı ziyaret eden turist sayısında 2009 yılına göre %3,2'lik bir artış gerçekleşmiş, gelen yerli ve yabancı turist sayısı toplamında Türkiye için bu değişim %3,2'lik bir artış olarak gerçekleşmiştir

Türkiye'ye Gelen Yerli ve Yabancı Turist Sayısı

	Yabancı Turist Sayısı	Değişim	Yerli Turist Sayısı	Değişim
2001	11.276.532	-	2.173.589	-
2002	12.921.981	15%	2.292.535	5%
2003	13.701.418	6%	2.600.632	13%
2004	17.202.996	26%	3.059.644	18%
2005	20.522.621	19%	3.601.880	18%
2006	19.275.948	-6%	3.872.721	8%
2007	23.017.081	19%	4.197.907	8%
2008	26.431.124	15%	4.548..855	8%
2009	27.347.977	3%	4.658.172	2%
2010	28.50.852	4%	4.517.091	-3%
2011	31.476.076	9,9%		

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı 2012

2010-2011 verilerine göre ülkemize gelen yabancı ziyaretçilerin yarısından fazlası Haziran ile Eylül ayları arasında gelmektedir. Kış döneminde ise sektör gelirleri azalmaktadır.

Almanya, İngiltere ve Rusya Federasyonu Türkiye'ye ziyaretçi gönderen ülkeler arasında başta gelmektedir. Bu üç ülke vatandaşları Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin yaklaşık %36'sını oluşturmaktadır. 2006-2010 yılları arasında Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısındaki en yüksek artış gözlenen ülkeler sırasıyla %24,6, %24, %23, %22,4 ve %22'lik yıllık bileşik büyüme oranları ile Rusya Federasyonu, İsrail, Gürcistan, Ukrayna ve İtalya olmuştur.

Türkiye'ye 2011 yılında ise 150'nin üzerinde farklı ülkeden yaklaşık 31,5 milyon yabancı turist giriş yapmıştır. Bu ülkeler arasında Almanya %15,4'lük payı ile birinci sırada yer alırken, Rusya %11 ile ikinci sırada, İngiltere ise %9 ile üçüncü sırada yer almaktadır.

İlk 10 Milliyet	Giriş (%)	
Toplam	31. 456.076	100,0
Almanya	4.826.315	15,4
Rusya Fed.	3.468.514	11,0
İngiltere	2.582.054	8,2
İran	1.879.304	6,0
Bulgaristan	1.491.561	4,7
Hollanda	1.222.823	3,9
Gürcistan	1.152.661	3,7
Fransa	1.140.459	3,6
Suriye	974.054	3,1
ABD	757.143	2,4
Diğer Ülkeler	11.961.488	38,0

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı 2012

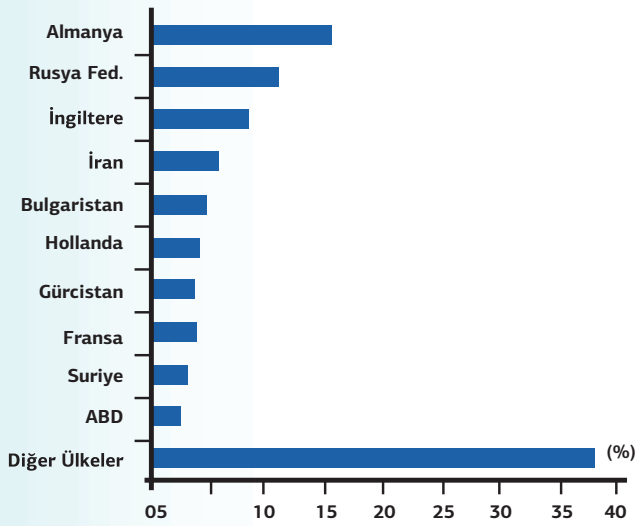

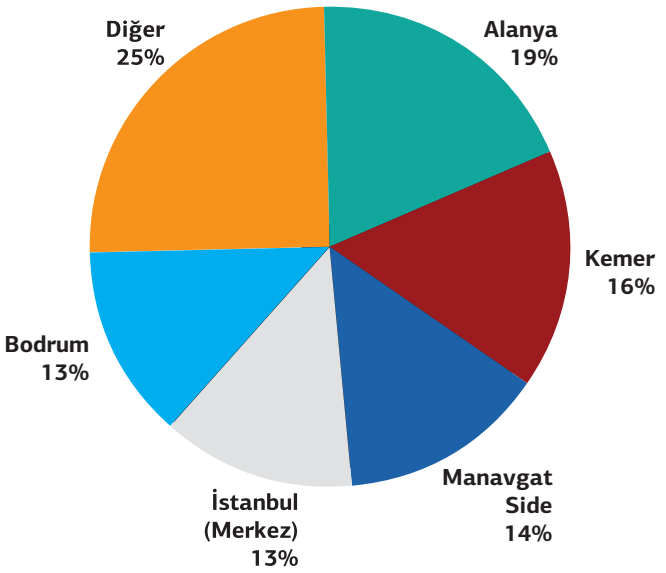

Türkiye'ye Gelen Ziyaretçilerin Milliyete Göre Dağılımı

Yabancı ziyaretçilerin yaklaşık %60'ı ilçeleriyle Antalya ve İstanbul'u tercih etmektedir.

Türkiye'ye Gelen Ziyaretçilerin Başlıca Turistik Merkezlere Göre Dağılımı

3. GAP BÖLGESİ'NDE TURİZM

2011 yılında hazırlanan GAP Bölgesi Turizm Master Planı'nda bölgenin turizm potansiyeline yönelik araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalara göre, bölge Türkiye'nin temel turizm noktalarına uzak bir konumda yer alması nedeniyle daha çok tur turizmine hitap etmektedir. Bölgede turizm açısından uzun süre konaklamaya imkân verebilecek başlıca kaynak olarak termal turizm belirlenmiştir.

Bölgeye olan turizm talebi ise ağırlıkla kültür turizmi olarak saptanmıştır. Bunu inanç turizmi ve çok düşük oranda termal turizm izlemektedir. Vizelerin karşılıklı olarak kaldırıldığı bölgeye yakın komşu ülkelerden, alışveriş amaçlı günübirlik ziyaretlerin artmış olması da bir başka potansiyeli işaret etmektedir.

Kültür turizmi, tek bir noktaya odaklanmayan, daha çok belirli süreler içinde bölge kültür kaynaklarının en fazla sayıda ziyaretine dayalı bir tur turizmi şeklinde gelişmiştir. Bölgeye kültür turizmi maksadıyla gelen yıllık turist sayısının (Kayıtlarından tespit edildiği kadarı ile en çok ziyaret edilen Gaziantep Cam ve Mutfak müzeleri ve Nemrut Dağı) 70.000 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Bölgeye tur düzenleyen tüm firmaların incelenmesi sonucu hiçbir firmanın önceden belirli (tarifeli) tur düzenleyebileceği bir talebin olmadığı tespit edilmiştir.

GAP Bölgesi'ndeki inanç turizmi gerek kaynaklar gerekse ziyaretçi sayıları açısından muhtemelen ülkenin en gelişmiş kesimidir. Ancak bu kaynaklar bölge dışı talep açısından henüz tam olarak tanınmadığı için temel olarak yerel nüfusça kullanılmaktadır. Son derece yoğun olarak kullanılan bu kaynaklarda biletli giriş olmadığı için ziyaretçi sayıları tam olarak bilinmemektedir.

İlkbahardan başlamak ve kış başına kadar devam etmek kaydı ile bu kaynakların günlük ortalama ziyaretçi sayıları 1.000 kişinin üzerindedir. Bölge dışından inanç turizmi amacıyla gelen yerli turist sayısının yaklaşık 5.000 olduğu tahmin edilmektedir.

Son yıllarda ağırlıkla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilen ve çevre düzenlemeleri yaptırılan bu kaynaklardaki ziyaretçi sayısı devamlı olarak artmaktadır. Bazı kaynaklar sadece ziyaret edilmenin ötesinde bir adak yeri ve rekreasyon alanı olarak gelişmiştir. Bu alanlarda kurban satış yeri, kesimhane, kesilen kurbanların pişirildiği ocak yerleri ve piknik masaları yer almakta olup inanç ve rekreasyon faaliyetleri beraberce yürütülmektedir. Veysel Karani (Siirt), Zülkifil Peygamber (Diyarbakır-Ergani), Elyasa Peygamber (Diyarbakır-Eğil), Ökkeşiye Türbesi (Gaziantep), Şeyh Muhammed Bederi Türbesi (Kilis), Sultan Şeyh Musa Türbesi (Mardin- Sultanbey), Deyrül Zafaran Manastırı (Mardin), Deyrülumur Manastırı (Mardin-Midyat), İsmail Fakirullah ve İbrahim Hakkı Türbeleri (Siirt- Aydınlar), Hz. Eyüp Makamı, Balıklıgöl ve Eyüp Peygamber Türbesi (Şanlıurfa - Merkez) bölgedeki önemli inanç merkezleri olarak öne çıkmıştır.

İnanç turizmi kapsamında, yılda yaklaşık Şii kökenli 100.000 kişinin, İran-Van-Bitlis-Veysel Karani-Diyarbakır-Şanlıurfa-Gaziantep-Kilis Öncüpınar yoluyla Suriye'ye geçip Sitti Zeynep Türbesi'ni ziyaret ettiği ve aynı yolla geri döndüğü bilinmektedir. Bölgede konaklamayan bu kitlenin diğer harcamaları ise son derece düşüktür.

Hristiyanlara yönelik inanç turizmi kaynaklarına olan yurt dışı talebin neredeyse tümü ise, bölge kökenli Süryani nüfus oluşturmaktadır. Bu talep mevcut kaynakları turla gezme görmeden çok akraba ziyaretine dayanmakta, geliştirilmesi halinde büyük bir potansiyel sunmaktadır.

Bu alanlarda (Manastırlar dâhil) hatıra eşya, kurban ve pişirme malzeme satışıyla uğraşan önemli bir istihdam mevcut olmasına rağmen kurbanlık koyun dışında satılan mallar düşük ciroludur. İnanç turizmi bölgeye dışarıdan gelir getirmekten çok bölge içi para sirkülasyonu temini açısından ekonomiye önemli bir katkı sağlamaktadır. Bölgedeki termal turizm talebi son derece kısıtlı olup, mevcut tesisler ağırlıkla yerel talebe cevap vermektedir.

Bölgenin iklim şartlarına bağlı olarak turizm mevsimi ise Mart-Haziran ve Eylül-Kasım biçiminde iki dönem olarak saptanmıştır. Yaz aylarında aşırı sıcaklar nedeniyle, yerli ve yabancı ziyaretçi sayısında çok büyük düşüş gözlenmektedir.

Bölgeye gelen turistlerin kabaca %85-90'ının turla %10-15'inin özel araçlarıyla geldiği tahmin edilmektedir. Münferit gelişlerin ise %80-90 oranında akraba ziyareti yapan, yurt dışında ikamet eden bölge halkından oluştuğu tahmin edilmektedir.

Bölgede hâkim turizm türü, tur turizmi olmasına karşın bölgeye düzenli olarak tur düzenleyen herhangi bir firma bulunmamaktadır. Tur operatörleri genellikle talep üzerine tur düzenlemektedirler ve bu turlar ortalama 5 gece 6 gün sürmektedir.

Suriye ile 13 Ekim 2009 tarihinde imzalanan karşılıklı olarak vizelerin kaldırılmasına yönelik anlaşma sonrası Şam ve Halep'i de programlarına dahil eden bölge turları gerçekleşmiştir. Suriye ile turizm ilişkileri temel olarak ticaret maksadı ile günübirlik sınır geçişleri ile, Suriye nüfusunun Antep'teki bir alışveriş merkezine olan hafta sonu (Cuma) talebine dayalı durumdadır. Günümüzde siyasal belirsizlikler nedeniyle Suriye ve Irak tur programlarının dışında kalmıştır. İran'dan gelen transit nitelikli turlar dışında, bölgeye yakın komşu ülkelerle ilişkili turlar bulunmamaktadır.

Bölge içi ulaşım imkanları, konaklama tesis türleri, yatak adetleri ve turizme yönelik eğitim faaliyetleri, mevcut turizm talebiyle karşılaştırıldığında zaman herhangi bir yetersizlik sözkonusu değildir. Aksine otel doluluk oranları bölge genelinde %100'e yaklaşmadığı gibi, yatak yetersizliğinden iptal edilen tur da yoktur. Temel sorun talep yetersizliğidir.

Bölge içi rekreasyon tesisleri halen bölge dışından turlarla veya münferit olarak bölgeye gelen turistlere hitap etmemekle beraber uzun vadede turizm maksatlı olarak (mola noktası) kullanılabilecek nitelikte olmaları nedeniyle, uzun vadede bu bölgelerde istihdam ve katma değer yaratabilecek bir potansiyeli olabileceği gözükmektedir.

Gaziantep'te Sof Dağı Dülük Ormanları, Burç Göleti, Burç Ormanları, Karpuz Atan Belkıs, Taşbaşı, Adıyaman'da Karadağ, Gazihandede, Gölbaşı, Şanlıurfa'da Bozova ve Gölpınar Diyarbakır'da Deve Geçidi, Eğil, Dicle Kıyısı, Diyarbakır Kent Ormanı, Mardin'de Sultan Şeyhmuz, Çağçağ ve Beyaz Su bölgenin halen kullanılan veya inşaat halindeki önemli mesire alanlarıdır. Batman, Siirt ve Şırnak'ta düzenli olarak kullanılan mesire alanı mevcut değildir. Özellikle Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır mesire alanları, doğru tedbirlerin alınması halinde ek istihdam yaratabilecek bir kullanım talebine sahiptir. Uzun vadede alınacak tedbirlerle bu alanlarda geliştirilecek tesisler bölge dışından gelen turistlere de asgari olarak mola noktası nitelikli hizmet verebilecektir.

3.1. Sit Alanları

Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihî hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır. Bu alanlar Arkeolojik Sit Alanları, Doğal Sitler, Kentsel Sit Alanları ve tarihî Sit Alanları başlıkları altında farklı kategorilerde tanımlanmaktadır. Bunlardan biri olan Arkeolojik Sit Alanları; insanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlardır. Doğal sitler ise jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihî devirlere ait olup, ender bulunmaları veya özellikleri bakımında korunması gerekli olan, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan alanlardır. Kentsel ve yöresel nitelikleri, mimari ve sanat tarihi açısından gösterdikleri fiziksel özellikleri ve bu özellikleriyle oluşan çevrenin, dönemin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel yapılanmasına, yaşam biçimini yansıtarak bir arada bulunduran ve bu açıdan doku bütünlüğü gösteren alanlarsa Kentsel Sit Alanı olarak tanımlanmaktadır. Milli tarih ve askerî tarih açısından önemli olayların meydana geldiği alanlarsa, doğal yapısıyla birlikte korunması gerekli olan Tarihî Sit Alanları olarak tanımlanmıştır.

İnsanlık tarihinin bilinen en eski dönemlerinden başlayarak, birçok uygarlığın geliştiği, zengin kültürel çesitliliğin bir arada bulunduğu GAP Bölgesi'nde, bölgenin sahip olduğu tarihî ve arkeolojik değerler yanında doğal hazineleri de turizm açısından gerçek bir potansiyel durumundadır. Önemli olan sahip olunan doğal, kültürel mirasın yok olmaması, bu değerlerin korunması ve turizm açısından uygun biçimde değerlendirilebilmesidir.

Buna karşın bölgedeki tarihî ve doğal değerlerin bir kısmı ancak çok uzun vadede, büyük yatırımlarla veya ancak belirli koşullar altında değerlenebilecek niteliktedir. Bir kısmına ise mevcutta ulaşılması mümkün degildir veya özellikle arkeolojik alanlarda henüz kazılar yapılmamış ve genel nitelikleri veya turizm açısından değerlendirilebilirliği saptanamamıştır.

GAP Bölgesi içinde yer alan Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ilan edilmiş sit alanları bulunmaktadır. Bunlar bakanlığın sınıflamasına göre Arkeolojik, Kentsel, Tarihî ve Doğal Sit Alanları olmak üzere dört farklı grupta, toplam 920 farklı alandır.

Şanlıurfa

Gaziantep

GAP Bölgesi'nde İller İtibariyle Sit Alanlarının Dağılımı

İLLER	ARKEOLOJİK	KENTSEL	DOĞAL	TARİHÎ	TOPLAM SİT ALANLARI
Adıyaman	88	-	4	-	92
Batman	12	-	-	-	12
Diyarbakır	122	1	3		126
Gaziantep	200	1	-	-	201
Kilis	25	1	-	-	26
Mardin	82	5	2	-	89
Siirt	13	-	-	-	13
Şanlıurfa	344	6	3	2	355
Şırnak	6	-	-	-	6
GAP TOPLAMI	892	14	12	2	920

Kaynak: Türkiye Kültür Mirasları Veri Tabanı, Diyarbakır Koruma Bölge Kurulu, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Toplamda 4206 olarak saptanmış olan bölgedeki taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının illere göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir.

GAP Bölgesi'nde İller İtibariyle Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Dağılımı

İLLER	SİVİL MİMARLIK	DİNSEL	KÜLTÜREL	ASKERÎ	MEZARLAR ŞEHİTLİK	ANIT VE ABİDELER	DOĞAL VARLIK	KALINTI	TOPLAM
Adıyaman	18	47	20	8	7	2	6	19	127
Batman	13	32	15	11	8	-	2	5	86
Diyarbakır	132	131	108	14	36	-	7	6	434
Gaziantep	945	68	59	3	17	2	5	4	1.103
Kilis	242	31	20	1	2	2	4	1	303
Mardin	733	135	34	8	27	-	25	7	969
Siirt	26	40	31	8	12	-	5	1	123
Şanlıurfa	726	96	113	10	16	1	7	10	979
Şırnak	18	30	24	7	-	-	-	3	82
TOPLAM	2.853	610	424	70	125	7	61	56	4.206

Kaynak: Türkiye Kültür Mirasları Veri Tabanı, Diyarbakır Koruma Bölge Kurulu, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

3.2. Milli Parklar, Tabiat Parkları, Tabiat Koruma Alanları

Milli parklar; bilimsel ve estetik bakımından, milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçalarıdır. Tabiat parkları ise; bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun tabiat parçaları olarak tanımlanmaktadır.

Tabiat ve tabiat olaylarının meydana getirdiği özelliklere ve bilimsel değere sahip ve milli park esasları dahilinde korunan tabiat parçaları, Tabiat Anıtları olarak tanımlanırken, Tabiatı Koruma Alanları ise; bilim ve eğitim bakımından önem taşıyan nadir, tehlikeye maruz veya kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemler, türler ve tabii olayların meydana getirdiği seçkin örnekleri ihtiva eden ve mutlak korunması gerekli olup sadece bilim ve eğitim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılmış tabiat parçaları biçiminde tariflenmektedir. GAP Bölgesi'ndeki, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından belirlenmiş koruma alanları ise 3'ü Adıyaman'da olmak üzere toplam beş alandır.

Adıyaman Nemrut Dağı Milli Parkı: 1988 yılında ilan edilen milli park, 13.850 hektar alanı kapsamaktadır ve Kahta ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Park, Kahta'ya 9 kilometre, Adıyaman'a 43 kilometre uzaklıktadır. Milli parkın ana kaynak değerini, Nemrut Dağı'ndaki kültürel ve arkeolojik kalıntılar oluşturmaktadır. Antiochos Tümülüs'ü, Eskikale (Arsameia), Yenikale, Karakuş Tepe ve Cendere Köprüsü milli park içinde kalan kültürel değerlerdir. Orman formasyonu içinde meşe türleri ve ağaççıklar bulunmaktadır. Yaban hayatı bakımından ayı, kurt, çakal, tilki, porsuk türlerine rastlanmaktadır.

Adıyaman Doğanlı Çınarı Tabiat Anıtı: Çelikhan ilçesi, Doğanlı Köyü'nde yer alan ağaç 27.11.2006 tarihinde tescil edilmiştir. 1000 m^2'lik bir alan kaplamaktadır. Anıt ağaç Doğu Çınarı (Platanus orientalis) cinsi olup, yaklaşık 550 yaşındadır. Boyu 40 metre, çapı 3.82 metredir.

Adıyaman Gölbaşı Tabiat Parkı: Gölbaşı ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Gölbaşı, İnekli ve Azaplı göllerini de içermekte olan Tabiat Parkı, 1.687 hektar alan kaplamaktadır ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'na göre 28.06.2008 tarihinde ilan edilmiştir.

Gaziantep Tahtaköprü Baraj Gölü Yaban Hayatı Geliştirme Sahası: 8.049 hektar alan kaplamakta olup su kuşlarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla tesis edilmiştir.

Şanlıurfa Tek Tek Dağları Milli Parkı: 2007 yılında ilan edilen milli park, 19.335 hektar alanı kapsamaktadır. Milli Park alanı içinde tarihî ve arkeolojik açıdan önemli alanlar bulunmaktadır. Bunlar, Han-el Ba'rur Kervansarayı, Sene Mağarası, Şuayb Şehri Harabeleri ve Soğmatar Harabeleri'dir. Park alanının büyük bir bölümünde menengiç bitkisi (pictacia terebinthus L.) yayılış göstermektedir. Alan otsu türler açısından zengindir. Endemik olan Peygamber çiçeğinin (centaurea) 138 yıl sonra ortaya çıkması yöre için önem arz etmektedir. Bunun dışında, gelincik (Papaver rhoes), kekik (Tymus sp.), sütleğen (ephorbia sp.), köy göçüren (circium arvense) ve papatya mevcuttur. Kurt, alakarga ekin kargası, kınalı keklik ve nesli tehlikede olan ceylan (gazella dorcas) alanın faunasını oluşturmaktadır.

3.3. Turizm Merkezleri, Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri

Tarihî ve kültürel değerlerin yoğun olarak yer aldığı ve/veya turizm potansiyelinin yüksek olduğu yöreleri korumak, kullanmak, sektörel kalkınmayı ve planlı gelişimi sağlamak amacıyla değerlendirmek üzere sınırları Bakanlığın önerisi ve Bakanlar Kurulu kararıyla tespit ve ilan edilmiş bölgeler olan Turizm Merkezleri ve Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri bölgesel ve yerel kalkınmayı hedefleyen, büyük ölçekli planlama, alternatif yönetim ve işletme modelleri oluşturmayı amaçlayan çalışmalardır. Turizm merkezleri öncelikle geliştirilmesi öngörülen yerler kapsamında yer alır. GAP Bölgesi içinde "Turizm Merkezi" ilan edilmiş iki bölge bulunmaktadır.

Diyarbakır-Çermik Termal Turizm Merkezi: 17.10.1993 tarih ve 21731 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 73 hektar alanı kapsamaktadır. Turizm merkezine ilişkin olarak hazırlanan ilk 1/5000 ölçekli nazım imar planı revizyonu Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca 01.10.2002 tarihinde onaylanmıştır. Daha sonra, 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planı revizyonları 14.11.2007 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca onaylanmıştır. Planlanan yatak kapasitesi 2.000'dir. 1/5000 ölçekli Diyarbakır Çermik Termal Turizm Merkezi Revizyon Nazım İmar Planında "Turizm Tesis Alanı" plan kararı bulunan ve Hazine adına kayıtlı Çermik İlçesi Tepe Mahallesi 277 ada 18 nolu parselin, turizm yatırımcılarına tahsisi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın tasarrufuna alınması için gerekli işlemler başlatılmıştır.

Gaziantep-Islahiye-Hızır (Huzurlu) Yaylası Turizm Merkezi: 15.12.1994 tarih ve 94/6345 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, 17.02.1995 gün ve 22205 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak Turizm Merkezi ilan edilmiştir. 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planı 13.07.2006 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onanmıştır. Çevre Düzeni Planı Revizyonu ile de yatak kapasitesi 300 adet olarak belirlenmiştir.

Bölge içinde yer alan Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ilan edilmiş alanlar ise aşağıda verilmiştir.

Şanlıurfa Kent Merkezi Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi: 17.06.2005 tarih ve 2005/9280 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla ilan edilmiş olup, 01.09.2005 tarihli ve 25923 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kentsel Sit Alanını da kapsayan alanın koruma planı halen yapılmaktadır.

Şanlıurfa-Viranşehir-Eyüp Nebi Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi: 28.05.2009 tarih ve 27241 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 3.961 hektar alanı kapsamaktadır. Henüz Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen bir planlama çalışması bulunmamasına karşın, Bakanlığın da katkılarıyla türbelerin bulunduğu kesimin çevre düzenleme projeleri ve uygulaması yapılmıştır. Devam eden planlama çalışmalarını takiben Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından inanç turizmi çalışmaları sürdürülecektir.

Şanlıurfa Dağeteği Turizm Merkezi: 26.09.2011 tarih ve 2011/2295 sayılı kararnameyle ilan edilmiş olup, 23.10.2011 tarihli ve 2295 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

3.4. Kültürel ve Folklorik Değerler

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, kapalı ve geleneksel bir toplum yapısına sahiptir. İlk yerleşik hayata geçiş döneminden bu yana birçok uygarlığın etkisi altında kalmış ve bu uygarlıkların bazıları bölgedeki varlıklarını yüzyıllar boyu devam ettirmişlerdir. Bu nedenle, bölge folklorik değerlerinde de bu uygarlıkların etkisi görülmektedir.

Halk Oyunları ve Halk Müziği

Bölgede halk müziği toplumsal yapıya özgü çeşitlilik göstermektedir. Bölge müziğinde uzun havalar, türküler ve ağıtlar önemli yer tutmaktadır. Tezeneli sazlardan; bağlama, saz, divan, cura, nefesli çalgılardan; zurna, kaval, vurmalı çalgılardan; davul ve darbuka yörenin yaygın olan halk müzigi çalgılarıdır. Bunların dışında farklı bir gelenek olarak Şanlıurfa'da sıra geceleri düzenlenmektedir. Geleneksel sıra geceleri yörenin halk müziğini, halk oyunlarını ve geleneksel mutfağını birlikte yansıtması açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu geleneğin sonraki kuşaklara aktarılması bakımından ŞURKAV Kültür Merkezi'nde ve Urfa Evi'nde geleneğe uygun sıra gecelerinin düzenlenmesinin yanı sıra, turistik nitelikli otellerde de bu düzenlemeler yapılmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde halk oyunları içinde en yaygın olan türü 'halay olarak adlandırılan oyundur. Oyun bölgenin farklı yörelerinde çeşitlilik gösteren figürler barındırmaktadır.

Yöre Mutfağı

Bölgede hayvancılığın ve hububat tarımının ön planda olması, halkın temel beslenme alışkanlıklarının ve tercihlerinin, et ve süt ürünleri, buğdaygiller üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Zengin bir mutfağa sahip olan bölge genelinde, baharatlı ve yağlı yemekler, kebaplar, pideler ve tatlı çeşitleri başlıca yemek türlerini oluşturmaktadır. Mırra adı verilen süzme kahve bölgeye özgü içecek türlerinden biridir.

İl mutfakları benzerlik göstermekle birlikte illere özgü yemek çeşitleri de bulunmaktadır. Adıyaman'da üzümden pekmez, pestil, pekmezli sucuk yaygın olarak tüketilmektedir. Pıtpıtı çorbası, meyir çorbası, ilin özgün köftesi kollotik, kavurmalı hitap, dövmeç ve burma tatlısı yörenin en ünlü lezzetleridir. Zengin bir mutfağa sahip olan ilde dolmalı köfte, ekşili köfte, yoğurtlu köfte, külah dolması, çiğ köfte, kuymak, mahluta, kulak çorbası ve sütlü çorba gibi çesitli yemekler ile çok çesitli tatlılar yapılmaktadır. Buğday, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin diğer illerinde olduğu gibi Adıyaman mutfağında da temel gıda maddesi olarak ilk sırada yer alır. Simitten (İnce bulgur) yapılan köfte çeşitleri bölge mutfağına büyük zenginlik katar. Yabani otların tat kattığı yemekler ve bu otlarla yapılan sunumların ayrı bir yeri vardır. Yöreye özgü olarak un, pekmez ve yağ ile yapılan şıllık tatlısı yöreye özgü lezzetlerden biridir.

Batman'da bol yağlı et yemekleri, hamur işleri ve yöreye özgü çorbalar yöre mutfağına egemendir. Diğer GAP illerinde olduğu gibi Batman mutfağı bölgenin karakteristik özelliklerini taşır. Koyun eti ve bulgur Batman mutfağının ana malzemeleridir. Batman' da temel besin kaynağını oluşturan et ve süt ürünleriyle hamur işlerinden oluşan yemekler özellikle tercih edilenler arasındadır. İçli köfte, taze ve kurutulmuş sumaklı dolmalar, bumbar dolması, şam böreği ve çiğ köfte bölgenin başta gelen yöresel lezzetleri arasında sayılabilir. Bunların yanında, tiftik ya da kıçıl denilen ve çamurdan yapılan yöreye özgü fırınlar ve tandır fırınları ve bu fırınlarda pişirilen perde pilavı, tandır ekmeği, taş ekmeği "hevran"ı unutmamak gerekir.

Fırat ve Dicle'ye özgü bir tatlı su balığı olan Şabut da lezzetli etiyle Batman ve çevresinde çok tercih edilen balık türüdür.

Diyarbakır'da domates ve patlıcanla yapılan etli yemekler bol acılı ve yağlıdır. Özgün yemeklerin başlıcaları; içli köfte, çiğ köfte, meftune, lebeni, kibebumbar; tatlılardan ise burma kadayıf ve nuriye tatlısıdır. Binlerce yıl Türk, Kürt, Zaza, Ermeni, Süryani, Yahudi, Arap halklarının birlikte yaşadığı Diyarbakır'da, bu kültürlerin bileşiminden meydana gelen yemek kültürü hayli zengindir. Mutfağın temel malzemeleri kuzu eti, yöresel baharatlar (sumak, kişniş, karabiber vb.), pirinç, sakatat çeşitleri, tereyağı ve bulgurdur. Diyarbakır'da en fazla pişirilen yemekler "tencere yemekleri" olarak tanımlanan etli sebze yemekleridir. Sebze yerine bazen meyve de kullanılır. Elma, erik, ayva, çağla gibi meyvelerden etli yemekler yapılır.

Diyarbakır'a özgü yemeklerin başında "meftune" adı verilen genellikle patlıcanla yapılan bir yemek gelir. Bundan başka düzme ya da pürlezzel, karnıyarık veya belibağlı, içli köfte, kibe bumbar, lebeni çorbası, nuriye tatlısı Diyarbakır'ın çok önemli yemekleri arasında yer alır. Diyarbakır'ın ayrıca lahmacunu ve kadayıfı da meşhurdur. En ünlü yemekleri; kaburga dolması, sac tava ve ciğer kebabıdır. Bu yemeklerin çoğu Diyarbakır'a ait olup günümüzde Türkiye'nin her tarafına yayılmıştır.

Gaziantep'te çiğ köfte, lahmacun, yuvarlama ve çeşitli kebaplar yemek çeşitlerinin başlıcalarıdır. Cağırtlak kebabı, patlıcan kebabı, kıyma kebabı, soğan kebabı, simit kebabı, yenidünya kebabı, altı ezmeli tike kebabı, çeşit çeşit alternatifleri ile damak tadına önem verenler için eşsiz lezzetleri barındırır. Ayrıca mezeler ile bazı özel kahvaltılıklar da yöre mutfağında önemli yer tutar. Davet sofralarının başköşesine kurulan teşrübe, kabakla, patlıcanla, acurla lezzetlenen şıhılmahşi, mangal ateşinde kübbülmüşveyye, olmazsa olmaz Kilis tavası, üzerine cennet çamuru ya da kat kat kızarmış yufka arasına gezdirilen pekmezli zülbiye ile Kilis mutfağı renkli, bir o kadar da lezzetlidir. Değişik lezzetteki bol çesitli baklavalar ve Antep fıstığı ezmeleri ise yöre tatlılarının başlıcalarıdır. Aynı zamanda Gaziantep yöresi bağları ile de ünlü olup, yörede üzümden kaliteli şaraplar yapıldıgı gibi, üzüm şırasından bastık, sucuk, muska gibi diğer yiyecekler de yapılmaktadır. Ayrıca yörede helva yapımı da oldukça meşhur olup, meyan köklerinin ezilip suda ıslatılması ile elde edilen "meyan şerbeti" özellikle yaz aylarında en çok içilen şerbet türünü oluşturmaktadır.

Kilis yemekleri ise isimlerinden anlaşılacağı üzere Arap mutfağından da esintiler taşımaktadır. Kendine has yapısı ve yemekleriyle Kilis mutfağı, Halep-Antep tatları arasında özel bir yere sahiptir. Kilis'in konumu, Kilis mutfağını şekillendiren en önemli etmendir. Verimli bağları, cömert zeytinlikleri, tahıl ambarı ovaları Kilis'in geleneksel

ürünlerinin kaynağıdır. Zeytin ve zeytinyağı bölgenin en nadide lezzetlerindendir. Kış için hazırlanan kuruluklar tüm yörede olduğu gibi Kilis mutfağında da önemli bir yer tutar. Kuruluklarla yapılan dolmaların yeri bambaşkadır. Firikli, bulgurlu, pirinçli içlerle doldurulan patlıcan, acur, kabak, havuç, dolma çeşitleri, lahana, yaprak sarmaları verilen emeğin hakkını veren lezzetlerdir. Mumbar dolmasının yeri ise Kilisli için apayrıdır. Dolmalar kadar içli köfte çeşitleri de Kilis mutfağına damgasını vurur. Köftenin etli-etsiz her türlüsü yapılır. İçli köfteden başka çiğ köfte, mercimek köftesi, zeytli (zeytinyağlı) köfteler, fırın köfteler, şiş köfteler örnek olarak sıralanabilir. Kebaplarda ve yemeklerde; acı, tatlı biber, tarçın, kimyon, kuzbara (kişniş) gibi baharatlarla yoğun olarak kullanılır. Katmer, künefe, belluriye gibi tatlılar ziyafete son noktayı koyar.

Kilis'i çevreleyen verimli bağlarda yetişen üzümlerle 'yaş pekmez', 'sıcak pekmez' ve 'gün pekmezi' olmak üzere üç tür pekmez üretilir. Özellikle "gün pekmezi" kentle özdeşleşmiştir. Şireden yapılan cevizli sucuk, muska, dilme, kesme, tatlı tarhana gibi tatlı lezzetler ile kuru üzüm türleri Kilis'in geleneksel ürünleri arasındadır.

Mardin mutfağı; et ile bulgurun, çeşitli sebzelerin nefis bir uyumla bir araya geldiği zengin bir mutfaktır. Yörede yetişen baharatların çeşitliliği kadar sabır ve emek de gerektiren yöresel yemekler, tarçın, kişniş, mahlep, zencefil, yeni bahar, sumak, pul biber ve bademi gibi baharatlarla zenginleşir. Mardin mutfağının, bölgede yaşamış hemen hemen tüm uygarlıkların izlerini taşıdığını söylemek yanlış olmaz. Bölgeye özgü baharatlar kullanılarak hazırlanan yemekler arasında içli köfte, semburek, ırok, kibe, kite, kuzu çevirme, kaburga ve zerde bulunur.

Farklı çeşitlerde yapılan köfteler (Mardin çiğ köftesi, mercimek köftesi, cevizli içli köfte, güneş köftesi), kebaplar (soğan ve patates kebabı), dolmalar (rami dolması, patlıcan dolması, işkembe dolması, kaburga dolması, ebegümeci sarması, dut ve lahana sarması) yöre mutfağının en bilinen örnekleridir. Bölgede peynir helvası, tarçınlı tatlı, ceviz tatlısı, cevizli helva ve mahlep kurabiyesi de yörenin gözde tatlıları arasında sıralanabilir.

Mardin'de leblebinin de ayrı bir önemi vardır. Şekerli ya da şekersiz farklı baharatlarla tatlandırılıp birkaç kez kavrulan nohutlarla yine yöreye özgü leblebi çeşitleri hazırlanır. Bunun gibi daha çok kış aylarında tüketimi artan yöreye özgü helva ve şeker çeşitleri de tadılmaya değer. Bunlar arasında tarçınlı, bademli, cevizli, susamlı şekerler sıralanabilir. Badem şekeri ve anasonlu şeker de Mardin'in vazgeçilmez tatları arasındadır.

Farklı kültürel değerlerle karşılaşıp, bunları kendi değerleriyle harmanlayan Siirt mutfağı, zengin ve çok renkli bir yapıya sahiptir. Geleneksel Ortadoğu unsurlarının hâkim olduğu Siirt mutfağında, İtalyanların kuru ekmeğinden, Fransızların kır bitkilerinden yapılan yemeklerine değin birçok benzeşmeyle de karşılaşılır. Siirt mutfağı ünlü büryan kebabı ile bilinse de kebap türü yemekler aslında azdır. Mutfağın ana omurgasını tencere yemekleri oluşturur.

Mutfağın en önemli yemeklerini büryan ve perde pilavı başta olmak üzere Siirt köftesi, sarımsaklı köfte, ayranlı yarma ve bumbar oluşturur. Varak kek, aside, rayoşu meketip, imçerket de yine tatlı lezzetlerini oluşturur. Yörenin özgün tatlısı humbardır.

Şanlıurfa'ya özgü yemekler arasında başta çiğ köfte olmak üzere zengin köfte çeşitleri, kebap çeşitleri, sebze yemekleri; kızartma, kavurma, saç kavurması, tirit yemeği, kuzu dolması gibi et yemekleri, pilavlar, çorbalar; Semsek, ağzı açık, peynirli ekmek, hamurlu su böreği, saç katmeri ve lahmacun gibi hamur yemekleri; başta künefe olmak üzere zengin tatlı çesitleri; bostana, patates, yumurta, zeytin, bakla ve Arap bostanları ile koruklu hıyar salatası, ayrıca borani, dömeç, iki parmak adları verilen özel yemekler yer almaktadır.

Mutfak kültürü, Şanlıurfa'nın geçmişten gelen en zengin kültürel miraslarından biridir. Urfa mutfağını, bugünkü özel konumuna getirenin, sahip olduğu tarihsel ve kültürel birikim olduğunu söylemek yanlış olmaz. Urfa mutfağında Müslüman, Yahudi, Hristiyan, Türk, Arap, Süryani, Ermeni, Yezidi gibi pek çok kültürden izler bulunuyor.

Şanlıurfa mutfağının en belirgin malzemelerini bulgur ve et oluşturur. Çeşitli köfteler, sebzeli et yemekleri, bol yeşillik ve ayranla birlikte sunulan kebaplar ve pilavlar, yöre mutfağının başlıca türleridir. İsot ve nar ekşisi Şanlıurfa yemeklerine özgün tadını kazandıran çeşnilerin başında geliyor.

Patlıcan kebabı Urfa'nın en bilinen kebaplarındandır. Domatesli kebap, haşhaş kebabı, soğanlı kebap ve ciğer kebabı diğer sevilen kebap çeşitlerinin başında geliyor. Bamya aşı, isot dolması, isot çömleği, söğürme, karnıyarık, marul dolması, kabak oturtması, soğan aşı, çağla aşı, bakla aşı, şrikli pilav, ciğerli bulgur pilavı da Urfa mutfağının gözde tencere yemekleri arasındadır.

Urfa'da tatlılar da en az yemekler kadar vazgeçilmez yiyecekleri arasındadır. En beğenilen yöresel tatlılar arasında şıllık tatlısı, katmer, kadayıf, baklava, küncülü (susamlı) akıt ve şire sıralanabilir.

Şırnak mutfağında ağırlıklı olarak et, buğday ve süt kullanılır. Yörenin en ünlü yemekleri arasında mumbar dolması, keşkek, perde pilavı, sirik, serbıdev, hekeheşandi, şımşıpe, kipe, gutilik ve meyre'yi sıralamak mümkündür. Bununla birlikte yine yöredeki en bilinen tatlılar arasında kuliçe, şirani, gezu, fıreydin, bırınzer, kenger tatlısı geliyor.

Görüldügü gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, -turizmde tanıtılabilirse- çekici bir unsur olabilecek oldukça zengin bir mutfak kültürü vardır.

Festival ve Özel Günler

Güneydogu Anadolu Bölgesi'nin bazı yörelerinde belli günlerde uluslararası nitelikte yerel etkinlikler düzenlenmektedir. Günümüzde bu etkinlikler yerel turizm açısından büyük bir öneme sahiptir.

Adıyaman'da Uluslararası Kommagene Festivali düzenlenmektedir. Diyarbakır'da kutlanan özel günler ise Ziya Gökalp ve Cahit Sıtkı Tarancı'yı anma günleri ile Diyarbakır Kültür Festivali'dir. Bu festivalin içinde daha önce ayrı olarak düzenlenen Karpuz Festivali de yer almaktadır. Ayrıca, Uluslararası GAP Kültür ve Sanat Şöleni de Diyarbakır'da yapılmaktadır.

Gaziantep'te 1–15 Eylül tarihleri arasında Uluslararası Altın Fıstık Festivali ve 15–22 Nisan tarihleri arasında Turizm Fuarı yapılmaktadır.

Siirt'te Uluslararası Fıstık Festivali ve belediye ve valiliğin işbirliği ile 14–22 Eylül tarihleri arasında Siirt ili, Kültür ve Sanat Haftası kutlamaları düzenlenmektedir. Siirt'te ayrıca Şubat ayının ilk pazartesi günü başlayan ve üç gün süren Cigor (çıkgör) Şenlikleri, Mayıs ayında kutlanan Yumurta Bayramı ve sergi–panayır anlamına gelen, Mayıs'ın 13'ünde başlayıp bir ay devam eden Sihirler gibi yöresel-geleneksel şenliklere de rastlanmaktadır.

Şanlıurfa'da ise her yıl 12 Nisan tarihinde Birecik ilçesinde Kelaynak Festivali yapılmaktadır. Bu festival hem yurt içinden hem de yurt dışından ilgi görmekte ve önemli bir turizm aktivitesi yaratmaktadır. Bu özel günler dışında illere özel kurtuluş günleri ve çeşitli yerel etkinlikler yer almaktadır, ancak bunların turizm için bir önemi bulunmamaktadır.

Geleneksel El Sanatları

Adıyaman'da Gerger'de halıcılık ve bakırcılık gibi el sanatları oldukça yaygındır. Gerger dışında diğer yörelerde de çeşitli halı imalathaneleri yer almaktadır. Bunun yanında yörede keçe işçiligi de oldukça gelişmiştir. Köylerde kilim dokumacılığı devam etmektedir. Heybe, eldiven, çorap, pusu ve yemeni isçiligi yörenin özelliğini yansıtan el sanatlarındandır. İldeki diğer el sanatları bakırcılık, dericilik ve ağaç işçiligi olup, yavaş yavaş önemini kaybetmektedir.

Batman'da ise nispeten yeni bir yerleşim olması nedeniyle el sanatları fazla gelişmemiştir. Geçmişte yöre halkının gereksinimlerini karşılamak amacı ile sürdürülen dokumacılık ve özellikle bakırcılık günümüzde ne yazıkki önemini kaybetmiş el sanatlarıdır. Yöre hayvancılığına bağlı olarak yün ve tiftikten el örgüsü çorap, kuşak, başlık, heybe, keçe ile el tezgahlarında tiftikten dokunan kumaşlar Batman'ın el ürünlerini oluşturmaktadır.

Diyarbakır'da geleneksel el sanatları arasında eski önemini yitirmiş olan ipekten puşu dokumacılığı, bakırcılık, toprak işleri, saraçlık, keçecilik; kilim, cicim, heybe dokumacılığı; işlemeli peşkir, peştamal üretimi yer almaktadır. Bunların dışında son zamanlarda el dokuması halıcılığa da önem verilmektedir.

Gaziantep'in zengin el sanatları, Türkiye'de olduğu kadar yurtdışında da büyük öneme sahiptir. Turistik eşya olarak üretilen el sanatları sadece yöre içinde kalmamakta; İstanbul, İzmir, Antalya, Ankara gibi büyük şehirlerde satılmakta ve yurtdışına pazarlanmaktadır. İldeki el sanatları arasında; bakır işlemeciliği, sedef kakmacılık, yemenicilik (ayakkabı), kilim dokumacılığı, kutnuculuk, yorgancılık, abacılık, altın ve gümüş işlemeciliği yani kuyumculuk başta gelmektedir.

Ancak, bakırcılık sanatı giderek azalmaktadır. Türkiye'de tarihî değeri olan kutnu bezi dokumacılığının yapıldığı tek il Gaziantep'tir. Kutnu kumaşı yöresel bir kıyafet olarak kullanıldıü gibi çeşitli aksesuarlar, turistik giysi, çanta, terlik, perdelik ve halk oyunları kıyafeti olarak da kullanılmaktadır. Ülke turizmi içinde önemli bir payı olan Gaziantep gümüş isçiliği, bugün sayısı 200'ün üzerinde olan dükkan ve atölye ile hala önemli bir potansiyele sahip bir el sanatıdır.

Mardin'deki kumaş dokumacılığı günümüzde tamamen ortadan kalkmış, kuyumculuk gümüş telkari, bakırcılık ve kalaycılık sürdürülmeye çalışılmaktadır. Kuyumculuk Midyat ve merkez ilçede gelişmiştir. Tüm Mardin'de yapıların en önemli özelliği zengin taş işçiliğidir. Son yıllarda giderek azalma gösteren bu sanatı sürdürmek amacıyla Midyat Kaymakamlığı Taş Kesme ve İşleme Atölyesi açmıştır.

Siirt'te yün ve tiftik dokumacılığı (battaniye, sal vb.) bugün de sürdürülen geleneksel zanaatların başında gelmektedir. Günümüzde kilim dokumacılığı da yörede geliştirilmeye çalışılmaktadır. Siirt merkeze yakın Çınarlısu Köyü'nde kurulan kalkınma kooperatifince bulunan az sayıdaki tezgahta "Jirkan Kilimleri" dokunmaktadır.

Şanlıurfa'daki başlıca el sanatı ise dokumacılıktır. Eski bir el sanatı olan keçecilik ise tamamen makineleşmiş ve el sanatı olma özelliğini yitirmeye yüz tutmuştur. Şanlıurfa'ya özgü keçeler yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmekte olup, yörede halı kadar kıymetlidir. İldeki diğer el sanatları arasında kuyumculuk, gümüş işlemeciliği, kürkçülük, dericilik ve dabakçılık, saraçlık, bakırcılık, kazaklık, tarakçılık ve taşçılık yer almaktadır. İlde bakırcılık ve bakır dövme sanatı ve buna bağlı olarak kalaycılık sanatı da gelişmiştir.

Şırnak'ta ise şal-şepik (Şırnak Şalı) ve rençperi denilen dokuma türleri yapılmaktadır. Ancak son yıllarda dokuma tezgahları giderek azalmıştır.

4. TURİZM SEKTÖRÜNDE ARZ ve TALEP YAPISI

Bölgeye kültür turizmi amacıyla gelen yıllık turist sayısının bölgenin en çok ziyaret edilen müze ve ören yeri kayıtlarına dayanılarak 70.000 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Bunun dışında bölge genelini temsil eden, turist sayıları, geliş nedenleri, ziyaretçi profili vb. bilgiler içeren detaylı bir araştırma henüz mevcut degildir.

Bölgedeki turizm mevsiminin ise iklim şartlarına bağlı olarak, kabaca 15 Mart-30 Haziran ve 10 Eylül-15 Kasım dönemleri olduğu kabul edilebilir. Yaz aylarındaki aşırı sıcaklar nedeniyle gerek yerli gerekse yabancı misafir gelişlerde önemli bir düşüş olduğu izlenmiştir.

Bölgeye gelen turistlerin kabaca %85-90'ının turla %10-15'inin özel araçlarıyla geldiği tahmin edilmektedir. Münferit gelişlerin ise %80-90 oranında akraba ziyareti yapan, bölge dışında ya da yurt dışında yaşayan bölge halkından oluştuğu tahmin edilmektedir. Yabancı turist talebinin yerli turist talebinin onda biri civarında olduğu sanılmaktadır.

Bölgede hâkim turizm türü tur turizmi olmasına karşın bölgeye düzenli olarak tur düzenleyen herhangi bir firma olmaması büyük bir eksikliktir. Tur operatörleri ancak verdikleri ilanlara yeterli cevap almaları halinde tur düzenlemektedir. Bu durum talep kısıtının çok önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Tur programı ve güzergâhlarına bakıldığında, turlar arasında bölgeye giriş ve çıkış noktalarının farklılaşması haricinde ortak bir güzergâh olduğu görülmüştür. Turlarla gelenler genellikle arkadaş grupları, aynı işyeri veya meslek grubu üyeleri veya dernekler ile ögrenci gruplarından oluşmaktadır.

Bölgenin en çok ziyaret edilen kesimleri Şanlıurfa merkez, Harran ve Nemrut Dağı'dır. Nemrut Dağı ziyaretlerinde geceleme merkezi olarak Adıyaman yerine Kahta tercih edilmektedir.

Diğer ziyaret merkezleri Mardin, Midyat, Hasankeyf ve Zeugma'dır. Merkezler arasındaki geçişler sırasında geceleme maksadıyla ziyaret edilen kasabalar ve şehir merkezleri yarım günlük turlarla gezilmektedir. Bölgedeki şehir merkezleri daha çok yemek ve alışveriş ağırlıklı olarak işlevlendirilmiştir.

Kilis, Silvan, Savur, Siirt, Şırnak ve Cizre gibi turizm açısından en az diğer iller kadar potansiyele sahip yerleşmelere, bölge dışından turizm talebi çok düşük seviyededir. Şanlıurfa Balıklı Göl haricindeki dinî merkezler ağırlıkla bölge içi veya yakın illerden gelen nüfus tarafından ziyaret edilmektedir.

Bölgedeki termal turizm talebi son derece kısıtlı olup, mevcut tesisler ağırlıkla yerel talebe cevap vermektedir. Oysa en önemli kaplıca kaynakları olan Çermik ve Karaali kaplıcalarına bölge içinden ve çevre illerden çok yoğun bir talep vardır.

İnanç turizmi maksadıyla bölgeye gelen yerli turist sayısına ilişkin gerçekçi bir değer verebilmek mümkün değildir. İslam inancına hitap eden mekânlar son derece yoğun kullanılmakta olup bunların hiçbirinde biletli giriş yoktur. Bu nedenle bu noktalara bölge dışından gelen turist sayısı tahmini bile son derece zordur.

Bölgenin sahip olduğu en belirgin talep; İran'da yaşayan Şii nüfusun bölgeyi karayoluyla geçerek Suriye'de Hazreti Ali'nin kız kardeşinin mezarını ziyaret etmesi, aynı güzergâhtan ülkelerine dönmesiyle oluşan taleptir. Yıllık yaklaşık 100.000 kişilik bu hareket İran - Van - Bitlis - Veysel Karani - Diyarbakır - Şanlıurfa - Gaziantep - Kilis Öncüpınar güzergâhını izlemektedir. Genellikle bölgede konaklamayan bu kitlenin ikincil harcamaları ise son derece düşüktür.

Hristiyan kökenli inanç turizmi kaynaklarına yurt dışı talebin tüme yakın bir kesimini, yurt dışında yaşayan Süryani nüfus oluşturmaktadır. Bu talep, turizm amaçlı değil daha çok akraba ziyaretine dayanmaktadır. Buna karşın bir Süryani nüfusun dinî maksatlarla ziyaret edebilecegi dinî kaynaklar mevcut olmakla beraber yeterli sayıda ve nitelikte konaklama yeri olmaması nedeniyle bu potansiyel kullanılamamaktadır.

4.1. GAP BÖLGESİ'NDE YATAK ARZI

GAP Bölgesi genelinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İşletme Belgesi ve sınırları içinde bulundukları belediyelere ait işletme belgeli tesisler toplamında 1998 yılı itibariyle 172 adet konaklama tesisi ve bu tesislerde 10.404 yatak mevcuttur. Bu dönemde ortalama tesis büyüklüğü 61 yatak/tesis olarak hesaplanmıştır. 2010 itibariyle ise bu rakamlar, yatak sayısı 204, yatak sayısı 16.761 ve ortalama tesis büyüklüğü 82 yatak/tesis olarak gerçekleşmiştir.

Bu iki dönem karşılaştırıldığında, yatak arzında toplamda yaklaşık 7.000 artış olmuştur. Ayrıca, yatak niteliklerinde de önemli bir değişim gerçekleşmiştir. 1998 yılında turizm işletme belgeli yataklar, toplam yatak sayısının % 42.8'ini oluştururken, 2010'da bu oran %62.9'a yükselmiştir. Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinin toplam yatak arzında payları artış göstermiştir. Sayısal olarak bakıldığında ise bu üç il, en fazla yatak artışının olduğu iller olmuştur. Buna karşılık, Adıyaman, Diyarbakır, Batman ve Siirt'te tesis ve yatak sayılarında düşüş gözlenmiştir. Düşüşler daha çok belediye belgeli tesislerde gerçekleşmiştir. En belirgin düşüş Diyarbakır'da ve Siirt'te görülmektedir. Dikkat çeken diğer bir gelişme ise daha büyük ve nitelikli tesislerin işletmeye açılmış olmasıdır. Turizm İşletme Belgeli tesislerde ortalama tesis büyüklüğü 91 yataktan 117 yatağa yükselmiştir. Belediye belgeli tesislerde bu sayı 48 yataktan, 60 yatak/tesise yükselmiştir.

1998'de bölgedeki yatak arzının yaklaşık yarısı belediye belgeli tesislerden oluşmuştur. Bu dönemde, bu tesislerin gerek yerli gerekse yabancı turizm için yeterli asgari niteliklere sahip olmadığı, turizm işletme belgeli tesislerin ise genelde yıldız sayılarının çok altında bir hizmet kalitesinde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, bölgede sorunun yatak azlığı olmadığı, işletme niteliklerinin, tesislerin mevcut yıldız durumlarıyla çakışmaması ve denetimin olmaması olduğu gözlenmiştir.

Bölgede yapılan araştırmalar, 2010 yılı itibariyle yatak arzı ve hizmet kalitesinde iyileşmeler olduğunu göstermiştir. Bölge genelinde düşük kalitede hizmet nitelikli birçok küçük tesis kapanmıştır. Yeni açılan birçok turizm işletme belgeli tesiste ise hizmet düzeylerinin oldukça iyi olduğu tespit edilmiştir. Bölgedeki mevcut yatak arzının yaklaşık dörtte biri belediye belgeli tesisler, dörtte biri turizm yatırım belgeli tesisler ve yarısından fazlası turizm işletme belgeli tesislerden oluşmaktadır.

Bölge itibariyle, tesislerin cinslerine göre son resmi Kültür ve Turizm Bakanlığı istatistikleri 31.12.2008 verileridir. 1998 ve 2008'de Turizm İşletme Belgeli tesislerin dağılımı aşağıda sunulmuştur.

GAP Bölgesi Bütününde Yer Alan Konaklama Tesislerinin Türlere Dağılımı (1998-2008)

TESİS TÜRÜ	SINIFI	1998			2008		
		Tesis	Oda	Yatak	Tesis	Oda	Yatak
OTEL	5 Yıldız	1	109	322	4	429	903
OTEL	4 Yıldız	3	175	391	12	916	1.884
OTEL	3 Yıldız	16	846	1.750	24	1.309	2.678
OTEL	2 Yıldız	10	430	823	20	777	1.509
OTEL	1 Yıldız	8	233	418	2	38	65
OTEL	1. Sınıf	1*	99*	180*			
ÇİFTLİK EVİ	-	-	-	-	1	44	115
OTEL	Özel Bel	1	50	99	4	167	346
OTEL	Belirsiz	2	52	101			
MOTEL	2. Sınıf	1	55	110	1	68	136
MOTEL	Belirsiz	3	68	134	1	18	36
Pansiyon	2. Sınıf	1	20	34	-	-	-
Pansiyon	Belirsiz	2	47	91	-	-	-
TOPLAM		**49**	**2.184**	**4.453**	**69**	**3.766**	**7.672**

(*) Şırnak'ın Silopi ilçesinde yer alan Hac Konaklama Tesisleri

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri verileri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Görüldüğü gibi, on yıllık süre içinde, bölge genelinde 3 adet beş yıldızlı, 9 adet dört yıldızlı, 8 adet üç yıldızlı ve 10 adet iki yıldızlı konaklama tesisi faaliyete geçmiştir. Toplamda 20 yeni belgeli konaklama tesisi yapılmıştır. 2010 verileri ise il bazında aşağıda verilmiştir. GAP Bölgesi bütününde 2010 itibariyle konaklama tesisleri ve yatak mevcudunun illere dağılımı ise aşağıdaki gibidir.

GAP Bölgesi Bütünündeki Yatak Kapasitesinin İllere Dağılımı (2010)

İLLER	TURİZM BELGELİ		BELEDİYE BELGELİ		TOPLAM		Yatak %'si	İl Nüfusu %'si
	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak		
Adıyaman	19	1.870	13	660	32	2.530	11.4	7.8
Batman	9	1.105	1	67	10	1.172	5.3	6.7
Diyarbakır	16	1.812	28	2.149	44	3.961	17.8	20.1
Gaziantep	38	5.485	14	828	52	6.313	28.4	22.4
Kilis	1	45	2	112	3	157	0.7	1.6
Mardin	23	3.003	11	502	34	3.505	15.8	9.8
Siirt	-	-	4	153	4	153	0.7	4.0
Şanlıurfa	12	1.891	33	1.803	45	3.694	16.7	21.9
Şırnak	4	479	3	234	7	713	3.2	5.7
TOPLAM	**122**	**15.690**	**109**	**6.508**	**231**	**22.198**	**100.00**	**100.00**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Not: Turizm Belgeli Tesisler yatırım ve işletme belgeli tesislerin toplamıdır.

Bölgenin en büyük ili olan Gaziantep aynı zamanda en fazla yatak sayısına sahiptir. Nüfus açısından ikinci sırada olan Şanlıurfa ise yatak sıralamasında üçüncü sıradadır. Nüfus açısından üçüncü sırada olan Diyarbakır, yatak sayısı açısından ikinci sıradadır. Nüfus ve yatak açısından Mardin dördüncü sırada yer almaktadır. Adıyaman ise nüfus ve yatak sayısı açısından beşinci sıradadır. Bundan sonraki sıralarda nüfus-yatak ilişkisi uyumludur. Bölgedeki iller ve ilçeler itibariyle konaklama tesislerinin nitelikleri aşağıda verilmiştir.

ADIYAMAN

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

Adıyaman İlinde Konaklama Tesislerinin Türlere Dağılımı (2010)

Tesis Türü	Tesis	Oda	Yatak
Turizm Belgeli Tesisler Toplamı	19	979	1.870
Belediye Belgeli Tesisler Toplamı	13	326	660
Adıyaman İl Bütünü Toplamı	32	1.305	2.530

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Adıyaman'da Konaklama Tesislerinin İlçelere Göre Dağılımı

Tesis Türü	Tesis	Oda	Yatak
Merkez İlçe Toplamı	11	554	1.197
Kahta İlçesi Toplamı	15	593	1.117
Besni İlçesi Toplamı	2	34	68
Çelikhan İlçesi Toplamı	1	22	36
Gölbaşı İlçesi Toplamı	3	52	112

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

BATMAN

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere dağılımı aşağıda verilmiştir.

Batman İlinde Konaklama Tesislerinin Türlere Dağılımı (2010)

Tesis Türü	Tesis	Oda	Yatak
Turizm Belgeli Tesisler Toplamı (İşletme+Yatırım)	9	527	1.105
Belediye Belgeli Tesisler Toplamı	1	30	67
Batman İl Bütünü Toplamı	10	557	1.172

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Batman'da Konaklama Tesislerinin İlçelere Göre Dağılımı

Tesis Türü	Tesis	Oda	Yatak
Merkez İlçe Toplamı	9	503	1.012
Kozluk İlçesi Toplamı	2	74	227

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

DİYARBAKIR

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere dağılımı aşağıda verilmiştir.

Diyarbakır İlinde Konaklama Tesislerinin Türlere Dağılımı (2010)

Tesis Türü	Tesis	Oda	Yatak
Turizm Belgeli Tesisler Toplamı	16	951	1.812
Belediye Belgeli Tesisler Toplamı	28	704	2.149
Diyarbakır İl Bütünü Toplamı	44	1.655	3.961

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Diyarbakır'da Konaklama Tesislerinin İlçelere Göre Dağılımı

TESİS TÜRÜ	Tesis	Oda	Yatak
MERKEZ İLÇE TOPLAMI	42	1.585	3.001
SİLVAN İLÇESİ TOPLAMI	1	20	40
BİSMİL İLÇESİ TOPLAMI	1	50	120
ÇERMİK İLÇESİ TOPLAMI	-	-	800

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

GAZİANTEP

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere dağılımı aşağıda verilmiştir.

Gaziantep İlinde Konaklama Tesislerinin Türlere Dağılımı (2010)

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
TURİZM BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	38	2.988	5.485
BELEDİYE BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	14	455	828
GAZİANTEP İL BÜTÜNÜ TOPLAMI	52	3.443	6.313

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Mardin

Kilis

Gaziantep'te Konaklama Tesislerinin İlçelere Göre Dağılımı

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
MERKEZ İLÇE TOPLAMI	48	3.331	6.047
NİZİP İLÇESİ TOPLAMI	2	52	146
ISLAHİYE İLÇESİ TOPLAMI	2	60	120

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

KİLİS

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere dağılımı aşağıda verilmiştir. İl merkezi dışında, ilçelerde konaklama tesisi bulunmamaktadır.

Kilis İlinde Konaklama Tesislerinin Türlere Dağılımı (2010)

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
TURİZM BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	1	23	45
BELEDİYE BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	2	57	112
KİLİS İL BÜTÜNÜ TOPLAMI	3	80	157

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

MARDİN

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere dağılımı aşağıda verilmiştir.

Mardin İlinde Konaklama Tesislerinin Türlere Dağılımı (2010)

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
TURİZM BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	23	1.352	3.003
BELEDİYE BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	11	239	502
MARDİN İL BÜTÜNÜ TOPLAMI	34	1.591	3.505

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

İl içinde çeşitli kuruluşlara ait ve turizm döneminde de kullanılan misafirhaneler bulunmaktadır. Bu tesisler, oda ve yatak sayılarıyla aşağıda verilmiştir.

Mardin İlinde Bulunan Misafirhaneler

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
Polisevi	1	33	78
Öğretmenevi	7	99	239
Köy Hizmetleri	1	5	15
Tarım Müdürlüğü	1	7	14
Karayolları	1	14	30
İl Sağlık Müdürlüğü	1	8	20
Bayındırlık	1	8	30
Devlet Konuk Evi	1	6	12
Mor Gabriel Manastırı	1	7	28
TOPLAM	**15**	**187**	**466**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere ve ilçelere göre dağılımı aşağıda sunulmuştur.

Mardin İlinde Konaklama Tesislerinin İlçelere Göre Dağılımı

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
MERKEZ İLÇE TOPLAMI	19	1.063	2.371
KIZILTEPE İLÇESİ TOPLAMI	1	45	108
MİDYAT İLÇESİ TOPLAMI	9	323	713
NUSAYBİN İLÇESİ TOPLAMI	5	160	313

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

SİİRT

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere dağılımı aşağıda verilmiştir. İl merkezi dışında, ilçelerde konaklama tesisi bulunmamaktadır.

Siirt İlinde Konaklama Tesislerinin Türlere Dağılımı (2010)

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
BELEDİYE BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	4	85	153
SİİRT İL BÜTÜNÜ TOPLAMI	4	85	153

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

ŞANLIURFA

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere dağılımı aşağıda verilmiştir.

Şanlıurfa İlinde Konaklama Tesislerinin Türlere Dağılımı (2010)

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
TURİZM BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	12	942	1.891
BELEDİYE BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	33	817	1.803
ŞANLIURFA İL BÜTÜNÜ TOPLAMI	45	1.759	3.694

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

İl içinde çeşitli kuruluşlara ait ve turizm döneminde de kullanılan misafirhaneler bulunmaktadır. Bu tesisler, oda ve yatak sayılarıyla aşağıda verilmiştir.

Şanlıurfa'da Bulunan Misafirhaneler

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
Polisevi	1	42	102
Öğretmenevi	7	165	393
DSİ	1	84	132
Atatürk Barajı Misafirhanesi	1	50	80
C.Pınar TİGEM Misafirhanesi	1	52	100
TOPLAM	**11**	**393**	**807**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere ve ilçelere göre dağılımı ise aşağıda sunulmuştur.

Şanlıurfa Konaklama Tesislerinin İlçelere Göre Dağılımı

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
MERKEZ İLÇE TOPLAMI	30	1.418	3.033
BİRECİK İLÇESİ TOPLAMI	4	51	120
CEYLANPINAR İLÇESİ TOPLAMI	1	12	35
SİVEREK İLÇESİ TOPLAMI	6	172	315
VİRANŞEHİR İLÇESİ TOPLAMI	4	106	191

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

ŞIRNAK

İlde yer alan konaklama tesislerinin türlere ve ilçelere göre dağılım aşağıda verilmiştir.

Şırnak İlinde Konaklama Tesislerinin Türlere Dağılımı (2010)

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
TURİZM BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	4	222	479
BELEDİYE BELGELİ TESİSLER TOPLAMI	3	119	234
ŞIRNAK İL BÜTÜNÜ TOPLAMI	7	341	713

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Şırnak İlinde Konaklama Tesislerinin İlçelere Göre Dağılımı

TESİS TÜRÜ	TESİS	ODA	YATAK
MERKEZ İLÇE TOPLAMI	2	50	110
SİLOPİ İLÇESİ TOPLAMI	2	99	220
CİZRE İLÇESİ TOPLAMI	3	126	235
GÜÇLÜKONAK İLÇESİ TOPLAMI	1	66	148

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Kasrik - Şırnak

4.2. GAP BÖLGESİ'NDE TURİZM TALEBİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi bütününde turizm talebinin yapısını ortaya koyabilmek; konaklayan kişi sayısı, geceleme sayısı, doluluk oranı, müze ve ören yerleri ziyaretçi sayısı, sınır kapısı girişleri istatistikleri gibi verilerin derlenmesine ve değerlendirilmesine bağlıdır. GAP bütününde turizm talebinin yapısı ile ilgili olarak 2009 yılı verileri, iller itibariyle; konaklayan kişi, geceleme, doluluk oranı izleyen tablolarda sunulmaktadır.

GAP Bütününde Konaklama ve Gecelemeler (2009)

İLLER		KONAKLAYAN KİŞİ		GECELEME		ORTALAMA GECELEME		DOLULUK ORANI(%)	
		Belediye	Turizm	Belediye	Turizm	Belediye	Turizm	Belediye	Turizm
Adıyaman	Yabancı	1 096	7.257	7 149	8 055	6.5	1,1	3.27	5,02
	Yerli	17 857	46 551	18 717	46 551	1.0	1,0	8.56	27,63
	Toplam	18 953	53 808	25 866	54 606	1.4	1,0	11.82	32,65
Batman	Yabancı	-	1 324	-	2 118	-	1.6	-	0.81
	Yerli	6 660	47 573	6 660	67 016	1.0	1.4	28,51	25.63
	Toplam	6 660	48 897	6 660	69 134	1.0	1.4	28,51	26.44
Diyarbakır	Yabancı	3 725	17 345	9.336	29 673	2.5	1.7	1,11	4,38
	Yerli	338 150	172 836	360 854	237 406	1.1	1.4	42,93	35,08
	Toplam	341 875	190 181	370 190	267 079	1.1	1.4	44,04	39,47
Gaziantep	Yabancı	6 814	30 407	13 415	53 999	2,0	1.8	1,71	4,71
	Yerli	75 203	228 237	119 183	328 548	1,6	1.4	15,16	28,66
	Toplam	82 017	258 644	132 598	382 547	1,6	1.5	16,87	33,37
Kilis	Yabancı	457	285	711	645	1.6	2,3	1,74	3,93
	Yerli	5 141	2 335	7 441	4 164	1.4	1,8	18,20	25,35
	Toplam	5 598	2 620	8 152	4 809	1.5	1,8	18,20	29,28
Mardin	Yabancı	7 776	6 517	11 246	8 910	1.4	1.4	3,99	2,63
	Yerli	42 486	61 398	70 118	96 309	1.7	1.6	24,88	28,45
	Toplam	50 262	67 915	81 364	105 219	1.6	1.5	28,88	31,08
Siirt	Yabancı	209	-	645	-	3.1	-	1,15	-
	Yerli	15 446	-	19 847	-	1.3	-	35,54	-
	Toplam	15 655	-	20 492	-	1.3	-	36,69	-
Şanlıurfa	Yabancı	7 007	5 686	12 346	9 107	1.8	1.6	2,77	2,39
	Yerli	99 991	74 097	119 668	94 212	1.2	1.3	26,81	24,75
	Toplam	106 998	79 783	132 014	103 319	1.2	1.3	29,57	27,14
Şırnak	Yabancı	3 134	-	4 484	-	1.4	-	3,27	-
	Yerli	23 512	4 956	24 144	4 956	1.0	1.0	17,59	7,67
	Toplam	26 646	4 956	28 628	4 956	1.1	1.0	20,86	7,67
GAP	Yabancı	30.218	68 821	59 332	112 507	2.0	1.6	2.11	3.41
	Yerli	624 446	637 983	746 632	879 162	1.2	1.4	24.24	25.40
BÜTÜNÜ	Toplam	654 664	706 804	805 964	991 669	1.2	1.4	26.35	28.81

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri verileri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Turizm talebindeki gelişmelerin saptanabilmesi amacıyla, 1997 ve 2009 verilerinin karşılaştırması aşağıdaki tabloda gerçekleştirilmiştir.

GAP Bütününde Turizm ve Belediye İşletme Belgeli Tesisler Toplamında Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları (1997-2009)

YIL	KONAKLAYAN KİŞİ			GECELEME			YIL.ORT
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	DOL.(%)
1997	28 149	817 717	**845 866**	40 952	1 098 420	**1 139 372**	28
2009	99 039	1 262 429	**1 361 468**	171 839	1 625 794	**1 797 633**	28

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri verileri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Talebin boyutlarının belirgin olarak tespit edilebileceği diğer bir gözlem alanı da müze ve ören yeri ziyaretleridir. Bunlarla ilgili kayıtlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

GAP Bölgesi'ndeki Bazı Müze ve Ören Yerleri Ziyaretçi Sayıları

Müze ve Ören Yerleri		1997	2009	2010
Adıyaman				
Nemrut Milli Parkı	Yerli	8 025	48.452	-
	Yabancı	10 977	21.606	-
	Toplam	19 002	70.058	-
Adıyaman Müzesi	Yerli	-	10.227	-
	Yabancı	-	665	-
	Toplam	-	10.892	29.331
Perre Antik Kenti	Yerli	-	-	-
	Yabancı	-	-	-
	Toplam	-	16.498	16.129
Sofraz Tümülüsü	Yerli	-	-	-
	Yabancı	-	-	-
	Toplam	-	815	7.092
Batman				
Hasankeyf	Yerli	-	-	-
	Yabancı	-	-	-
	Toplam	-	57.700	43.105

Diyarbakır				
Müze	Yerli	-	-	-
	Yabancı	-	-	-
	Toplam	3 818	-	134
Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi	Toplam	-	125.656	87.826
Ziya Gökalp Müzesi	Toplam	-	7.167	8.911
Gaziantep				
Arkeoloji Müzesi	Yerli	26 251	124.024	-
	Yabancı	444	1 673	-
	Toplam	26 695	125.697	180.970
Hasan Süzer Etnografya Müzesi	Yerli	-	19.476	-
	Yabancı	-	291	-
	Toplam	-	19.767	19.461
Yesemek	Yerli	9 517	9.285	-
	Yabancı	136	581	-
	Toplam	9 653	9.866	9.018
Mardin				
Müze	Toplam	-	48.831	73.052
Şanlıurfa				
Müze	Yerli	-	-	-
	Yabancı	-	-	-
	Toplam	-	10.340	13.815
Şanlıurfa Kalesi	Yerli	-	-	-
	Yabancı	-	-	-
	Toplam	-	43.226	89.113
Harran	Yerli	-	-	-
	Yabancı	-	-	-
	Toplam	-	23.127	41.348

Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesel Turizm Envanteri ve Turizm Geliştirme Planı (1999)

Diyarbakır

Adıyaman

Mardin Müzesi, kayıtlarında yerli yabancı ayrımı yapmamıştır. Yesemek dışındaki tüm ören yerlerinde ise ziyaretlerin arttığı ve bölgedeki en önemli merkezin Nemrut Milli Parkı olduğu görülmektedir. Müze ziyaretlerinin önemli bir bölümünü ilk ve orta öğretim öğrencileri gerçekleştirmektedir. Bu sebeple müze ziyaretçi verileri daha yüksek görülmektedir.

Aşağıdaki tablo bölgedeki sınır kapılarından giren yabancı sayılarına ilişkindir. Girişlerin büyük bir bölümünün sınır ticareti veya akraba ziyaretine dayalı olduğu bilinmektedir.

GAP Bölgesi İllerinin Sınır Kapılarından Giriş-Çıkış Yapan Yabancılar

İLLER	KAPILAR	GİRİŞLER		ÇIKIŞLAR
		1997	2009	2009
DİYARBAKIR	**Merkez (H)**	24	5	4
	Islahıye (T)	265	5.363	6.993
GAZİANTEP	**Kargamış (K)**	3. 749	21.982	21 480
	Merkez (H)	2. 569	27.801	32 234
	Toplam	6. 583	55.146	60 707
MARDİN	**Nusaybin (K)**	12. 128	50.986	44 190
ŞANLIURFA	**Akçakale (K)**	3. 548	40.531	39 308
KİLİS	**Öncüpınar (K)**	131. 496	463.777	475 523
ŞIRNAK	**Habur (K)**	22. 366	204 .957	224 692

Not: Adıyaman, Batman ve Siirt illerinde sınır kapısı olmaması nedeniyle tabloda yer almamıştır. (K) Karayolu, (H) Havayolu, Demiryolu, Kaynak : TUİK, Turizm İstatistikleri 2010

Derlenen verilerin sunduğu tabloya bakıldığında, doluluk oranlarında önemli bir gelişme olmamasına karşın toplam konaklayan kişi ve gecelemelerde önemli artışlar olduğu gözlenmektedir. 12 yıllık dönemde yıllık konaklayan kişi sayısı toplamda 515.602 (%38) artış göstermiştir. Gecelemelerde ise artış 658.261 (%37) olmuştur. Oranlar dikkate alındığında yabancı ziyaretçi sayısında artış daha yüksek olmuştur.

Tesis cinsleri dikkate alındığında ise talebin daha çok turizm işletme belgeli tesislere yöneldiği gözlenmiştir. Belediye belgeli tesislerde geceleme sayılarındaki artış toplamda %14'te kalırken, turizm işletme belgeli tesislerde bu oran %60'ı bulmaktadır. Ancak geçen süre içinde ortalama geceleme sayılarında önemli bir gelişme kaydedilmemiştir.

1999 yılında yapılan GAP Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı çalışması sırasında yapılan incelemede, her yıl 100.000 İranlının otobüslerle Van-Bitlis karayolundan, Veysel Karani, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis yoluyla Öncüpınar Sınır Kapısı'ndan Suriye'ye geçtiği ve Sıtti Zeynep Türbesi'ni ziyaret ettikten sonra aynı yolla ülkelerine geri döndüğü tespit edilmiştir. Bu durum aynı şekilde devam etmektedir ve Öncüpınar Sınır Kapısı girişlerinin bu denli yüksek olmasının nedenlerinden biridir.

İranlı turistlerin bölge içerisinde konakladıkları ana merkez Gaziantep'tir. Kentte bu turistler için oteller gelişmiş ve kent merkezinin yakınında bir alanda yine İranlılar için ticaret üniteleri çoğalmıştır. Türkiye'de ve bölgede masraflarını karşılamak amacıyla yanlarında her türlü satılabilen mal, özellikle halı ve kilim getirip satmakta veya takas etmektedirler. Alış-verişlerinin büyük çoğunluğunu ise Gaziantep'te yapmaktadırlar.

1997 yılı itibariyle yabancılar %67 oranında turizm işletme belgeli tesisleri tercih ederken, bu değer yerlilerde %34'dür. 2009'da, bu oran turizm işletme belgeli tesislerde %70'e çıkmıştır. Belediye belgeli tesislerde kalan yabancılar genelde Suriyeli ve İranlılardır. Turizm İşletme Belgeli tesisler ise başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleri, ABD ve Kanada vatandaşları tarafından tercih edilmektedir.

Bölgede yabancı gecelemelerin 1997 yılında %96.2'si dört ilde yoğunlaşmıştır (Adıyaman, Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa), 2009'da ise bu dengede önemli değişimler olmuştur. Dört ilde gecelemelerin oranı %83.3'e düşmüştür. Bu dört il içinde yalnız Diyarbakır gelişim gösterirken, özellikle Adıyaman ve Şanlıurfa'daki geceleme oranlarında radikal düşüşler meydana gelmiştir. Bu dönem içinde en önemli gelişme ise Mardin'de gecelemelerin önemli oranda yükselerek, bölge bütünün %11.7'sini oluşturması ve böylece Adıyaman'ın önüne geçmesidir. Adı geçen beş il toplam bölgenin %95.0'ini oluşturmaktadır. Diğer dört il ise %5'i paylaşmaktadır.

1990 öncesi dönemde turizmin en gelişmiş olduğu il Adıyaman'dır. Körfez krizinden ve GAP Bölgesi genelindeki güvenlik sorunlarından en çok etkilenen il Adıyaman olmuştur. Diğer illere geliş-gidişler turizme bağlı olmayan nedenlerle de artış göstermiştir. Ancak, turizm gelişlerinin azalması yoğun şekilde Adıyaman'da gözlenmiştir ve bu süreç son on yıllık dönemde de devam etmiştir. Aşağıda iller itibariyle tesis cinslerine göre geceleme ve konaklama verilerinin son on yılık dönem içinde gelişimi verilmiştir.

ADIYAMAN

Adıyaman ilinde Turizm ve Belediye belgeli tesisler bütününde konaklayan sayıları tabloda verilmiştir. İlde yabancı ziyaretçi sayılarında belirgin bir düşüş vardır. Yerli ziyaretçilerde ise düşüş olmakla birlikte, oransal olarak daha azdır. Toplama bakıldığında 2005 yılındaki artış 2009 verilerine yansımamış, değerler tekrar 2000 değerlerine yaklaşmıştır. Konaklayan kişi ve geceleme sayıları ile doluluk oranları, belediye belgeli ve turizm belgeli tesislerde olmak üzere aşağıda verilmiştir.

Adıyaman İli Bütününde Turizm ve Belediye İşletme Belgeli Tesislerde Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları

YIL	KONAKLAYAN KİŞİ			GECELEME		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
2000	3.499	64.571	**68.070**	3.701	75.401	**79.102**
2005	16.578	58.445	**75.023**	17.890	66.353	**84.243**
2009	8.353	64.408	**72.761**	15.204	65.268	**80.472**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

İl genelinde, belediye belgeli tesislerde geceleme sayıları dolayısıyla doluluk oranları önemli ölçüde düşüş göstermiştir. Buna karşılık, 2005-2009 arası düşüş olmakla birlikte, turizm işletme belgeli tesislerde gerek geceleme sayıları, gerek doluluk oranlarında önemli bir artış olmuştur. İl bütününde yıllar itibariyle ortalama geceleme sayıları belediye belgeli ve turizm belgeli tesislerde aşağıda verilmiştir.

Adıyaman'da Turizm ve Belediye Belgeli Tesislerde Ortalama Geceleme Sayısı (Gün)

	2000	2005	2009
YABANCI	1.05	1.05	3.8
YERLİ	1.15	1.15	1.0
TOPLAM	**1.1**	**1.1**	**2.4**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Genelde, tüm dönemlerde ortalama geceleme bir günün biraz üzerinde olmakla birlikte, 2009 yılı verilerinde yabancı gecelemeler 6.5 gün gibi yüksek bir değere ulaşmıştır.

BATMAN

Batman'da turizm ve belediye belgeli tesisler bütününde konaklayan sayıları aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir. İl genelinde, yerli ziyaretçilerde düşüş kaydedilirken, yabancılarda süreklilik gösteren bir artış olmuştur.

Batman'da Turizm ve Belediye İşletme Belgeli Tesisler Toplamında Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları

YILLAR	KONAKLAYAN KİŞİ			GECELEME		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
2000	492	77.144	**77.636**	597	92.761	**93.328**
2005	498	56.002	**56.500**	1.965	81.286	**83.251**
2009	1.324	54.233	**55.557**	2.118	73.676	**75.794**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Belediye belgeli tesislerde yabancı geceleme olmamıştır. Yerli gecelemelerde ise düşüş kaydedilmiştir. Buna karşılık, turizm işletme belgeli tesislerde yabancı ziyaretçi sayısı artmış, yerli ziyaretçi sayısı düşmüştür. Bu düşüşe rağmen yerli geceleme sayıları artmıştır. İl bütününde yıllar itibariyle ortalama geceleme sayıları belediye belgeli ve turizm belgeli tesislerde olmak üzere aşağıdaki gibidir. Turizm işletme belgeli tesislerde ortalama geceleme sayılarında gerek yerli ve gerek yabancı ziyaretçilerin ortalama geceleme süresi uzamıştır.

Batman'da Turizm ve Belediye Belgeli Tesislerde Ortalama Geceleme Sayısı (Gün)

	2000	2005	2009
YABANCI	1.2	3.9	1.6
YERLİ	1.1	1.3	1.4
TOPLAM	**1.15**	**2.6**	**1.5**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri ve GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

DİYARBAKIR

Diyarbakır ilinde turizm ve belediye belgeli tesisler bütününde konaklayan sayılarında 2005 yılında düşüş olmasına karşın, ziyaretçi ve geceleme sayılarında bariz bir artma eğilimi görülmektedir. Konaklayan kişi ve geceleme sayıları ile doluluk oranları, belediye belgeli ve turizm belgeli tesislerde aşağıda verilmiştir.

Diyarbakır'da Turizm ve Belediye İşletme Belgeli Tesisler Toplamında Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları

YIL	KONAKLAYAN KİŞİ			GECELEME		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
2000	3.538	277.023	**280.561**	4.688	404.308	**408.996**
2005	16.698	168.605	**185.303**	22.428	240.765	**263.193**
2009	21.070	510.986	**532.056**	39.009	598.260	**637.269**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri ve GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Diyarbakır'da gerek belediye gerekse işletme turizm belgeli tesislerde konaklama, geceleme ve dolayısıyla doluluk oranları geçen süre içinde artış eğilimi göstermiştir. İl bütününde yıllar itibariyle ortalama geceleme sayıları belediye belgeli ve turizm belgeli tesislerde kalış süresi, gerek belediye gerek turizm işletme belgeli tesislerde bir günün biraz üzerindedir ve geçen süre içinde gelişme olmamış gözükmektedir.

Diyarbakır İli Bütününde Turizm ve Belediye Belgeli Tesislerde Ortalama Geceleme Sayısı (Gün)

	2000	2005	2009
YABANCI	0.66	1.075	1.41
YERLİ	1.42	1.57	1.24
TOPLAM	1.04	1.32	1.33

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri ve GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

GAZİANTEP

Gaziantep ilinde turizm ve belediye belgeli tesisler bütününde konaklayan sayıları aşağıda verilmiştir. İl genelinde, gerek yerli gerek yabancı ziyaretçilerde ve geceleme sayılarında düzenli artış olmuştur. 2005'te belediye belgeli tesislerde düşüş olmasına karşın dönem içinde artış olmuştur, turizm işletme belgeli tesislerde ise bu artış düzenli olmuştur.

Gaziantep'te Turizm ve Belediye İşletme Belgeli Tesisler Toplamında Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları

YIL	KONAKLAYAN KİŞİ			GECELEME		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
2000	11.498	171.674	**183.172**	21.052	221.121	**242.173**
2005	26.731	230.780	**257.511**	52.594	346.895	**399.489**
2009	37.221	303.440	**340.661**	67.414	447.731	**515.145**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Gaziantep ilinde yabancıların ortalama geceleme sayısı her tür tesiste yaklaşık iki gece olup, yerli ziyaretçilerde bu sayı 1.5 kadardır.

Gaziantep İli Bütününde Belediye Belgeli Tesislerde Ortalama Geceleme Sayısı (Gün)

	2000	2005	2009
YABANCI	1.75	2.4	1.9
YERLİ	1.25	1.65	1.5
TOPLAM	**1.5**	**2.03**	**1.7**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Gaziantep ilinde yabancıların ortalama geceleme sayısı her tür tesiste yaklaşık iki gece olup, yerli ziyaretçilerde bu sayı 1.5 kadardır.

Gaziantep Kalesi

KİLİS

Kilis ilinde turizm ve belediye belgeli tesisler bütününde konaklayan sayıları tabloda verilmiştir. 2000-2009 arasında geçen süre içinde yabancı ziyaretçi sayısı düşüş göstermiş, yerli ziyaretçilerde ise artış olmuştur. Geçmiş dönemlerde ilde turizm işletme belgeli tesis yoktur. Belgeli tesisin hizmete girmesiyle, konaklamanın önemli bir kesiminin bu tesise kaydığı görülmektedir.

Kilis İli Bütününde Turizm ve Belediye İşletme Belgeli Tesisler Toplamında Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları

YIL	KONAKLAYAN KİŞİ			GECELEME		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
2000	1.387	5.621	**7.008**	1.732	7.525	**9.257**
2005	1.600	6.840	**8.440**	2.243	9.346	**11.589**
2009	742	7.476	**8.218**	1.356	11.605	**12.961**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

İl bütününde yıllar itibariyle ortalama geceleme sayıları belediye belgeli ve turizm belgeli tesislerde aşağıda verilmiştir.

Kilis İli Bütününde Turizm ve Belediye Belgeli Tesislerde Ortalama Geceleme Sayısı (Gün)

	2000	2005	2009
YABANCI	1.2	1.4	1.95
YERLİ	1.3	1.4	1.6
TOPLAM	**1.3**	**1.4**	**1.78**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

MARDİN

İLLER		KONAKLAYAN KİŞİ		GECELEME		ORTALAMA GECELEME		DOLULUK ORANI(%)	
		Belediye	Turizm	Belediye	Turizm	Belediye	Turizm	Belediye	Turizm
	Yabancı	7 776	6 517	11 246	8 910	1.4	1.4	3,99	2,63
Mardin	**Yerli**	42 486	61 398	70 118	96 309	1.7	1.6	24,88	28,45
	Toplam	**50 262**	**67 915**	**81 364**	**105 219**	**1.6**	**1.5**	**28,88**	**31,08**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

SİİRT

Turizm verilerine göre il genelinde yabancı ziyaretçi sayısı çok azdır. Yerli ziyaretçi sayısı da geçen dönem içinde düzenli olarak düşüş göstermiş ve yarıya inmiştir. Gecelemeler için de aynı durum söz konusudur. Konaklayan kişi ve geceleme sayıları ile doluluk oranları, belediye belgeli ve turizm belgeli tesislerdeki durum aşağıda verilmiştir.

Siirt İli Bütününde Turizm ve Belediye İşletme Belgeli Tesisler Toplamında Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları

YIL	KONAKLAYAN KİŞİ			GECELEME		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
2000	152	29.900	30.052	187	35.219	35.406
2005	142	20.460	20.602	252	25.213	25.465
2009	209	15.446	15.655	645	19.847	20.492

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Siirt ilinde turizm işletme belgeli tek tesisin belgesi iptal edildiği için son iki dönemde veri olmamıştır.

Siirt İli Bütününde Belediye Belgeli Tesislerde Ortalama Geceleme Sayısı (Gün)

	2000	2005	2009
YABANCI	1.25	1.8	3.1
YERLİ	1.35	1.2	1.3
TOPLAM	**1.3**	**1.2**	**1.3**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

ŞANLIURFA

On yıllık dönem içinde ile gelen ziyaretçi sayısında az bir artış olduğu gözlenmektedir. Buna karşın gelen yabancı sayısında düşüş olmuştur. Ancak yabancı ziyaretçi geceleme sayısı artış göstermiştir. Belediye belgeli tesislerde gerek gelen ziyaretçi, gerek geceleme sayılarında düşüş olmuştur. Buna karşılık yeni yapılan tesislerle, turizm işletme belgeli tesislere yönelme daha fazla olmuş ve tüm artış turizm işletme belgeli tesislerde meydana gelmiştir.

İl bütününde yıllar itibariyle ortalama geceleme sayıları belediye belgeli ve turizm belgeli tesislerde aşağıda verilmiştir. Tüm bölge genelinde olduğu gibi, Şanlıurfa'da da ortalama kalış süreleri çok düşüktür ve ortalamalar iki gecenin altında kalmaktadır.

Şanlıurfa İli Bütününde Turizm ve Belediye İşletme Belgeli Tesisler Toplamında Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları

YILLAR	KONAKLAYAN KİŞİ			GECELEME		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
2000	14.519	162.679	**177.198**	16.830	196.409	**213.239**
2005	9.462	81.181	**90.643**	12.761	96.005	**108.766**
2009	12.693	174.088	**186.781**	21.453	213.880	**235.333**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Şanlıurfa İli Bütününde Turizm ve Belediye Belgeli Tesislerde Ortalama Geceleme Sayısı (Gün)

	2000	2005	2009
YABANCI	1.15	1.35	1.7
YERLİ	1.25	1.15	1.25
TOPLAM	1.2	1.25	1.47

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

ŞIRNAK

İLLER		KONAKLAYAN KİŞİ		GECELEME		ORTALAMA GECELEME		DOLULUK ORANI(%)	
		Belediye	Turizm	Belediye	Turizm	Belediye	Turizm	Belediye	Turizm
	Yabancı	3 134	-	4 484	-	1.4	-	3,27	-
Şırnak	Yerli	23 512	4 956	24 144	4 956	1.0	1.0	17,59	7,67
	Toplam	26 646	4 956	28 628	4 956	1.1	1.0	20,86	7,67

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

5. TURİZM ÖRGÜTLERİ ve TURİZM FAALİYETLERİ

5.1. Kamu Kurumları

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın her il merkezinde Turizm İl Müdürlükleri ve bazı özel yerlerde Turizm Danışma Büroları bulunmaktadır. Gaziantep Turizm Danışma Bürosu, Turizm İl Müdürlüğü içinde hizmet vermektedir. Faaliyette olan diğer danışma bürosu Kahta ve Şanlıurfa'dadır. Nemrut Dağı ve Harran gibi yerlerde danışma bürosu bulunmamaktadır.

En büyük sorun harita, broşür gibi basılı tanıtıcı malzemenin yetersizliğidir. Gaziantep ve Diyarbakır il müdürlükleri diğer kamu kuruluşlarından ve yerel kuruluşlardan aldıkları desteklerle ili tanıtıcı broşür, rehber ve harita gibi dokümanları hazırlatabilmektedir. Diğer illerde ise tanıtım dokümanları fotokopi veya bilgisayarla çoğaltılmakta ya da hiç bulunmamaktadır. Merkezi teşkilat tarafından bölgeye gönderilen tanıtıcı dokümanlar arasında, bölgeyi tanıtıcı sınırlı sayıda broşür yer almaktadır. İl ve ilçelerin tanıtımı konusunda, bölgedeki bazı valilik ve kaymakamlıkların önemli katkıları olmaktadır.

Şanlıurfa ve Şırnak Valilikleri kurdukları vakıflarla, eski eserlerin restorasyonu, çevre düzenleme çalışmaları ve tanıtıcı yayınların hazırlanması ve dağıtılması konusunda çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu konuda Şanlıurfa'da kurulan ŞURKAV (Şanlıurfa İl Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı) büyük çaba harcamaktadır. Midyat ve Cizre Kaymakamlıkları da kendi ilçeleri kapsamında bu tür çalışmaları gerçekleştirmektedir. Bu kuruluşlar tarafından; kentleri tanıtıcı kitaplar, tarihî ve turistik yerlerinin anlatıldığı broşürler ve tanıtıcı videolar hazırlanmaktadır.

Bölge genelinde yerel yönetimlerin turizm konusunda katkısı sınırlı olmaktadır. Ancak, bazı belediyelerin kentlere turizmi destekleyecek konularda rekreasyon yatırımları konusunda ciddi yatırımları bulunmaktadır. Bölgede bu konuda en büyük yatırımlar Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilmektedir.

Şanlıurfa Valiliği ise 1994 yılında tamamladığı Urfa Balıklı Göl ve Çevresi Düzenlemeleri'ni yaptırmış olup; günlük sınır ötesi turizmin canlanmasını sağlayabilmiştir. Bölgenin en büyük yatırımı olan bu proje ile Urfa kent merkezi yenilenmiştir. Yatırım Şanlıurfa Valiligi, Şanlıurfa Belediyesi ve ŞURKAV işbirliği ve Cumhurbaşkanlığı desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Bölge dahilinde turizm ve rekreasyon faaliyetlerini etkileyecek önemli çalışmalar yapan diğer bir kamu kurumu ise GAP İdaresi'dir. İdare, çeşitli yerlerde kent rekreasyon yatırımları için planlama ve yatırım faaliyetlerinin yanı sıra, tarihî ve arkeolojik değerlerin araştırılması, korunması ve tanıtılması korusunda projeler yürütmekte, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen projelerin koordinasyonunu sağlamaktadır. Bunların yanı sıra, baraj gölleri altında kalacak yerleşme ve tarihî eserlerin kurtarılması, halkın turizme katkısını sağlamak ve ÇATOM'lar (Çok Amaçlı Toplum Merkezleri) kanalıyla bölgedeki unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarını geliştirmek konusunda da önemli çalışmalar yürütülmektedir.

DSİ (Devlet Su İşleri) bölgede büyük bir öneme sahiptir. Kurum tarafından inşa edilen baraj gölleri çevresindeki alanlar da ağaçlandırılarak ve düzenlenerek rekreasyon alanı olarak hizmet vermektedir.

Bölgede çok kıymetli eserlerin sergilendigi müzeler olmasına karşın, Gaziantep Arkeoloji Müzesi haricinde, bölgedeki müzelerin ziyaretçi sayısı ne yazıkki hak ettiği düzeyde değildir.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi ve Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu işbirliğiyle özellikle Avrupa Birliği hibe fonlarından yararlanmak amacıyla "Güneydoğu Anadolu Kültürel Mirasın Korunması ve Turizmin Geliştirilmesi Planı, 2005-2015 (Entegre Stratejik Eylem Planı-ESEP)" çalışması yaptırılmıştır.

GAP turizm sektörüne dolaylı da olsa etken olmuş diğer üst düzey planlama kararları Devlet Planlama Teşkilatı'nın (Kalkınma Bakanlığı) 9. Kalkınma Planı (2007-2013) ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve bu stratejinin (2007-2013) arası eylem planıdır.

Daha alt ölçekte ise bölge kalkınma ajansları (İpekyolu, Karacadağ ve Dicle Ajansları) ile SODES'in turizm sektörünün gelişmesi açısından noktasal nitelikli çalışmaları mevcuttur. Bu çalışmalar planlama niteliğinde olmayıp noktasal uygulama projeleridir.

2008-2012 yılları uygulamalarını kapsayan GAP Eylem Planı'nda orta vadede Güneydoğu Anadolu projesini tamamlamaya yönelik politika, strateji ve eylemler yer almaktadır. GAP Bölgesi'nin turizm altyapısının iyileştirilmesi, turizm çekim merkezleri oluşturulması ve turizmin çeşitlendirilmesi yoluyla, turizmin bölge ekonomisi içindeki payı artırılması amaçlanmaktadır.

Eylem Planı kapsamında, Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi, Sosyal Gelişmenin Sağlanması, Altyapının Geliştirilmesi ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi gelişme eksenleri olarak belirlenmiştir. GAP Eylem Planı'nın uygulanmasında koordinasyondan sorumlu kuruluş GAP Bölge Kalkınma İdaresi'dir.

Şanlıurfa

5.2. Vakıf ve Sivil Toplum Örgütleri

Bölge genelinde turizm alanında en çok yatırım yapan kuruluş ŞURKAV'dır (Şanlıurfa Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı). Vakıf yaptıgı çalışmalarla 1997 yılında en başarılı üç vakıftan biri olmuştur. Eski Şanlıurfa evlerinin, bedesten ve eski çarşıların restorasyonu gibi projelerin yanı sıra, Vakıf el sanatları, halk müziği gibi bölge kültürünün korunmasına, gelecek nesillere aktarılması alanında da çok önemli eğitim ve tanıtım faaliyetlerini sürdürmektedir.

Aynı nitelikli bir vakıf olan Şırnak ve İlçelerini Geliştirme Vakfı da (ŞIRGEV) Şırnak Valiliği öncülüğünde kurulmuş bir vakıf olarak eski eserlerin ve bölge kültürünün korunmasına ve sürdürülmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Bunların dışında, bölge içinde ve içinde bulunan, farklı alanlarda faaliyet gösteren Adıyaman Sanayi Odası, Dünya Bankası ve ÇEKÜL'ün (Çevre ve Kültür Derneklerini Koruma ve Tanıtma Vakfı) gibi farklı örgütlerin de, bölgenin turizm anlamında tanıtımına, bölge kültürünün korunmasına yönelik önemli faaliyetleri bulunmaktadır.

5.3. Özel Sektör

Bölgede A Grubu seyahat acenteler çoğunluktadır. Seyahat acentelerinin yoğunlaştığı iller ise Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa'dır. Ancak, seyahat acentelerinin büyük çoğunluğu yalnız bilet ve otel rezervasyonu yapan şirketler olarak çalışmaktadır.

Gerçek anlamda seyahat acentesi gibi çalışan, tur düzenleyen ve turizm faaliyetlerinde yardımcı olan acenteler ise ne yazık ki sınırlı sayıdadır. Bunlar çoğunluğu Gaziantep'te olmak üzere, Şanlıurfa ve Diyarbakır'da bulunan acentelerdir. Bu acenteler büyük şehirlerdeki tur operatörleri ile irtibatlı olarak, onların bölgedeki şubeleri gibi çalışmakta, aynı zamanda bölge dışına da turlar düzenlemekte ve rezervasyonlar yapmaktadır.

Adıyaman'daki seyahat acentalarının 3'ü merkezde 2'si Kahta ilçesindedir ve tamamı A grubudur. Batman'da yer alan seyahat acentalarından 5'i A grubu, 2'si B grubudur. Diyarbakır il merkezindeki seyahat acentalarının 28'i A grubu, 5'i B grubudur. Bismil ilçesindeki acenta A grubudur. Gaziantep merkezde 3 adet AG grubu, 4 adet B grubu, 1 adet C grubu ve 49 adet A grubu seyahat acentası bulunmaktadır. Ayrıca Oğuzeli ve Nizip ilçelerinde de birer adet A grubu acenta yer almaktadır.

Kilis'teki seyahat acentası B grubundan AG grubuna geçiş talebi bulunmaktadır. Mardin merkezdeki 4 seyahat acentasından 3'ü A, 1'i B grubudur. Midyat ilçesindeki 3 acenta ve Kızıltepe'deki acenta A grubudur. Siirt'de bulunan 3 acentadan 3'ü de merkezde ve A grubudur. Şanlıurfa merkezde 14 adet A grubu seyahat acentası ve 9 adet A grubu şube ile 1 adet B grubu acenta bulunmaktadır. Şırnak merkezde A ve B grubu olmak üzere 2 adet ve Silopi'de B grubu 1 adet acenta bulunmaktadır.

GAP Bölgesi'nde 1997 ve 2011 yılları itibariyle seyahat acentelerinin illere göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

Seyahat Acentelerinin İllere Göre Dağılımı

İLLER	ACENTE SAYISI	
	1997	2011
ADIYAMAN	4	11
BATMAN	3	14
DİYARBAKIR	10	54
GAZİANTEP	17	63
KİLİS	-	2
MARDİN	1	16
SİİRT	1	7
ŞANLIURFA	1	31
ŞIRNAK	3	5
TOPLAM	**40**	**203**

Kaynak: Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri, www.tursab.org.tr, GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Güneydogu Anadolu Bölgesi'nde yetişmiş ve yabancı dil bilen ve gerçekten koşullarını yerine getiren turist rehberi sınırlı sayıdadır. Yeterli turizm faaliyeti olmadığı için bu konuda önemli bir talep de doğmamıştır. Son yıllarda yerli turist sayısının belirgin artış göstermesi Şanlıurfa'da bu talebin doğmasına ve koşulları tam olarak sağlamamakla birlikte yerel rehberlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır. İl Kültür Turizm Müdürlüklerine bağlı Diyarbakır'da 24, Şanliurfa'da 56, Gaziantep'te ise toplamda 169 rehber bulunmaktadır.

Botan Vadisi - Siirt

5.4. GAP BÖLGESİ TURLARI ve TUR GÜZERGÂHLARI

1990 yılından önce Batı illerinden özellikle Adıyaman-Nemrut Dağı'na sürekli ve düzenli turlar düzenlenirken, önce Körfez Krizi daha sonraki yıllarda ise bölgede yaşanan terör olayları ve özellikle bu olayların aşırı propagandasının yapılması yabancı ve yerli turların hemen hemen tamamen kesilmesine neden olmuştur. Ancak 1997'den itibaren Şanlıurfa Kent Merkezi'nin yenilenmesini sağlayan Balıklı Göl Projesi ile birlikte, bölgede yerli ve yabancı turist sayısında belirgin bir artış göze çarpmaktadır.

2000'li yıllarla birlikte bölgede turizm faaliyetleri farklılık göstermeye başlamış, geçmişte kısmen ziyaret edilen Diyarbakır, Mardin ve Gaziantep, bölgeye düzenlenen turların vazgeçilmez durakları haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda Batman–Hasankeyf ise bir kısmının, GAP dahilinde yapılması öngörülen Ilısu Baraj Gölü'nün altında kalabilecek olması nedeniyle büyük bir talep görmüş ve bölgeye düzenlenen turların güzergâhında yerini almıştır.

Mevcut tur organizasyonları iki şekilde gerçekleşmektedir. Özellikle az sayıdaki yabancı turlar ve Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerdeki acenteler organizasyonlarındaki rehber ve ulaşım aracı ihtiyaçlarını bölge dışından temin etmektedir. Buna karşın diğer şehirlerdeki seyahat acenteleri genellikle yerel acenteler ile çalışmakta ve bölge içindeki organizasyonlarını bu acenteler kanalıyla yapmaktadır. Yerli turizmde münferit turizm amaçlı gelişler kısıtlı olmakla birlikte, ağırlık iş, dinî ve ailevi nedenler ile düzenlenen ziyaretler olduğu görülmektedir.

Seyahat acenteleri tarafından düzenlenen turlar ise ağırlıklı olarak bölgenin iklimi nedeniyle Mayıs–Haziran ve Eylül–Ekim aylarında gerçekleşmektedir ve güzergâh bakımından bölgeye giriş–çıkışlarında görülen farklılıklar dışında tur güzergâhlarında büyük farklılıklar görülmemektedir.

Mevcut Tur Güzergâhları

Bölgeye yönelik bugün 22 tur bulunmaktadır. Bölge genelinde belirgin tur güzergâhları bulunmakta olup tur güzergâhını bölgeye giriş noktası ve tur süresi etkilemektedir. Küçük turlar 2–4 gece konaklamalı olup Gaziantep (Yesemek – Gaziantep kent merkezi – Zeugma) – Şanlıurfa (Şanlıurfa kent merkezi – Harran – Halfeti – Rumkale – Birecik) – Adıyaman (Nemrut Dağı Milli Parkı kapsamında Nemrut Dağı, Karakus Tümülüsü ve Arsemia Ören Yeri ve Atatürk Barajı) güzergâhını izlemektedir. Küçük turun konaklama merkezleri Gaziantep, Şanlıurfa ve Kahta'dır. Turun bölgeye giriş ve çıkış noktaları değisiklik gösterebilir. Adıyaman giriş, Gaziantep çıkışlı turlarda bulunmakta olup, ziyaret edilen iller açısından fark bulunmamaktadır. Büyük turlar ise 5–7 gece konaklamalı olmaktadır. Giriş ve çıkışlarda küçük turda olduğu gibi Adıyaman ve Gaziantep kullanılmaktadır. Tur güzergâhı ise Gaziantep (Yesemek – Gaziantep kent merkezi – Zeugma) – Şanlıurfa (Şanlıurfa kent merkezi – Harran – Halfeti – Rumkale – Birecik) – Mardin (Mardin kent merkezi – Manastırlar – Midyat) – Batman (Hasankeyf) – Diyarbakır (Diyarbakır kent merkezi) – Adıyaman (Nemrut Dağı Milli Parkı kapsamında Nemrut Dağı, Karakus Tümülüsü ve Arsemia Ören Yeri ve Atatürk Barajı) güzergâhını izlemektedir. Büyük turun konaklama merkezleri ise Gaziantep – Şanlıurfa – Mardin – Diyarbakır ve Kahta'dır.

Turlar genelde talebe göre düzenlenmektedir. Belirli bir zamanlaması bulunmamaktadır. Bu nedenle yıllık toplam tur sayılarının tespit edilmesi mümkün olmamıştır.

Batman

Turların Giriş ve Çıkış Noktaları

ÇIKIŞ NOKTASI-BÖLGEYE GİRİŞ-ULAŞIM	BÖLGEDEN GİDİŞ -ULAŞIM
GAZİANTEP (BÖLGE İÇİ) - Karayolu	BÖLGE İÇİ - Karayolu
İSTANBUL - DİYARBAKIR - Havaalanı	KİLİS - ANTAKYA - Karayolu
İSTANBUL - ANTAKYA – GAZİANTEP - Karayolu	ADIYAMAN - KAHRAMANMARAŞ - Karayolu
İSTANBUL - ANKARA - ANTAKYA - GAZİANTEP - Karayolu	ADIYAMAN - KAHRAMANMARAŞ - Karayolu
ANKARA - ADIYAMAN - KAHRAMANMARAŞ - Karayolu	ANTAKYA - GAZİANTEP- Karayolu
İSTANBUL - DİYARBAKIR - Havaalanı	GAZİANTEP - Havaalanı
İSTANBUL - ANKARA - ANTAKYA - GAZİANTEP - Karayolu	ADIYAMAN - KAHRAMANMARAŞ - Karayolu
İSTANBUL - ADIYAMAN (GÖLBAŞI İSTASYONU) Demiryolu	GAZİANTEP – HALEP - Demiryolu
İSTANBUL - ANTAKYA - ADIYAMAN - Karayolu	GAZİANTEP - ANTAKYA - Karayolu
İSTANBUL - GAZİANTEP - ANTAKYA - Karayolu	ADIYAMAN - KAHRAMANMARAŞ Karayolu
İSTANBUL - GAZİANTEP - ANTAKYA - Karayolu	ADIYAMAN - KAHRAMANMARAŞ - Karayolu
İSTANBUL - DİYARBAKIR Havaalanı	GAZİANTEP - ANTAKYA - Karayolu
ESKİŞEHİR - KÜTAHYA - AFYON - GAZİANTEP ANTAKYA - Karayolu	ADIYAMAN - KAHRAMANMARAŞ - Karayolu
KONYA - GAZİANTEP - ANTAKYA - Karayolu	ADIYAMAN - KAHRAMANMARAŞ - Karayolu
İSTANBUL - DİYARBAKIR - Havaalanı	GAZİANTEP – ANTAKYA - Karayolu
İSTANBUL - DİYARBAKIR - Havaalanı	DİYARBAKIR - Havaalanı
İSTANBUL ANKARA - GAZİANTEP - ANTAKYA - Karayolu	KİLİS SINIR KAPISINDAN HALEP - Karayolu
İZMİR - ANTAKYA - GAZİANTEP - Karayolu	ADIYAMAN -KAHRAMANMARAŞ - Karayolu
ANKARA - ADIYAMAN - Karayolu	GAZİANTEP - ANKARA - Karayolu
ANKARA - ADIYAMAN - Karayolu	GAZİANTEP - ANKARA - Karayolu
İSTANBUL - DİYARBAKIR - Havaalanı	DİYARBAKIR - Havaalanı
ANKARA - GAZİANTEP - Karayolu	ANKARA - ADIYAMAN - Karayolu

Kaynak: GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Bölgeye gelen turlar genelde İstanbul ve Ankara ve daha az sayıda İzmir ve Konya kaynaklıdır. Bölgede en çok ziyaret edilen yerler; Hasankeyf, Deyr Ul Zafaran Manastırı, Nemrut Dağı, Midyat, Harran, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep kent merkezleridir.

Tur Güzergâhlarının Uğradığı Mola Yerleri

MOLA NOKTALARI	TUR SAYISI	TURLAR İÇİNDEKİ ORANLARI (%)
Halfeti	18	82
Harran	17	77
Diyarbakır Kent Merkezi	19	86
Hasankeyf	21	95
Midyat	22	100
Mardin Kent Merkezi	22	100
Kahta	10	45
Gaziantep Kent Merkezi	20	90
Urfa Kent Merkezi	17	77
Kilis	1	4
Batman Kent Merkezi	3	14
Adıyaman Kent Merkezi	10	45
Siirt Kent Merkezi	1	4
Nusaybin	1	4
Savur	1	4

Kaynak: GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Tur Güzergâhlarının Konakladığı Yerler

KONAKLAMA YERLERİ	TUR SAYISI	TURLAR İÇİNDEKİ ORANLARI (%)
ŞANLIURFA	20	90
MİDYAT	11	50
GAZİANTEP	17	77
MARDİN	12	55
ADIYAMAN	16	73
DİYARBAKIR	5	23
NUSAYBİN	2	9
KAHTA	3	14

Kaynak: GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

Turların Güzergâhlarındaki Gezi Noktaları

GEZİLEN YERLER	TUR SAYISI	TURLAR İÇİNDEKİ ORANLARI (%)
Diyarbakır Kent Merkezi	20	90
Hasankeyf	22	100
Midyat	22	100
Mardin Kent Merkez	22	100
Deyr ul Zafaran	22	100
Harran	20	90
Şanlıurfa Kent Merkezi	20	90
Atatürk Barajı	17	77
Karakuş Tümülüsü	19	86
Cendere Köprüsü	19	86
Yeni Kale	1	4
Arsemia	19	86
Nemrut Dağı	20	90
Halfeti (tekne turu)	18	82
Rumkale	18	82
Savaşan Köyü	13	59
Kelaynaklar	19	86
Gaziantep Kent Merkezi	20	90
Kilis Kent Merkezi	1	4
Yesemek	1	4
Dara Ören Yeri	6	27
Malabadi Köprüsü	3	14
Batman Barajı	1	4
Zeugma	3	14
Mor Yakup Manastırı	5	23
Zeynel Abidin	5	23
Deyr ul Umur (Mor Gabriel) Manastırı	2	9
Veysel Karani	2	9
Aydınlar	1	4
Savur	3	14
Kılıt Dereiçi	3	14
Kamışlı Sınır Kapısı	2	9

Kaynak: GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011

5.5. Turizm Eğitimi

GAP Bölgesi'nde gerek orta öğretim gerekse yüksek öğretim seviyesinde çok sayıda turizm konusunda eğitim kurumu yer almaktadır. Bu yönüyle bölgede yeterli sayıda turizm eğitimi veren kurum bulunduğu söylenebilir. Gerekli yatırımların yapılması ve turist sayısının artırılması halinde turizm tesislerinde iş imkânlarının artmasıyla, ilgili bölüm mezunlarının bölge içinde istihdamı mümkün olacaktır. Turizmde çalışacak personelin eğitiminin yanı sıra halkın eğitimi de büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla turizmin yerel ekonomiye sağlayacağı sosyal ve ekonomik faydaları her türlü yerel basın ve yayın organı ve yerel toplantılar ile yerel siyasetçiler ve kamu yöneticileri tarafından anlatılmalıdır.

Bölgede Yüksek Öğrenim Kuruluşlarının Öğrenci ve Personel Sayıları

ÜNİVERSİTELER	ÖĞRENCİ SAYILARI	AKADEMİK PERSONEL SAYISI	İDARİ PERSONEL SAYISI
Adıyaman Üniversitesi	9685	336	158
Batman Üniversitesi	2123	161	130
Dicle Üniversitesi	14763	1327	123
Gaziantep Üniversitesi	17703	1118	147
Gazikent Üniversitesi (Gaziantep)	180	47	28
Zirve Üniversitesi (Gaziantep)	1055	162	25
Harran Üniversitesi (Şanlıurfa)	10409	781	175
Kilis 7 Aralık Üniversitesi	2795	188	27
Mardin Artuklu Üniversitesi	1277	72	35
Siirt Üniversitesi	2929	58	44
Şırnak Üniversitesi	455	80	20
TOPLAM	63374	4330	912

Kaynak: ÖSYM Verileri 2011

Dara Ören Yeri - Mardin

Yesemek Açık Hava Müzesi - Gaziantep

Hasankeyf - Batman

Bölgede Turizm Konusunda Eğitim Veren Yüksek Öğrenim Kuruluşları

OKUL ADI	EĞİTİM KONUSU	YILLIK KONTENJAN (2010-2011 ÖĞRENİM YILI)
Adıyaman Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	60
	Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği	60
Adıyaman Üniversitesi Meslek Yüksekokulu	Turizm ve Otel İşletmeciliği	120
Adıyaman Üniversitesi Kahta Meslek Yüksekokulu	Turizm ve Otel İşletmeciliği	45
Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi	Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım	90
Batman Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu	Konaklama İşletmeciliği Bölümü	(*)
	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	(*)
	Turizm ve Otel İşletmeciliği	(*)
	Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği	(*)
Dicle Üniversitesi Diyarbakır Meslek Yüksek Okulu	Turizm ve Otel İşletmeciliği	30
Gaziantep Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Yüksekokulu	Seyahat İşletmeciliği Bölümü	(*)
Gaziantep Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu	Turizm ve Otel İşletmeciliği	160
	Turizm ve Seyahat İşletmeciliği	160
Harran Üniversitesi Şanlıurfa Meslek Yüksekokulu	Turizm ve Otel İşletmeciliği	100
Mardin Artuklu Üniversitesi	Turizm ve Otel İşletmeciliği	60
Siirt Üniversitesi Kurtalan Meslek Yüksekokulu	Turizm ve Seyahat İşletmeciliği	40
YÜKSEK ÖĞRENİM TOPLAMI		**925**

(*) Henüz öğrenci almıyor. Kaynak: ÖSYM Verileri 2011

Bölgede Turizm Konusunda Eğitim Veren Orta Öğretim Kurumları

OKUL ADI	EĞİTİM KONUSU	YILLIK KONTENJAN (2010-2011 ÖĞRENİM YILI)
Adıyaman Kahta Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	Konaklama ve Seyahat Hizmetleri	60
	Yiyecek İçecek Hizmetleri	120
Diyarbakır Yenişehir Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	Konaklama ve Seyahat Hizmetleri	60
	Yiyecek İçecek Hizmetleri	120
Gaziantep Şahinbey Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	Konaklama ve Seyahat Hizmetleri	60
	Yiyecek İçecek Hizmetleri	120
Kilis Merkez Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	Yiyecek İçecek Hizmetleri	120
Mardin Merkez Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	Konaklama ve Seyahat Hizmetleri	60
	Yiyecek İçecek Hizmetleri	120
Siirt Merkez Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	Yiyecek İçecek Hizmetleri	60
Şanlıurfa Merkez Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi	Konaklama ve Seyahat Hizmetleri	120
	Yiyecek İçecek Hizmetleri	120
ORTA ÖĞRENİM TOPLAMI	**Yiyecek İçecek Hizmetleri**	**780**
	Konaklama ve Seyahat Hizmetleri	**360**
	GENEL TOPLAM	**1140**

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı Verileri 2011

6. GAP BÖLGESİ'NDE TURİZM ÇALIŞMALARI

6.1. GAP MASTER PLANI

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 1990-2005 yılı arasında geçireceği kalkınma sürecinin planlanması amacıyla Kalkınma Bakanlığı tarafından 1988-1989 yılları arasında hazırlattığı Master Plan'da turizm sektörüne yönelik olarak darboğazlar tespit edilmiş ve genel gelişme stratejisi belirlenmiştir. Master Plan'da, kültür varlıklarına gereken önemin verilmediği, koruma ve restorasyon çalışmalarının gerektiği ölçüde yapılamadığı, kentlerdeki düzensiz yapılaşmanın özgün dokuları tehdit ettiği, halkın kültür ve turizm konularında yeterli bilince sahip olmadığı ve finans kaynaklarının yetersizliği başlıca belirlenen problemler arasındadır.

Master Plan'da bölgede turizmin gelişmesi için uzun vadeli stratejiler; yerli turistler ile komşu ülkelerden gelecek turistlerin sayısını artırmak; uzun vadede uluslararası turizmi geliştirmek, tanıtım, tarihî eserlerin restorasyonu, konaklama tesislerinin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Master Plan'ın turizm sektörü için bu stratejiler doğrultusunda öngördüğü ana kararları ise turizm kaynakları envanterinin hazırlanması ve tarihî eserlerin bir eylem programı çerçevesinde restorasyonu ve turizm personelinin eğitimi olarak özetlenmektedir.

Bu doğrultuda GAP İdaresi Başkanlığı'nın kültür ve turizme yönelik stratejileri ise baraj gölleri altında kalacak kültür varlıklarına ilişkin kazı, kurtarma ve belgeleme çalışmalarının yapılması, değişimden etkilenen kültür varlıklarının kurtarılması, tarihî eserlerin restorasyonu, konaklama tesislerinin ve diğer destek hizmetlerinin geliştirilmesi ve tanıtım için ilgili kamu ve özel sektör kuruluşlarının faaliyetleri arasında koordinasyonun sağlanması, kültür varlıklarının koruma-kullanma dengesi içinde değerlendirilmesi ve turizm amaçlı kullanılması, müze kent olma özelliğine sahip kentlerde sağlamlaştırma ve sağlıklaştırma çalışmalarının yapılması ve yerli ve yabancı turistler sayısınının artırılması olarak özetlenmektedir.

6.2. GAP BÖLGESEL ULAŞIM ve ALTYAPI PROJESİ

GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından 1991-93 yılları arasında hazırlatılan "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Projesi" çerçevesinde düzenlenen Turizm Sektörü Çalışma Raporu 2005 yılında GAP illeri toplamında 21.076 yatak ve 13.891 turizm sektörü işgücü öngörmüştür. Projede, 2005 yılında bölgede turizm sektörü katma değeri 600.715.939 dolar olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma raporu bölge geneline yaygın bir turizm olgusu önermiş, 2005 yılına kadar tüm GAP Bölgesi'nde turizm açısından altyapı ve üstyapı yatırımlarının tamamlanması ve tüm bölgenin ülkenin ana turizm güzergâhlarına dâhil edilmesini öngörmüştür.

6.3. GAP BÖLGESİ İLLERİ TURİZM ENVANTERLERİ ve TURİZMİ GELİŞTİRME PLANLARI

1990 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı o tarihteki idari bölünüşle, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Siirt, Mardin ve Şanlıurfa için yaptırdığı GAP Bölgesi illeri Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planları illerin doğal ve tarihî değerlerinin envanterlerini ve il bazında turizm sektörü kararlarını içermiştir, ancak ayrı kişiler tarafından yapıldığı için bir koordinasyon olmamış ve planlama kararlarında bölge ölçeğinde devamlılık sağlanamamıştır. Bu planların en önemli katkıları ise ilk defa kapsamlı envanter çalışmasının yapılmasıdır.

GAP Bölgesel turizm envanteri ve turizmi geliştirme planlarının hazırlanması sürecinde de bölgede bu amaçla bazı projeler de gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Atatürk Baraj Gölü Alt-Bölge Gelişme Planı
Proje, çevresel etki değerlendirmesi, arazi kullanımı çalışması, turizm planlaması ve ulaşım planlaması başlıkları altında yürütülmüş ve tamamlanmıştır. Projede mevcut durum, çevre mevzuatı incelenmiş, çevre etkileri izleme konularında önerilerde bulunulmuştur.

Adıyaman Eko Kent Planlama Yaklaşımı
Adıyaman kentinde çevreyi koruyarak ekonomik gelişmenin sağlanmasını hedefleyen proje çerçevesinde; Adıyaman kenti ve çevresi "eko-kent planı" için bir yaklaşım ve planın uygulamasına ilişkin önerilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. GAP Sürdürülebilir Kalkınma Programı kapsamında UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) tarafından ihale edilmiş olan proje, kentin ve kenti çevreleyen doğal çevrenin uyumunun sağlayacağı bir ekonomik gelişme yönünde "proje üretim" süreci başlatmış ve 2003 yılı Mart ayında tamamlanmıştır.

Nemrut Dağı Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı
Çukurova Üniversitesi'nce yapılan Nemrut Dağı Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı 2002 yılında onaylanmıştır. Ancak, daha çok korumaya yönelik hazırlanan bu planda turizm geri planda kalmıştır.

Nemrut Dağı Çevre Düzenleme Projesi
Devam etmekte olan proje, Adıyaman Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü tarafından Nemrut Dağı Tümülüs ve Anıtlar Çevre Düzenleme ve Hizmet Evi Yapımı Projesi olarak ihale edilmiştir.

Birecik, Halfeti, Suruç İlçelerinin Taşınmaz Kültür Varlıklarının Belgelenmesi
Proje, Birecik, Halfeti ve Suruç ilçelerinde proje kapsamına alınan yapıların plan, kesit, cephe çizimi ve tanımlarının yapılıp harita ve fotoğraflarla desteklenerek yayına hazırlanmasını kapsamakta olup, tamamlanmıştır.

Acırlı (Midyat-Mardin) Sit Alanı Çevre Düzenleme Projesi
Elet Mevkii'nin turizme kazandırılması amacıyla, kültürel özelliklerinin değerlendirileceği bir kullanım alanı oluşturulmuştur. Çevre Düzenleme Projesi onaylanmış olup, kaynak araştırmalarına devam edilmektedir.

Hasankeyf Tarihî Ve Arkeolojik Sit Alanı Araştırma, Kazı ve Kurtarma Çalışması
Hasankeyf tarihî ve arkeolojik sit alanının araştırılması, kurtarılması ve belgelenmesini amaçlayan proje toprak üstünde ve yeraltında kalan tüm kültür varlıklarının saptanması, belgelenmesi, korumaya yönelik çalışmalarının gerçekleştirilmesi, taşınabilir olan kültür varlıklarının taşınması, belgelenmesi ve yayınlanması işlerini kapsamaktadır. Kazı ve belgeleme çalışmaları devam etmektedir.

Birecik ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Yerlerde Araştırma, Kazı ve Kurtarma Çalışması
Çalışmalar her iki barajda da su tutulmasıyla tamamlanmış ve sonuçlar yayınlanmıştır.

Mardin Kasımiye Medresesi Restorasyonu
Kasımiye Medresesi'nin restorasyonu 2008 yılında tamamlanmıştır. Düzenlemelerle yapının İsmail Ebul-Iz El Ceziri Bilim Müzesi olarak değerlendirilmesi planlanmıştır. Mart 2010'da ihalesi yapılan çevre düzenleme çalışmaları devam etmektedir.

Cizre Abdaliye Medresesi ve Mem-u-Zin Türbesi Restorasyonu
Cizre İnanç Parkı Projesi ile 2006- 2007 yılında onarım ve restorasyonu yapılmıştır. Medresenin içi idare binası, okuma salonu ve mescit olarak düzenlenmiştir. Bölgeyi bir bütün olarak gören bağımsız bir master plan ilk olarak 1999 yılında yaptırılmıştır. O tarihe kadar yapılan projelerin verilerini kapsayan bütüncül bir çalışma olan bu planın uygulanmasına yönelik ortak yönetim ve koordinasyon birimleri kurulamadığı için plan önerileri bir bütünlük anlayışı içinde gerçekleştirilememiştir. 2011 yılında GAP İdaresi Başkanlığınca yaptırılmış olan ve 1999 yılı Master Planı'nın revizyonu niteliğinde olan GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011'de ise Cizre Abdaliye Medresesi ve Mem-u-Zin Türbesi ile ilgili plan kararlarına yer verilmiştir.

GAP Bölgesi İlleri Turizm Envanterileri ve Turizm Geliştirme Planlarının ve özetlenen diğer çalışmaların 1999-2010 arasındaki uygulamaları ve plan kararları, illere göre aşağıda özetlenmektedir.

ADIYAMAN

Nemrut Milli Parkı ve Çevresi:

Adıyaman ili, bölgenin en önemli çekim kaynaklarından biri olan Nemrut Milli Parkı'nı bünyesinde bulundurmaktadır. Bu itibarla GAP Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı'nda bu bölgede gecelemeyi arttırmak için Adıyaman-Çelikhan karayolu çevresinde yer alan Zey, Pirin ve Palanlı Mağaraları ile Haydaran Kaya kabartması da Nemrut Eylem Bölgesi'ne katılmış, bu suretle Adıyaman'ın turizm girdilerini kaybetmemesi amaçlanmıştır.

Çukurova Üniversitesi'nce yapılan Nemrut Dağı Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı 2002 yılında tamamlanarak, Adana KTVKK, 21.11.2002 gün ve 4966 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Ancak, daha çok korumaya yönelik hazırlanan bu planda herhangi bir otel, konaklama tesisi, pansiyon, yol veya lokanta yer almamıştır.

Nemrut Dağı'nın UNESCO tarafından 1987 yılında Dünya Kültür Mirası listesine alınmasından sonra merkezi Hollanda'da bulunan The Internatıonal Nemrut Foundation (Uluslararası Nemrut Vakfı) kurulmuştur. Bu vakıf ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca kurulan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Değerlendirme ve Geliştirme Vakfı ve Türk Demokrasi Vakfı 24.3.1999 tarihinde bir protokol imzalayarak Nemrut Dağı çevresi ve ören yerindeki tarihî eserlerin restorasyonu ile ilgili çalışmalara başlamıştır. Ancak proje sonraki yıllarda durdurulmuştur.

Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü tarafından yapılan Nemrut Dağı Tümülüs ve Anıtlar Çevre Düzenleme ve Hizmet Evi yapımı için projesi 30.12.2009 tarihinde onaylanmıştır. Projeye uygun olarak, Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü tarafından Nemrut Dağı Tümülüs ve Anıtları çevre düzenlemesi ve yol yapımı için 2010 yılında ödenek ayrılmıştır ve çalışmalar devam etmektedir.

Nemrut Dağı Tümülüsü, 1881 yılındaki keşfinden bu yana yüzyılı aşkın bir süredir aralıklarla da olsa kazı ve araştırmalara konu olmuş; 1986 yılında ulusal mevzuata uygun olarak, Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilmiş ve aynı yıl UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır. Nemrut Dağı Tümülüsü'nün korunmasına yönelik farklı ölçeklerde bir dizi araştırma ve uygulama projesinin hazırlanması için 2006 yılında ODTÜ tarafından Nemrut Dağı Tümülüsü merkezli Kommagene Nemrut Koruma Geliştirme Programı (KNKGP) hazırlanmıştır. KNKGP'nın temel amacı: UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde bulunan Nemrut Dağı Tümülüsü merkezli olmak üzere, Nemrut Milli Parkı sınırları içinde kalan arkeolojik alanlarla, Adıyaman ili sınırları içinde bulunan Kommagene uygarlığına ait anıtları içeren bölgenin uluslararası koruma bilimi ilkeleri doğrultusunda mimari, arkeolojik, tarihsel, ekonomik, sosyal, kültürel, doğal ve ekolojik değerleri ile bir bütün olarak korunması, yorumlanması, sunumu ve sürekliliğinin sağlanması olarak belirlenmiştir.

GAP Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı'nda Nemrud Milli Parkı Eylem Bölgesi olarak tanımlanan eylem bölgesinde yer alan alt bölgeler, bu alt bölgeler için öneriler ve 10 yıl içindeki gelişmeler aşağıda sunulmuştur.

Kahta Turizm Merkezi: Atatürk Baraj Gölü kıyısında yer alan ve ağırlıkla kitle turizmine hitap eden otellerin yer alabileceği bir turizm merkezi Kahta'nın doğusunda mevcut feribot iskelesinin olduğu kıyı kesiminde önerilmiştir. GAP Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı çerçevesinde Kahta Turizm Merkezi için yapılan öneri çevre düzeni planında halen feribot iskelesi kıyısında günübirlik tesislerin yer aldığı alanlar yine günübirlik tesis alanı olarak ve büyültülmüştür. Kamping alanı 400 çadır ve 50 karavan kapasiteli olarak düzenlenmiş, turistik tesis alanlarında ikisi 100'er, biri 250 yataklı olmak üzere üç tesis planlanmıştır. Doğal çevreyi yaratmak amacıyla ise tüm kullanma alanları ağaçlandırılmak üzere düzenlenmiştir.

Karakuş Tümülüsü: Milli Park içinde ziyaret edilen ilk nokta olan bu alanda özel bir proje ile geniş bir çevre düzenlemesinin yapılması önerilmektedir. Bu düzenlemenin günübirlik bir tesis ile birlikte Milli Park aktivitelerini ve Milli Park kapsamında yer alan eserlerin mevcut ve eski durumlarını, bölgede yer alan medeniyetleri tanıtıcı videoların gösterilerek bilgi verileceği ve basılı dokümanlar bulundurulacağı bir merkezi içermesi planlanmıştır. Tümülüs'te bir adet günübirlik tesis yer alıyor.

Cendere Köprüsü'nün GAP Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı'nda çevresinin 1/1000 ölçekli uygulama imar planının, çevre düzenlemesi ve mimari projelerle birlikte yapılması önerilmiştir. Bu çerçevede alanda günübirlik tesislerin gelişmesinin sağlanması, mevcut tüm yapıların yıkılması, yeni yapıların mimari projelerinin köprü ve çevre ile uyum içinde olması amaçlanmıştır. Ancak geçen süre içinde bu yönde bir çalışma yapılmamış olup, mevcut durumda, köprü taşıt trafiğine kapatılmış ve yaklaşık 500 metre yakınına yeni köprü yapılarak, levhalar yerleştirilmiştir. Cendere Köprüsü'ne günübirlik tesis ve tuvalet yapılmıştır. Ancak düzenli otopark ve açıklayıcı levha bulunmamaktadır.

Eski Kahta ve Arsameia'da GAP Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı tarafından önerilen kazı ve restorasyon çalışmaları yapılmamıştır. Halen son 1 kilometresi parke kaplı asfalt yolla ulaşılan Arsemia'da günübirlik tesis, 5-6 araçlık bir otopark yeri ve levhalandırma çalışmaları yapılmıştır. Otoparktan Arsemia'ya ulaşım 300 metre patika yol ile sağlanmakta olup, herhangi bir kazı, ışıklandırma ve restorasyon çalışması yoktur. Arsemia'nın giriş kısmında bir adet günübirlik tesis ve tuvalet yapılmıştır. Ayrıca yine bu noktada iki otobüs ve 10 arabalık otopark amaçlı bir boşluk oluşturulmuştur.

Cendere Çayı için taşkın yatağında bir proje çerçevesinde doğa park tesisi önerilmiş olup, bu konuda herhangi bir gelişme olmamıştır.

Planda önerilen ve Yeni Kale'nin kuzeyinden başlayıp, Cendere Doğa Parkı'nda biten trekking parkuru ve rekreasyon alanı henüz gerçekleşmemiştir. Ulaşımı asfalt yolla gerçekleşen ve levhalandırması yapılmış olan Yeni Kale için 24.04.2009 tarihinde ihalesi yapılan "Röleve, Restorasyon ve Restitüsyon Projesi" tamamlanmıştır. Kalenin bekçisi olup, halen ziyarete kapalıdır.

Adıyaman

GAP Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı'nda Milli Park sınırları içinde mevcut konaklama tesislerinin yetersiz olduğu belirtilmiş, kısıtlı sayıda otel yapımı için uygun görülen alanlar olarak Damlacık Köyü, Karadut Köyü ile Nemrut Dağı yolu üzerindeki alanlar, Damlacık Köyü'nde kamping alanı, Kocahisar, Karadut ve Damlacık köylerinde pansiyonculuk önerilmiştir. Halen, köylerde eski tesisler aynı nitelikte devam etmekte olup, Karadut Köyü'nde üç küçük otel ve Damlacık'ta iki kamping alanı bulunmaktadır.

Gerger- Nemrut Dağı yol kavşağında yer alan ve özellikle yerli turistlerin ziyaret ettiği Üzeyir Peygamber Türbesi'nin yeni bir mimari proje ile yeniden düzenlenmesi önerilmiş olup bu yönde bir çalışma gerçekleşmemiştir. Yol asfalttır ve tanıtıcı levha bulunmaktadır.

Adıyaman Kent Merkezi ve Çevresi:

Adıyaman kent merkezinde bulunan Tuzhan'ın mülkiyet sorunları halledilmiş olup, "Röleve ve Restorasyon Projesi" ihale çalışmaları Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü tarafından sürdürülmektedir. Restorasyon çalışmalarına projelerin hazırlanarak onaylanmasından sonra başlanacaktır.

Eski Askerlik Şubesi, GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin koordinasyonunda yürütülen Kırsal Kalkınma Programı'nın alt bileşeni olan Kültürel Miras Bileşeni kapsamında, Avrupa Birliği ve Özel İdare finansmanı ile restore edilmiş ve sanat galerisi olarak hizmete açılmıştır. Adıyaman Kalesi çevresindeki eski konutlar yıkılmıştır, çevre düzenlemesi Belediye tarafından yapılmaktadır.

Kentin güneyinde Atatürk Barajı Gölü kıyısında, Lokman Köyü ve Kuruçay sahillerinde önerilen günübirlik rekreasyon alanları gerçekleşmemiş, ancak 2010 yılında Sosyal Destek (SODES) Projesi kapsamında, ''Gazihandede Su Sporları Merkezi ve Mesire Alanı'' projesinde yer alan ve GAP 'ın en büyük mesire alanı olan Gazihandede'de yapılan ve Türkiye'nin baraj üzerinde yüzen ilk havuzu, Atatürk Barajı Göl sahası üzerinde hizmete açılmıştır. Gazihandede Mesire Alanı 12.000 dönüm arazi üzerine kurulmuş olup, GAP'nin en büyük mesire alanıdır. İlk etapta, 2010 yılında baraj gölü kıyısına su üzerine 312,5 m² büyüklüğündeki plastikten yapılma yarı olimpik yüzme havuzu ile çocuk havuzu faaliyete geçirilmiştir. 1200 dönümlük alan piknik alanı olarak düzenlenmiş, öncelikle büyükler için 25 metre uzunlukta ve 15 metre genişlikte, çocuklar için de 15 metre uzunlukta ve 10 metre genişlikte iki yüzen havuz, daha sonra bayanlar için 450 m²'lik bir yüzen havuz yapılmıştır. Ayrıca SODES kapsamında, yürüyüş ve koşu parkurları, ücretsiz otopark, 2 adet ahşap çocuk oyun grubu, 2 adet iskele, 10 adet kameriye, pergola, seyir tepeleri, kafeterya, soyunma kabinleri ve lavabolar yapımı tamamlanmıştır. Mesire alanında güvenlik ve cankurtaran hizmetleri verilmektedir. Proje kapsamında piknik alanı, sosyal, kültürel ve sportif amaçlı eğlence merkezi gibi kullanışların yapım çalışmaları tamamlanma aşamasındadır. Proje SODES ödenekleri ve İl Özel İdaresi, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü ve Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü katkılarıyla gerçekleşmektedir.

Zey Mağaraları'nda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.

Palanlı Vadisi'nde önerilen bölge parkı gerçekleşmemiştir. Palanlı Mağara'sının giriş ve çıkışları demir parmaklık ile kontrollü hale getirilmiştir. Bekçi bulunmamaktadır. Palanlı Köyü sınırları içinde bulunan Kaya Mezarları I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir.

Gerger Kalesi'nin yolu yapılarak ulaşımı sağlanmıştır. Kale ziyarete açıktır. Çevre düzenlemesi yapılmamıştır. Bekçisi bulunmamaktadır.

Gölbaşı:

Gölbaşı ilçesinde bulunan Gölbaşı, İnekli ve Azaplı göllerini kapsayan 1687 hektar alan 2873 sayılı Milli Parklar kanununa göre 28.06.2008 tarihinde Tabiat Parkı olarak ilan edilmiş olup, bu alan içinde hizmet binası ve kuş gözlem kulesi inşaatı tamamlanmıştır. Diğer düzenleme çalışmaları devam etmektedir. Gölbaşı Gölü kıyısında kısmen ağaçlık alanlar vardır. Sahilde yer alan tek özel sektöre ait lokanta genelde hafta sonlarında Gölbaşı, Besni ve nadiren

Adıyaman'dan gelen talebe cevap vermektedir. Göl çevresinde ayrıca turizme yönelik tesisler, balık üretim tesisleri, geniş ormanlık ve yeşil alanlar yer almaktadır. GAP Bölge Kalkınma İdaresi bu bölgeyi "GAP Mesire Alanı" ilan etmiştir. Azaplı Gölü kıyısında İl Özel İdaresi'ne ait olan tesis Gölbaşı Meslek Yüksek Okulu'na geçici olarak tahsis edilmiş olup kampus olarak kullanılmaktadır.

Sofraz Tümülüsü:

1995 yılında ziyarete açılmış olup, bekçisi bulunmaktadır. Tümülüse ulaşan yolun son 1 kilometresi stabilizedir. Tümülüste su, elektrik, günübirlik tesis ve tuvalet, bilgilendirme levhası bulunmamaktadır.

Eski Besni:

Gaziantep Üniversitesi ve Adıyaman Müzesi tarafından 2008 yılında yüzey araştırmaları yapılmıştır. Cami restore edilmiştir. Eski Besni'ye giden yol asfalt olup, bilgilendirme levhaları, günübirlik tesis, tuvalet bulunmamaktadır.

Turuş Kaya Mezarları ve Tümülüsü:

Çalışmalar kapsamında 1999-2001 yılları arasında kazı yapılmış ve çevre temizlenmiştir. Ziyarete açıktır. Bekçisi bulunmamaktadır. Asfalt yolla ulaşılmaktadır. Kaya mezarlarında günübirlik tesis, tuvalet, tanıtıcı levha bulunmamaktadır.

Abdülharap Gölü:

Adıyaman'ın Çelikhan ilçesinin kuzeybatısında yer alan gölün en önemli özelliği üzerinde bulunan yüzen adacıklardır. Baraj gölünün oluşmasıyla zemindeki bütün halindeki çayırlar ve turbalar yüzeye çıkmış, parçalanarak baraj yüzeyinde büyük yüzen adalar oluşturmuştur. Adaların sayısı yıldan yıla değişmektedir. Göle karayolu ulaşımı mevcuttur.

Perre (Pirin) Antik Kenti:

IPA Projesi kapsamında Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca yürütülmekte olan Bölge Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı çerçevesinde açılan proje teklif çağrısına sunulan "Kommagene Nemrut Turizm Odaklı Canlandırma Projesi" kabul edilmiştir. Bu kapsamda "Perre Antik Kentinin Tanıtımı ve Çevre Düzenlemesi Projesi" için ödenek İPA (Katılım Öncesi Yardım Aracı) tarafından karşılanmaktadır. Proje ihale aşamasındadır. Bu proje çerçevesinde sit alanı içinde yer alan konutların kaldırılması planlanmaktadır.

Perre Antik Kenti Nekropol Kazısı 2009 yılında yapılmıştır. Adıyaman Müzesi tarafından yürütülen kazılar sonucu 6 adet oda mezar ve 38 lahit mezar olmak üzere 44 adet mezarın kazı ve temizliği yapılmıştır. Ayrıca, kazısına yeni başlanan bir galeride, duvarlarında üç adet kartal kabartması, iki adet yazıt bulunan ve üst kısmında yaklaşık 150 m2 ölçülerinde zemin mozaiği bulunan bir yapı (Bazilika) ortaya çıkarılmıştır. Bu yapının üzerine bir koruma evi yapımı planlanmaktadır. Ayrıca, bu kazı çalışmalarında 14 adet sikke, bir adet gümüş yüzük, bir adet bronz yüzük, yedi adet ağırşak ve bir adet fosil bulunmuştur.

Halen Perre Antik Kenti çevre düzenlemesi kapsamında sadece yol parke taşı ile kaplanmıştır. Antik şehrin kent merkezine yakınlığından dolayı elektrik, su bulunmakta; günübirlik tesis, tuvalet ise bulunmamaktadır.

BATMAN

Batman ilinde turizm açısından değerlendirilebilen tek kaynak Hasankeyf'tir. Ancak kentin önemli bir kesiminin Ilısu Baraj Gölü altında kalması söz konusudur. Hasankeyf'te yürütülen kazı ve kurtarma çalışmalarına, Devlet Yatırım Programı kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı, GAP İdaresi ve DSİ Genel Müdürlüğü tarafından ödenek yardımında bulunulmaktadır. "Ilısu Barajı ve HES Projesi" 2007 yılından beri DSİ koordinatörlüğünde yürütülmektedir. Söz konusu çalışmalar; Çevre, Kültürel Varlıklar ve Yeniden Yerleşim bileşenleri kapsamında sürdürülmektedir.

Hasankeyf yeni yerleşme alanının imar planı çalışmaları tamamlanmış, altyapı inşaatı devam etmektedir. Yeni imar planında yerleşme içerisinde üç adet konaklama tesisi, açık hava müzesi gibi turizme yönelik kullanım kararları getirilmiştir.

DİYARBAKIR

Diyarbakır Kenti:

Halen, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılan "Sur İçi Koruma Amaçlı İmar Planı" çalışmaları devam etmektedir. Diyarbakır surları çevre düzenlemeleri oldukça geniş bir alanda yapılmıştır. Bu çerçevede burçları ortaya çıkarmaya yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Ancak, surların restorasyonu gereklidir. Kent içinde birkaç han restore edilmiş olup Kervansaray Otel dışındakilerde ticari faaliyetler devam etmektedir. Diyarbakır Valiliği ile İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından başlatılan 'İç Kale Projesi' kapsamında projeleri tamamlanan burçlar ile surların yıkılan bölümlerinin 2011 yılı içerisinde restore edilmesi planlanmaktadır. Surların restorasyonu ile ilgili 2010 yılını proje çalışmaları tamamlanmış olup, yedi burcun ihaleleri yapılmıştır. Onarımlara 2011 yılında başlanmıştır.

Surların Dicle'ye bakan kuzey kesiminde yer alan İçkale'deki cezaevi ve askeri kullanışlar taşınmış olup, yeni düzenlemeye ait proje, Diyarbakır Valiliği koordinasyonunda İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bu proje, Kalkınma Bakanlığı tarafından Cazibe Merkezleri, Diyarbakır Pilot Uygulaması kapsamında finanse etmektedir. Proje kapsamında Jandarma Karakol Binası, İl Kültür Turizm Müdürlüğü olarak; Cephanelik, Müze İdare Binası olarak; Atatürk Müzesi, Atatürk Müzesi ve Etnografik Eser Teşhir Salonu olarak; Adliye Binası, Müze Teşhir Salonu olarak; 7. Kolordu Binası, Müze Teşhir Salonu-Açık Taş Eserler Müzesi olarak; St. George Kilisesi, Sanat Galerisi olarak; Cezaevi, Kongre Merkezi olarak ve Jandarma Binası, Müze Eser Deposu olarak işlevlendirilmiştir. Hz. Süleyman Cami de bu kapsamda restore edilecektir.

Devegeçidi Barajı:

Çevresindeki mesire alanlarının, plan döneminde de kullanımı aynı yoğunlukla devam etmiştir. Mesire alanı geliştirmiş olmakla birlikte daha fazla alanın bu kullanışa açılması gereklidir.

Silvan:

Silvan Eylem Bölgesi içinde gerçekleştirilmesi önerilen ana unsurlar ve gerçekleşme durumları aşağıda özetlenmiştir.

- Kentin batısında surlara bitişik yoğun ağaçlık alanın kent parkına dönüştürülmesi projesi henüz gerçekleşmemiştir. Ancak, ağaçlık alan varlığını aynen devam ettirmektedir.

- Planın yapımı sırasında, kent içinde devam eden Ulu Cami (Selahattin Eyyubi Cami) ve Atatürk Müzesi'nin restorasyon çalışmaları ile Kara Behlul Cami restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır. Selahattin Eyyubi Cami çevre düzenlemesi de tamamlanmıştır. Ancak Atatürk Evi çevresinde bulunan eski Silvan evleri, tarihî okul ve sur duvarları ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır.
- Hassuni Mağaraları'nda geçen süre içinde hiçbir çalıma yapılmamış olup, çöp döküm yeri yerini muhafaza
- etmiştir. Mağaralara araçla ulaşım son 1 kilometresi stabilize bir yolla sağlanmaktadır. Mağaralara ancak
- çok zahmetli bir tırmanışla ulaşılabilmektedir. Levhalandırma yapılmamıştır.
- Malabadi Köprüsü'nün güneyinde, Batman Çayı'nın batısında kalan ve hazineye ait bölgede önerilen günübirlik, spor, mesire, festival ve gençlik turizmi olanakları vermesi planlanan bölge parkı gerçekleşmemiştir.

Lice:

Diyarbakır ilinde önerilen, ikinci eylem bölgesi olarak seçilen Lice çevresinde yer alan Birkleyn Mağaraları, Zülkarneyn Kalesi ve Mağaraları, Dakyanus ve Atak Harabeleri'ni kapsayan bölgede bir çalışma yapılmamıştır.

Çermik Kaplıcaları:

Ülkenin en önemli kaplıca kaynaklarından biri olmasına rağmen son derece vasıfsız konaklama tesisleri ile çevrilmiş durumdadır. Kaplıcada geçen süre içinde bir adet 4 yıldızlı otel hizmete girmiştir. Ancak, kaplıca çevresindeki niteliksiz otellerin sayısı artmış, bunların çevresinde düşük nitelikli ticaret birimleri oluşmuştur. Çevre düzenlemesi yetersizdir. Kullanım çok yoğun olmakla birlikte planda önerilen düzenleme ve iyileştirme yapılmamıştır. Ulaşım asfalt yol ile sağlanmaktadır ve çevre ilçeler ve Diyarbakır'a düzenli olarak minibüslerle ulaşılmaktadır.

Zülkifil Dağı:

Ergani kuzeyindeki Zülkifil Dağı'nda yer alan Zülkifil Peygamber Türbesi'nde önerilen yenilenme, kilise kalıntısının çevresinin temizlenmesi, dağa çıkan yolun iyileştirilmesi ve çevre düzenlemesinin yapılması çalışmalarının hiçbiri gerçekleşmemiştir.

Hilar Mağaları ve Çayönü Ören Yeri:

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Diyarbakır Müze Müdürlüğü 2006 yılı sonunda, Diyarbakır İl Özel İdaresi'nin de desteği ile 'Hilar Mağaraları ve Çayönü'nün Turizme Açılması' projesini başlatmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından da onaylanan proje kapsamında mağaralarda kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Açığa çıkarılan yer ve mimari kalıntıların röleveleri çıkarılmış, alanın çevre düzenleme projeleri ve yakındaki köyün altyapısının iyileştirilmesine ve buradaki tarihî konağın restorasyonuna dair projeler tamamlanmıştır. 2010 yılında yapılan 4. etap kazı çalışmaları 6 ay sürmüştür. Hilar Mağaraları'nın önünde tur otobüsü girebilecek büyüklükte 30 arabalık otopark yapılmıştır. Otopark girişinde bir adet karşılama merkezi yapılmıştır. Otopark alanından Çayönü Ören Yeri'ne kadar 1 kilometre uzunluğunda parke kaplı yaya yolu yapılmış, Çayönü Ören Yeri tel örgü ile çevrilmiştir. Ancak çevre düzenleme projesi halen tamamlanamamıştır. Ören yerinde bir bekçi görev yapmaktadır. Hilar Mağaraları'na ulaşım, son 1 kilometresi stabilize olan asfalt yolla sağlanmaktadır. Halen, su, tuvalet, çöp kutuları, tabela gibi unsurlar ile Çayönü'ne geçişi sağlayacak olan yaya köprüsü konularında düzenlemelerin tamamlanması gereklidir.

Gaziantep

GAZİANTEP

Gaziantep Kent Merkezi:

Kent içinde yer alan kalenin yakın çevresinde bulunan tarihî dokunun ve hanların geliştirilerek, bölge el sanatları üretim ve satış birimlerinin bu bölgeye toplanması ve bu bölgedeki var olan koruma planının hayata geçirilmesi önerilmiştir. Kentin tarihî kesimlerinde Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Avrupa Birliği ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin katkılarıyla ve GAP Kültürel Mirası Geliştirme Programı çerçevesinde çeşitli restorasyon ve renovasyon çalışmaları gerçekleşmiştir. Bu çerçevede kale çevresi odak alınarak, kale ve çevresinin tanıtılması ve bölgeye gelen ziyaretçi sayısının artırılması, hedeflenmiştir. Kültürel mirasın korunması ve yaşatılması amacıyla hazırlanan projelerin bir kısmı tamamlanmış, bir kısmı ise halen devam etmektedir.

Bu projeler arasında yer alan Bayaz Han'ın, 2009 yılında Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyonu tamamlanmış ve üst katı Gaziantep Kent Müzesi olarak ziyarete açılmıştır. Bayaz Han'ın altı katı ise içinde tek işletmeye bağlı iki adet lokanta, bir adet kahve evi ve yöresel ürünlerin satıldığı 8 adet dükkanın yer aldığı bir tesise dönüştürülmüştür. Tesiste 750 m²'lik bir avlu, 300 m²'lik bir teras ve 300 araç kapasiteli bir otopark yer almaktadır.

Naip Hamamı, GAP İdaresi koordinasyonunda gerçekleştirilen AB Kültürel Miras Bileşeni kapsamında sağlanan hibe ile Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan restorasyondan sonra 2007 yılında hamam olarak faaliyete geçmiştir. Hamam hem geleneksel hamam kültürünü yaşatan bir mekân hem de duş, sauna, masaj, cilt bakımı, jimnastik salonu, vitamin bar gibi bölümleri ile modern bir tesis olmuştur. Gaziantep hamam kültürü canlı tutularak, yerli ve yabancı turistlerin bunu tanıyarak yaşamaları hedeflenmiştir.

Gaziantep Kalesi'nin altında Tabakhane Mahallesi'nde yer alan, Tarihî Kır Kahvesi de Avrupa Birliği, GAP İdaresi ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından özgün hali korunarak restore edilmiş ve hizmete girmiştir. Yapı geleneksel Gaziantep mimarisini yansıtmaktadır. Bahçe girişinde 140 yıllık dut ağacı ve 150 yıllık "Kumandan Çeşmesi" yer almaktadır. Kahvede geleneksel yerel ürünler sunulmaktadır. Kahve kapalı alanda 34 kişi, açık alanda 136 kişi olmak üzere toplam 170 kişilik kapasiteye sahiptir.

Belediyenin yol açma çalışmaları esnasında ortaya çıkan Aziz Bedros Kilisesi restore edilerek, 2005 yılında, Ömer Ersoy Kültür Merkezi adı altında bir müzeye dönüştürülmüştür.

Ermeni Kız Koleji olarak inşa edilmiş olan Fatih Sultan Mehmet İlköğretim Okulu'nun restorasyonu 2008'de tamamlanmış olup, okul, halk eğitim merkezi olarak hizmet vermektedir.

Kale yakınında iki ayrı yapıdan oluşan geleneksel bir binanın restorasyon çalışmaları 2007'de tamamlanmış, butik otel olarak hizmete açılmıştır. Otelde 6 adet suit oda, 2 adet normal oda, çatı katında oturma bölümü, seyir terası ve giriş katında 120 kişilik yemek salonunu yer almaktadır.

Kale ve çevresi düzenlenmiştir. Kale içinde Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panoraması Müzesi açılmıştır. Kalede bekçi bulunmaktadır. Levhalama ve ışıklandırma yapılmıştır. Bakırcılar Çarşısı ve hanlar restore edilmiş, sokaklarda ışıklandırma yapılmış, taşıt ve yaya trafiği düzenlenmiştir. Çarşılar içinde turizme yönelik, özellikle bakır ve sedef kakma ürünlerin satışının yapıldığı çok sayıda ticaret birimi açılmıştır. Yapıların sadece ön cepheleri düzenlenmiştir. Bu alanda en büyük sorun ise otopark sıkıntısıdır.

Gaziantep Kalesi'nin güney yamacında yer alan Gaziantep Kale Höyüğü'nde, 2003-2005 yılları arasında Gaziantep Müzesi başkanlığında, Ankara Üniversitesi'nden Prof.Dr. Fikri Kulakoğlu'nun bilimsel başkanlığında kazı çalışması yapılmıştır. Yapılan kazılarda Tunç Çağı'na ait kültür tabakaları tespit edilmiştir.

Tarihî yapılarını ve dokusunu günümüze kadar muhafaza etmiş olan Tepebaşı ve Eyüboğlu mahallelerini kısmen kapsayan bölgede yer alan yapıların pansiyonculuğa açılması önerilmiştir. Ancak, bu alanlarda bu yönde bir gelişme tespit edilmemiştir.

Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi gerek yapısal kompleksi gerekse içinde yer alan eserleri açısından dünyanın en önemli müzeleri arasında yer almaktadır. Eylül 2011'de açılan Zeugma Mozaik Müzesi ise koleksiyonunda yer alan 1700 metrekarelik mozaik ile Dünya'nın en büyük mozaik müzesi olma özelliğini taşımaktadır. 30.000 m² lik Gaziantep Eski Tekel Fabrikası arazisi üzerine kurulan Müze Binası, 3 adet bina topluluğundan oluşan kompleks bir yapıya sahiptir. İdari birimler ve 3500 m² oturum alanı olan ve 3 kattan oluşan yaklaşık 7.075 m² lik sergi salonları bulunmaktadır. Gerek mimarisi, gerekse teknolojik donanımı açıdan dünyanın önde gelen müzeleri arasında yer alan Zeugma Mozaik Müze'de eserlerin yıllar içinde eksilmiş olan eksilen parçaları, lazer görüntü sistemiyle tamamlanarak ziyaretçilere sunulmaktadır.

Alleben Deresi çevresinde geliştirilen rekreasyon düzenlemelerinin Burç Ormanları'na bağlanması önerilmiştir. Bu bölgede, Büyükşehir Belediyesi tarafından tanzim edilen Hayvanat Bahçesi'ne Burç Ormanı içinde 1000 dönüm arazi tahsis edilmiştir. Gaziantep Hayvanat Bahçesi Türkiye'nin en geniş alana sahip Hayvanat Bahçesi'dir. İçinde servis binası, kafeterya, akvaryum, kafesler, tel örgüyle çevrilmiş doğal yazlık hayvan yaşam yerleri ve kışlık barınaklar bulunmaktadır. Bahçede tren turları düzenlenmektedir. Hayvanat Bahçesi 2009 yılında yaklaşık 1.070.000 ziyaretçi tarafından gezilmiştir.

Kentin en önemli rekreasyon alanlarından biri olan Dülükbaba Mesire Yeri'nin genişletme ve yenileme çalışmaları devam etmektedir. Orman İşletme Müdürlüğü tarafından düzenlenen alanda günlük 5.000 kişinin yararlanabileceği, piknik, kamp, dinlenme alanları, bir lokanta, bir idare binası, bir alış-veriş ünitesi, 8 tuvalet, 20 çeşme, 1.450 piknik masası, 100 çöp bidonu, 5 çocuk oyun grubu ve 8 bulaşık yıkama yeri bulunmaktadır. Bu alan kentin en önemli mesire alanlarından biri haline gelmiştir.

Dülük Arkeolojik Sit Alanı'nda Alman Prof.Dr.Engelbert Winter tarafından yapılan kazı çalışmaları devam etmektedir. 2009 yılında yer altı Mitra Tapınağı'nın Şehit Kamil Belediyesi'nce çevre düzenlemesi yapılmıştır. Alana asfalt yol ile ulaşılmakta olup, son 500 metresi parke döşenmiştir. Sit alanında bekçi, aydınlatma düzeni bulunmakta olup, levhalandırma yapılmıştır.

Dülük Kaya Mezarları'nda önerildiği gibi bir çevre düzenlemesi yapılmış ancak yeterli bakım yapılmadığı için halihazırda oldukça kötü durumdadır. Burada kazı çalışması yoktur. Bekçi bulunmamaktadır. Işıklandırma düzeni, otopark ve levha bulunmamaktadır. Ulaşım asfalt yol ile sağlanmaktadır.

Sof Dağı Yaylası'nda 5-6 site oluşmuş ve yapılaşma devam etmektedir. Burç Göleti'nin çevresinin ağaçlandırılması çalışmaları Orman İşletme Müdürlüğü tarafından sürdürülmektedir. Gölet günübirlik piknik alanı olarak değerlendirilmektedir. Gölde olta balıkçılığı yapılmaktadır.

Yesemek:

İl içindeki ikinci eylem bölgesi ilin en önemli arkeolojik kaynağı olan Yesemek çevresine önerilmiştir. Geçen süre içinde bu alanda yer alan Tahtaköprü Baraj Gölü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parlar Genel Müdürlüğü tarafından "Yaban Hayatı Geliştirme Sahası" ilan edilmiştir. Alan göçmen kuşların göç yolları üzerinde olup, göçmen kuşların kışlama ve barınma özelliğine sahip bir sahadır. Çevredeki ormanlık alanlarda kızılçam ağaçları ve dere kenarlarında gruplar halinde çınar, söğüt, yerli kavak, dut ve akasya bulunmaktadır.

Yesemek Açık Hava Müzesi'nin çevre düzenlemesi tamamlanmış, önünden geçen derenin kenarına giriş kapısı ve günübirlik tesis yapılmış ve otobüslerin de girebildiği bir stabilize otopark yeri düzenlenmiştir. Yesemek'in karşısına özel bir şirket tarafından öğrencilerin yaptığı taştan heykellerin sergilendiği bir seyir terası eklenmiştir. Yesemek'e ulaşım asfalt yolla sağlanmaktadır. Açıklayıcı levhalar bulunmaktadır. Açık Hava Müzesi'nin bekçisi bulunmaktadır.

Birecik Barajı:

Birecik Barajı eylem bölgesinin GAP Bölgesi'nde uzun vadede en çekici bölgelerden birini oluşturacağı düşünülmüştür. Yaklaşık 100 kilometre uzunluğundaki bölgenin 1/25.000 Çevre Düzeni Planı, "Birecik Baraj Gölü ve Çevresi 1/25.000 Ölçekli Alt Bölge Gelişme Planı" adıyla GAP İdaresi tarafından yapılmıştır. Ancak bölgede önerilen turizm ve rekreasyon amaçlı işletme planı yapılmamıştır.

Büyük bir alanı kaplayan Nizip-Taşbaş ağaçlığı Hancağız ve Birecik Barajları ile Nizip Ovası'na bakı noktası oluşturmaktadır. Tümüyle Nizip Belediyesi'nin mülkiyetinde olan bu alanda Taşbaşı Parkı ve Rekreasyon Alanı'nın gerçekleştirilmesi önerilmiştir. Nizip Belediyesi bu alanda düzenlemeler yapmıştır ve mesire yeri yoğun olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, Nizip kent merkezinde üç büyük park ve rekreasyon alanı belediye tarafından hizmete açılmış olup, kent içinde bulunan eski kilisenin de restorasyonu yapılmıştır.

Belkıs Höyük'ün bir kısmı Birecik Barajı suları altında kalmıştır. Ancak su üzerinde kalan kesimin de çok önemli bir potansiyel oluşturduğu düşünülmektedir. Birecik Barajı bakı noktasını oluşturan Nizip içmesuyu arıtma tesislerinin yakın çevresindeki yeşil alanla birlikte çevre düzenlemesi Nizip Belediyesi tarafından yapılmıştır.

1996 yılından itibaren Zeugma kazıları çeşitli arkeoloji ekipleri tarafından yapılmıştır. 2005 yılında, Bakanlar Kurulu Kararıyla Ankara Üniversitesi DTCF Arkeoloji Bölümü Öğretim Görevlisi Doç. Dr. Kutalmış GÖRKAY'a kazı izni verilmiştir. Bu tarihten itibaren aynı ekip kazı çalışmalarına devam etmektedir. Kazı çalışmalarında elde edilen eserlerden 350 m^2 mozaik Belkıs/Zeugma kazı alanlarında olup, Açık Hava Müzesi olarak sergilenmesi planlanmaktadır.

2005 yılında kıyı koruma duvarı yapılmıştır. Müze Müdürlüğü kontrolünde yürütülen Dionysos ve Danae villalarının bulunduğu yaklaşık bin metrekarelik alanda üst örtü yapımı çalışmaları 2010 yılında tamamlanmıştır.

Kafeslerde ve çevrede kısmi iyileştirmeler yapılarak, Birecik kelaynak kuşları bakım ve üretim tesisleri faaliyetini aynen sürdürmektedir.

Baraj Gölü çevresinde planda önerilen turizm ve rekreasyon faaliyetleri, işletme planı yapılmadığı için planlandığı şekliyle düzenli olarak gerçekleşememiştir. Ancak, baraj gölü çevresinde yer yer günübirlik tesisler gelişmiştir. Göl üzerinde ise çeşitli kuruluşlar gezi turları gerçekleştirmektedir. Konaklama merkezleri, su sporları merkezi ve kanoculuk faaliyetleri ise geçen süre içinde oluşturulmamıştır. Gaziantep İl Özel İdaresi tarafından getirilen ve işletilen tekne her Pazar Zeugma-Rumkale arasında turlar gerçekleştirmektedir. Uzun tur Zeugma-Rumkale arasında yapılmakta olup yaklaşık 6 saat sürmektedir. Kısa tur Erenköy'de sona ermektedir. Tur güzergâhında Zeugma, Birecik Barajı, Yeşildere Köyü, Erenköy, Gümüşgün Kilisesi, Gümüşgün Köyü, Eneş Taş Ocağı, Kamışlı Kaya Mezarları ve Rumkale görülmektedir. Ayrıca, Yavuzeli Kaymakamlığı sürat teknesiyle benzer bir tur düzenlemektedir.

Birecik Barajı suları altında kalan Savaşan Köyü ise özellikle Rumkale'ye giden tekne turlarının mola noktası haline gelmiştir. Suya batmış minaresi ile tanınan köyde dört adet günübirlik tesis oluşmuştur.

Baraj Gölü'nün Şanlıurfa sahilinde yer alan Halfeti'den Rumkale, Savaşan Köyü güzergâhlı tekne turları düzenlenmektedir. Ev pansiyonculuğu için iki pilot köy belirlenmiştir. Çekem Mahallesi ve Savaşan Köyü'nde restore edilmesi gereken yirmiden fazla konut bulunmaktadır. Bunların 10 tanesi ufak operasyonlarla konaklamaya dönüştürülebilecek nitelikte evledir. Bu köylerde 200 yatak kapasitesi oluşturulabilecektir.

Rumkale beklendiği gibi bölgede önemli bir çekim noktası olmuştur. Birecik barajının dolması ile su seviyesi kale surlarının kayalar ile birleşme yerine kadar yükselmiş olup, kaleye iki şekilde ulaşım sağlamak mümkün olmaktadır. Halfeti'den yapılan tekne turlarının yanısıra Yavuzeli'nden 34 kilometre asfalt yol ile Rumkale'ye ulaşılmaktadır. Asfalt yolun bittiği yerde günübirlik tesisler ve tekneler bulunmaktadır. Bu teknelerle kale eteklerinde yer alan ve bu amaçla yapılmış iki adet platforma yanaşmaktadır. 2009 yılında Rumkale'de restorasyona yönelik temizlik ve sondaj çalışmaları yapılmıştır.

Kilis

Hızır Yaylası:

15.12.1994 tarih ve 94/6345 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Turizm Merkezi ilan edilmiş olan yaylanın 1/25.000 Çevre Düzeni Planı, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılmıştır. Ancak, GAP Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı'nda da belirtildiği gibi halen güvenlik sorunları devam etmektedir. Yaylaya giden yol asfaltlanmıştır, ancak elektrik, telefon gibi altyapı hizmetleri bulunmamaktadır. Bölgede tek ağaçlık yayla Hızır Yaylası'dır. Yukarıda belirtilen nedenlerle yapılaşma olmamıştır.

Tilmen Höyük:

İl içinde en önemli arkeolojik kalıntılardan biri olan ve Yesemek'e yakın olması dolayısıyla bu eylem bölgesi ile değerlendirilebilmesi düşünülen Tilmen Höyük'te 2002 yılında TÜRSAB'ın sponsorluğunda başlanan kazı ve düzenleme çalışmaları, 2002-2005 yılları arasında Prof. Dr. Refik Duru tarafından yürütülmüştür. 2005 yılından itibaren İtalya Bologna Üniversitesi'nden Dr. Nicolo Marchetti'ye kazı izni verilmiş ve resmi kazılar 2007 yılında sonlandırılmıştır. 2006'da yapımına başlanan Arkeolojik Park Projesi 2007'de ziyarete açılmıştır.

Arkeolojik Park Projesi çerçevesinde Tilmen Höyük'te kazı alanının büyük kısmı açılmıştır. Alanın tamamında çevre düzenlemesi yapılmıştır. Ortaya çıkarılan her yapının yıkılmadan önceki resmini, planını, hikâyesini anlatan levhalar yerleştirilmiştir. Bu haliyle Tilmen Höyük örnek bir uygulama olmuştur. Ulaşımi son 1 kilometresi stabilize, asfalt bir yolla sağlanmaktadır. Ayrıca Yesemek ile ulaşımı sağlayan ara yol bağlantısı da dar olmasına karşılık asfaltlanarak düzgün hale getirilmiştir. Arkeoloji Parkı Projesi kapsamında çalışmalar devam etmektedir. Alanda Kazı Evi bulunmaktadır. Otopark yeri stabilizedir. Günübirlik tesis yoktur.

Karadağ Dolmenleri:

Yavuzeli-Araban karayolu üzerinde yer alan ve TCK Dinlenme Parkı alanı içinde kalan dolmenlerle ilgili bir düzenleme yapılmamıştır.

KİLİS

Kent Merkezi:

Kent Merkezi'nde daha önce İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü olarak kullanılan Neşet Efendi Konağı, 2006 yılında Kilis Müzesi olarak projelendirilmiş olup, düzenlenme çalışmaları devam etmektedir. Kentsel sit kararı olan tarihî kent merkezindeki sokak ve caddeleri kapsayan kesimlerde "Sokak Sağlıklaştırması Projesi" yaptırılmıştır. Ayrıca kent içinde çeşitli yapı restorasyonları devam etmektedir.

Ravanda Kalesi:

GAP Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı'nda önerildiği gibi, Ravanda Kalesi'nde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından 2006 yılında "Röleve, Restorasyon, Restitüsyon, Çevre Düzeni ve Aydınlatma Projesi" başlatılmıştır. Çevre düzenlemesi uygulamaları bitme aşamasına gelmiştir. Günübirlik tesis, otopark, kaleye çıkış merdivenleri yapılmıştır. Ancak kale içinde restorasyon yapılmamıştır. Kaleye ulaşım asfalt ancak son 1 kilometre stabilize bir yolla sağlanmaktadır.

Oylum Höyük:

Oylum Höyük'te Prof. Dr. Engin Özgen başkanlığında Hacettepe Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi ve Mustafa Kemal Üniversitesi'nden gelen ekiplerle kazı çalışmaları devam etmektedir. "Oylum Höyük Mozaikli Bazilika Restorasyonu ve Açık Hava Müzesi Projesi" kapsamında Oylum Höyük ve yakın çevresinde bir Arkeo Park uygulaması planlanmaktadır. Ancak, halen ziyaretçiler için herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Höyüğe ulaşım asfalt yol ile sağlanmaktadır.

Akpınar Mesire Alanı:

Akpınar Mesire Alanı'nın Kilis Valiliği tarafından "Kilis Akpınar Mesiresi Çevre Düzenleme Projesi" kapsamında yeniden düzenlemesi yapılmıştır. Projeye uygun olarak büfe, tuvalet, oturma, dinlenme, oyun yerleri, otopark alanı, yemek yeme alanları düzenlenmiştir.

MARDİN

Kent Merkezi ve Çevresi:

Mardin il merkezinin kaybetmeye yüz tuttuğu müze kent görünümünün tekrar kazanılması için son on yıl içinde önemli adımlar atılmıştır. Kentin gelişme alanlarının yeni yapılan planlamalarla kale çevresini terk ederek Kızıltepe Ovası'na doğru büyümesi sonucu, eski kentsel dokuda yapılaşma baskısı azalmıştır. İlk etapta GAP İdaresi'nin bu bölge için yaptığı "Mardin Kentsel Tasarım ve Restorasyon Projesi" kapsamında Bakırcılar Çarşısı ve Kırmızı Kilise'nin restorasyonları tamamlanmıştır. Halen kentsel sit alanı içinde koruma planı ihale çalışmaları devam etmektedir. Geçen sürede sit alanı içinde tarihî evler restore edilerek üç adet butik otel açılmıştır. Restorasyonu Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapılmakta olan Surur Hanı, El Sanatları Merkezi olarak faaliyet göstermek üzere tamamlanmıştır.

Mardin sokak sağlıklaştırma ve alt yapı çalışmaları için gerekli ödenek Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan temin edilerek 2009'da başlatılmış ve tamamlanmıştır. Bu kapsamda Eski Vali Konağı çevresi, Hatuniye Medresesi çevresi, Babussor Hamamı çevresi, Sabancı Kent Müzesi arkasında bulunan Abbaralar tamamlanmış olup, Teker Mahallesi ve civarı, Gül Mahallesi çevresi sokak derz dolgu çalışmaları yapılmaktadır. Alt yapı çalışmaları ile elektrik telleri, su şebekesinin yenilenmesi, telefon hatlarının yer altına alınması ile su ve kanalizasyon çalışmaları eski Mardin'de devam etmektir.

Ayrıca, Mardin'de başlatılan "Tarihî Dönüşüm Projesi" kapsamında sit alanında yer alan beton konutların ve kamuya ait yapılar, yıkımları gerçekleştirmek üzere satın alınmaktadır. Mardin Sur duvarlarının ortaya çıkartılması amacıyla yeni yol üzerinde bulunan ve sur duvarlarının önünü kapatan kaçak yapıların ve eklentilerin sokak sağlıklaştırılması çalışmaları kapsamında kamulaştırılması ve ışıklandırma projelerinin hazırlanması, TOKİ ile yapılan protokolün hayata geçirilerek, eski yapıların üzerinde bulunan eklentilerin kaldırılması çalışmalarının tamamlanması konularında çalışmalar devam etmektedir.

Askeri bölge olan Mardin Kalesi'nden kopmaya başlayan kayaçların sağlamlaştırılma çalışmaları için "Danışma Kurulu" oluşturulmuş olup röleve ve projeler hazırlanacaktır.

Vakıflar mülkiyetinde olan "Kasımiye Medresesi Restorasyon Projesi" Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapının restorasyonu 2008 yılında tamamlanmıştır. Çevre düzenlemesinde otopark, seyir terasları ve günübirlik tesis yer almaktadır. Medresede açılması planlanan El Cezeri Bilim Müzesi'nin düzenleme çalışmaları devam etmektedir.

Mardin

Dara Ören Yeri:

Dara Antik Kenti'nde gönderilen ödenekler ölçüsünde kazı çalışmaları yapılmaktadır. Dara Nekropol Alanı'nda da Müze Müdürlüğü'nce kazı ve temizleme çalışmaları devam etmektedir. Antik kentin tespit çalışmaları yapılmış olup, ana giriş kapısı, agora, su sarnıçları, şarap mahzenleri ortaya çıkmıştır. Ören yerinde bulunan mozaiklerin, güvenlik tedbirlerin alınarak yerinde teşhirinin sağlanması amaçlanmaktadır. Dara Ören Yeri'nde köy yerleşmesinin tarihî kent ile iç içe olması ve henüz herhangi bir kamulaştırma çalışması yapılmaması, tarihî kentin korunması ve ziyaretinde güçlükler çıkarmaktadır. Ayrıca ziyaretçilere yönelik düzenli otopark, tuvalet, açıklayıcı tabela yetersizliği bulunmaktadır. Antik kentin çevre düzenlemesinin bulunmaması da kentin bütününün gezilmesinde engel oluşturmaktadır. Nekropol Alanı'nın yakınında bir günübirlik tesis bulunmaktadır. Otopark alanı düzenli değildir.

Deyr ul Zafaran Manastırı:

2006 yılında manastırın girişi yeniden düzenlenerek, ziyaretçi kabul binası ve otopark yapılmıştır. Bu bina içinde hediyelik eşya satış birimleri, kafe, bilet büfesi kullanışları içermektedir. Ayrıca manastıra giriş yolu, yaya yolu olarak düzenlenmiştir. Belirlenen gün ve saatlerde yapılan ziyaretler ücretlidir.

Midyat ve Çevresi:

Bölgede özellikle yurt dışında yaşayan ve önemli bir potansiyel olan Süryanilere yönelik oluşturulması planlanan yatak kapasitesi kısmen de olsa gerçekleşmiştir. İlk etapta Metropolitlik kendi bünyesinde kısıtlı kapasiteli bir misafirhane düzenlemiştir. Ayrıca yurt dışında oturanların bir kısmı Midyat ve çevre yerleşmelerde yeni konutlar yaptırmıştır.

Geçen süre içinde Midyat'ta kentsel sit kararı alınmış ve Midyat ve Estel kentsel sit alanlarının koruma imar planları tamamlanmıştır. Eski Midyat'ın tarihî dokusunun restore edilerek önerilen pansiyonculuğun gelişmemesine karşın kentsel sit alanı içinde, biri Kaymakamlığa ait Devlet Konukevi, diğeri yine eski bir konaktan restore olmak üzere iki butik otel açılmıştır. Ayrıca, biri Estel'de olmak üzere iki adet Turizm İşletme Belgeli, iki adet belediye belgeli otel hizmet vermektedir. Böylece, planda öngörülen 500 yatağın üzerine çıkılmış ve Midyat yaklaşık 500 yatak kapasitesine ulaşmıştır. Ayrıca, geçen süre içinde Midyat kentsel sit alanı girişinde telkari ürünleri ağırlıklı, turizme yönelik çok sayıda iş yeri açılmıştır. Turabdin Bölgesi'nde bazı Süryani köylerine geri dönüş olmuş ve son yıllarda tahrip olmuş bazı kiliseler restore edilmiştir. Bunlardan biri olan Yemişli (Enhil) Köyü'ndeki iki kilise restore edilerek ibadete açılmıştır. Ancak, bu köylerde henüz turizme yönelik bir gelişme yoktur.

Deyr ul Umur (Mor Gabriel) Manastırı:

Manastırda geliştirme ve yenileme çalışmaları tamamlanmıştır. Manastır haftanın her günü belirli saatler içinde ziyarete açıktır. Manastır girişinde içecek satış ünitesi bulunmaktadır. Ulaşımı asfalt yol ile sağlanan Manastır'ın içinde otopark vardır.

Nusaybin-Mor Yakup Kilisesi:

Nusaybin Belediyesi ve Çekül Vakfı tarafından 1999'da başlatılan ilk çalışmalarla kilise bahçesindeki yoğun toprak dolgu kaldırılmış, çıkarılan tarihî kalıntılar Mardin ve Gaziantep müzelerine götürülmüştür. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "Kültür ve İnanç Parkı Projesi" çerçevesinde Zeynelabidin Cami'yle aynı avluya alınacak Mor Yakup Kilisesi'nde 2008 yılında yeni bir kazı çalışması yapılmıştır. Arkeolojik kazıların 2011 yılında bitirilmesi planlanmaktadır. Mor Yakup Kilisesi'nin restorasyonu Nusaybin Belediyesi, ÇEKÜL Vakfı ve Mor Yakup Kilisesi Süryani Kadim Cemaati Midyat Metropolitliği, Deydülzafaran Kilisesi Vakfı tarafından sürdürülmektedir, restorasyon son safhasına gelmiştir. Bu çalışmalar tamamlandığında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "Kültür ve İnanç Parkı Projesi" çerçevesinde Zeynelabidin Cami'yle aynı avluya alınacak ve kilise ibadete açılacaktır.

Rekreasyon Alanları:

Mardin'in en önemli ve en çok kullanılan mesire alanı olan Çağ-Çağ mesire alanındaki tek gelişme, dere üzerindeki tesislerin sayısında artış sağlanmasıdır. Ancak, alanda düzenleme yapılmamış olup yeni oluşumlar da oldukça düşük niteliklidir.

SİİRT

Veysel Karani Türbesi:

Siirt ilinde günümüzde en yüksek sayıda turist çeken ziyaret yeri belediye sınırları içinde kalan Veysel Karani Türbesi ve çevresidir. Türbe, 2002 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiş, türbe, cami, şadırvan ve idari binadan oluşan yapılar büyükçe bir meydanda birleştirilmiştir. Ancak türbe çevresindeki niteliksiz ticari birimler önlenememiştir. Ziyaret yeri çok yoğun olarak kullanılmaktadır. Karayolundan türbeye giriş kavşağında otel, alışveriş merkezi, kurban kesim yeri ve misafirhaneden oluşan ve Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yaptırılan oldukça büyük bir projenin inşaatı tamamlanmıştır. Ayrıca, TOKİ Veysel Karani Türbesi restorasyonu ve çevre düzenlemesine ilişkin bir proje geliştirmiştir.

İbrahim Hakkı ve Fakirullah Türbeleri:

Aydınlar ilçe merkezinde yer alan İbrahim Hakkı ve Fakirullah Türbeleri çevresinde herhangi yeni bir düzenlemesi yapılmamıştır. Aydınlar'ın 3 kilometre doğusunda bulunan Kale-i Üstad Mevkii mesire alanı olarak düzenlenmiş olup, ışığın geçtiği duvar koruma altına alınmış ve bu noktadan Botan Vadisi gözleme noktaları yapılmıştır. Mesire alanı çevre halkı tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır.

Botan Çayı üzerinde Alkumru Barajı ve HES yapımı sürdürülmektedir. Botan Vadisi için önerilen plan kararlarının hiçbiri gerçekleşmemiştir.

Billoris Kaplıcaları:

Siirt'in en önemli kaplıca kaynağı olmasına karşın, Ilısu Barajı'nın yapılmasıyla su altında kalacaktır. Halen günübirlik olarak kullanılan kaplıca havuzu ve günübirlik tesisinde bir değişiklik olmamıştır. Ancak karayolu girişi kısmen düzenlenmiştir. Asfalt yolla ulaşılan kaplıcada konaklama birimi yoktur.

ŞANLIURFA

Urfa Kalesi:

Daha önce plan ve projeye dayalı ciddi anlamda bir restorasyon görmemiş olan Urfa Kalesi ilk defa projelendirilerek rölevesi çıkartılmış, restorasyon projesi Koruma Bölge Kurulu'nun onayından geçtikten sonra çalışmalara başlanmıştır. Urfa Kalesi'nin restorasyonunda öncelik, yıkılma tehlikesi arz eden Aslanlı Burç kısmına verilmiştir. Kalenin diğer kısımlarında da güçlendirme, tamamlama ve dondurma çalışmaları yapılmıştır. "Urfa Kalesi Eteği Çevre Düzenleme Projesi" için Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan onay alınmış ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ve İl Özel İdaresi katkılarıyla uygulanmıştır. Proje kapsamında, Urfa Kalesi Eteğinde ahşap emprenye telefon direkleriyle teraslama çalışmaları yapılarak şehrin muhtelif yönlerini gören seyir alanları oluşturulmuştur. Alanda kameriyeler, oturma bankları, piknik masaları, su öğeleri, yürüyüş bantları, otomatik sulama, aydınlatma ve çimlendirme çalışmaları yapılmıştır.

Kaleye çıkış rahat sağlanmasına karşın çevre düzenlemesi eksikliği bulunmaktadır. Ayrıca kalede açıklayıcı tabela ihtiyacı bulunmaktadır. Kale çevresinde oluşturulmuş hendeklerde bulunan çöpler de görüntü kirliliği yaratmaktadır. Kale çevresinde otopark alanları bulunmasına karşın pik dönemdeki talebi karşılamaktan oldukça uzaktır.

Balıklıgöl ve çevresi, çevre düzenlemesi aynı bakımlılıkla devam etmekte, turistlerin en çok uğradığı yer konumunu korumaktadır.

Tünel Ağzı'nda önerilen bölge parkı, kent parkı ve rekreasyon alanı projesi hayata geçmemiştir.

Halepli Bahçe:

Halil'ür-rahman Gölü'nün kuzeydoğusunda antik kentin sınırları içerisindeki Halepli Bahçe'de, 2007 yılında yapılan kazılarda, M.S.3'üncü yüzyılda yapıldığı tahmin edilen "Savaşçı Amazon Kraliçelerinin Mozaiğe Resmedilmiş Dünyadaki İlk Örnekleri" bulunmuştur. Dört amazon kraliçesinin (Hippolyte, Antiope, Melanippe ve Pentehesileia) savaşçı amazon kadınlarına özgü giysileriyle, tek göğüslü olarak at üstündeki av sahneleri tasvir edilip, Grekçe isimlerinin bulunduğu ana sahnenin mozaiğe resmedilmesi dünyada ilk defa Urfa'da Halepli Bahçe'de ortaya çıkmıştır. İkinci dönem kazıları sırasında yeni mozaikler ortaya çıkmış olup, yine sondaj çalışmaları esnasında Halepli Bahçe mozaiklerinin hemen yanında bir Roma Hamamı bulunmuştur. Kazı çalışmaları devam etmektedir.

Nemrud Tahtı (Deyr-Yakup Kilisesi):

Harabeler ve giden yol aynı durumdadır. Yol açılmış ama düzenlemesi ve kaplaması yapılmamıştır. "Deyr Yakup Kilisesi Restitüsyon, Restorasyon, Statik, Aydınlatma ve Çevre Düzenlemesi Projesi ve Uygulama Yapım İşleri" ile "Turistik Yol Projesi" Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'nün projeleri arasında yer almaktadır.

Harran:

Tüm bölgenin en önemli çekim unsurlarından biri olan Harran'da geçen süre içinde kayda değer bir gelişme olmamıştır. Kazılar halen devam etmektedir. Harran Kalesi restorasyonu için çalışmalara başlanmış olup, tellerle koruma altına alınan kalenin restorasyonu için yapılan proje Koruma Kurulu'na sunulmuştur. Koruma Kurulu'nca onaylandıktan sonra projenin uygulanmasına geçilecektir. Harran Şehir Surları'nın da restorasyonu için çalışmalara başlanmış olup, yer yer yıkılmış ve tahrip edilmiş 4 kilometrelik alanı kapsayan Harran Şehir Surları'nın restorasyonu için proje hazırlanarak Koruma Kurulu'na sunulmuştur. Kurulca onaylandıktan sonra projenin uygulanmasına geçilecektir. Harran Surları yer yer yıkılmış olup sadece Halep Kapısı ayaktadır.

Harran evlerinde sağlam yapı sayısında azalma olmuştur. Yer yer yıkılmış Harran Evleri göze çarpmaktadır. Bir Harran evi kafe olarak kullanılmakta olup, beş ev turizm amaçlı kamulaştırılmasına karşın işlev kazandırılamamıştır. Harran girişinde bekçi ve biletçi görev yapmaktadır. Sit alanı içinde yeni yapılar yapılmıştır.

"İmam Bakır Türbesi, Betik, Çatalat Manastırı, Harran Kalesi, Harran Şehir Surları ve Kapıları, Kümbet Evleri, Şeyh Hayat El Harrani, Harran Ulu Cami ve Senem Mağara Manastırı Röleve, Restitüsyon, Restorasyon, Statik, Aydınlatma ve Çevre Düzenlemesi Projesi ve Uygulama Yapım İşleri" ile "Harran Antik Şehri, Arkeolojik Kazı Projeleri" Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'nün projeleri arasında yer almaktadır.

Han el Bar-ür:

Kervansaray'ın giriş kapısında restorasyon yapılmıştır. Ancak diğer kesimleri harap durumdadır. Çevrede hiçbir koruma tedbiri bulunmamaktadır. Levhalama yapılmıştır, ancak bekçi, otopark ve günübirlik tesis yoktur.

Bazda Mağaraları:

Geçen süre içinde yolun asfaltlanması dışında herhangi bir gelişme olmamıştır. Büyük mağarada yer yer çökmeler bulunmaktadır. Mağaralara giden yol asfaltlanmış olup, sadece son 300 metresi stabilizedir. Levhalama, bekçi ve koruma yoktur. "Bazda Mağaraları Röleve, Restitüsyon, Restorasyon, Statik, Aydınlatma ve Çevre Düzenlemesi Projesi ve Uygulama Yapım İşleri" Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'nün projeleri arasında yer almaktadır.

Şuayb Kenti:

Geçen süre içinde yolun asfaltlanması dışında herhangi bir gelişme olmamıştır. Levhalama, bekçi, otopark ve günübirlik tesis yoktur. Şuayb Antik Kenti Arkeolojik Kazısı ile röleve, restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve çevre düzenlemesi projesi ve uygulama yapım işleri Kültür ve Turizm İl Müdürlüğünün projeleri arasında yer almaktadır.

Soğmatar:

Geçen süre içinde yolun asfaltlanması dışında herhangi bir gelişme olmamıştır. Levhalama, bekçi, otopark ve günübirlik tesis yoktur. Soğmatar Antik Kenti Arkeolojik Kazısı ile röleve, restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve çevre düzenlemesi projesi ve uygulama yapım işleri Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'nün projeleri arasında yer almaktadır.

Karaali Kaplıcası:

Geçen süre içinde otel ve seralar halen mevcudiyetlerini korumuş, otele ek olarak aynı işletmeci tarafından 54 odalı bir apart otel yapılmıştır. Ticari birim olarak yalnız birkaç bakkal bulunmaktadır. Ulaşım asfalt yol ile sağlanmaktadır.

Atatürk Barajı Bakı Noktası:

Hiçbir değişiklik kaydedilmemiştir. Mevcut durumuyla son derece yoğun bir günübirlik kullanımı bulunmaktadır. Bu nedenle, bu alanın genişletilmesi önerilmektedir.

Atatürk Barajı-Bozova Rekreasyon Alanı: Bozova ve Şanlıurfa halkı tarafından günübirlik olarak kullanılmakta olan ölgede Bozova Kaymakamlığı tarafından düzenlenmiş, Özel İdare Müdürlüğü'ne ait Çatak Tesisleri yer almaktadır. Tesisler, 2001 yılında Aşağıçatak sınırları içerisinde bulunan ve Holan Tepesi olarak bilinen ormanlık alan içine yer kurulmuş olup, Su ve Doğa Sporları Merkezi'nin yanı sıra, bir botanik bahçesi, dinlenme ve mesire yerlerini içermektedir. Ayrıca, Atatürk Barajı kıyısında, DSİ 152. Şube Müdürlüğü ve EÜAŞ İşletme Müdürlüğü'ne ait sitelerde sosyal tesisler, anfitiyatro ve kır kahvesi bulunmaktadır.

Eyüp Nebi Türbesi:

Eyüp Nebi Köyü'nde yer alan üç türbeyi kapsayan çevre düzenlemesi, ilgili proje uyarınca ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın katkılarıyla gerçekleşmiştir. Ancak geçen süre içinde türbelerin bulunduğu alan köy yerleşkesi içerisinde yer aldığı için plansız yapılaşmalar ve köy yaşamından oluşan çevre kirlilikleri bu alanı da etkilemiştir. Türbelerin koruma altına alınması ve ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere çevre düzenlemesi ve sosyal donatılar için proje çalışmaları Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü tarafından başlatılmıştır. 25 dönümlük alanın sosyal donatı ve çevre düzenleme projesi hazırlanmış olup, Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'na sunulma aşamasındadır. Kurul onayı alındıktan sonra, uygulama işi ihale edilecektir. Ayrıca, Kentsel Dönüşüm Projesi için Şanlıurfa Valiliği koordinatörlüğünde Kültür ve Turizm Bakanlığı, TOKİ ve Eyyüb Nebi Belediyesi gerekli çalışmaları tamamlanan, sit alanı içinde yer alan konutların kamulaştırılması ve taşınması için çalışmalara başlanmıştır. Bu amaçla 100 konut yapılacaktır.

Karacadağ Kayak Merkezi:

Planda gelişme olanağı görülmeyen ve karar getirilmeyen Karacadağ 'da, Valilik tarafından kayak pistleri düzenlenmiştir. 600-700 metre uzunluğunda pistler için 250 metrelik bir lift yapılmıştır. Kayak merkezinde bir kafeterya ile 30 bungalov tipi hizmet evi bulunmaktadır. Kasım ayından itibaren dört aylık kayma sezonu vardır. Yakınlığı nedeniyle Siverek ve Diyarbakır talebine cevap vermektedir. Hafta sonu yoğunluğu yaklaşık 150 kişiyi bulmaktadır.

Göbeklitepe:

Kültür ve Turizm Bakanlığınca 2005 yılında 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiştir. Göbeklitepe'deki kazı çalışmaları 2007 yılından itibaren Bakanlar Kurulu kararı ile Alman Arkeoloji Enstitüsünden Arkeolog Klaus Schmidt tarafından yürütülmektedir. Göbekli Tepe'de Anadolu'nun en eski heykel atölyesi yer almaktadır. Kazılarda günümüzden 12.000 yıl öncesine ait tapınaklar, kaya üzerinde hayvan kabartmaları gibi eserler gün ışığına çıkarılmıştır. Kazı çalışmaları devam etmektedir. Dünya tarihini değiştirecek nitelikteki Göbeklitepe, tanıtımı yapıldığı takdirde turizm açısından çok değerli bir merkez olacaktır. Halen tel örgü ile korunan sit alanında bekçi ve tanıtıcı levhalar bulunmaktadır. Sit alanına ulaşan asfalt yolun son 1 kilometresi stabilizedir. Stabilize bir açıklık, otopark olarak kullanılmaktadır. Göbeklitepe'de turiste yönelik tesis bulunmamaktadır. Kazı alanlarının bulunduğu alanda açıklayıcı tabelalar yapılmasına karşın, çevre düzenlemesi eksikliği bulunmaktadır.

Kurtuluş Müzesi:

Osmanlı Dönemi'ne ait olan ve Urfa Kurtuluş Savaşı'nda, Fransız kuvvetlerince işgal edilerek karargâh olarak kullanılan Mahmut Nedim Konağı, İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği ve Kültür ve Turizm Bakanlığı imkânlarıyla restorasyon ve çevre düzenlemesi yapılarak Nisan 2009'da, Kurtuluş Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.

Turizm Danışma Ofisleri:

2009 SODES Projesi ile "Şanlıurfa'da Turizm Danışma Ofisleri Oluşturma Projesi" kapsamında 10 adet kiosk alımı yapılmıştır. İnsansız olarak hizmet verebilen bu kiosklar, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Hizmet Binası'na, Müze Müdürlüğü'ne, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'ne, El-Ruha, Kilim, Grand Urfa, Dedeman, Manici, Emirgan ve Asur otellerine yerleştirilmiştir. Ayrıca internet üzerinden ve beş dilde turistlere hizmet vermektedir.

Tektek Dağları Milli Parkı:

19.335 hektar büyüklüğündeki saha 2007 yılında tescil edilmiştir. Alan Han-el Ba'rur Kervansarayı, Şuayb Şehri Harabeleri ve Somatar Harabeleri'ni kapsamaktadır. Parkın kaynak değerlerini flora (yabani Antep Fıstığı) ve fauna (Ceylan ve dev kertenkele) türlerinin varlığı oluşturmaktadır.

Gölpınar Mesire Yeri:

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 29 yıllığına özel sektöre 2007 yılında kiraladığı Gölpınar Mesire Yeri, Şanlıurfa-Diyarbakır karayolu üzerinde bulunan ormanlık alan içerisinde, 199 hektar üzerine kurulmuş olup, piknik alanları, spor tesisleri, lokanta, kafeterya, şelale, fırın, market ve seyir tepesinden oluşmaktadır. Mesire alanında elektrik, su ve tuvalet vardır.

Karaali Kaplıcası - Şanlıurfa

Göbeklitepe - Şanlıurfa

Projeler

Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü tarafından önümüzdeki yıllarda yapımı planlanan projeler aşağıda sunulmuştur.

- Birecik'te Meçan Kapı, Mırbi Kervansarayı ve Urfa Kapı röleve, restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve
- çevre düzenlemesi projesi ve uygulama yapım işleri
- Bozova'da Çarmelik Kervansarayı ve Titriş Kervansarayı röleve, restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve
- çevre düzenlemesi projesi ve uygulama yapım işleri
- Halfeti'de Savaşan Kaya Kilisesi, Aziz Nerses Kilisesi, Barşavma Manastırı, Kantarma Kervansarayı, Norhut Kilisesi ve Norhut Kilisesi röleve, restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve çevre düzenlemesi projesi ve uygulama yapım işleri
- Harran'da İmam Bakır Türbesi, Betik, Çatalat Manastırı, Harran Kalesi, Soğmatar Antik Şehri, Harran Şehir
- Surları ve Kapıları, Kümbet Evleri, Şeyh Hayat El Harrani, Şuayb Antik Şehri, Harran Ulu Cami, Bazda Mağaraları ve Senem Mağara Manastırı röleve, restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve çevre düzenlemesi projesi ve uygulama yapım işleri
- Harran Antik Şehri, Şuayb Antik Şehri ve Soğmatar Antik Şehri Arkeolojik Kazı Projeleri
- Siverek Eski Hükümet Konağı ve Siverek Kalesi röleve, restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve çevre düzenlemesi projesi ve uygulama yapım işleri
- Suruç, Şeyh Müslüm Türbesi Kalesi röleve, restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve çevre düzenlemesi
- projesi ve uygulama yapım işleri
- Viranşehir İbrahim Paşa Konağı, Çimdin Kale, Kasr-Ül Benat ve Kasr-Ül Benat restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve çevre düzenlemesi projesi ve uygulama yapım işleri
- Şanlıurfa Merkez Deyr Yakup Manastırı, Germuş Kilisesi, Hacı Kamil Hanı (Çukurhan), Mahmutoğlu Kulesi,
- Barutçu Hanı, Çardak Manastırı, Harran Kapı, Hüseyniye Çarşıları, Mencek Hanı, Şeyh Maksut Türbesi ve Topçu Hanı restitüsyon, restorasyon, statik, aydınlatma ve çevre düzenlemesi projesi ve uygulama yapım işleri
- Şanlıurfa Merkez, Deyr Yakub Manastırı Turistik Yol Projesi
- Şanlıurfa Merkez, Haleplibahçe Kentsel Dönüşüm Projesi
- Şanlıurfa İl Genelindeki Mozaiklerin Kurtarılması Projesi
- Şanlıurfa Kale Eteği Kentsel Dönüşüm Projesi
- Şanlıurfa Kalesi Arkeolojik Kazı Projesi
- Şanlıurfa Merkez, Germuş Köyü Arkeolojik Kazı Projesi
- Şanlıurfa, Konuklutepe Arkeolojik Kazı Projesi
- Şanlıurfa, Neolitik Yerleşimi Gürcütepe Arkeolojik Kazı Projesi
- Şanlıurfa, Neolitik Yerleşimi Hamzantepe Arkeolojik Kazı Projesi
- Şanlıurfa, Neolitik Yerleşimi Karahantepe Arkeolojik Kazı Projesi
- Şanlıurfa, Neolitik Yerleşimi Sefertepe Arkeolojik Kazı Projesi
- Şanlıurfa, Neolitik Yerleşimi Yeni Mahalle Arkeolojik Kazı Projesi
- Şanlıurfa, Sultantepe Arkeolojik Kazı Projesi

ŞIRNAK

Nuh Peygamber Türbesi:

ŞIRGEV (Şırnak'ı Geliştirme Vakfı) tarafından 1996 yılında yeniden yapılmış, cami ve Ebul iz el Cezeri Türbesi ile bütüncül bir çevre düzenlemesi ile külliye haline getirilmiştir. Ancak, geçen süre içinde, türbenin çevresindeki boş parseller yüksek katlı yapılar ile dolmuş ve türbe bu yapılar arasında tamamen boğulmuştur. Halen inşaatlar devam etmektedir. Çevrede otopark bulunmamaktadır.

Mem-u-Zin Türbeleri ve Abdaliye Medresesi:

GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nce yürütülen GAP Bölgesi Kültürel Mirası Geliştirme Programı kapsamında, Cizre Kaymakamlığı önderliğinde, Cizre Belediyesi, Şırnak İl Özel İdaresi ve ŞIRGEV ortaklığı ile hazırlanan "Cizre İnanç Parkı Projesi" ile 2006- 2007 yılında onarım ve restorasyonu yapılmıştır. Medresenin içi idare binası, okuma salonu ve mescit olarak düzenlenmiştir. Mem u Zin'in mezarının yer aldığı yapı bakımsızdır. Otopark bulunmamaktadır.

Kırmızı Medrese:

GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nce yürütülen GAP Bölgesi Kültürel Mirası Geliştirme Programı kapsamında, Cizre Kaymakamlığı önderliğinde, Cizre Belediyesi, Şırnak İl Özel İdaresi ve ŞIRGEV ortaklığı ile hazırlanan "Cizre İnanç Parkı Projesi" ile 2006- 2007 yılında onarım ve restorasyonu yapılmıştır. Medresenin içi İnanç Müzesi, cami, İnanç Kütüphanesi, okuma salonu olarak düzenlenmiştir. Giriş kısmı çevre düzenlemesinin yapılmasına karşın medresenin arkasındaki boş alanın düzenlemesi gerekmektedir. Yaklaşık 6 araçlık otopark vardır.

Dicle Nehri Kıyısı:

Dicle kıyısı yeni park ve rekreasyon alanı düzenlemeleri yapılmıştır. Dicle kıyısında bulunan Cizre Kalesi'nde yer alan Cizre Hudut Tabur Komutanlığı 2011 yılında taşınmış olup, kalenin restorasyonu Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'nün programına alınmıştır.

6.4. KALKINMA BAKANLIĞI - DOKUZUNCU KALKINMA PLANINDA GAP (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013 yılları arasındaki süreyi kapsamaktadır. Kalkınma Planı'nda yer alan ve planlamayı etkileyecek kararlar ana başlıklarıyla aşağıda sunulmuştur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep dışındaki sekiz il "Birinci Derecede Kalkınması Öncelikli İller" arasında yer almaktadır.

Turizm gelirlerinin Dokuzuncu Kalkınma Plan dönemi sonunda 36,4 milyar dolara, ziyaretçi sayısının 38 milyona, yurtdışına çıkacak vatandaş sayısının ise 15 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca belgeli toplam yatak sayısının 950 bin olması, inşa halindeki ve proje aşamasındaki tesislerin tamamlanması ve ikinci konutlardaki turizme açılan yataklarla birlikte, toplam yatak sayısının 1,3 milyona ulaşması beklenmektedir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda turizm ile ilgili alınan kararlarda turizm potansiyeli olan ancak bugüne kadar yeterince ele alınmamış yörelerde turizmin geliştirilerek ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması, turizm yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi kollayıcı, koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olması, ürünün niteliğinin yükseltilmesi, sağlık turizminin desteklenmesi, otantik özellikleriyle korunarak turizme açılan yöresel örneklerin çoğaltılmasının desteklenmesi, ekoturizmin geliştirilmesi öngörülmektedir.

6.5. GAP BÖLGESİ'NDE KALKINMA AJANSLARI ÇALIŞMALARI

Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda kurulan Kalkınma Ajansları kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmayı amaçlamaktadır.

İPEKYOL KALKINMA AJANSI

Merkezi Gaziantep'te bulunan ajansın kapsadığı iller Adıyaman, Gaziantep, Kilis'tir.

15 Şubat 2010'da çalışmalarına başlayan İpekyolu Kalkınma Ajansı'nın hazırladığı TRC1 Bölgesi Planı'nda turizm konusunda ana hedef "Turizm Sektöründe Destinasyon Merkezi Olmak" olarak belirlenmiştir. Bu hedef doğrultusunda "Bölgede Geceleme Sayısının Arttırılması, Bölgenin Tanıtımı, Tarihî, Kültürel ve Doğal Varlıkların Turizme Kazandırılması, Bölgede Turizmcilik Bilincinin Artırılması, Alternatif Turizm Çeşitlerinin Geliştirilmesi" konuları ana kararlar olarak saptanmıştır.

İpekyolu Ajansı 2010 Yılı Mali Destek Programları kapsamında, turizm ile ilişkili 21 proje destek almaya hak kazanmıştır. Projelerden 5'i Adıyaman'da, 13'ü Gaziantep'te ve 3'ü Kilis'te yer almaktadır.

KARACADAĞ KALKINMA AJANSI

Merkezi Diyarbakır'da bulunan ajans Diyarbakır ve Şanlıurfa'da faaliyet göstermektedir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı, 5 Aralık 2009 tarihinde faaliyete geçmiştir. Ajansın 2010 yılı Turizm Altyapısı Mali Destek Programı'na kabul edilen projeler ve yedek projeler aşağıda sunulmuştur. 2010 yılı Ön Bölgesel Gelişme Planı hazırlık sürecinde Bölgenin Kültür ve Turizm alanının SWOT (GZFT) analizi hazırlanmıştır.

Ajansın geliştirdiği 2010 Yılı Ön Bölgesel Gelişme Planı'nda turizmde temel amaç "Bölgenin Turizm Potansiyelini Ortaya Çıkarmak ve Turizm Altyapısını Geliştirmek" olarak saptanmıştır. 2011-2013 Bölge Planı ise hazırlanmış olup, onaylanması için Kalkınma Bakanlığı'na gönderilmiştir. Ajansın Şanlıurfa Yatırım Destek Ofisi Şanlıurfa Kent Merkezli Turizm Stratejisi çalışması Ekim 2010'da tamamlanmıştır.

Ajansın 2010 yılı Turizm Altyapısı Mali Destek Programı'na 14'ü Diyarbakır'da, 11'i Şanlıurfa'da olmak üzere 25 proje kabul edilmiştir.

DİCLE KALKINMA AJANSI

Batman, Mardin, Şırnak, Siirt illerini kapsayan ajansın merkezi Mardin'de bulunmaktadır.
2009 yılında faaliyete geçen Dicle Kalkınma Ajansı ilk etapta "Ön Bölgesel Gelişme Planı"nı hazırlamıştır. Planda, bölge turizminin rekabet edebilirliğini artırmak ve markalaşmasını sağlamak amacıyla geliştirilen stratejik amaç ve öncelikler:

- Bölgenin Ulusal ve Uluslararası Tanıtımını Geliştirmek
- Turizm Faaliyetlerinde Çeşitliliği Artırmak
- Mevcut Turizm Kapasitesini ve Hizmet Kalitesini Geliştirmek

- Turizm Altyapısını İyileştirmek

olarak tanımlanmıştır.

Dicle Kalkınma Ajansı tarafından 2010 yılında Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Mali Destek Programı çerçevesinde turizmle ilişkili 2 asil, 5 yedek projeye destek verilmiştir. Projelerin 6'sı Mardin'de, biri ise Batman'da yer almaktadır. Desteklenen Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri arasında destek verilen 2 proje de Mardin ilindedir.

6.6. SOSYAL DESTEK PROGRAMI (SODES)

Sosyal Destek Programı (SODES), GAP Eylem Planı'nın Sosyal Gelişmenin Sağlanması bileşeni altında beşeri sermayenin geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması ihtiyacını etkin bir şekilde karşılamak üzere, 2008 yılında GAP illerinde uygulamaya konulmuştur.

GAP Bölgesi'nde 398 SODES Projesine destek verilmiştir. Adıyaman 90 proje ile en başta yer almaktadır. İkinci sırada 67 proje ile Şanlıurfa, üçüncü sırada 53 proje ile Diyarbakır, dördüncü sırada 42 proje ile Batman, beşinci sırada 37 proje ile Gaziantep, altıncı ve yedinci sıralarda 34 proje ile Mardin ve Siirt, sekizinci sırada 31 proje ile Kilis ve dokuzuncu sırada 10 proje ile Şırnak illeri yer almaktadır.

Bu projeler arasında turizm konularını ilgilendiren toplam 57 projenin iller itibariyle dağılımı aşağıda verilmiştir.

- Adıyaman İli:13 proje
- Batman İli: 5 proje
- Diyarbakır İli: 9 proje
- Gaziantep İli: 1 proje
- Kilis İli: 2 proje
- Mardin İli: 11 proje
- Siirt İli: 10 proje
- Şanlıurfa İli: 6 proje
- Şırnak İli: Turizm konusunda kabul edilen proje bulunmamaktadır.

6.7. TÜRKİYE TURİZM STRATEJİSİ (2023) ve TÜRKİYE TURİZM STRATEJİSİ EYLEM PLANI (2007-2013)

Yüksek Planlama Kurulu Kararı olarak 02.03.2007 Tarih ve 26450 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013)'nın planlama bölgesi için aldığı veya bölgeyi ilgilendiren çerçeve kararlar aşağıda özetlenmiştir.

Türkiye Turizm Stratejisi Kavramsal Eylem Planı (2007 – 2013)

- Turizm Gelişim Koridorları'ndan URARTU Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi'nin GAP ve kış koridoru ile olan bağlantıların güçlendirilmesi hedeflenmektedir.
- GAP Koridoru ile Kış Koridorunu birleştiren "GAP Eko-Turizm Koridoru" biyolojik çeşitlilik açısından ve eko-
- turizm potansiyeli açısından Türkiye Turizm Stratejisinde öncelikle eko-turizmin geliştirileceği bölgeler olarak belirlenmiştir.
- Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak illerini kapsayan GAP Kültür ve
- Turizm Gelişim Bölgesi'nin kültür turizminin yanı sıra golf turizmi, sağlık turizmi, gençlik turizmi, eko-turizm, yamaç paraşütü, trekking, su sporları, kanoculuk, kuş gözleme ve kongre turizmi gibi turizm türleri ile odaklı gelişimi sağlanacaktır.

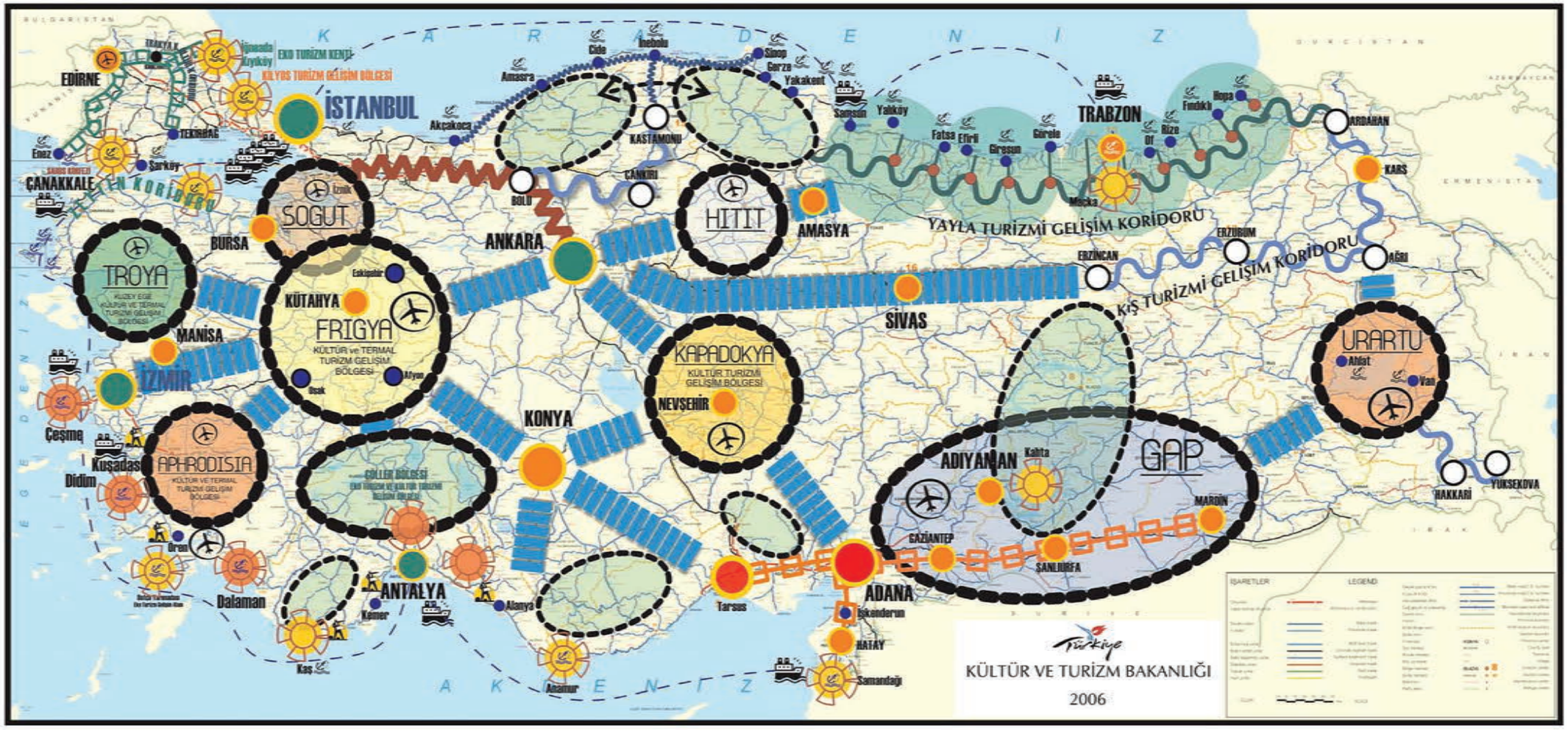

GELİŞİM ODAKLARI / ALANLARI

- Mevcut Turizm Kentli
- Kış Turizmi Gelişim Odağı
- Şehir Turizmi Odaklı Yerleşimler
- Tematik Gelişim Bölgeleri (Renklere göre farklılık gösterir.)
- Yayla Turizmi Gelişim Bölgesi
- Öneri Turizm Kentleri
- Yat Limanı İle Gelişecek Yerleşimler
- Kültür ve İnanç Turizmi Odaklı Yerleşimler
- Eko Turizm Odaklı Gelişim Bölgeleri

BAĞLANTI TİPLERİ / GELİŞİM AKSLARI

- İpek Yolu
- Doğu Akdeniz ve Güneydoğu İnanç ve Gurme Turizmi Aksı
- Fonksiyon ve Ulaşım Bağlantısı
- Yayla Turizmi Gelişim Aksı
- Kış Turizmi Aksı
- Deniz Ulaşım Bağlantısı
- Güney Marmara Zeytin ve Trakya Kültür Aksı
- Batı Karadeniz Aksı

DİĞER GÖSTERİMLER

- Havaalanı
- Yat Limanı
- Kurvaziyer Limanı
- Yat Kabul Edebilecek Şekilde Rehabilite Edilecek Balıkçı Barınakları
- İnceleme ve Analiz Çalışması İle Turizm Potansiyeli Açısından Yeniden İrdelenecek Alanlar

- Bölgede, diğer turizm türleri ile entegrasyon sağlanarak büyük çaplı "kültür-inanç turizmi" geliştirilecek, gerçekleştirilecek arazi ve kültürel yapı tahsislerinin yanı sıra yapılacak yeni yatırımlarla nitelikli tesis sayısının ve yatak kapasitesinin artırılması sağlanacaktır.
- Mevcut konaklama kapasitesinin kültür-inanç turizmi çerçevesinde geliştirilmesi, ülkenin batı kıyılardaki
- yabancı turistlerin uçakla bölgeye getirilmesi ile konaklama kapasitesi artırılacaktır.
- Adıyaman, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinde kültür turizmi canlandırılarak marka kültür kentleri oluşturulacaktır.
- 15 yıllık zaman zarfında Gaziantep ili ikinci derece önemli fuar ili olarak belirlenerek bu çerçevede planlama
- çalışmaları yapılacaktır.
- İnanç Turizmi Koridoru olarak adlandırılan koridor, Tarsus'tan başlayarak Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin yörelerini kapsamaktadır. Bu koridor üzerinde Tarsus'tan Mardin'e kadar uzanan bölünmüş yol yapımı inanç aksını güçlendireceği gibi kısa ve orta vadede turistlerin bu bölgeye varışlarını ve tercihlerini etkileyecektir. Ayrıca, Şanlıurfa'ya kadar ulaşan demiryolu bağlantısının Mardin'e oradan bir koldan Diyarbakır'a diğer bir koldan ise Siirt'te bağlanması İnanç Aksında ulaşımın çeşitlenmesi açısından önemlidir.
- Tarihî yapıların restore edilerek pansiyonculuğun ve küçük otellerin desteklenmesi, sağlanacaktır. Bölgede mevcut konaklama kapasitesi, kültür ve ekoturizme yönelik yapılacak planlama ve uygulamalarla artırılacaktır.
- Kahta turizm kenti olarak önerilmiş olup, Eylem Planı kapsamında araştırma ve planlama çalışmaları
- tamamlanacaktır.
- Türkiye Turizm Stratejisi 2023 kapsamında iller itibariyle kararlar aşağıda özetlenmiştir.

Adıyaman: Adıyaman Kent Merkezi "Marka Kent" olarak belirlenmiştir. Adıyaman şehri aynı zamanda GAP Eko-Turizm Bölgesi içinde kalmaktadır. Kâhta "Turizm Kenti" olarak belirlenmiştir.

Diyarbakır: Diyarbakır GAP Eko-Turizm Bölgesi içinde kalmaktadır.

Gaziantep: Kültür turizmi açısından "Marka Kent" olarak belirlenen Gaziantep ili aynı zamanda GAP Eko-Turizm Bölgesi ve İnanç Koridoru kapsamında yer almaktadır.

Mardin: Mardin Kent Merkezi'nin Kültür Turizmi "Marka Kenti" olarak geliştirilmesi öngörülmüştür. Midyat "Turizm Kenti" olarak belirlenmiştir.

Siirt: GAP Eko-Turizm Bölgesi içinde yer almıştır.

Şanlıurfa: Kültür turizmi açısından "Marka Kent" olarak belirlenen Şanlıurfa aynı zamanda GAP Eko-Turizm Bölgesi ve İnanç Koridoru kapsamında yer almaktadır. Revizyon çalışmaları sürdürülen Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı'nın (2007-2013) tamamlanmasını takiben kültür turizmi marka kent yaklaşımı içerisinde Halfeti Eko-Turizm Projesi ele alınacaktır.

Şırnak: Şırnak, kültür turizmi açısından GAP Eko-Turizm Bölgesi içinde kalmaktadır.

6.8. GÜNEYDOĞU ANADOLU KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI ve TURİZMİN GELİŞTİRİLMESİ PLANI

GAP Bölge Kalkınma İdaresi ve Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yürütülen "Kırsal Kalkınma Programı"nın bir bileşenini de kültürel miras oluşturmuştur. Kültürel mirasın korunması çerçevesinde 2005 yılında yaptırılan plan daha önce hazırlanmış olan plan önerilerinin hayata geçirilmesi maksadıyla hazırlanmıştır.

Hibe programı çerçevesinde yer alan Restorasyon-Rehabilitasyon Projeleri aşağıda sunulmuştur.

- Adıyaman Eski Askerlik Şubesi Restorasyonu
- Diyarbakır Gazi Caddesi Rehabilitasyonu
- Diyarbakır Yenikapı Sokak Rehabilitasyonu
- Gaziantep Hanımevi Restorasyonu ve Butik Otel Olarak İşlev Kazandırılması
- Dayı Ahmet Ağa Konağı Restorasyonu ve Kültürel İşlev Kazandırılması
- Gaziantep Butik Otel Onarımı ve Kullanımı
- Gaziantep Geleneksel Kahvehane Restorasyonu
- Naib Hamamı Restorasyonu
- Deyrulzafaran Manastırı Restorasyonu
- Şanlıurfa Tarihî Hanlar Bölgesi'nin Sağlıklı Hale Dönüştürülmesi
- Narlı Ev
- Cizre İnanç Parkı

Hibe yoluyla finans sağlanan bölge bazında Kültür ve Turizm Projeleri aşağıda verilmiştir.

- GAP Bölgesi Uzman Rehber Yetiştirme Projesi
- GAP Bölgesi Hijyen Eğitimi
- Kültürel Varlıkların Korunması İçin Uzay Bilgi Teknolojileri Temelli, Akıllı Bir Sayısal Sistem Geliştirilmesi
- GAP'ın Tanıtımı

Hibe yoluyla finans sağlanan il ve yerleşme bazında Kültür ve Turizm Projeleri ise aşağıda verilmiştir.

- Batman Geleneksel El Sanatlarını Geliştirme Projesi
- Diyarbakır İlinde Geleneksel El Sanatlarını Destekleme Projesi
- Antep İşi Nakış El Sanatının Yaşatılması ve Ekonomiye Kazandırılması Projesi
- Yesemek Tarihî Açık Hava Heykel Atölyesi'nin Tanıtımı Projesi
- Zeugma Kil Mühür Baskıları Envanteri Projesi
- Gaziantep, Halfeti ve Rumkale'de Turizm Potansiyelinin Arttırılması Projesi
- Kilis İlinde Kentsel ve Kırsal Mimari Yazıt Değerlerinin Kültür Envanterinin Hazırlanması
- Anadolu Kültür Bileşenleri İçinde Süryani Kültürünün Geliştirilmesi ve Buna Dönük Altyapının Oluşturulması
- Mardin Bilgilendirme Panoları ve Turist Rehberi
- Mardin Tarihî İhtisas Kütüphanesi
- Mardin Telkari İşçiliğinin Geliştirilmesi
- Şanlıurfa-Kısas Kültürel Mirası Koruma ve Geliştirme
- Şanlıurfa Geleneksel Yöre Kilimlerinin Desen ve Çeşitlerinin Araştırılması ve Üretim Şekliyle Değerlendirilmesi
- Siirt'e Has Tiftik Dokumacılığının Geliştirilmesi
- Şırnak El Sanatları Yaşatma ve Geliştirme

6.9. GAP EYLEM PLANI

GAP Eylem Planı kapsamında ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla kültür ve turizm konularında öngörülen eylemler aşağıda özetlenmiştir.

- Adıyaman Nemrut Dağı, Tümülüsü ve Anıtları Malzeme, Yapısal Durum, Jeolojik Araştırmalar ve Koruma
- Önerileri Geliştirme ve Yönetim Planı Oluşturma Projesi'nin bitirilmesi
- Nemrut Dağı, Tümülüsü ve Anıtları Çevre Düzenleme Uygulama Projesi'nin bitirilmesi
- Perre Antik Kenti Kazı Çalışmaları Projesi'nin desteklenmesi
- Adıyaman'ın Değişik Yerlerinde 10 Eski Eser Onarımının Gerçekleştirilmesi
- Batman, Hasankeyf Tarihî ve Arkeolojik Sit Alanı Araştırma ve Kazı Kurtarma Projesi'nin Bitirilmesi
- Diyarbakır Surları'nın Onarım ve Çevre Düzenlemesinin Yapılması
- Diyarbakır, İçkale'deki Yapıların Onarımı, Teşhir ve Çevre Düzenlemesinin Yapılması
- Diyarbakır'ın Değişik Yerlerinde 15 Eski Eser Onarımının Gerçekleştirilmesi
- Sulamadan Etkilenecek Alanlardaki Höyüklerde Yapılacak Çalışmalarla, İlgili Projenin Hızlandırılması (Proje
- Şanlıurfa ve Gaziantep'te aynı anda uygulanacaktır)
- Zeugma Antik Kenti Arkeolojik Park ve Müze Projesi Gerçekleştirilmesi
- Gaziantep'in Değişik Yerlerinde 11 Eski Eser Onarımının Gerçekleştirilmesi
- Kilis Ravanda Kalesi Onarımının Tamamlanması

- Kilis'in Değişik Yerlerinde 4 Eski Eser Onarımının Gerçekleştirilmesi
- Mardin Kasımiye Medresesi Çevre Düzenlemesi Projesinin Uygulanması
- Antik Kentten Yeniden Yerleşime Dara Projesi'nin Gerçekleştirilmesi
- Siirt'in Değişik Yerlerinde 4 Eski Eser Onarımının Gerçekleştirilmesi
- Sokak Sağlıklaştırma Projesi'nin Uygulanması
- Koruma Amaçlı İmar Planı ve Kentsel Tasarım Projelerinin Yapılması
- Harran Kenti'nin Restorasyon Projesi'nin Hayata Geçirilmesi
- Şanlıurfa'nın Değişik Yerlerinde 24 Eski Eser Onarımının Gerçekleştirilmesi
- Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kültür Envanteri Projesi'nin Hayata Geçirilmesi
- Şanlıurfa Halfeti ilçesinde "Halfeti Eko-Turizm Projesi" gerçekleştirilecek, Adıyaman, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa'nın inanç ve kültür turizmi için çekim merkezi olmaları amacıyla gerekli düzenlemeler, altyapılar ve tanıtım çalışmaları yapılacaktır.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan, "Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı" kapsamında öncelikle Turizm Merkezi ilanı çalışmaları ile harita ve planlama çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Eylem Planı kapsamında yukarıda özetlenen palanlamalarla ilgili 2012 yılı sonu itibariyle durum aşağıdaki gibidir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Faaliyetleri:
Kültür varlıkları korunması ve geliştirilmesi eylemi kapsamında Bakanlık tarafından il bazında aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Adıyaman
Nemrut Dağı, Tümülüsü ve Anıtları Malzeme, Yapısal Durum, Jeolojik Araştırmalar ve Koruma Önerileri Geliştirme ve Yönetim Planı Oluşturma Projesi tamamlanmıştır. 03.03.2008 tarihinde ODTÜ ile yapılan ek protokolle proje çalışmalara başlanmıştır. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansından finansal kaynak sağlanmıştır. Ayrıca 2009 ve 2010 yılları için Adıyaman İl Özel İdaresine maddi destek verilmiştir.
Yeni Kale Restorasyonu işi sürmektedir.
Nemrut Dağı, Tümülüsü ve Anıtları Çevre Düzenleme Uygulama Projesi: 30.12.2009 tarihinde projeler onaylanmıştır.
Nemrut Dağı, Tümülüsü ve Anıtları Çevre Düzenleme Uygulamaları: Hazırlık dosyası çalışmaları devam etmektedir. İş henüz ihale edilmemiştir.
Kahta Yeni Kale Restorasyonu Proje Yapım İşi: Proje işi tamamlanmıştır.

Perre Antik Kenti Kazı Çalışmaları Projesi: Perre Antik Kenti Çevre Düzenlemesi Proje yapım işi 21.12.2010 tarihinde ihale edilmiş ve işe başlanmıştır. 1. Aşama teslimi 06.09.2011 tarihinde yapılmıştır. Hazırlanan projenin Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca onaylanması sonrası uygulamaya yönelik işlemler başlatılacaktır. Perre Antik Kenti Çevre Düzenleme uygulamalarının IPA projesi kapsamında yapılmasına karar verilmiştir.

Diyarbakır
Diyarbakır Surları'nın Onarımı ve Çevre Düzenlemesi: Surların tehlike arz eden bölümleri tespit edilerek onarım işlemine başlanmıştır.
- 10 Nolu Burç Rölöve, Restorasyon, Restitüsyon ve Statik Projeleri yapılması işi tamamlanmıştır.
- 26 ve 62 Nolu Burçlar Rölöve, Restorasyon, Restitüsyon ve Statik Projeleri yapımı işi tamamlanmıştır.
- 73-74 Nolu Burçlar ve 73-74-75 Nolu Burçlar Arası Sur Duvarı Rölöve, Restorasyon ve Restitüsyon Projeleri yapımı işi tamamlanmıştır.
- 50 Nolu Burç Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projeleri yapım işi tamamlanmış ve projeler onaylanmıştır.

İçkale Yapıları Restorasyonu: Diyarbakır İçkale Adliye A Binası ile Eski Komutanlık ve Cephanelik Binaları Restorasyonu işi 19.12.2011 tarihinde tamamlanmıştır. Adliye B Binası Restorasyonu işi devam etmektedir. Projeye 4.000.000 TL ek ödenek verilmiştir.

Gaziantep
Zeugma Müzesi Teşhir Tanzimi ve Çevre Düzenlemesi: Mozaik Müzesi ile Konferans Merkezi'nin yapımı, teşhir tanzimi ve çevre düzenlemesi tamamlanmış olup 09.09.2011 tarihinde açılışı yapılmıştır.
Zeugma Arkeoloji Müzesi Teşhir Tanzimi işinin henüz ihalesi yapılmamıştır.

Kilis
Ravanda Kalesi Onarımı: İş 02.07.2010 tarihinde tamamlanmıştır.

Mardin
Kasımiye Medresesi ve Çevre Düzenleme Projesi: 04.01.2011 tarihinde kesin kabulü yapılmıştır

Antik Kentten Yeniden Yerleşime Dara Projesi: Dara Koruma Amaçlı İmar Planı Yapımı işinin ihale dosyası 17.10.2011 tarihinde Mardin Valiliği İl Özel İdaresine iletilmiştir.

Şanlıurfa

Sokak Sağlıklaştırma Projesi: İş, Şanlıurfa Koruma Amaçlı İmar Planı yapımı işinin tamamlanarak ilgili koruma bölge Kurulunca onaylanmasını müteakip değerlendirilebilecektir.
Koruma Amaçlı İmar Planı ve Kentsel Tasarım Projesi: İhale yapılmış olup, iş devam etmektedir.
Harran Kentinin Restorasyonu Projesi: Harran Kalesi rölöve, restitüsyon, restorasyon, inşaat ve elektrik mühendisliği projelerinin yapımı işi tamamlanmış ve 13.07.2010 tarihinde onaylanmıştır. Restorasyon işine başlanmıştır.
Harran Şehir Suru'nun rölöve restitüsyon, restorasyon, inşaat ve elektrik mühendisliği projelerinin yapım işi tamamlanmış ve projeler 30.11.2010 tarihinde onaylanmıştır. Restorasyon işine başlanmıştır.
Harran Kümbet Evler Restorasyonu: Bu kapsamda 230 parseldeki yapının projeleri hazırlanarak uygulaması ihale edilmiş olup iş devam etmektedir. Ayrıca, 2011 yılında kamulaştırılan 15 kümbet evin restorasyonunun yapılması planlanmaktadır.
Edessa Arkeoloji Müzesi ve Haleplibahçe Mozaik Müzesi Yapımı: 499.000 TL ödeneği ile birlikte 3.000.000 TL yedek ödenekten, 4.952.526 TL çeşitli projelerden aktarılmıştır.
Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kültür Envanteri Projesi: GAP Bölgesi'nde yer alan 9 ilin envanter çalışmalarının büyük bir bölümü tamamlanmış olup, çalışmalar devam etmektedir.

Ayrıca Bakanlık tarafından; bölgede yeni turizm çekim merkezleri oluşturulması ve mevcutların güçlendirilmesi eylemi kapsamında, illerde çevre düzenlemesi, park yapımı, yol ıslahı ve yapımı, kanalizasyon yapımı ve altyapı uygulamaları ile tanıtım çalışmaları yapılmaktadır. Uygulamalar için 2011 yılında 13.000.000 TL tahsis edilmiş olup, 10.000.000 TL de ek ödenek sağlanmıştır.
2011 yılında sağlanan 10.000.000 TL ek ödenek Şanlıurfa ilinde kullanılmıştır.
- Şanlıurfa İli Altyapı Çalışmaları: 4.600.000 TL
- Bozova Kilitli Parke Taş Döşemesi: 700.000 TL
- Birecik Fırat Nehri Kıyısı Düzenleme İşi: 4.000.000 TL
- Harran Surları Çevre Düzenlemesi İşi: 700.000 TL

Bakanlığın, turizm altyapısını iyileştirmeye yönelik planlama çalışmaları eylemi kapsamında da aşağıda özetlenen çalışmalarıbulunmaktadır.
GAP Bölgesi'nde Türkiye Turizm Stratejisi - 2023 çalışmasında Eko-Turizm ve Kültür Turizmi temelli bir turizm gelişimi ile İnanç Turizminin gelişimi hedeflenmiştir.
Türkiye Turizm Stratejisi - 2023 çalışmasında;
- Kahta ve Midyat "Turizm Kenti" olarak belirlenmiştir.
- Şanlıurfa-Viranşehir Eyyüpnebi Turizm Merkezi (28.05.2009) planlama çalışmaları devam etmektedir.
- Adıyaman, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illeri "Marka Kent" olarak belirlenmiştir.
- Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illeri GAP Eko Turizm Bölgesi içindedir.
- Mardin ve Gaziantep illeri İnanç Koridoru kapsamında değerlendirilmektedir.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Faaliyetleri:

Kültür varlıkları korunması ve geliştirilmesi eylemi kapsamında İdare tarafından gerçekleştirilen faaliyetler aşağıda özetlenmiştir.
Hasankeyf Tarihi ve Arkeolojik Sit Alanı Araştırma, Kazı ve Kurtarma Projesi: Çalışmalar devam etmektedir. Proje kapsamında;
- İç Kale yukarı şehir gezi güzergâhı ve çevre düzenlemesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir.
- Çalışmaların ikinci döneminde öncelikle Kazı N51 bakım ve onarımı yapılmıştır.
- Envanter çalışmaları belgeleme ve tasnif işleri devam etmektedir.
- Hasankeyf'e bağlı Atafiye köyünde gerçekleştirilen yüzey araştırması tamamlanmıştır.
- Hasankeyf'in batısında yer alan İmam Abdullah zaviyesinin üzerinde kurulduğu höyük olup olmadığına yönelik sondaj çalışmalarına başlanmıştır.
- Hasankeyf merkezde kazısı yapılacak kamu arazisi kalmadığı için Hasankeyf ve çevresinde Ilısu Baraj alanından doğrudan ve dolaylı olarak etkilenen Suçeken Köyünden Çattepe Höyüğe kadar olan alanda yüzey araştırmasına başlanmıştır.
- Süryani yerleşim alanı ve Süryani Kilisesi'nde çalışmalara başlanmıştır.

İdare, turizm altyapısını iyileştirmeye yönelik planlama çalışmaları eylemi kapsamında GAP Bölgesi Turizm Master Planının Hazırlanmasını sağlamıştır. Turizm Master Planı tamamlanmış ve dağıtımı yapılmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Faaliyetleri:

Kültür varlıkları korunması ve geliştirilmesi eylemi kapsamında Genel Müdürlüğün faalyetleri aşağıda özetlenmiştir.
GAP EP kapsamında 2008-2012 döneminde toplam 73 adet eski eser onarımı öngörülmüştür. 2008 -Aralık 2011 dönemi itibariyle 50 adet kültür varlığı eski eserin onarımı tamamlanmış, 11 adet eserin onarım çalışmaları devam etmektedir. 2012 yılında 66 eski eser onarımı programa alınmıştır.

6.10. KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI ve GELİŞTİRİLMESİ

Bu çerçevede bölgede Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ait 2009 yılında toplam 27 adet projede restorasyon ve çevre düzeni çalışması devam etmiştir. Diğer projelerin iller itibariyle dağılımları aşağıda verilmiştir.

Adıyaman : 6 Proje
Batman : 2 Proje
Diyarbakır : 3 Proje
Gaziantep : 4 Proje
Kilis : 2 Proje
Mardin : 5 Proje
Şanlıurfa : 3 Proje

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ise yine aynı kapsamda Hasankeyf Tarihi ve Arkeolojik Sit Alanı Araştırma, Kazı ve Kurtarma Projesi'ni gerçekleştirmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bölgedeki faaliyeti ise GAP Eylem Planı kapsamında gerçekleşmiştir. Bu çalışmalar sırasında toplam 73 adet eski eserin onarımı öngörülmüştür. 2008-2009 yıllarında toplam 24 adet eserin onarım projesi yapılmış, 25 eserin de onarımı gerçekleştirilmiştir. 2010 yılında toplam 211 eserin restorasyonu yapılmış, 38 eserin onarımı devam etmiş ve 19 eserin projesi hazırlanmıştır. 2011 Yılında GAP illerinde toplam 38 adet kültür varlığı eserin onarımı planlanmıştır.

Bunların dışında bölgede yeni turizm cekim merkezleri oluşturulması ve mevcutların güçlendirilmesi çerçevesinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Adıyaman 'da 16, Diyarbakır'da 10, Gaziantep'te 7, Kilis'te 4, Mardin'de 8, Siirt'te 4, Şanlıurfa'da 9 ve Şırnak'ta 8 olmak üzere toplam 58 proje icin ödenek sağlamıştır.

6.11. GAP BÖLGESİ TURİZM MASTER PLANI

Bölge için hazırlanan son çalışmadır. 2011 yılında tamamlanan GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011'de; GAP Bölgesi'ndeki mevcut turizm yapısını Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın stratejik yaklaşımları paralelinde bir bütün olarak değerlendiren ve makro düzeyde karar üreten tek bir turizm master planının oluşturulması, makro ölçeklerden uygulama ölçeklerine doğru detaylı çalışmaların bu proje ile üretilerek uygulama aşamasına süratle geçişin sağlanması, bölge turizm gelirlerinin yükseltilerek ilave istihdamın sağlanması, hedefleri benimsenmektedir.

Çalışmada değerlendirilen temel planlama hedeflerine göre; son yıllardaki gelişmeler, termal turizm, inanç turizmi ve yerel rekreasyon faaliyetlerinin özel koşullardan etkilenmeden gelişmeye devam ettiğini göstermektedir. Bu faaliyetlerin önemli bir kesimi bölge içi talepten kaynaklanmakta olup, bölgeye dışarıdan gelir getirmemektedir. Buna rağmen bölge içi nakit sirkülasyonunu arttırması açısından konu özellikle desteklenmelidir.

Plan dönemi içinde bölgeye kültür turizmi maksadıyla gelmesi beklenen talep tahmininin eğilimler yerine hedeflere dayalı olarak yapılması yolu seçilmiştir. Hedef talebe göre yapılan tahminde; bölgedeki özel koşulların sona erdiği ve turizm açısından stabil bir ortamın oluştuğu varsayılmıştır.

Daha öncede vurgulandığı gibi günümüzde termal turizmi dışında kalan tüm turizm türleri (inanç turizmi dahil) gezme görmeye dayalı olduğu için bölgedeki konaklama süresi kısadır. İdeal olan turisti belirli bir noktada uzun süreli konaklatmak ve konaklama noktasından günübirlik olarak çevre kaynakları ziyaret etmesi prensibi ülkemizde sadece güneş-deniz maksadıyla gelişlerde uygulanabilmektedir. GAP Bölgesi'nde yapılan çalışmalarda bu tür bir olanak Süryani kesiminde izlenmiştir. Halen yurt dışında yaşayan bölgeyi terk etmiş yaklaşık olarak 300.000 kişilik bir Süryani nüfusu mevcut olup, bu kişiler birinci veya ikinci nesillerini yaşamaktadır. Henüz bölge ile ilişkileri kesilmemiştir. Bir kısım Süryani nüfus ise İstanbul'a göç etmiştir. Bölgede özellikle Mardin ve Midyat çevresinde yaşayan bir Süryani nüfus mevcuttur. Mardin ve Midyat'ın beraberce organize edeceği ve her yılın belirli haftalarında tekrar edilen "Turabdin Kültür Haftası" şeklinde bir düzenlemenin bölge dışından Süryani kökenli önemli bir nüfus çekebileceği düşünülmüştür.

Bölgede yeni bir turizm türü olarak önerilen bir diğer faaliyet türü, Birecik Baraj Gölü'nün yoğun olarak su sporları ve rekreasyon faaliyetlerine açılmasıdır. Baraj gölü çevresinde Zeugma, Rumkale, Halfeti ve Savaşan Köyü gibi halen bilinen ve kullanılan kaynaklar olması, böylesi bir turizm faaliyetinin bölgeye önemli bir katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Plan dönemi içinde bölgede gelişmesi önerilen diğer bir turizm türü kış sporlarıdır. Adıyaman Çelikhan ilçesi çevresinde yer alan Akdağ (2506 m), Düzgün Baba (2031 m), Zahiran (2223 m) tepeleri gerek mevsim uzunluğu gerekse kolay ulaşabilirlik açılarından çok daha elverişli olup bu bölgede kayak federasyonuna gerekli etüt ve yer seçimi yaptırılması önerilmektedir.

Bölgede yer alan Karaali, Çermik ve Holi Kaplıcaları geliştirilmeleri halinde bölge dışından da uzun süreli konaklamaya imkân veren potansiyele sahiptir. Bölgenin en çok ziyaret edilen termal kaynağı olan Çermik Kaplıca Bölgesi Turizm Merkezi olup, planlama çalışmaları tamamlanmıştır. Turizm merkezinin plan uygulamasının yapılması ve kaplıca tesisinin ve çevresindeki tesislerin kalitesinin arttırılması gerekmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca uygun görülen doğu karadeniz turizm master planı'nda, planlama dönemi içinde türkiye nüfusunun yaklaşık 80 milyon olacağı ve bu nüfusun % 50'sinin (40 milyon) her yıl turizm faaliyetlerine katılacağı, bir kişinin 25-65 yaşları arasında 40 yıl boyunca tatile çıkacağı, 40 yılda bir defa bölgeye geleceği varsayılmış ve planlama dönemi sonu itibariyle bölgenin yıllık yerli turist çekim potansiyeli bir milyon olarak tahmin edilmiştir. Aynı varsayımların GAP Bölgesi için de geçerli olduğu düşünülmektedir. Yıllık bir milyon yerli turist tahminine kültür, termal ve inanç turizmi maksadıyla bölgeye gelecek olanların tümü dahildir. Planlama dönemi içinde bölgeye gelmesi beklenen yabancı turistlerin tamamına yakınının bölge kültür değerlerini görme maksadıyla geleceği tahmin edilmektedir.

Bu konuda temel çekim unsurlarının yeni açılan gaziantep mozaik müzesi, nemrut milli parkı ve Göbeklitepe olacağı tahmin edilmektedir.

Bölgeye kültür turizmi maksadıyla gelecek yabancı turistlerin sayısını belirleyecek temel unsur tanıtım olacaktır. 2010 yılı itibariyle son derece iyi tanıtılmış ve markalaşmış olan Kapadokya'ya gelen yıllık yabancı turist sayısı 1.492.966 kişidir. Plan dönemi içinde tanıtım faaliyetlerinin artmasıyla GAP Bölgesi'ne yaklaşık olarak Kapadokya'ya gelen turist sayısının 1/3'ü kadar (500.000) yabancı turistin geleceği varsayılmaktadır. Uzun yıllardan beri karakter ve miktar değiştirmeden devam eden İran-Suriye arasındaki yıllık 100.000 kişilik Şii kökenli hacı akımının bölgeye hiçbir katkısı olmadığı için bu değer tahminlere dahil edilmemiştir.

Bölgede yerel rekreasyonun, parasal değeri günümüzde muhtemelen kültür turizminin yarattığı parasal değerden daha yüksektir. Ağırlıkla Gaziantep'te gelişmiş olan bu talebin plan dönemi içinde Şanlıurfa- Diyarbakır- Mardin gibi bölgenin diğer büyük kentlerinde de geliştirilmesi diğer bir planlama hedefi olarak ele alınmalıdır.

Plan dönemi içinde bölgede gelişecek olan turizm faaliyetlerinin günümüzde olduğu gibi mevsimsel nitelikte olması çok muhtemeldir. Bölgede halen turistleri ağırlayan yatak stokları kent merkezlerine yığılmış olup, daha çok iş maksatlı gelişlere hitap etmektedir.

Planlama dönemi içinde turizme dönük yatakların günümüzde olduğu gibi kent merkezlerinde yığılması, bu suretle kış doluluğunun iş maksatlı gelişlerle temin edilmesi diğer bir planlama hedefi olmuştur. Turist sayısının son derece kısıtlı olduğu bir ortamda tüm planlama hedeflerini özetleyen nihai hedef "kıt kaynakların olası pazar dikkate alınarak en akılcı şekilde kullanılması"dır.

GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011'deki planlama hedefleriyle ilgili olarak yapılan bu değerlendimelerin ışığında aşağıda stratejik nitelikli plan kararları benimsenmiştir:

*GAP Bölgesi'ndeki temel turizm darboğazının bölgedeki özel koşullar olduğu, bölgenin bir bütün olarak algılanması nedeniyle, herhangi bir noktasındaki olumsuz bir olayın tüm bölge talebini negatif etkilemektedir.

*Böyle bir ortamda temel stratejik yaklaşım; bölgeyi bir bütün olarak tanıtmak ve pazarlamak yerine marka kentlere öncelik vermek olmalıdır.

*Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa, Adıyaman ve Diyarbakır mevcut ve devam eden turizm yatırımları ile asgari olarak iç talep açısından planlama dönemi içinde marka kentler olacaktır. Yurt içi uçak fiyatlarının özel sektör rekabeti nedeniyle ucuzlamış olması nedeniyle bölge dışından marka kentlere uçakla ulaşmak ve özel otomobil kiralayarak herhangi bir marka kenti ve yakın çevresini bir hafta sonunda gezmek mümkündür.

*Tanıtımında marka kentlerin gap bütününe alternatif olarak öne çıkarma stratejisi bölgedeki özel koşullar devam ettiği sürece doğru bir yaklaşım olacaktır. Ancak bölgenin stabil bir duruma gelmesi halinde bölgeyi bir bütün olarak tanıtan "GAP Turizmi" kavramı öne çıkartılmalıdır.

* Bölgede uzun süreli gecelemeye olanak sağlayacak konulara önem verilerek, bu imkânı sağlayan kaynaklar geliştirilmelidir. Bölge için en büyük potansiyeli taşıyan mevcut termal kaynakların geliştirilerek bölge dışına da hizmet verecek hale getirilmesi ve diğer bir potansiyel kaynak olan bölgedeki baraj göllerinin turizm amaçlı devreye sokulması bu kapsamda ele alınması gereken iki önemli alandır.

7. GAP BÖLGESİ'NİN TURİZM POTANSİYELİ

7.1 BÖLGENİN COĞRAFYASI

GAP Bölgesi, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsamaktadır. Bölgenin yüzölçümü 75.358 km^2 ile Türkiye'nin toplam yüzölçümünün % 9.7'sini oluşturmaktadır. Bölge, kuzeyde Doğu Anadolu Bölgesi'nin Kahramanmaraş, Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Bitlis, Van ve Hakkari illeri, batıda Akdeniz Bölgesi'nin Adana ve Hatay illeri; güneyde Suriye ve güneydoğuda Irak sınırı ile çevrilidir.

Bölgede 9 il, 80 ilçe ve 153 bucak ve 4.315 köyden bulunmaktadır. Bölgenin ortalama nüfus yoğunluğu 101 kişi/km^2, toplam nüfusu ise 7.592.772'dir.

İller İtibariyle İdari Yapılaşma ve İl Nüfusları

İLLER	İLÇE SAYISI	BUCAK SAYISI	KÖY SAYISI	TOPLAM NÜFUS
ADIYAMAN	9	28	428	593.931
BATMAN	6	12	274	524.499
DİYARBAKIR	17	30	795	1.570.943
GAZİANTEP	9	23	435	1.753.596
KİLİS	4	5	428	124.452
MARDİN	10	31	579	764.033
SİİRT	7	13	280	310.468
ŞANLIURFA	11	26	1.136	1.716.254
ŞIRNAK	7	20	234	457.997
TOPLAM	80	188	4.297	7.816.173

Kaynak: TUİK 2011 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları

Bölgede genel olarak dağlar ve platolar geniş yer kaplamaktadır ve 500-1000 metre yükseklikte geniş yaylalar bulunmaktadır. Bu yükseklik, Siirt ve Şırnak'ın doğu ve kuzeydoğu kesimlerinde yer yer 1500-2000 metreye ulaşmaktadır. Gaziantep'in batısında Amanos Dağları, Adıyaman ve Diyarbakır illerinin kuzeyini çevreleyen Güneydoğu Torosların kolları, Batman'ın kuzeydoğusunda yer alan, Sason ilçe alanını bütünüyle kaplayan Muş Güneyi Dağları ve Siirt ilinin kuzey ve doğusunu kaplayan Güneydoğu Toroslar bölgedeki en belirgin yükseltilerdir. Adıyaman'ın 103 kilometre doğusunda yer alan 2150 metre yüksekliğe sahip Nemrut Dağı, tarihî değeri açısından bölge içerisinde büyük bir öneme sahiptir. Güneyde ise; Gaziantep'in güneydoğusu ile Şanlıurfa'nın güney ve güneydoğusunda yükseklik, 0-500 metreye inmekte ve yerini geniş ovalara bırakmaktadır. Bu ovaların bitiminde Suriye düzlüklerine egemen bir konumu olan Mardin Dağları, Mardin Ovası'ndan yaklaşık 600 metre yükseklikte çok geniş bir kütle oluşturmaktadır. Bu kütleye "Mardin Eşiği" denilmektedir.

Bölgeki platoların, % 61.7'si Şanlıurfa ilinde yoğunlaşmıştır. Geniş Arap platformunun kuzey kesimini oluşturan Şanlıurfa platosu bir yandan Fırat Irmağı bir yandan da Güneydoğu Toroslarla çevrilmiştir. Plato, yer yer dağlarla kesilmiş, bazı bölümlerde çanaklaşmış, bazı bölümlerde ise kubbeleşmiş biçimdedir. İlin büyük bir bölümünü kaplayan platolar, kalkerli bir yapıya sahiptir. Bu yapı nedeniyle mağara, dolin ve sarnıç gibi oluşumlara rastlanmaktadır. Bölgede platoların en az ağırlıklı bulunduğu il ise Mardin'dir. Mardin ilinin büyük bir bölümü dağlarla kaplı olduğundan vadiler önemli yer tutmaktadır. Mardin Dağları'ndan doğan Dicle Irmağı'nın bazı kolları ile Fırat Irmağı'nın kolları, genellikle kalkerli olan il topraklarında geniş koridorlar oluşturmuştur. Habur Vadisi, Şanlıurfa il sınırında Büyükdere Vadisi ve Nusaybin yöresinde Çaçak Vadisi bu türden vadileridir.

Güneydoğu Anadolu'da bulunan ovalar da yine Şanlıurfa ilinde yoğunlaşmıştır. Kuzey mezopotamya'nın bir uzantısı durumunda olan bu ovaların en önemlileri: Suruç, Harran ve Viranşehir ovalarıdır. Ovaların eğim yönü güney ve güneydoğu istikametindedir. Ovalarda tarım yapılmaktadır. Harran Ovası 2750 km^2 olup, ortalama yüksekliği 375 metredir. Doğusunda Viranşehir Ovası, batısında Suruç Ovası bulunmaktadır. Viranşehir Ovası 1200 km^2 genişliğinde olup, dalgalı ve engebeli bir görünüme sahiptir. Suruç Ovası ise 700 km^2'lik bir alanla hafifçe dalgalı ve engebelidir.

Bunların yanında Fırat Irmağı'nın kenarında yer alan Halfeti Ovası ve Bozova Ovaları bölgenin önemli ovaları arasındadır.

Bölgenin en önemli iki akarsuyu Fırat ve Dicle nehirleridir. Kaynağı Doğu Anadolu'da bulunan Fırat Nehri, Karakaya ve Keban barajlarından sonra Diyarbakır, Şanlıurfa ve Adıyaman illeri geçerekerek, Şanlıurfa'nın Siverek ilçesi yakınlarında Şanlıurfa ili topraklarına girmektedir. Güneybatı yönünde akarak Adıyaman-Şanlıurfa sınırını oluşturur ve batıdan gelen Göksu Nehri'nin katılmasıyla birlikte, Gaziantep il sınırını çizerek Suriye topraklarına geçermektedir. Fırat Nehri üzerinde yapılan Atatürk Barajı Türkiye'nin en büyük barajıdır. Nehrin akışı düzenli değildir. Bu nedenle Fırat'tan ulaşım amaçlı yararlanılması mümkün değildir.

Suyunu iki kaynaktan alan Dicle Irmağı'nın bir kolu ise, Elazığ'ın güneybatısındaki Gölcük çevresinde doğmaktadır. Maden kasabasından geçerken Maden (Ergani) Suyu adını alan bu kol, doğuya doğru akarken Mihrap Dağı eteklerinde Ayrancı Deresi, Zülküfil Dağı,eteklerinde Behru Deresi ve Piran Dağı eteklerinde de Şimşirik Suyu'yla beslenmektedir. Buradan kıvrılarak Eğil Deresi'ne ulaşan ırmak, güneyde Delucan yöresinde Birklin'den gelen diğer kolla birleşerek Dicle adını almaktadır. Dicle'nin yatağı Delucan'dan sonra güneye doğru düzleşmekte, Diyarbakır'a gelmeden önce sağdan Devegeçidi Suyu'nun katılmasıyla, Diyarbakır yakınlarında nehrin yatağı genişlemektedir. Bu genişlik Dicle Köprüsü çevresinde daralmaktadır. Daha güneyde Havr, Yenice ve Karasu, Ambar, Kuru, Pamuk, Sinan, Batman, Göksu ve Aşağı Hanik çaylarının katılmasıyla Cizre sınırına varmaktadır. Irmağın uzunluğu çıkış noktası olan Gölcük ile Irak sınırı arasında 452 kilometre'dir. Batman Çayı, Garzan Çayı ve Botan Çayı Dicle Irmağının önemli su kaynaklarıdır.

Adıyaman, Abdülharap Gölü'nden doğan Kahta Çayı, Ziyaret Çayı ve Şepker Çayı; Diyarbakırdaki Kalhane Suyu, Medya Çayı, Sinek Çayı, Göz Suyu, Çüngüş Çayı; Gaziantep il sınırları içindeki Akdeniz'e dökülen Karaçay (Karasu), Afrin Çayı ve Aksu; Mardin'deki Gümüş Çayı, Çağ Çağ Deresi, Büyükdere, Cehennem Deresi ve Savur Çayı; Siirt Garzan (Yanarsu) Çayı, Kızılsu Çayı ve Behrancı Deresi; Şanlıurfa'daki Cülap Suyu, Direkli Suyu, Süleymanpınar, Karakoyun Deresi, Cavsak Suyu, Belih Suyu, Zengeçur Çayı bölgeyi sulayan belli başlı akarsulardır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde doğal olan büyük göllere rastlanmamaktadır. Buna karşın Adıyaman'da ekonomik açıdan önem taşımamakla birlikte mesire alanı ve sulama amaçlı olarak kullanılan küçük doğal göller bulunmaktadır. Adıyaman'daki Azaplı Gölü, Gölbaşı Gölü, İnekli Gölü, Çataltepe Gölü, Dot Göleti; Şanlıurfa'daki halk tarafından kutsal sayılan Halilürrahman ve Aynzeliha gölleri şehrin güneybatısında, Tırfıllar Tepesi ile Kale Tepesi arasındaki çanaklar içinde oluşmuşlardır.

Bunların dışında bölgede baraj gölleri çoğunluktadır. Atatürk Barajı tüm bölgenin en büyük su sathını oluşturan bölgenin iç denizi niteliğindedir. Belirli kesimleri rekreasyon amaçlı kullanılmaktadır. Gaziantep'teki Burç, Tahtaköprü ve Hancağız baraj gölleri; Diyarbakır'daki Devegeçidi Barajı, Karakaya Barajı gölleri, Dicle (Eğil) Barajı gölü, Ortaviran Göleti, Gözegöl Göleti ve Kurtkaya Göleti, bölgedeki belli başlı baraj gölleri olarak sıralanabilir.

Bölge iklimi ise genel olarak kara iklimi karakterindedir. Kış ayları soğuk ve yağışlı, yaz ayları ise sıcak ve kurak geçmektedir. İklim sert olmakla beraber topoğrafyanın meydana getirdiği mikroklimalar dolayısıyla kısa mesafeler içerisinde değişik iklim karakterlerine rastlanmaktadır. Bölgede iç kısımlara girildikçe akdeniz ikliminin göreceli etkisi kaybolmaktadır.

Gaziantep ilinin bulunduğu batı sınırı Akdeniz kıyılarına 100 kilometreye kadar yaklaşmaktadır. Bu nedenle Gaziantep ilinin güney kesimlerinde yer yer Akdeniz iklimi karakterine rastlanmaktadır. Sınırın kuzey-güney doğrultusunda bölgeyi Akdeniz'den ayıran Amanos Dağları iklimin sertleşip kara iklimi niteliğine dönüşmesine yol açmaktadır. Bölge'nin Siirt ve Batman illerini kapsayan kuzeydoğu kesimleri; çöl iklimine yaklaşan bozkır iklimiyle, Doğu Anadolu'nun yüksek yayla iklimi arasında bir geçiş kuşağı oluşturduğundan bu bölgede doğuya ve kuzeye gidildikçe yazlar daha serin, kışlar daha sert, batıya ve güneybatıya doğru gidildiğinde ise kışlar ılık, yazlar çok sıcak ve kurak geçmektedir.

Dağlık alanlarla çevrili olan Diyarbakır gibi yerleşmelerin kapalılığı, yazları dağlık bölgede oluşan serin havanın iç kesimlere girişine engel olmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, özellikle Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Urfa'nın bulunduğu kesiminde Türkiye'nin en sıcak bölgesidir. Bölgede en soğuk geçen aylar Ocak ve Şubat, en sıcak geçen aylar ise Temmuz ve Ağustos'tur.

Bölgesel düzeyde hâkim rüzgar yönleri kuzey-kuzeybatı-batı rüzgârlarıdır. Kuzeybatı ve batı rüzgârları genelde her mevsim etkili rüzgârlardır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, en çok yağış genel olarak Aralık ve Ocak aylarında düşmektedir. Batman ve Diyarbakır illerinde kış aylarının yanısıra Nisan ayında da yağış oranının fazla olduğu gözlenmektedir. Bölgede en az yağış ise genelde Temmuz ve Ağustos aylarına rastlamaktadır. Kar yağışı daha çok dağlık yörelerde görülmekte ve bu kesimlerdeki dağlar uzun süre kar altında kalmaktadır.

Ülkemizde bölgeler arasında oransal nem değerleri en düşük olan bölge, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Aylık ortalama nem oranının en yüksek olduğu aylar Aralık ve Ocak, en düşük olduğu aylar ise Temmuz ve Ağustos'tur. Bölge içinde yıllık oransal nem ortalaması en yüksek olan merkez %61'lik oranla Gaziantep'tir. Diyarbakır ili özelinde ortalama bulutlu günlerin sayısı yılda 154.2'dir. Bulutlu gün sayısının en fazla olduğu ay Mayıs, en az olduğu ay ise Ağustos'tur. Bölgede güneşli günler genel olarak Temmuz ayında yoğunluk göstermektedir. Güneşli günlerin en az olduğu ay ise Şubat ayıdır.

GAP Bölgesi'nde bölge içi ve bölge dışı ulaşımın büyük bir bölümü karayoluyla yapılmaktadır. Bölgenin en önemli ulaşım aksı, Edirne-Kapıkule sınır kapısından başlayarak İstanbul-Ankara-Adana-Gaziantep-Şanlıurfa-Nusaybin-Cizre üzerinden Irak'a devam eden karayolu aksıdır. Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin ve Şırnak illeri bu aks üzerinde yer almaktadır. Bu yol aynı zamanda Avrupa ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki TIR taşımacılığının yapıldığı ana akstır.

Çok önemli bir ticaret yolu olan bu güzergâhın Kemerhisar'dan (Niğde) başlayıp Adana, Osmaniye, Gaziantep'ten geçerek ulaşılan Şanlıurfa kesimi otoyol ile geçilmektedir ve Şanlıurfa'dan itibaren duble yol olarak Habur sınır kapısına ulaşmaktadır. Bölge içindeki II. derece yollar ise illeri birbirlerine bağlayan yollardır. Yol kaliteleri açısından Bölgedeki devlet karayolları sert yüzeyli asfalt olup, il yollarının büyük kısmı asfalt, az bir kısmı ise stabilizedir.

1914'de yapılan, GAP Bölgesi'nin güneyinde, Şanlıurfa ilinin güney sınırını izleyerek Nusaybin'den Suriye'ye giren bir demiryolu bulunmaktadır. 1950'lerden sonra karayolu taşımacılığının öncelik kazanması ile önemi azalmasına karşın bu demiryolu, yük taşımacılığında özellikle Ortadoğu ülkeleri ile olan ticarette hala önemli bir yer tutmaktadır.

Güney ve Orta Anadolu'dan gelerek Narlı'da birleşip Gaziantep üzerinden güneydoğuya uzanan demiryolu tek hat olarak Şanlıurfa ve Mardin illerinin güney sınırı boyunca devam etmekte ve Nusaybin'de Suriye'ye geçmektedir. Diğer bir hat ise Elazığ üzerinden bölgeye giren Diyarbakır-Batman-Kurtalan hattıdır. Doğu Anadolu ile Çukurova'yı birbirine bağlayan Kurtalan Demiryolu 1944'te açılmıştır. Bu hat ana seferler için kullanılan hattır. Adıyaman ilinde ise demiryolu ulaşımı Gölbaşı ilçesinden yapılmakta olup, Malatya-Adana demiryolu Gölbaşı'ndan geçmektedir. Bölge'de 9 ilden yalnız 7'si demiryolu güzergâhı üzerinde yer almaktadır.

Bölgedeki başlıca sefer hattı 1.828 kilometrelik Güney Ekspresi hattı olup, İstanbul (Haydarpaşa)–Bilecik-Eskişehir-Ankara-Kırıkkale-Kayseri-Sivas-Malatya–Ergani-Diyarbakır-Bismil-Batman-Beşiri–Kurtalan güzergâhını kapsamaktadır. Karşılıklı seferler haftada üç gün İstanbul-Kurtalan arasında, bir gün ise İstanbul-Diyarbakır arasında yapılmaktadır.

Bölgedeki diğer bir sefer Nusaybin- Şenyurt (Mardin)-Ceylanpınar-Akçakale-Karkamış-Nizip-Gaziantep arasında her gün karşılıklı olarak gerçekleşmektedir. Adana-Osmaniye-İslahiye seferi de günde bir defa karşılıklı olarak yapılmaktadır. Diyarbakır-Batman ve Diyarbakır-Kurtalan seferleri de günde bir defa karşılıklı yapılmaktadır.

Her gün karşılıklı sefer yapan Fırat Ekspresi Adana-Malatya-Elazığ güzergâhında çalışmaktadır. Bölge içinde ise bu güzergâh Fevzipaşa, Nurdağ (Gaziantep) ve Gölbaşı'ndan (Adıyaman) geçmektedir. Türkiye ile Suriye arasındaki demiryolu bağlantısı Gaziantep-Halep arasında haftada bir gün karşılıklı olarak çalışan Suriye Demiryolları'na ait DMU trenleri ile sağlanmaktadır. Bu seferler Gaziantep-Nizip-Karkamış-Çobanbey (sınır)-Halep güzergâhını kullanmaktadır.

İran ile Suriye arasındaki demiryolu bağlantısı, ülkemizi transit geçerek Tahran-Halep-Şam arasında haftada bir gün çalışan yolcu treni ile sağlanmaktadır. Bu tren GAP Bölgesi içinde yalnız Fevzipaşa (Gaziantep) ve İslahiye garlarında durmaktadır. Ulaştırma Bakanlığı'nın 2008 yılı yatırım programında yer alan Toprakkale-Kilis-Çobanbey-Nusaybin-Cizre-Silopi-Habur Demiryolu Etüt Proje ve Mühendislik Hizmetleri İşi 2008 yılı içinde ihale edilmiş ve bir bölümü tamamlanmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölge sınırları içerisinde havaalanları Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerinde bulunmaktadır. Ayrıca Şırnak'ta havaalanı inşaatı devam etmektedir.

1998 yılında hizmete açılan Adıyaman Havaalanı 300.000 kişi kapasitelidir. Havaalanına yapılan seferler 2001-2005 yılları arasında durdurulmuş, 2005 yılından itibaren tekrar başlamıştır. Havaalanında pist genişletme ve apron yapım çalışmaları geçtiğimiz yıl tamamlanmıştır. İki havayolu firması ile İstanbul ve Ankara'dan karşılıklı seferler yapılmaktadır.

1998 yılından itibaren sivil uçuşlara açılan Batman Askeri Havaalanı'nın içinde işletim ve kullanımı bağımsız olan yeni terminal binası 2010 yılında hizmete girmiştir, DHMİ Genel Müdürlüğü tarafından işletilmektedir. Batman Havaalanı terminali 20.741 m² alanı ile bölgenin en büyük terminali konumuna gelmiştir. Üç havayolu firması Batman Havaalanı'na İstanbul ve Ankara'dan karşılıklı seferler yapılmaktadır.

Bölge'deki havaalanları içerisinde en çok uçuş Diyarbakır'a yapılmaktadır. 1952 yılında hizmete giren havaalanı sivil-askerî niteliklere sahiptir. Bugünkü yolcu trafiğine göre oldukça yetersiz kalmaktadır. Adana, Bursa, İzmir, İstanbul, Ankara, Antalya, Düsseldorf ve Stuttgart'a sekiz havayolu firması karşılıklı seferler yapmaktadır .

Gaziantep Havaalanı bölgenin tek uluslararası havaalanıdır. 1976 yılında hizmete giren havaalanında 1998 yılında başlanan yenileme çalışmaları 2006 yılında tamamlanmıştır. Yerli ve yabancı toplam 9 havayolu firması Bursa, Kayseri, İzmir, İstanbul, Ankara, Lefkoşe, Antalya, Berlin, Hannover, Hamburg, Tahran, Frankfurt, Dusseldorf ve Stuttgart'a karşılıklı seferler yapmaktadır.

1999'da hizmete açılan Mardin Havaalanı son derece yoğun olarak kullanılmaktadır. Mardin Havaalanı'nın apronu genişletilmiş olup, kulenin yenilenmesi, terminal binasının genişletilmesi çalışmaları devam etmektedir. Pistin uzatılması planlanmaktadır. 4 havayolu firması; İzmir, İstanbul ve Ankara'ya karşılıklı seferler yapmaktadır.

1998'de hizmete giren, askerî nitelikli Siirt Havaalanı, sivil uçuşlar için de kullanılmaktadır. İki havayolu firması, Siirt'e Ankara'dan karşılıklı uçuş yapmaktadır.

Şanlıurfa'nın güneyinde Akçakale yolu üzerinde ki eski havaalanı uzun yıllar kullanılmıştır. Kentin kuzeyinde, Hilvan yolunun doğusunda yer alan ve aynı zamanda Türkiye'nin en büyük kargo havalimanı olan GAP Uluslararası Havaalanı 16 Temmuz 2007 yılında hizmete açılmıştır. Üç havayolu firması; Adana, Bursa, İzmir, İstanbul, Ankara ve Lefkoşe'den karşılıklı uçuş yapmaktadır.

Şırnak Havaalanı, Şırnak il merkezine 60 kilometre, Cizre ilçe merkezine 13 kilometre mesafede olup, ihalesi 2010 yılında yapılmış ve temeli atılmıştır. 2012'de hizmete açılması planlanmaktadır.

Bölge genelinde hava trafiği son bir yıl içinde yaklaşık %35.0 artış göstermiştir. En yüksek artış oranı %52.2 ile Gaziantep'te olmuştur. Diğer iki büyük havaalanı olan Diyarbakır'da artış oranı %31.7, Şanlıurfa'da ise %23.0 olmuştur.

7.2. BÖLGENİN TARİHİ

"Bereketli Hilal" ya da "Yukarı Mezopotamya" olarak bilinen ve bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni de içine alan bölge, insanlık tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Kendine özgü iklimi, biyolojik çeşitliliğiyle Bereketli Hilal, yerleşik hayata geçişin ve tarımın başlangıcının gerçekleştiği topraklardır.

ADIYAMAN

ADIYAMAN ADININ KAYNAĞI

Adıyaman isminin kaynağı hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır: İlk rivayet, Perre şehrinde cereyan eden, bir olayı anlatır. Farrin ya da Perre olarak bilinen şehirde puta tapan bir babanın yedi oğlu, babalarının evde olmadığı bir gün bütün putları imha ederek Allah'ın bir olduğunu kabul ve ilan ederler. Putperest baba durumu öğrenince yedi oğlunu da öldürür. Babaları tarafından öldürülen yedi kardeşin hatırasına Farrin (Perra=Pirin)'de bir manastır yaptırılır. Bu olaydan ötürü de şehre "Yedi Yaman" adı verilir. Yedi Yaman, zaman içerisinde "Adıyaman" şeklinde dillendirilir.

Bir başka rivayete göre; Adıyaman'ı doğu, batı ve güney yönlerinde derin vadiler çevrelemiştir. Bu vadilerin yamaçları zengin meyve ağaçları ile kaplıdır. Çevresi meyve ağaçları ile kaplanan bu şehre "Güzel Vadi" anlamında "Vadi-i Leman" denilmiştir. "Vadi-i Leman"ın söylenişi zamanla değişmiş ve halk arasında "Adıyaman"a dönüşmüştür. 7. yüzyılda Emevi komutanı Mansur İbn-i Cavene tarafından, Bizans saldırılarından korunmak amacıyla şehrin merkezine bir kale inşa edilir. Kent bu tarihten Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar "Mansur'un Kalesi" anlamına gelen "Hısn-ı Mansur" ismiyle anılır. 1926 yılından itibaren Bakanlar Kurulu Kararları ile şehrin ismi tekrar "Adıyaman" olarak değiştirilir.

Adıyaman, tarihin bilinen en eski yerleşim yerlerinden biridir. Palanlı Mağarası'nda yapılan incelemelerde kent tarihinin M.Ö. 40.000 yıllarına kadar uzandığı tespit edilmiştir. Samsat-Şehremuz Tepe'deki tarihî bulgulardan M.Ö. 7.000 yılına kadar Paleolitik, M.Ö. 5.000 yıllarına kadar Neolitik, M.Ö. 3.000 yıllarına kadar Kalkolitik ve M.Ö. 3.000-1.200 yılları arasında da Tunç Çağı dönemlerinin yaşandığı anlaşılmıştır. Atatürk Baraj Gölü suları altında kalan Samsat; Neolitik, Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı'nın en önemli yerleşimidir. Aynı zamanda Kommagene Krallığı'nın başkenti olarak da bilinir. Nemrut Dağı'nın 2.206 metre yükseklikteki zirvesinde, Geç Helenistik Döneme ait Kommagene Uygarlığı'ndan kalan tarihsel ve doğal güzelliği ile tanınan anıtsal bölge, yeryüzünün en değerli kültür varlıklarından biri kabul edilir.

Çağlar boyunca çok sayıda kavmin ve devletin egemenliğine sahne olan kent, M.Ö. 17. yüzyılda Hititler tarafından yönetilir. Hitit egemenliğinin son bulmasının ardından Adıyaman, uzun bir süre Geç Hitit şehir devletlerinden biri olan Kummuh Krallığı'nın merkezi olur. Bunu Asur, Med ve Pers hâkimiyeti izler. Büyük İskender'in Anadolu'ya gelişi ile Makedon egemenliğini yaşar. Kent genelindeki çok sayıda eserde, bugün izleri sürülebilen Kommagene Uygarlığı bölgeye damgasını vurur. Ardından Roma ve sonrasında Bizans egemenliği kentte hüküm sürer. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Arapların eline geçen bölge, Türkler'in Anadolu'ya gelmesinin ardından 400 yıl boyunca Türkler ve Araplar arasında el değiştirir. 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Malatya'ya bağlı bir ilçe olan Adıyaman, 1954 yılında il statüsüne kavuşur.

BATMAN

BATMAN ADININ KAYNAĞI

Batman isminin nereden geldiği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bugünkü Batman Çayı'nın adının 1950'li yılların başında İluh Köyü'ne verildiği biliniyor. Yaygın olan bir görüşe göre; İluh Köyü'nün aşağı kesiminde petrol aramak için ilk deneme kulesi kurulduğunda, TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı)'nun tesislerinin bulunduğu bölge bu akarsuyun adıyla anıldığından, en yakındaki yerleşim olan Batman'a da bu ad verilmiştir.

Batman kent merkezi yeni bir yerleşim olmasına karşın, kent ve yakın çevresine tarih öncesi dönemlerden bu yana yerleşildiği bilinmektedir. İluh, Girnator, Gre Migro ve Hallan Çemi höyük yerleşmelerinden ele geçen buluntular bölgenin on bin yıllık bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. İluh Tepesi'ndeki Hurriler'e ait olduğu düşünülen kalıntılarsa, burada antik bir kentin varlığına işaret ediyor. Bölgenin ilk yerleşik uygarlıkları arasında, 13. yüzyılda buraya yerleşen Urartular ve ardından da Asur Uygarlığı sayılabilir. Bu dönemde bu bölge Şupira adıyla biliniyordu.

Kimmerler'den sonra M.Ö. 546'da Med İmparatorluğu'nun hâkimiyetine giren bölge bu döneminde Ela Khan ya da Elekhan adıyla bilinen bir yerleşim olmuştur. İzleyen dönemde Persler tarafından yönetilen bölge daha sonra Büyük İskender'in istilasına uğramış. İskender'in ölümüyle birlikte Selevkos (Selefkiller) Krallığı'nın hâkimiyetine girmiş ve ardından Partlar ve Roma İmparatorluğu arasında bir süre el değiştirmiş. M.Ö. 1. yüzyılda tamamıyla Roma'ya bağlanan bölge, 7. yüzyılda Arap akınları başlayana kadar zaman zaman Sasaniler'in kontrolünde olmuştur. Yaklaşık üç yüzyıllık Arap ve Ermeni egemenliğinin ardından bölgeye 10. yüzyılda Bizans İmparatorluğu hâkim olmuş, 12. yüzyılda Artuklular'ın kendini göstermeye başladığı Hasankeyf ve Batman çevresi 13. yüzyılda Moğol yıkımına uğramıştır. Daha sonra sırasıyla Eyyubi, Karakoyunlu ve Safeviler'in eline geçen Batman, 1514'de Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde, il merkezi, önce Siirt vilayeti Elmedin kazasına bağlı İluh Köyü olarak kayıtlara geçmiştir. Elmedin yerleşim birimi 1927 yılında Batman Çayı'nın taşması sonucu haritadan silinmiş ve İluh Köyü, Beşiri ilçesine bağlanmıştır. 1937 yılında bucak haline getirilen İluh, 1950'li yılların başlarında bölgede varolan petrol filizlerinin değerlendirilmesi sonucunda büyük gelişme sağlamış ve 1957 tarihinde ilçe olmuştur. 1955 yılında Belediye teşkilatı kurulmuştur. 1990 yılında ise Batman, Türkiye'nin 72. ili olmuştur.

DİYARBAKIR

DİYARBAKIR ADININ KAYNAĞI

Surların bir kalkan balığı şeklinde kuşattığı kent, farklı dönemlerde farklı isimlerle anılmıştır. Asur hükümdarı Adad-Nirayi'ye ait bir kılıç kabzasında şehrin adı "Amed" ya da "Amedi" olarak geçmektedir. Roma ve Bizans kaynaklarında şehrin adının "Amed, O'mid, Emit, Amide" şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Diyarbakır surlarının taşlarının siyah olmasından dolayı "Kara Amid" diye adlandırılan kent, Arap egemenliği sırasında "Diyār" ve "Bekr" isimleri ile "Diyâr-i Bekr" olarak kayıtlara geçmiştir. "Diyar-ı Bekr" daha sonraları "Diyarbekir"e dönüşmüş ve Osmanlı'nın son yıllarına kadar daha çok bir bölge adı olarak kullanılmıştır. Merkez için kullanılan Amid isminin kullanımı özellikle Diyar-ı Bekr'in 1867 yılında vilayet oluşu sonrası yavaş yavaş terk edilmiştir. Böylece bütün bölgenin yanı sıra merkez için de "Diyarbekir" kullanılmaya başlanmıştır.

Anadolu ve Mezopotamya arasındaki doğal geçiş yolu üzerinde yer alan Diyarbakır, bu konumu nedeniyle tarihin her döneminde önemli bir merkez olmuştur. Kentin yakın çevresinde yapılan arkeolojik araştırma ve kazılarda, bölgenin Taş Çağları'ndan günümüze dek yoğun ve aralıksız bir yerleşime sahne olduğu görülmektedir.

Diyarbakır'ın Ergani ilçesine bağlı Çayönü Tepesi'nde yapılan kazılar, bölgede ilk yerleşimin M.Ö. 9000'e kadar uzandığını göstermektedir. M.Ö. 2000'lere ilişkin ilk bilgiler ise Hurri-Mitanni halkına ve Hurri–Hitit ilişkilerine dayanmaktadır. Anadolu'nun en eski halklarından olan Hurriler'in yaşadıkları bölge Subartu denilen yani bugünkü Diyarbakır'ı da içine alan yöredir. M.Ö. 1200'lerde Hitit Devleti'nin Anadolu'ya göç eden deniz kavimlerinin istilaları ile yıkılmasından sonra, Hititler'in Subartu ülkelerindeki üstünlüğünü kabul eden ve yönetim boşluğuna düşen Hurri ve Aram toplulukları, küçük kent devletleri oluşturmuşlardır. Daha sonra yöre, Mezopotamya'da güçlü bir krallık olan Assur, daha sonra kısa bir dönem için Urartu egemenliğine girmiştir.

M.Ö. 7. yüzyıl ortalarında ise İskitler'in yerleştiği kent, M.Ö. 625'te Medler'in, M.Ö. 550'de de Persler'in egemenliği altına girmiştir. M.Ö. 4. yüzyılda Pers İmparatoru III. Darius'un İskender orduları önünde yenik düşmesiyle yörede Helenistik Dönem başlamış, daha sonraları yöre Partlar ve Romalılar arasında cereyan eden savaşlara sahne olmuştur.

M.S. 3. yüzyılda, İran'da başa geçen Sasani sülalesi ve Romalılar arasında el değiştiren kent, M.S. 4. yüzyılda Roma'ya bağlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde Bizans Devleti ile Sasaniler arasında geçen savaşlar, bölgede güçlenmeye başlayan İslam ordularının üstünlük sağlamalarına neden olmuş, Hz. Ömer zamanında Diyarbakır, Arap egemenliğine girmiştir.

Uzun bir zaman Arap egemenliğinde kalan kent, 1085'te Selçuklu Devleti sınırlarına dâhil olmuştur. Diyarbakır'ın Osmanlı Devleti'ne katılması ise 15 Eylül 1515'te Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşmiştir.

GAZİANTEP

GAZİANTEP ADININ KAYNAĞI

"Ayıntab" adını, suyunun güzelliğinden almıştır. "Ayn"; pınar, kaynak, suyun gözü, "Tab" ise; güzel pınar, güzel kaynak, bazı kaynaklara göre ise; güç ve takat anlamına gelmektedir. Şehre suyunun bolluğundan dolayı da bu ismin verildiği söylenmektedir.

"Ayıntab" adının ortaya çıkışına ilişkin farklı görüşler de vardır: Ayıntab sözcüğünün çıkış yeri Hitit dilinde "Han Toprağı" anlamına gelen "Hantab"dır. Çeşitli kaynaklarda kentin adına "Hamtap", "Hantap", Ermeni kaynaklarında ise "Anthoph" gibi adlandırmalarla rastlanılır.

Gaziantep'in yetiştirdiği ünlü tarihçi ve şair Bedrüddin Ayni'nin ifadesine göre, şehrin en eski ve asıl adı "Yüzük Kalesi" anlamına gelen "Kala-i Füsus"dur. 13. yüzyıl İslam coğrafyacısı ve yazarlarından Yakut-el Hamevi'nin ifadesine göre ise "Aynütap" sağlam kale anlamına gelmektedir. Ayıntab, Millî Mücadele döneminde gösterdiği kahramanlıklar sonucunda 1921 yılında aldığı Gazilik unvanının ardından "Gaziantep" olarak adlandırılmıştır.

Dünyanın en eski kentlerinden biri kabul edilen Gaziantep, tarih öncesi çağlardan günümüze ulaşan bir geçmişe sahiptir. Bölgede yapılan araştırmalarda tarih öncesi çağlara ait yaklaşık 120 arkeolojik yerleşim yeri saptanmıştır. Tilmenhöyük, Sakçagözü-Coba Höyük, Gedikli-Karahöyük, Tilbaşar Höyüğü, Dülük gibi yerleşimlerde yapılan kazılarda tarih öncesi dönemlere ait çok değerli eserlere ulaşılmıştır. Yesemek, Zincirli Höyük ve Karkamış kazıları ise, Geç Hitit Dönemi'ne ait önemli buluntuların merkezidir.

M.Ö. 16. yüzyıldan itibaren bölgeye Hitit İmparatorluğu hâkim olmuştur. M.Ö. 1200'lü yıllarda Anadolu Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Geç Hititler, Zincirli ve Sakçagözü civarında şehirler kurmuşlardır. Bu dönemde Yesemek tüm krallığa heykel gönderen önemli bir heykel üretim merkezi konumundadır. Karkamış kenti ise, ana tanrıçası Kubaba kültü ile tüm Anadolu'yu ve kendisinden sonra gelen Yunan ve Roma medeniyetlerini etkileyen önemli bir merkezdir.

Bölge, Hititlerden sonra Asurluların, Aramilerin ve M.Ö. 613-612 yılında Medler'in eline geçer. Persler ve daha sonra Makedonya Kralı Büyük İskender M.Ö. 334 yılında Büyük Asya seferi ile bölgeyi hâkimiyeti altına alır. Büyük İskender (M.Ö. 356 – M.Ö. 323)'in ölümünden sonra bölge Selovkos Krallığı'nın kontrolüne geçer. M.Ö. 150'li yıllarda Kommagene Kralı bölgenin siyasi otoritesi olmuştur. Kent, M.Ö. 64'den itibaren Roma İmparatorluğu'na bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca Gaziantep ve çevresi Doğu Roma (Bizans) topraklarında kalmıştır.

Gaziantep ve çevresi M.S. 7. yüzyılın başlarında Müslüman Araplarla, Bizanslılar arasında sıkça el değiştirmiştir. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Memlükler ve Osmanlıların hâkimiyetinde kalan Gaziantep, Haçlı Seferleri ve Moğol istilasını da yaşamıştır. Gaziantep'teki Bizans hâkimiyeti Hz. Ömer'in halifeliği döneminde İslam ordularının bölgeyi ele geçirmesiyle sona ermiştir.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra bölgede Selçuklu İmparatorluğuna bağlı bir Türk devleti kurulmuştur. Kent, 1270 yılında Moğol istilasıyla yıkılmış ve bunu takiben Dulkadiroğulları ve Memlûklar'ın egemenliğine geçmiştir. Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılındaki Mercidabık Seferinden sonra bölge Osmanlığı İmparatorluğu'na katılmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde Antep, Halep vilayetine bağlı bir sancaktır. 1. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlılar'ın yenik sayılmasıyla Antep için zor günler başlamıştır. 15 Ocak 1919'da önce İngilizler tarafından işgal edilen kent, bir müddet sonra Fransız işgaline sahne olmuştur. Antep halkı, 11 ay boyunca Fransızlara karşı üstün bir direniş sergilemiş ve 8 Şubat 1921 tarihinde TBMM tarafından Antep'e Gazilik unvanı verilmiştir. 20 Ekim 1921'de yapılan Ankara Antlaşması sonucu Fransızlar 25 Aralık 1921 tarihinde şehri boşaltmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk, 26-27 Ocak 1933 tarihlerinde şehri ziyaret etmiş ve nüfus kaydını burada yaptırarak Anteplilerin mücadelesini bir defa daha takdir ettiğini ortaya koymuştur.

KİLİS

KİLİS ADININ KAYNAĞI

Kilis adının kaynağı hakkında çeşitli görüşler vardır: Kilis'in Yukarı Mezopotamya'da "Pe llada Cyrrhus" denen bir kent ile aynı adı taşıdığı söylenir. Bu sözcüğün okunuşu "Kiris" şeklindedir ve Kilis sözcüğüne fonetiği bakımından büyük benzerlik göstermektedir. Büyük olasılıkla 8. yüzyılda bölgeye gelen Türkmenler tarafından Kiris, Kilis diye söylenmiş ve bugünkü yeri "Kilis" olarak adlandırılmıştır.

Bir Asur tabletinde rastlanılan Ki-li-zi adı, Kilis'in Asurlular Dönemi'nden bu yana var olan bir yerleşim yeri olduğu kanısını güçlendirmektedir. Ayrıca, Kilis'in antik yerinin, bugün bulunduğu noktadan 12 kilometre kadar batıda olduğu Büyük İskender (M.Ö 356-323) zamanında, günümüzde Suriye sınırları içinde kalan Ürya Nebi denilen bir kent kurulduğu veya var olan bir kente, Cyrrhus adı verildiği tahmin edilmektedir.

Kilis bir zamanlar İskenderun Körfezi'nden, Fırat Nehri'ne kadar uzanan Christik eyaletinin merkezi kabul edilir. Bazı haritalarda bu yere de "Kilis" denmektedir. Bizans'ın doğu sınırlarını gösteren haritalarda kentin bulunduğu yer Ciliza olarak adlandırılmaktadır. Roma İmparatorluğu kaynaklarında "Ciliza Siv Ürmajijant" olarak geçen yöre, Yakut'un Mu'cemü'l-büldun ve Halil bin Şahin Ez-Zahiri'nin Zübdetü Keşfi'l-Memalik adlı yapıtında Azaz'a bağlı bir köy olarak belirtilmiştir. 9. yüzyıldan başlayarak Müslüman Türklerin, kendi lehçelerinde düz, dümdüz anlamına gelen "Kilis" sözcüğünü, Kiris yerine kullanarak bugün yaşadıkları yerleşim merkezine verdikleri anlaşılmaktadır.

1519 tarihli Osmanlı Devleti Tahrir Defteri'nde de kentin adı Killiz biçiminde yazılmıştır. Prof. Dr. Bilge Umar Türkiye'deki Tarihsel Adlar adlı yapıtında "Kilis" hakkında yaptığı araştırmayı şöyle aktarıyor: "İlk kez Arap tarihçi Kudama Bin Cafer'in 928'de kaleme aldığı yapıtında, Arap Devleti'nin Doğu Roma İmparatorluğu sınırında bir kalesi olarak, 'El Kilis' diye anılıyor. Kentin 985 yılında İmparator Bardas Phokas eliyle alınmasının sözünü eden diğer bir Arap tarihçi, Yahya bin Said el Antak'i, Kilis adını 'Killia' diye vermiştir."

Yüzey araştırmalarında saptanan arkeolojik merkezler, Kilis'in Neolitik Dönem'den itibaren yerleşim gördüğünü ortaya koymuştur. Afrin Vadisi'nde yer alan Yeşiloba Höyüğü'nde Neolitik Dönemin en erken evresi olan Seramiksiz Neolitik Dönem yerleşmesine ait bulgular elde edilmiştir.

Diğer taraftan, Paleolitik Dönem'e ait izlere de rastlanmıştır. Özellikle Kilis'in kuzey kesimindeki yüksek platolar üzerinde yer alan Kuskunkıran, Katırtepe, Kurukastel ve Çakmalı'da Paleolitik Dönem'e ait çok sayıda çakmak taşı alet ve yonga ile karşılaşılmaktadır. En eski Kilis yerleşimi olarak kabul edilen Oylum Höyük üzerinde gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları ise, bölgenin 5500 yıllık geçmişine ışık tutmaktadır.

Bölgede bilinen ilk krallık Halep Krallığı'dır. Daha sonra uzun bir müddet Hitit egemenliğine bağlı kalan kent, bir dönem Pers ve Makedon akınlarına hedef olmuş, ardından Selevkoslar'ın hâkimiyetine girmiştir. M.S. 64'te bir Roma eyaleti olan Kilis, imparatorluğun bölünmesi ile Bizans toprakları içinde kalmıştır. M.S. 638'de İslam topraklarına katılan Kilis, bu tarihten sonra İslam kenti kimliğine bürünür. 1151'de Haçlı Orduları tarafından zapt edilerek, Urfa Haçlı Kontluğu'na bağlanan kent, kısa süre sonra Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan tarafından alınır. Artuklu ve Eyyubi egemenliğinden sonra Kilis'in Osmanlı Dönemi, meşhur 'Merc-i Dabık Savaşı'yla başlar. Yavuz Sultan Selim (1470-1520) 1516'da Kilis kırsalındaki Dabık Köyü düzlüğünde Memluk ordusunu yenip, bölgeyi Osmanlı topraklarına kattı. Tarihe Merc-i Dabık (merc, Arapça çayırlık anlamında olup; 'Merc-i Dabık' bileşik sözcüğü, Dabık Çayırlığı, Dabık Düzlüğü

anlamındadır.) Savaşı olarak geçen bu olaydan sonra Ortadoğu Bölgesi Osmanlı Devleti'nin egemenlik alanına girdi. 1. Dünya Savaşı sonunda Mondros Mütarekesi ile önce İngilizler ardından Fransızlar tarafından işgal edilir. Ankara Antlaşması'nın imzalanması ile Türkiye sınırlarına katılan kent, 1927'de Gaziantep'e bağlı bir ilçe, 1995'te de il olur.

MARDİN

MARDİN ADININ KAYNAĞI

Mardin adının kökeniyle ilgili çok sayıda görüş bulunmaktadır. Bunların pek çoğu bilimsel dayanakları olmasa da halk arasındaki söylencelerde ve birçok tarihsel metinde yer alır. Bunlar arasında en çok kabul göreni, Süryanice'de "kale" anlamına gelen "Marid" sözcüğünün çoğulu yani "Maridin" sözcüğünden türediği görüşüdür. Süryanice'ye Aramice'den geçtiği sanılan bu sözcük, Arapça'da da kullanılmaktadır.

Mardin ve çevresinde yapılan araştırmalarda, Mezopotamya kültürlerinden Halaf ve Ubeid dönemlerine (M.Ö. 5500-3500) ait pek çok arkeolojik yerleşmeye rastlanmıştır. Daha sonraki kent devletlerinin kurulduğu; yazının, takvimin ve çömlekçi çarkının ortaya çıktığı dönem olan Uruk Dönemi (İ.Ö. 3500-3000), Mardin'de yapılan Girnavaz ve Girharrin kazılarında ve Mardin çevresinde yapılan yüzey araştırmaları sırasında ortaya çıkarılmıştır. Mardin ili Dargeçit ilçesinde yapılan yüzey araştırması sırasında bulunan Boncuklu Tarla, kentin tarihini daha da eskiye götüren önemli bir Neolitik Dönem yerleşmesi olarak bilinmektedir.

Bölgede ilk siyasi hâkimiyeti kuranlarsa Subariler olmuştur. M.Ö. 3000 yıllarında bölge Hurriler'in eline geçmiş ve daha sonraki dönemde uzun süre Akad – Sümer kenti olarak varlığını sürdürmüştür. M.Ö. 2230 yılında Elam Devleti'nin kontrolündeki Mardin, izleyen tarihsel dönemde sırasıyla; Babil, Hitit, Asur, Urartu, Med, Pers, Selevkos, Roma, Emevi, Abbasi, Hamdani ve Mervani hâkimiyetini tanımıştır.

Büyük İskender' in Doğu seferleri ile M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısında başlayan dönem yaklaşık M.Ö. 1. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. Romalılar bölgeye M.Ö.133 yılından itibaren hükmetmeye başlamışlardır; bu dönemde Fırat Nehri, Roma'nın doğu sınırı olmuştur. Mardin ve çevresi özellikle 5. ve 6. yüzyıllarda Roma- Sasani mücadelesi sırasında önemini artırmıştır. Rahabdium-Hafemtay ve Savur kaleleri bu dönemde baskınlara karşı kenti savunma amacıyla inşa edilmiştir.

Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinin ardından imparatorluğun bölgedeki hâkimiyeti bir süre daha devam etmiştir. Bu dönemde Dermetinan Kalesi ve Deyr-ul Umur (Mor Gabriel) Manastırı yapılmıştır, Mardin'le Nusaybin arasindaki Dara kenti yeniden inşa edilmiştir. Bizansın bölgedeki kontrolüyse, Müslümanların hâkimiyetine kadar devam etmiştir. Daha sonra sırasıyla Emevilerin ve Abbasilerin ele geçirdiği Mardin, bölgeye kısa bir süre hâkim olan Hamadilerin ardından Mervanilerin kontrolünde, İpekyolu üzerindeki önemli ticaret merkezlerinden biri halini almıştır.

Malazgirt Savaşı'nın ardından Selçuklular'ın kontrolüne giren Mardin izleyen dönemde görkemli Artuklu Dönemi'ni yaşamıştır. İlgaziler olarak da bilinen Mardin Artukoğulları, Haçlılar'a karşı başarıyla direnmiş, Artukoğulları'nın en uzun beyliği olan Mardin Artukoğulları sırasıyla Eyyubiler'in, Anadolu Selçukluları'nın ve İlhanlılar'ın hâkimiyetine girmiş ve 1408'de Karakoyunlular'ın Mardin'i almasıyla da tarih sahnesinden silinmiştir. Başkentleri olan Mardin ve çevresinde Artukoğulları Dönemi'ne ait çok sayıda yapı bugün de ayakta durmaktadır. Bu yapıların ortak yanı, geleneksel Türk mimarisinin teknik ve estetik özelliklerinin Anadolu'ya aktarılması ve bölgenin iklim şartlarına uygun yeni üsluplar geliştirilmesi olarak kendini göstermektedir. Mardin Müzesi'nde bu dönemlere ait pek çok eseri de görmek mümkündür. 16. yüzyılda, Yavuz Sultan Selim'in Doğu seferini yaptığı sırada Osmanlı hâkimiyetine giren Mardin, bu dönemde ticari önemini yeniden artırmıştır. Yine Mardin Müzesi'nde Osmanlı Dönemi'ne ait yay ve oklar, tüfek ve tabancalar, kılıç ve yatağanlar, çiniler, Kütahya porselenleri ve Türk yazı sanatının önemli örneklerini oluşturan yazıtlar görülebilir. Yaklaşık 400 yıl Osmanlı hâkimiyetinde yaşadıktan sonra 1918-19 döneminde Fransızlarca işgal edilen Mardin, 1922'de geri alınmış ve 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Mardin il statüsüne kavuşmuştur.

SİİRT ADININ KAYNAĞI

Siirt adının Sami dilinden geldiği düşünülmektedir. Bazı kaynaklarda bu adın, Keldani dilinden, kent anlamına gelen Keert (Kaa'rat) sözcüğünden kaynaklandığı belirtilmektedir. "Siirt" sözcüğü, çeşitli kaynaklarda; Esart, Sairt, Siirt, Siird gibi çeşitli biçimlerde de kullanılmıştır. Süryaniler kente "Se'erd" (yöresel söyleniş biçimiyle Sert) demişlerdir. 19. yüzyılda Sert, Seerd, Sört, Sairt olarak kullanılmış, günümüzde ise "Siirt" biçimiyle benimsenmiştir.

Yakın zamana kadar Siirt tarihinin İ.Ö. 9. yüzyıl öncesi dönemleri bilinmemekteydi. 1963 yılında yapılan arkeolojik çalışmalarda Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Helenistik, Roma, Bizans-İslam ve Yakın Çağ'ı kapsayan dönemlere ait buluntular ortaya çıkarılmış durumdadır. Bu da kent tarihinin yaklaşık on bin yıl öncesine kadar uzandığını göstermektedir. Özellikle yakın dönemde yapılan kazılar sonucunda, bölgenin tarih öncesinde tarımla uğraşan köy topluluklarının yaşama alanı olduğu belirlenmiştir. Siirt'in en eski halkı Hurriler'dir. İ.Ö. 3000 yılının sonlarında Dicle'nin doğusuyla Zagros Dağları arasındaki bölgede yaşayan Hurriler daha sonra batıya göç etmişlerdir. Ancak Hurriler gittikleri yeni yerlerde Hititlerle ve daha güneyde ise Asurlarla çatışmalara girmişlerdir. İ.Ö. 1240'lı yıllarda Asur kralı I. Tukultininurta, bölgedeki tüm boyları Nairi adlı bir birlik haline getirmiştir. İ.Ö. 1000'li yıllarda da bu birliğe bağlı krallıklar Urartu Devleti'nin temellerini atarlar.

Aynı dönemlerde bölgede Hubuşkia adında bir başka krallık daha kurulur. Hubuşkia Krallığı; batıda Siirt ve Pervari'yi içine alırken, doğuda Büyük Zap ve çevresini, güneyde bugünkü Irak sınırına yakın bölgeyi, kuzeyde de Van'ın güneyini içine alan geniş toprakları kapsar. Siirt'in de içinde bulunduğu bölge İ.Ö. 7. yüzyıldan sonra sürekli olarak Kimmer'lerin ve İskitler'in akınlarına maruz kalmıştır. Bölgeyi bir süre ele geçiren İskitler'den sonra yöreye Asurlular, onlardan sonra da Medler sonra da Persler hâkim olmuşlardır.

Perslerin yönetim anlayışı nedeniyle, eyalet benzeri idari birimlere bölünen Siirt İ.Ö. 322 yılında Makedon Kralı'nın eline geçmiştir. Ancak İskender'in ölümüyle başlayan iktidar çatışmaları sonunda Büyük İskender'in en güvendiği komutanı Selevkos'un yönetimine girmiştir. İ.Ö. 37'ye kadar Partlar'ın egemenliğinde kalan Siirt zaman zaman Romalılar tarafından işgal edilmiştir. 224 yılında ise İran'daki Sasaniler Siirt'e hakim olmuşlardır. Fakat Siirt yine de kimi zaman Romalılar tarafından işgal edilmiş ve bölgede sürekli bir iktidar karmaşası yaşanmıştır. Bu dönemde Siirt ve çevresi Romalıların etkisiyle Hristiyanlaşmış, daha sonra gelen Arap egemenlikleriyle birlikte Siirt, önce Emevilerin ardından da Abbasilerin yönetimine girmiştir. 927'de tekrar Bizanslılar'ın eline geçinceye kadar birkaç kez Araplar'la el değiştiren şehir, bu dönemlerde Ermeni asıllı komutanlarla çeşitli Arap kabilelerine mensup emirler tarafından yönetilmiştir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya girmeye başlayan Türklere karşı Bizanslılar 1074'te Siirt, Muş ve Bitlis'e egemen olmuşlardır. Bundan sonra bölgede geniş toprakları ele geçiren Bizanslılar sınırlarını Antakya'ya kadar genişletmişlerdir.

1107'de Anadolu Selçukluları'nın Büyük Selçuklular'a yenilmesi ve ardından 1108'de Kılıç Arslan Bey'in ölümüyle birlikte Siirt, Artuklular'ın eline geçmiştir. Anadolu Selçuklularının bölgeden çekilmesinden sonra Moğollar, Siirt'i kuşatmıştır. Moğollar'dan sonra Siirt, Eyyubilerle Artuklular'ın iktidar kavgaları arasında kötü dönemler yaşamıştır. 1400'lü yıllara gelindiğinde Siirt bu kez Akkoyunluların eline geçmiştir. Ardından bölgeye Safeviler hâkim olmuştur.
Çaldıran Savaşı'nın Osmanlı ordusu tarafından kazanılması üzerine Siirt kesin olarak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiş ve Siirt ve çevresinde yüzyıllardır süregelen karışıklıklar sona ermiştir.

1661 ile 1632 arasında Van eyaletine bağlı bir sancak olan Siirt, bir süre sonra Diyarbakır eyaletine dâhil edilmiş ve bu konumunu 19. yüzyılın sonlarına kadar korumuştur. 1892'de Diyarbakır vilayetinden ayrılarak Bitlis'e bağlanan Siirt'in bu tarihte şehre bağlı merkezin yanı sıra Şirvan Eruh, Pervari (Bervade) ve Garzan kazaları bulunmaktaydı. O dönemde, özellikle 1885'ten sonra Müslüman ve Hristiyan nüfus hızla azalmaya başlamıştır.

1890'larda 60 bin dolayında olan nüfus Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'te 30 binlere kadar düşmüştür. Savaşla birlikte başlayan göçler nüfusu büyük ölçüde azaltmıştır. Siirt bu dönemde yabancı bir gücün fiili işgaline uğramamıştır. 1. Dünya Savaşı ve Mondros Mütarekesi'yle birlikte, Bitlis'e kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun belli kesimlerini işgal eden Ruslar, Deliklitaş civarında aralarında Şeyh Şerafeddin Aydın ile İbrahim-i Mekevi'nin bulunduğu Siirtliler tarafından direnişle karşılanmış ve Siirt'e kadar girmeleri engellenmiştir. Bu sırada Ruslar, ülkelerinde gerçekleşen devrimin sonucunda geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Cumhuriyet'in kuruluş döneminde ise Siirt, yapılan mücadeleye büyük destek vermiştir.

ŞANLIURFA

ŞANLIURFA ADININ KAYNAĞI

Kentin bilinen en eski adı Edessa'dır. M.Ö. 4. yüzyılda bölgeye hâkim olan Selevkoslar Dönemi'nde kente verilen bu ad, yakın zamana değin Makedonya Krallığı'nın merkezi olduğu sanılan Edessa'dan gelir. Sonraki adı olan Urfa'nın, Süryanice Orha, Orhai ya da Urhai'den kaynaklandığı sanılmaktadır. Yöre halkının 1920'deki Fransız işgaline karşı gösterdiği destansı direnişin anısını yaşatmak amacıyla kentin adı 1984'te Şanlıurfa olarak yenilenmiştir.

Tarih Öncesi Dönem'de Şanlıurfa, bölgede bulunan diğer kentler gibi Mezopotamya ve Anadolu arasındaki önemli geçiş noktalarından biriydi. Bölgede günümüze değin, Tarih Öncesi Dönem'e ait 400'den fazla yerleşim saptanmış ve bunların 30'unda bugün de devam eden arkeolojik araştırma kazıları başlatılmıştır.

Yerleşik hayata geçiş, tarımın başlangıcı, ilk köylerin kurulmasıyla başlayan ve ardından krallıkların ortaya çıkışına kadar devam eden süre boyunca; bölgedeki Nevali Çori, Mezraa Teleilat ve Göbekli Tepe gibi çok sayıda yerleşim, uygarlık tarihine ışık tutan önemli buluntular sunarken, bölgenin kültürel gelişimi hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Tarihsel kayıtlar bölgenin ilk siyasi hâkiminin M.Ö. 2500'lerde kurulan ve uzun süre bu hâkimiyetini sürdüren Hurri-Mitanni Devleti olduğunu gösterir. M.Ö. 12. yüzyılda gerçekleşen Ege Göçleri'yle bu hâkimiyet sona ermiştir. Bölge M.Ö. 1. yüzyılda bölge Yeni Asur Devleti'ne geçmiş ve ardından M.Ö. 7. yüzyıl ortalarından itibaren Perslerin hâkimiyetine girmiştir.

Bunu Makedon hâkimiyeti izlemiş ve Büyük İskender'in ölümünden sonra Selevkos Devleti'nin topraklarına dâhil edilen kentte M.Ö. 2. yüzyılda Aramiler tarafından merkezi Edessa olan Abgar Prensliği kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde Şanlıurfa, Romalılar ve Partlar arasında tarafsız bir bölge olarak kalmış ve 117 yılında Roma hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde bölge askerî koloni olarak yönetilmiştir. 395 yılından sonra Bizans sınırları içinde kalan Urfa Hristiyanlığın önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Orta Çağ'ın erken dönemlerinde stratejik bir öneme sahip olan bölgede Araplar, İranlılar, Haçlılar ve Türkler arasındaki mücadelelerle kısa süreli siyasi otorite değişikliklerine tanık olmuştur. 1516'da Osmanlı topraklarına dâhil olan Urfa, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 1926 yılında il ilan edilerek Fransız işgaline karşı kazandığı galibiyet nedeniyle "Şanlı" unvanını kazanmıştır.

ŞIRNAK

ŞIRNAK ADININ KAYNAĞI

Kentin adının kökeniyle ilgili bilgiler daha çok söylencelere dayanmaktadır. Bunlar arasında en yaygın olanına göre; Cizre, Nuh Tufanı'ndan sonra ikinci kez Nuh ve oğulları tarafından inşa edilmiştir. Yaz aylarında Cizre'nin kızgın sıcağından korunmak için de Şırnak, "Şehr-i Nuh" adıyla yazlık ve yaylak olarak kurulmuştur. Sözcük önceleri Şerneh, daha sonraları dönüşerek "Kürdara Şırnak" ve "Şırnak" biçimini almıştır.

Şırnak; Guti, Babil, Med, Asur, Pers, Sasani, Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Cizre'ye bağlı bir yerleşim birimiyken, 1914'de ilçe olarak Siirt'e bağlanmıştır. 1990'da il statüsüne kavuşmuştur. Şırnak il sınırları içinde kalan bölgenin tarihini anlamak için ilçelerine bakmak gerekir.

Bunlardan biri olan Beytüşşebap ilçesi oldukça eski bir yerleşim birimidir, "beyt" ve "şebap" sözcüklerinden türetilmiştir. Arapça bir birleşik isim olan Beytüşşebap, "gençlerin evi" anlamına gelmektedir. Ta'nin Dağları'ndaki Neolitik dönemlere ait kaya resimleri, ilçede 12.000 yıl öncesine kadar ulaşabileceğini göstermektedir.

Tarihi içinde bu ilçeye sırasıyla, Hurriler'in, Mittaniler'in, Asurlular'ın ve Urartular'ın egemen olduğu biliniyor. 1054'de Selçuklular'ın, 1514'de ise Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına giren ilçe, 1855'de Erzurum, 1865'de Van iline bağlı bir yerleşim birimi olduğu bilinmektedir. 1887'de ilçe olan Beytüşşebap, 1926'da Siirt, 1936'da Hakkâri ve 1990'da da Şırnak iline bağlanmıştır.

Şırnak

M.Ö. 4000 yıllarından itibaren, Gerzubakarta adıyla Guti Devleti sınırları içinde kalan Cizre'ye bu dönemde kent surları inşa edilmiştir. M.Ö. 1894 yılında I. Babil Devleti yönetimine giren yerleşim, M.Ö. 1595'de Arap egemenliğini tanımıştır. Daha sonra Asurlular, Medler, Persler, Sasaniler, Artuklular, Eyyubbiler, Abbasiler, Selçuklular, Moğollar ve 1627'den itibaren de Osmanlı Devleti kontrolüne girmiştir. Önceleri Diyarbakır Sancak Beyliği'ne bağlı olan Cizre 1841'de Musul'a bağlanmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde ise Fransız işgaline karşı büyük başarılar göstermiştir.

M. S. (300 - 400) yıllarında Pers kontrolüne geçen İdil ilçesi, mert ve cesur anlamına gelen Hazak adıyla anılmıştır. M.Ö. 311'de Persler'in Büyük İskender'e boyun eğmesiyle bölge Hellenizm'in etkisi altına girmiştir. İskenderin ölümüyle Selevkos Krallığı ve ardından da Roma İmparatorluğu topraklarına dâhil olmuştur. Hristiyanlığın doğuşundan sonra yöre halkı bu dini kabul etmiş, M.S. 57'de bölgeye gelen Mor Aday isimli bir havari tarafından Süryanilik yaygın olarak kabul görmüştür. Yakın bir geçmişe kadar ilçe merkezi ve pek çok köy Süryani Kadim Mezhebi'ne bağlıyken, göçlerle Süryaniler'in azalması nedeniyle ilçenin demografik yapısı değişmiştir. Silopi ilçesi de Asurlular ve Roma İmparatorluğu ve ardından yöreye hâkim olan Selçukluların izlerini taşımaktadır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında, Cizre ilçesi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmıştır.

Uludere ilçesinin tarihi de diğerlerinden çok farklı değildir. Sırasıyla Urartular, Medler, Persler, Romalılar, Arsaklılar ve Sasaniler'in egemenliğine giren ilçe, 1142'de İmadettin Zengin'in ve 1260 yılında Hulagu'nun Hakkâri yöresini ele geçirmesini izleyen yıllarda, Karakoyunlu Devleti'nin topraklarına dâhil olmuştur. 1386'da Timur ve 1502'den itibaren Safevi hâkimiyetini tanıyan Uludere, Kanuni Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmıştır.

8. BÖLGENİN TURİZM DEĞERLERİ

ADIYAMAN

DOĞAL DEĞERLER

ADIYAMAN LALESİ

Bir döneme ismini veren "lale", ülkemizde 31 adet doğal türle temsil edilmektedir. 14 çeşidi ise, endemik alanlarda kendini göstermektedir.

Göz alıcı çiçekleri ile bilinen "Ağlayan Gelin Lalesi" (Fritillaria Imperialis) ve "Adıyaman Lalesi" (Fritillaria Persica), Adıyaman'a özgü endemik türlerdir. Yoğun olarak yetiştiği bölgeler Gerger ve Sincik İlçeleri'dir.

Çiçeklerinden bal özü damlaları gözyaşı gibi aktığı için "Ağlayan Gelin" olarak adlandırılan bitkinin yerel dilde adı "Boynu Bükük Gül" anlamına gelen "Gülmehin"dir. Çan şeklinde; kırmızı, turuncu, nadiren de sarı renklerde çiçekleri vardır. Yamaçlarda, taşlı ve meyilli arazilerde yetişen Ağlayan Gelin Lalesi nisan ve mayıs aylarında çiçek açar.

Adıyaman Lalesi'nin çiçekleri de ufak çan şeklinde ve mavimsi mor tonlarındadır. Nisan ve mayıs aylarında açan çiçekleri ters üzüm salkımlarını andırır. Adıyaman Lalesi, kayalık yamaçlarda, fundalık ve çalılıklar arasında yetişir.

Ağlayan Gelin ve Adıyaman Lalesi soğanlarının doğadan sökülerek ihracatı yasaklanmıştır. Adıyaman'a özgü bu eşsiz güzelliklerin koruma altına alınması; yalnızca tarlalarda üretilen lalelerin ihraç edilmesi yöntemi ile sağlanmıştır.

AKARSU VE GÖLLERİ

Tarihsel zenginliğinin yanı sıra Adıyaman doğal güzellikleri ile de göz kamaştırmaktadır. Gölbaşı ilçesine adını veren göl, şehir merkezinin yanı başındadır. Mavi ile yeşilin kucaklaştığı alan, zengin fauna ve florası ile doğa tutkunlarını etkilemektedir.

Yakınında bulunan Azaplı ve İnekli Gölleri ile yağışlı mevsimlerde doğal kanallar yoluyla birleşen Gölbaşı Gölü, 'doğal sit alanı' kapsamına alınmıştır. Çevresindeki turistik tesisleri ve doğal güzellikleriyle görülmeye değer bir doğa harikasıdır. Kuşlar için doğal üreme alanları oldukça fazla olan göllerde kuş meraklıları için kuş gözetleme kuleleri yapılmıştır. Mevsimine göre onlarca farklı kuş türünü gözlemlemek mümkündür.

Çelikhan ilçesinin kuzeyinde bulunan Abdülharap Gölü üzerinde bulunan onlarca yüzen dev adacık dünyada eşine ender rastlanır bir güzellik sunmaktadır.

Adıyaman doğal göller, akarsular ve kaynak suları bakımından oldukça zengin bir ildir. İl sınırları içinde Gölbaşı, İnekli, Azaplı, Abdulharap doğal gölleri ve Atatürk Barajı suni gölü bulunmaktadır.

Yüzyıllardan bu yana doğduğu, hüküm sürdüğü topraklara hayat veren, bereketin simgesi Fırat Nehri, tüm bölgenin olduğu gibi Adıyaman'ın da can damarıdır. Nehrin il sınırları içindeki uzunluğu 180 kilometredir. GAP Projesi kapsamında Atatürk Barajı'nın kurulmasıyla oluşan göl, ilin doğu sınırının neredeyse tamamını çevrelemektedir.

Gölbaşı Gölü

Abdülharap Gölü üzerinde yüzen adacıklar

Atatürk Baraj Gölü

Atatürk Barajı'nda Su Sporları

Barajın tamamlanmasının ardından, bölge ikliminden üretimine kadar her alanda kendini hissettiren değişim, kent sosyal yaşamına su sporları ile farklı bir boyut kazandırmıştır.

Değirmen Çayı, Eski Besni'nin 10 kilometre güneyinde, Sofraz Çayı'nın doğduğu bölgedir. Akarsuyu, yemyeşil doğası ve sarp kayalıkları ile bakir bir görüntü sergileyen Değirmen Çayı, yöre halkının ilgi gösterdiği mesire alanlarının başında gelmektedir. Kahta ilçesinin Kocahisar Köyü'nde bulunan Değirmen Başı, kayalıkların arasından süzülerek akan suları, yemyeşil doğası ve gezilebilecek tarihi yerleri ile görülmeye değer bir mesire alanıdır.

Adıyaman'a 5 kilometre mesafede yer alan Ziyaret Çayı da ağaçlandırılarak mesire alanı haline getirilmiştir.

İlin 2 kilometre kuzeyinde yer alan çam ormanlarının oluşturduğu Karadağ Ormanı Milli Parklar Genel Müdürlüğü'nce günübirlik mesire ve piknik alanı olarak düzenlenmiştir.

Ali Dağı Çevresi, Boğazözü Kalburcu Çayı, Gürlevik Membası, Kırkgöz Membası, Cendere Çayı, Bulam Çayı, Tut Şepker Çayı ise ildeki diğer mesire alanlarıdır. Gazihan Dede civarında yapılan park ve mesire alanı, aynı zamanda su sporları olanağı da sunmaktadır. Türkiye'nin en büyük dubalı yüzer havuzu burada bulunmaktadır.

MÜZELER

ADIYAMAN ARKEOLOJİ MÜZESİ

Paleolitik Döneme ait çakmak taşından yapılmış el baltaları, kesici aletler; Neolitik Dönemden çakmak taşı ve obsidyen ok uçları; Kalkolitik Dönemin pişmiş toprak figürinleri; Tunç Çağını simgeleyen bronz mızrak uçları; Demir Çağına ait hiyeroglif yazıtlar, süs eşyaları; Helenistik, Roma, Bizans ve Türk-İslam dönemlerini yansıtan heykel, yazıt, mozaik, sikke ve çok sayıda eser Adıyaman Arkeoloji Müzesi'nde tarih ve arkeoloji tutkunlarını beklemektedir.

Geç Hitit Döneminden taş steller, Gritille Höyük; Samsat, Perre Antik Kenti, Arsameia ve Nemrut'ta sürülen Kommagene Uygarlığı'nın izlerini taşıyan mozaik ve sikke örnekleri de müzenin zengin koleksiyonunda yer almaktadır.

ARKEOLOJİK KALINTILAR

Kutsal Alan/Doğu Teras

NEMRUT DAĞI ÖREN YERİ

"Tanrılara layık bu heykelleri ben diktirdim; Zeus'un, Apollon'un, Herakles'in heykellerini ve vatanımın sembolü olarak her şeyi besleyen Kommagene'nin bir suretini. Aynı taştan yontulmuş olarak ve onlarla birlikte tahtta oturur şekilde, kendi şahsımın bir suretini de, her şeyi duyan tanrıların yanında diktirdim..."

Nemrut, tanrıların ve kralların tepesi olmakla gururlanmaktadır. Antik dönemi temsil eden, aynı zamanda Anadolu'nun en görkemli ibadet yeri olarak ifade edilen Nemrut Dağı'nın tepesinde döneme damgasını vuran Kommagene Uygarlığı'nın tanrıça ve tanrıları tasvir edilmiştir. Kral I. Antiochus; Nemrut'un zirvesindeki dev tanrı heykellerinin tahtlarını oluşturan taş blokların arkasında Grek harfleri ile yazılmış 237 satırlık vasiyetnamesinin yer aldığı yazıtta, tanrıların heykellerinin yanına kendi heykelini diktirdiğinden bahsetmektedir. I. Antiochus'un Nemrut Dağı tepesinde yaptırdığı anıt mezar ve çevresindeki kutsal alan, Fırat'ın batı kıyısında hüküm süren Kommagene Uygarlığı'na dair ulaşılan bilgilerin kaynağını oluşturmaktadır.

Binlerce yıldır zirvede güneşin doğuşunu izleyen ve gün batımına şahit olan azametli heykelleri, metrelerce uzunluktaki kitabeleri ve 2.206 metre yüksekliği ile Nemrut, dünyanın en yüksek "Açık Hava Müzesi"dir.

"Dünyanın Sekizinci Harikası" olarak tanımlanan, UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınan Nemrut, güneşin doğuşu ve batışının en iyi izlendiği yer olarak ziyaretçilerini büyülemektedir. Anadolu-Makedon ve Pers etkisinden oluşan doğu-batı sentezini yansıtan sanatsal üslubu ile dünyanın en büyük ve en eski Horoskop'u (Yıldız haritası), Nemrut'u benzersiz kılan özellikleri arasında yer almaktadır.

Doğal güzelliğinin yanı sıra Anadolu'nun doğusu ve batısındaki kültürlerin ortak özelliklerini yansıtan Kommagene Uygarlığı'nın en önemli kralı I. Antiochos'un tümülüsü (anıt mezar) ve kutsal alanı olan Nemrut Dağı, 1988 yılında Milli Park olarak düzenlenmiştir.

M.Ö. I. yüzyılda ülkesinin sınırlarını en geniş haline ulaştıran Kral Antiochos, Nemrut Dağı'nın en yüksek noktasına kendisi için bir anıt mezar inşa ettirir. Doğu, batı ve kuzey terasın ortasında yer alan anıt mezarın yüksekliği 55 metre, genişliği 150 metre çapındadır. Mezar, 30.000 metreküp kırma taşın yığıldığı bir tepeden oluşmaktadır. 1881 yılından günümüze kadar yapılan araştırma ve kazılarda Kral Antiochos'un mezar odası halen bulunamamıştır.

Tümülüs, Kral I. Antiochos'un şerefine tertiplenen törenlere mahsus; doğu, batı ve kuzeyinde yer alan üç terasla çevrilidir. Doğu ve batı teraslarında yer alan heykellerin sıralaması aynı şekilde tasarlanmıştır. Ortada tanrıların babası Zeus, solunda Tanrıça Kommagene (Fortuna) ve yanı başında Kral Antiochos; sağında ise Apollo ve Herakles heykelleri yer bulmaktadır. Yeryüzündeki hâkimiyeti temsil eden; ülkenin koruyucusu aslan ve tanrıların habercisi kartal ise sağ ve sol uçta konuşlanır.

Yeryüzü hâkimiyetini simgeleyen aslan

Gökyüzü hâkimiyetini simgeleyen kartal

Kutsal alan olarak adlandırılan Doğu Teras'a, ana kayaya oyularak yapılan taş basamaklardan ulaşılır. Doğu Teras, Tanrılar Galerisi, Atalar Galerisi ve sunaktan (taş masa) oluşur.

Tanrılar Galerisi'nde devasa tanrı heykelleri anıt mezara sırtını dönmüş biçimde sıralanmıştır. Ateş Sunağı, tahtların karşısında taş bloklardan oluşan, basamaklı ve kare biçimindeki yapıdır. Terasın kuzey ve güneyinde ise, Kommagene Kraliyet ailesine ait kabartma steller (dikili blok taşlar) yer alır.

NEMRUT DAĞI MİLLİ PARKI

Kommagene Uygarlığı'ndan günümüze ulaşan eserlerin yer aldığı Nemrut Dağı Milli Parkı, 13.850 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Nemrut Dağı Tapınağı, Eski Kâhta Kalesi, Arsameia, Cendere Köprüsü ve Karakuş Tümülüsü Milli Park'ta görülebilecek eserler arasındadır.

Kutsal Alan/Doğu Teras

ARSAMEİA ÖREN YERİ

Kommagene Uygarlığı'nın yazlık başkentidir. Kahta Çayı'nın kıyısında yer alan kent M.Ö. 3. yüzyılın başlarında Kommagenelilerin atası Arsames tarafından kurulmuştur.

Güneyindeki tören yolu üzerinde; Mithras'ın kabartma heykeli, Kral Antiochos'un tebessüm ederek Herkül-Herakles ile tokalaştığı 3.34 metre yüksekliğindeki Arsameia'nın muhteşem rölyefi ve Anadolu'nun bilinen en büyük Grekçe kitabesi bulunmaktadır. Kral I. Antiochos'a ait olan sosyal ve dini içerikli kitabede, kralın kendinden sonra gelecek krallara devleti nasıl yöneteceklerine ilişkin tavsiyelerini içeren vasiyeti yer almaktadır.

Kitabenin alt kısmında dağın derinliklerine doğru inen 158 metre uzunluğundaki tünelin dini amaçlarla inşa edildiği bilinmektedir. Tepe üzerindeki platformda Mithridates Kallinikos'un mezar tapınağı ve sarayı yer almaktadır. Saray kalıntıları üzerinde gerçekleştirilen kazılarda çok sayıda heykel ve Antiochos başına ulaşılmıştır. Arsameia Ören Yeri, Adıyaman'a 60 kilometre uzaklıktadır.

Kutsal amaçla kullanılan dehliz girişi

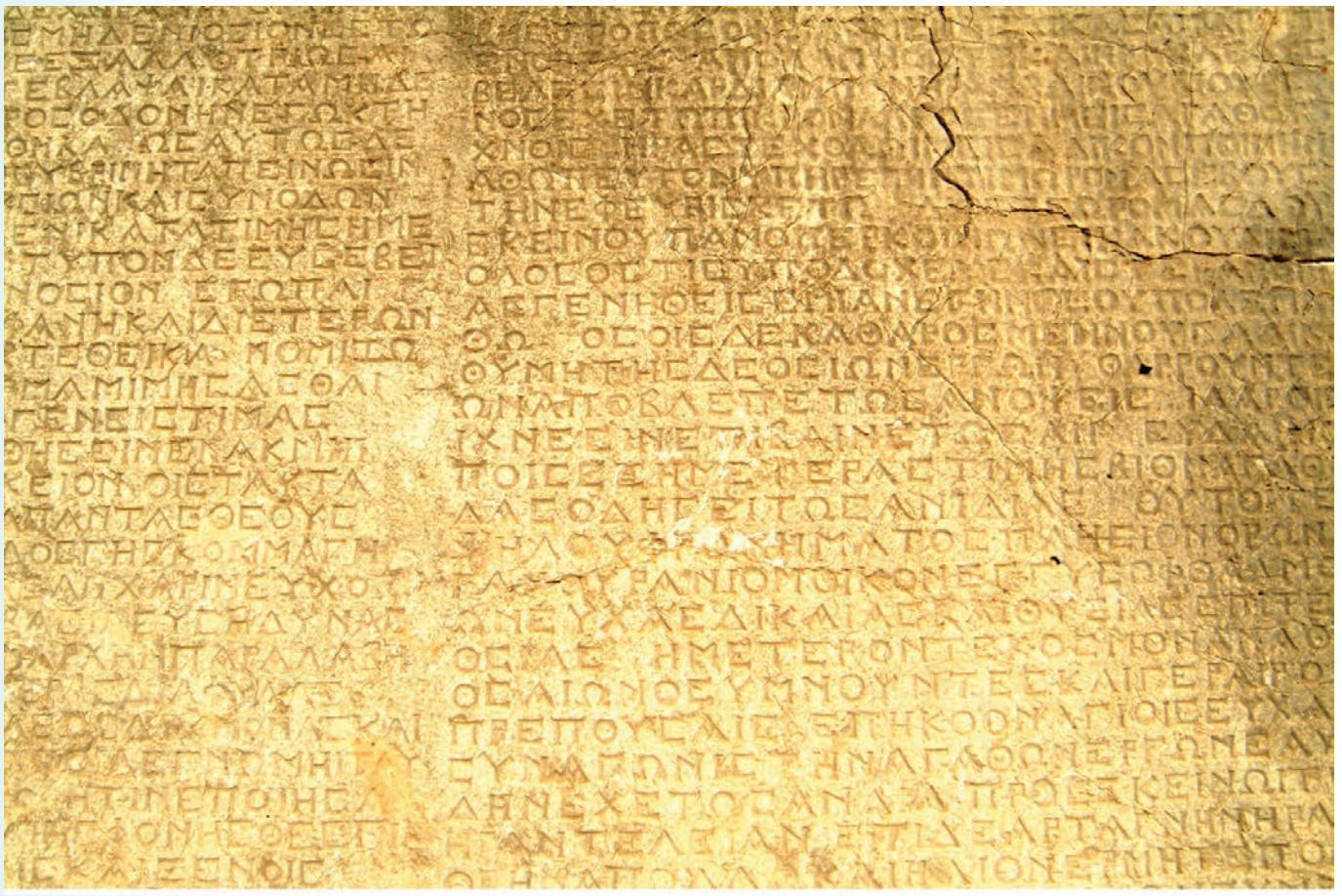

Anadolu'nun bilinen en büyük yazıtı (Grekçe)

Kral Antiochos ve Herakles'in Tokalaşma Steli

KARAKUŞ TÜMÜLÜSÜ

Kommagene Kraliyet Ailesine ait bir anıt mezardır. Tümülüs adını, güneydeki sütun üzerinde duran kartal heykelinden alır. Çevresinde 9 metre yüksekliğinde dört sütun bulunmaktadır. Çakıl taşlarının yığılması ile oluşturulmuş 21 metre yüksekliğindeki anıt mezar, II. Mithradates tarafından annesi Isias, kız kardeşi Antiochia ve yeğeni Aka için yaptırılmıştır.

Karakuş Tümülüsü

DERİK KUTSAL ALANI (HEROON)

Cendere Köprüsü'nün 10 kilometre kuzeyinde yer alan Derik Kutsal Alanı, 125 metre yükseklikte iki tepe arasındaki düzlük alanda inşa edilmiştir. Tonozlu mezar yapısı, iki tapınak ve etrafını çevreleyen duvarın yer aldığı kutsal alanın M.S. 70'lerde Romalılar tarafından inşa edildiği tahmin edilmektedir. Kutsal alanda, Kommagene Dönemine ait Temenos kalıntıları bulunmaktadır.

PERRE ANTİK KENTİ VE KAYA MEZARLARI

Adıyaman'a 5 kilometre mesafede bulunan kent, Kommagene Uygarlığı'nın beş büyük kentinden biridir. Kervan ve orduların uğrak noktası olan antik kent, başkent Samasota ile Malatya arasında yer almaktadır. Kent, eski Roma kaynaklarında suyunun güzelliği ile anılmıştır.

Antik çağdan kalan Perre nekropolü (mezarlık alan), Kommagene Uygarlığı döneminde önemli bir yerleşim merkezidir. Kent, Bizans Döneminde de önemini korumuştur. Perre Antik Kenti'nin İznik'te (Nikaia) toplanan İncil Konsili'ne temsilci göndermesi aynı zamanda dinî bir merkez olduğunu da göstermektedir.

Birinci İznik Konsili; M.S. 325 yılında İmparator Konstantin tarafından Roma İmparatorluğu'nda resmi din olacak Hristiyanlık hakkında tartışılan bazı konuları netleştirmek amacı ile toplanmıştır. İznik Konsili'nin ana konusu Mesih İsa'nın gerçek Tanrı olup olmaması idi. Kilise önderlerinin büyük çoğunluğu Mesih İsa'nın gerçek Tanrı olduğu fikrini pekiştirdiler. Konsilde bu konuda onaylanan İznik İnanç Bildirisi bugüne kadar Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliselerinin ortak olarak kabul ettiği metinlerdendir.

Yerleşimde bugün görülebilen kalıntıların büyük çoğunluğunu kayaya oyularak yapılmış 200'ü aşkın kaya mezarı oluşturmaktadır. Büyük bir alana yayılan nekropolde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucunda; mezar odaları, lahit mezarlar, steller (dikili blok taşlar), sunaklar (taş masa), sikkeler ve süs eşyalarına ulaşılmıştır. Buluntular Adıyaman Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Perre Antik Kenti

Karakuş Tümülüsü

HAYDARAN KAYA MEZARI

Kent merkezinin 17 kilometre kuzeyinde Taşgedik Köyü'nde yer almaktadır. Kaya mezarlarının bulunduğu alanda, Kral I. Antiochos'un Güneş Tanrısı Helios'la tokalaşma sahnesinin kaya üzerine işlendiği bir kabartma bulunmaktadır.

Haydaran Kaya Mezarı

TURUŞ KAYA MEZARLARI

Roma Dönemi'ne ait olan Turuş Kaya Mezarları il merkezine yaklaşık 40 kilometre uzaklıkta, Adıyaman-Şanlıurfa Karayolu'nun 1 kilometre batısında yer almaktadır. Ana kaya üzerine zeminden aşağı doğru oyularak yapılan mezarların girişine 10-13 basamak inilerek ulaşılmaktadır. Bazı mezarların duvarları ve kapı girişlerinde çeşitli figürler ve kabartmalar bulunmaktadır.

PALANLI MAĞARASI

M.Ö. 40.000 yıllarında kullanılmış doğal bir mağaradır. Kentin 10 kilometre kuzeyinde Palanlı Köyü sınırları içinde bulunmaktadır. Mağara duvarlarında yer alan kazıma tekniği ile yapılmış çeşitli hayvan figürleri Eski Taş Çağı'na tarihlendirilmektedir. Paleololitik Döneme ait olan mağara, Türkiye'de bilinen en eski yerleşim yerlerinden biridir.

İNDERE (ZEY) KAYA YERLEŞİMİ

İndere Köyü yakınlarında bulunan kaya yerleşiminin, Erken Dönem Hristiyanları tarafından barınak olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.

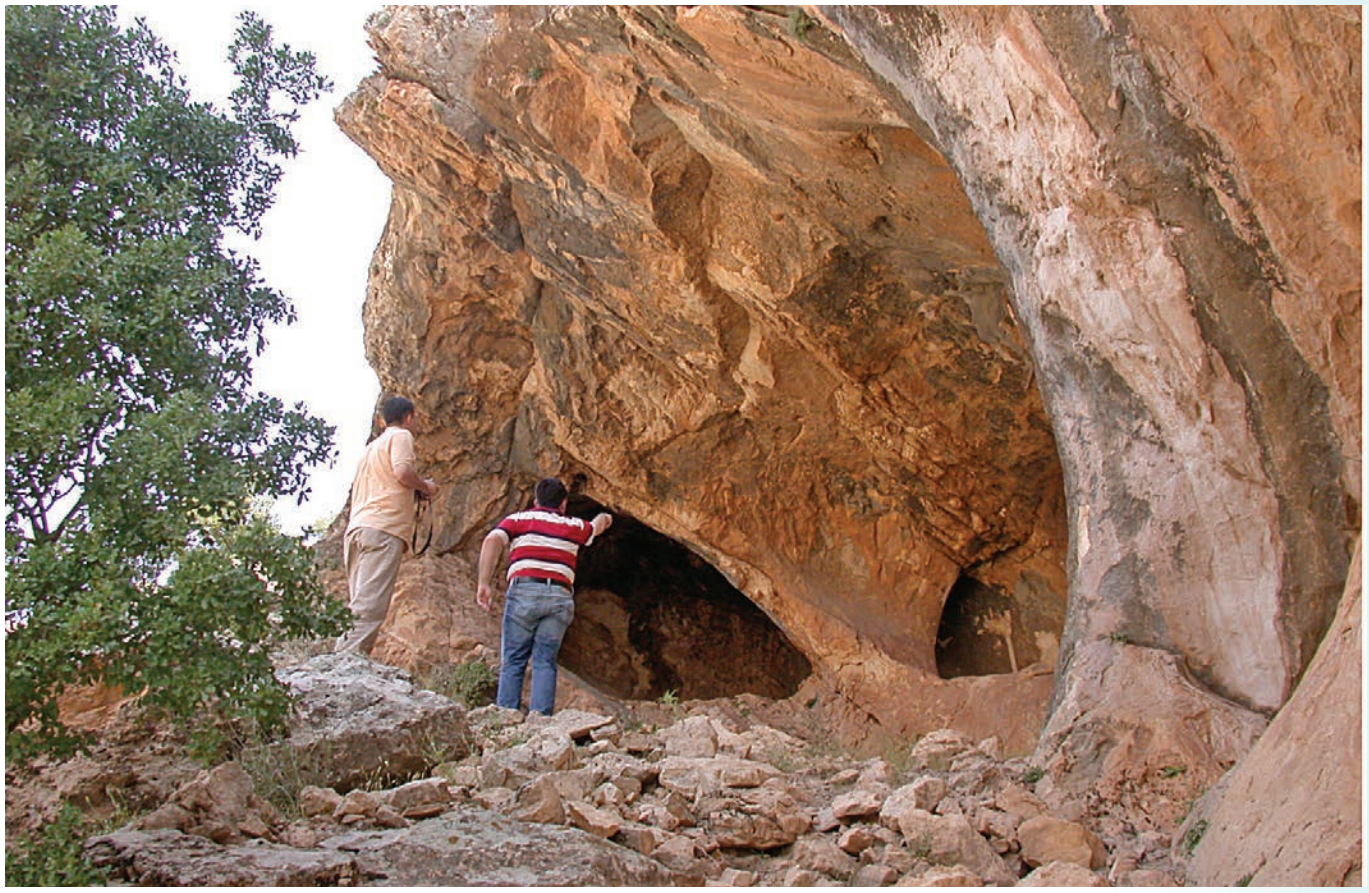

Palanlı Mağarası

GÜMÜŞKAYA MAĞARALARI

Adıyaman'ın 40 kilometre batısında Göksu Nehri kenarında, kayalardan oyma tünel şeklinde birbirleri ile bağlantılı Gümüşkaya Mağaraları yer almaktadır. M.Ö. 150 yılında yapıldığı tahmin edilen mağaralar barınak olarak kullanılmıştır. Balkonlara, bölmeli odalara ve kuyulara sahip bu mağaralara, sadece bir insanın geçebileceği dar bir tünel ile ulaşılmaktadır.

Gümüşkaya Mağaraları

GÖKSU MAĞARALARI

Göksu Nehri boyunca 40-50 metre yükseklikteki sarp kayalıklar üzerinde, doğal Göksu Mağaraları yer alır. Mağaralar; Kızılin, Sarıkaya, Gümüşkaya ve Mal Pınarı civarında yoğunlaşmıştır.

Göksu Mağaraları

SAMSAT

Ticaret yollarının kesişme noktasında bulunan, Fırat Nehri'nden kolay geçit veren stratejik konumu ile Samsat, Roma Dönemi'nden itibaren önemli kaynaklarda anılan bir şehirdir. Roma İmparatorluğu'nun en önemli askeri üssü olan kent, bir dönem Kommagene Uygarlığı'na başkentlik yapmıştır.Bugün Atatürk Baraj Gölü'nün derinliklerinde yatan Samsat; Neolitik, Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı'nın en önemli yerleşimlerinden biridir. Atatürk Barajı'nın faaliyete geçmesinin ardından yeni kurulan Samsat ilçesi ise, üç yanı baraj gölü ile çevrili bir yarımada görüntüsündedir.

Bölgede gerçekleştirilen kazılarda; saray, su kemeri, kale gibi yapı kalıntılarının yanı sıra kıymetli eşyalara ulaşılmıştır. Buluntuların bir kısmı Adıyaman Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Atatürk Barajı Gölü'nün suları altında kalan Samsat, günümüzde ancak dalgıçlar tarafından görülebilir durumdadır.

Eski Besni Ören Yeri

ESKİ BESNİ ÖREN YERİ

Besni ilçesine 1 kilometre uzaklıktaki ören yerinin girişinde Osmanlı Dönemi'ne ait cami, hamam ve köprü gibi yapı kalıntıları bulunmaktadır. Yerleşimin ilk olarak Hititler Dönemi'nde kullanıldığı bilinmektedir.

ASKERÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

Şeytan Köprüsü

ESKİ KÂHTA KALESİ (YENİ KALE)

Kommagene Krallığı'nın başkenti Arsameia'nın karşı tepesinde yer alan Eski Kâhta Kalesi, 350 metre yüksekliğinde ve bir anıt niteliğindedir. Araştırmalar sonucunda kalede Kommagene Krallık Sarayı'nın bulunduğu tespit edilmiştir. Ortaçağ etkileri göze çarpan kalede kalıntıların çoğu İslami döneme aittir. Kale içerisinde yer alan kitabelerden, yapının Memlûk sultanları Kalaun (1279-1290), Eşref Halil (1290-1293) ve Nasır Mehmet (1293-1341) tarafından restore edildiği anlaşılmaktadır. Dev surlarla çevrili kale içinde; su sarnıçları, hamam, cami, zindan, Kâhta Çayı'na inen gizli su yolu ve posta güvercinlerinin yetiştirildiği bir yer bulunmaktadır.

HISN-I MANSUR (ADIYAMAN) KALESİ

Emevi komutanlarından Mansur İbn-i Cavene tarafından 8. yüzyılda Bizans saldırılarından korunmak amacıyla inşa edilmiştir. Kent merkezinde yer alan kale, 25 metre yükseklikte yığma bir höyük üzerine kurulmuştur. Bir dönem Adıyaman'ın Hısn-ı Mansur olarak anılmasının ilham kaynağı da bu üç kapılı kaledir.

GERGER KALESİ

Gerger ilçesine bağlı Oymaklı Köyü'ndedir. M.Ö. 2. yüzyılda Samos tarafından Fırat Vadisi'ne hâkim bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Yapıldığı dönemde "Arsameia Euphrates" /(Fırat Arsameia'sı) olarak adlandırılan kaleye, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde surlar, kale kapıları gibi yapı grupları eklenmiştir.

Kale içerisinde büyük bir kayanın yüzeyinde Mitridathes Kallinikos'un babası Samos'un devasa büyüklükteki kabartması yer almaktadır.

Gerger Kalesi

BESNİ KALESİ

Hititler döneminde askeri amaçla inşa edilmiştir. 13. yüzyılda ve Osmanlı Dönemi'nde çeşitli ilave ve onarımların yapıldığı, kale üzerindeki kitabelerden öğrenilmektedir. Anıtsal giriş kuleleri ve diğer yapı kalıntılarının hâlâ ayakta olduğu kale yüzeyinde gerçekleştirilen kazılarda; kemer, sütun ve kubbeli mekânlar ortaya çıkarılmıştır.

SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ

GÖKSU (KIZILİN) KÖPRÜSÜ

Göksu Çayı'nın daraldığı bir noktada kaya zemin üzerinde kurulan köprü, Roma Döneminde inşa edilmiştir. Tarihî köprünün orta kemeri yıkık durumdadır.

ALTINLI KÖPRÜ

Göksu Çayı üzerinde yer alan köprü, biri büyük dört kemerden oluşmaktadır. Taşlar arasında harç kullanılmadan, cendere olarak bilinen sıkıştırma yöntemi ile inşa edilmiştir. Selçuklu Dönemine tarihlenen köprü hâlen kullanılmaktadır.

VİJNE KÖPRÜSÜ

Göksu Çayı üzerinde inşa edilen görkemli köprü, bir zamanlar kervan yolları üzerinde yer almaktaydı. Köprü, günümüzde de kullanılmaktadır.

Cendere Köprüsü

CENDERE KÖPRÜSÜ

Roma İmparatoru Septimius Severus (193-211) tarafından yaptırılmıştır. Kâhta Çayı'nın en dar kesiminde inşa edilen köprünün uzunluğu 120 metre, genişliği 7 metredir. Köprü iki ana kaya üzerine 92 adet büyük kesme taştan yapılmıştır. Üzerindeki yazıttan, köprünün M.S. 198-200 yılları arasında, Samosata'da konumlanan "Legio XVI Flavia Firma" (XVI. Roma Lejyonu) tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Köprünün Kâhta tarafında dikili olan korint başlıklı sütunlar, İmparator Septimius Severus ve "Mater Kastrorum" (Askerlerin Anası) olarak anılan eşi Julia Domna'ya adanmıştır. Köprünün diğer köşesinde sadece bir sütun durmaktadır. Buradaki iki sütunun imparatorun oğulları Geta ve Caracalla'ya adandığı, ancak daha sonra Geta'ya ait olan sütunun, onu öldüren ve kardeşine ait her şeyi yok etmek isteyen İmparator Caracalla tarafından yıktırıldığı görüşü hâkimdir. Roma Uygarlığı tarafından yaptırılan, Roma mimarisinin eşsiz eserlerinden biri olarak anılan, dünyanın ikinci büyük köprüsü olan Cendere Köprüsü, günümüzde hala kullanılmaktadır; ancak araç trafiğine kapalıdır.

DİNÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

ULU CAMİ

Dulkadiroğlu Alaüddevle tarafından yaptırılan Ulu Cami, Adıyaman'ın en büyük camisidir. Açık sarı renkli düzgün kesme kalker taşından inşa edilen caminin 1270 yılında inşa edildiği, ancak deprem sonucu yıkılması nedeniyle yeniden yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Bu nedenle 19. yüzyıl batılılaşma dönemi üslubuna uygun özellikler taşımaktadır. Plan şeması bakımından klasik Osmanlı mimarisinin bir devamı niteliğindedir. Caminin üç kapısı bulunmaktadır. 1902 yılında Çevre Mehmet Fevzi tarafından yapılan ahşap giriş kapısı, son derece güzel bir eserdir. Cami içerisindeki kitabelerden yapının 1863 ve 1902 yıllarında onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Dikdörtgen planlı cami, kesme taştan, dört payenin taşıdığı merkezi bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey tarafta beş gözlü son cemaat yeri, kuzeydoğu köşesinde de minare yer almaktadır.

ÇARŞI CAMİ

1557 yılında Hacı Abdulgani tarafından inşa ettirilmiştir. Hacı Mehmet Bini Seyfettin Rızaullah tarafından 1640 yılında yenilenmiş, 1910, 1957 ve 1982 yıllarında onarım geçirmiştir. Dikdörtgen planlı caminin ibadet mekânı, dört dikdörtgen payenin taşıdığı ahşap bir kubbe ile bunun dışında kalan kısımlarda ahşap tavanlarla örtülmüştür. Beden duvarları beyaz küfeki taşından inşa edilmiş, kenarları payandalarla desteklenmiştir. Caminin kuzey yönünde kesme taştan yapılmış son cemaat yeri bulunmaktadır.

KAB CAMİ

Mahalleye adını veren Kab Cami, kitabesine göre 1768 yılında inşa edilmiştir. Ma'muratü'l – Aziz Salnamesi'nde Hoca Ali tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Yapımında kesme taş kullanılan yapı ahşap tavanla örtülüdür. Kuzey kenarında kare kaide üzerinde oturan tek şerefeli minaresi bulunmaktadır. Kuzey kapısı üzerinde H. 1182 tarihli yapım ve batı kapısı üzerinde H.1342 tarihli onarım yazıtları yer almaktadır. Yapı, 1923'te esaslı bir onarım görmüştür. 1934 yılında ise, yıldırım düşmesi sonucu yıkılan minaresi yenilenmiştir. Dikdörtgen planlı caminin önünde son cemaat yeri, yazlık ve kışlık olmak üzere iki tanedir. Cami ve son cemaat yeri kesme taştan inşa edilmiştir, üzerini kasnaktan itibaren bağdadi sıvalı ahşap bir kubbe örtmektedir. Kubbe, Selçuklu Bağdadi tarzda yapılmış dünyada kalan tek örnektir. İbadet mekânındaki iki payenin yardımıyla ve bunları birbirine bağlayan kemerlerle içerisi kare şekline dönüştürülmüştür. Çevresinde hamam ve çeşmeler bulunmaktadır.

YENİPINAR CAMİ

1720 yılında inşa edilen mescit, Yeni Pınar Caddesi üzerindedir. 1890 ve 1899 yıllarında onarım geçirmiştir. Dikdörtgen planlı küçük bir yapı olan mescidin önünde dört sütunlu, ahşap tavanlı son cemaat yeri bulunmaktadır.

ESKİ SARAY CAMİ

1638'de İbrahim Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Caminin taştan yapılmış, yarım silindirik mihrap nişinin kemerli bir bordürle etrafını çevrelediği mihrabı, Adıyaman camileri içerisinde en önemli mimari öge olarak kabul edilir. Kesme taştan inşa edilen cami çok defa onarım geçirmiştir.

MUSALLA CAMİ

Adıyaman merkezde bulunan caminin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Minaresi 1890 yılında meydana gelen depremde yıkılan yapı, bir süre cezaevi olarak kullanılmıştır. Dikdörtgen planlı cami Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilerek ibadete açılmıştır. Kitabesinde, Türkler'in Anadolu'da yaptırdıkları ilk mescit olduğu ifade edilmiştir.

SIRATUT CAMİ

Sıratut Mahallesi'nde yer alan caminin ilk inşa tarihi bilinmemektedir. 1958 yılında Hacı Mehmet İnan tarafından yeniden yaptırılmıştır. Giriş kapısı üzerinde bulunan okunamayacak kadar yıpranmış olan kitabenin eski camiye ait olduğu düşünülmektedir. Dikdörtgen planlı caminin üzeri ahşap bir kubbe ile örtülüdür. Önünde dört kemerli son cemaat yeri bulunmaktadır.

Çarşı Cami

Musalla Cami

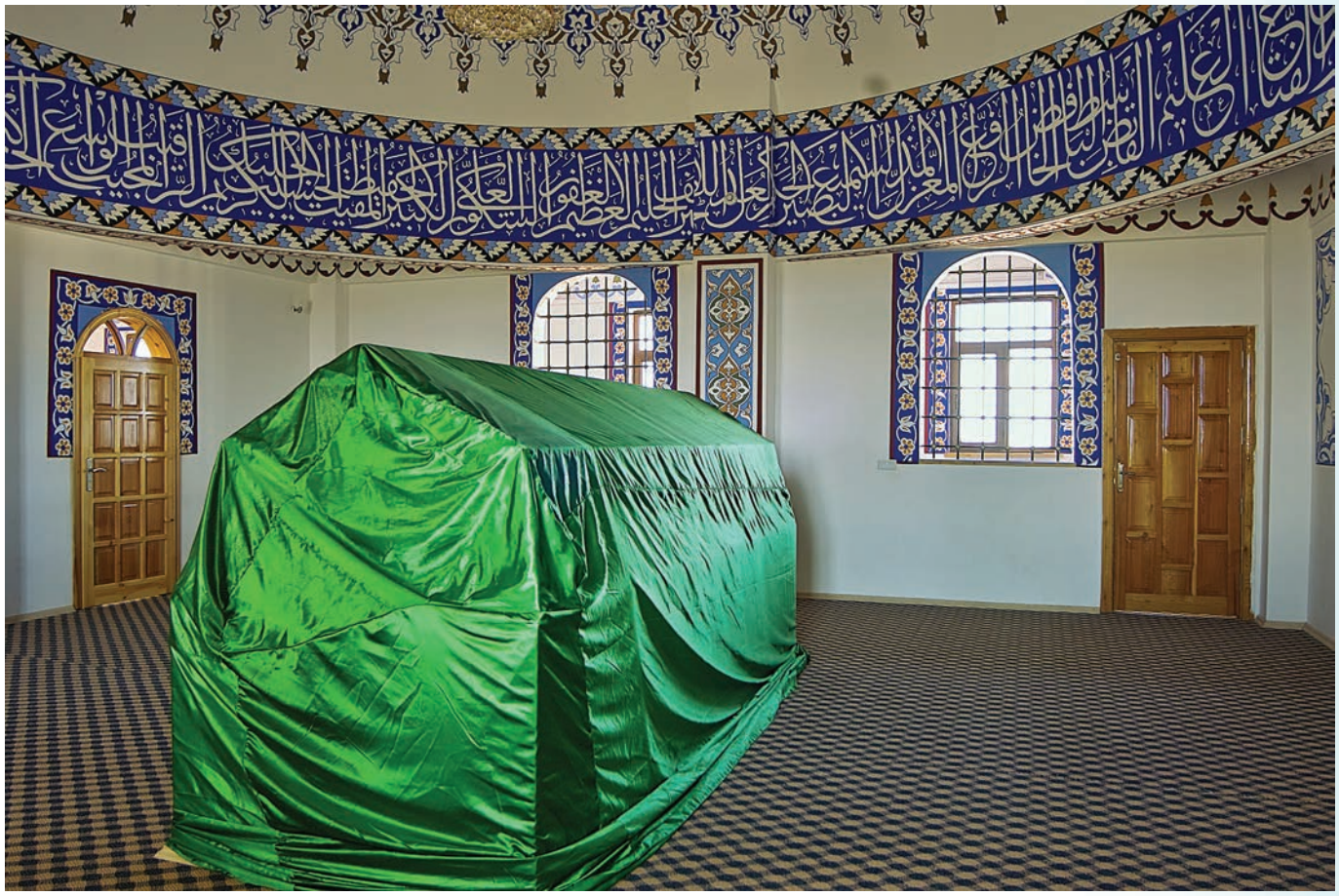

Safvan Bin Muattal Türbesi

Safvan Bin Muattal Türbesi

SAFVAN BİN MUATTAL TÜRBESİ

Türbe, Samsat ilçesinin 8 kilometre kuzeyinde Taşkuyu Köyü yakınında yüksek bir tepenin üzerine inşa edilmiştir. Yöre halkı tarafından "Sahabe-i Paki" şeklinde anılmaktadır. Hakkında ayet-i kerime nazil olan Safvan Bin Muattal Türkiye'de kabri belli olan iki sahabeden biridir. (Eyüp El-Ensari Hz./İstanbul ve Safvan Bin Muattal Hz./Adıyaman) Safvan Bin Muattal, Hz. Peygamber'in hicretinden yaklaşık dört yıl sonra Medine'ye gelerek Müslüman olmuş bir sahabedir. Şam, Irak ve son olarak da Cezire çevresine yapılan sefere katılan Safvan Bin Muattal, İslam ordusu ile birlikte Urfa civarına gelmiş, ardından Adıyaman bölgesine yönelmiştir. Bölgenin fethinde komutan olarak orduda yer alan Hz. Safvan Bin Muattal, Samsat'ın fethi sonrası sorumlu komutan olarak bölgeye yerleşir. Emeviler zamanında ise, Halife Muaviye tarafından vali olarak görevlendirildiği bilinmektedir.

ABUZER GAFFAR-İ TÜRBESİ

Türbe, Adıyaman'ın 5 kilometre doğusunda Ziyaret Köyü girişindedir. Türbede yattığına inanılan Abuzer Gaffar-i, Hz. Ömer devrinde Bizans topraklarına yapılan seferlere katılmış ve burada şehit düşmüş sahabelerden biridir. Kapısındaki kitabe H. 1136 tarihlidir. Kitabede "...mezar-ı bu Zer-i Gaffari gördü..." ibaresi okunmaktadır. Türbe, Bağdat seferi dönüşünde IV. Murad'ın emri ile yaptırılmıştır. Yapı ile ilgili ilk bilgilere Osmanlı Tahrir Defterleri'nde rastlanmaktadır. Adı geçen kaynakta türbenin zaviye (küçük tekke) olarak kullanıldığı belirtilmektedir.

MAHMUD EL-ENSARİ TÜRBESİ

Adıyaman'ın 5 kilometre doğusunda Ali Dağı'nın yüksek bir tepesinde bulunmaktadır. Kitabesi 1126 tarihlidir. IV. Murad'ın emri ile Bağdat seferi dönüşünde Mahmud El-Ensari Hazretleri adına yaptırılmıştır.

ŞEYH ABDURRAHMAN ERZİNCAN-İ TÜRBESİ

Türbe, kentin 7 kilometre kuzeyinde İndere Köyü'ne hâkim bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Türbede Şeyh Abdurrahman Erzincan-i ile eşi ve kızının sandukaları bulunmaktadır.

MOR PETRUS VE ST. PAVLUS SÜRYANİ KİLİSESİ

Adıyaman Mara Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kitabesinde 1905 yılında inşa edildiği belirtilmesine rağmen mimarisi M.S. 4. ve 5. yüzyıldan izler taşımaktadır. Günümüzde Süryani Cemaati tarafından kullanılan kilise, taş işçiliğinin en güzel örnekleri ile bezenmiştir.

Mor Petrus Kilisesi

BATMAN

DOĞAL DEĞERLER

KIRKAT GÖLETİ

Gercüş ilçesinde bulunan gölet, sulama amaçlı olarak inşa edilmiştir. Çevresi mülki idarelerce ağaçlandırılıp koruma altına alınan ve yöre halkınca piknik alanı olarak kullanılan gölette, olta balıkçılığı yapılabilmektedir.

HOLİ (TAŞLIDERE) KAPLICASI

Kozluk ilçesi yakınlarındaki Taşlıdere jeotermal alanında bulunmaktadır. Su sıcaklığının yaklaşık 80 derece olduğu kaplıca kaynağında, suyun debisi saatte 16 litreye kadar ulaşmaktadır. 2008'de Sağlık Bakanlığı tarafından verilen izinle işletmeye açılan kaplıca oteli, ziyaretçilere hizmet vermektedir.

SASON ÇAYI

Coğrafyasının hareketliliği ve bitki çeşitliliği görülmeye değer bir bölge olan Sason Çayı Vadisi, özellikle Mart ve Nisan aylarındaki Sason Çayı'nın yatağına sığmayan akışıyla ayrı bir güzellik kazanır. Bu mevsimde raftinge uygun bir ortam sağlayan Sason Çayı'nda, bu spor için elverişli yaklaşık 30 kilometrelik bir parkur bulunmaktadır. Derin kanyonlardan geçen parkur, aynı zamanda görülmeye değer bir doğa harikası manzara sunar.

Bunların dışında il sınırları içinde mağara turizmi, sportif olta balıkçılığı, dağ ve doğa yürüyüşü yapmak mümkündür. Hasankeyf ilçesi ve yakın çevresinde, hem doğal hem de insan eliyle oyulmuş pek çok mağara görülebilir. Dicle Nehri ve yan kolları olan Batman ve Garzan Çayları sportif olta balıkçılığı; Mereto, Aydınlık ve Raman dağları ise doğa yürüyüşü için elverişli alan sunmaktadır. Ayrıca Gercüş, Sason ve Hasankeyf ilçeleri kırsalında, 700 yıllık çınar, meşe, menengiç ve ceviz gibi anıt ağaçlara da rastlamak mümkündür.

MÜZELER

BATMAN ARKEOLOJİ MÜZESİ

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce tadilat, teşhir ve tanzim projeleri hazırlanıp onaylanan ve 2012 yılında proje uygulamasına başlanan Batman Müzesi'nin 2013'te açılması hedeflenmektedir. Müzede; Hallan Çemi, Ilısu Barajı ve HES Projesi kapsamında devam eden Beşiri ilçesinde bulunan Sumaki Höyük ve Cemialo kazısı, Gre Amer kazısı, Oymataş Köyü'ndeki Kuriki Höyük ile Siirt'te devam eden Başür Höyük, Çattepe ve Güsir Höyük ve Hasankeyf kazılarında ele geçen eserler sergilenecektir.

ARKEOLOJİK KALINTILAR

HALLAN ÇEMİ HÖYÜĞÜ

Kozluk ilçesi, Kaletepe Köyü sınırları içinde, Batman Çayı kıyısındaki höyük, günümüzden yaklaşık 10.000 yıl öncesine yani Neolitik Döneme ait bir yerleşmedir. İnsanların yerleşik hayata geçişinin izlenebildiği ender yerleşmelerden biri olan höyük, Batman Barajı suları altında kalacak tarihî yerlerin araştırılması sırasında, 1990'da bulunmuştur. M. Rosenberg başkanlığında, 1990-1994 yılları arasında yapılan kurtarma kazıları sırasında, höyüğün Neolitik Çağ'ın ilk dönemlerinde yabani tohumlar kullanılarak tarım yapılan ilk yerleşmelerden biri olduğu saptanmıştır. Bugün baraj suları altında olan höyükten, kazılar sırasında çıkarılan buluntular Diyarbakır Müzesi'nde sergilemektedir.

HASANKEYF MAĞARALARI

Hasankeyf'in kurulu olduğu vadi kireç taşından oluşmaktadır. Mağara oluşumuna elverişli olan bölgede yaklaşık 4000 mağara bulunmaktadır. Bir bölümü insan eliyle açılmış olan bu mağaraların, bölge halkınca binlerce yıldan beri ev ya da barınak olarak kullanıldığı bilinmektedir.Tarihi süreç içinde başlı başına bir yerleşim alanı olan bu mağaralara temiz suyun, 200 metre derinliğindeki bir vadiden, sifon benzeri bir sistem yardımıyla borular geçirilerek ulaştırıldığı, araştırmalarla saptanmıştır. 1970'li yıllardan itibaren terk edilen bu mağara evlerin, bugün bir bölümü hayvan barınağı, bir bölümü de mesken olarak kullanılmaktadır.

Hasankeyf Mağaraları

Hasankeyf

HASANKEYF

Romalı tarihçilerin Kipas, Cehpa ya da Ciphas adını verdikleri Hasankeyf, İslamiyet Döneminde kaya kalesi, sarp kaya anlamına gelen "Hasın Kayfa" adını almış ve zamanla bu sözcük "Hasankeyf" e dönüşmüştür.

Hasankeyf'in Geç Asur ve Urartu devirlerine (M.Ö. 9. yy) kadar inen bir geçmişi olduğu bilinmektedir. Romalılar için bir ileri karakol olan kent, M.S. 5. yüzyılda Süryani Piskoposluğu'na evsahipliği yapmış, M.S. 6. ve 7. yüzyıllarda doğu ülkelerine özgü Hristiyan kiliselerinin ilk merkezlerinden biri haline gelmiştir. İslamiyet'in hâkim olduğu dönemde Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler ve Mervaniler'in eline geçen kent, 1101-1232 yılları arasında Artukoğulları'nın başkenti olmuş ve en görkemli çağını bu dönemde yaşamıştır. 1183'e kadar Hasankeyf ve çevresindeki hâkimiyetlerini sürdüren Artuklular, bu tarihten sonra Eyyubiler'in desteğiyle Diyarbakır'ın kontrolünü alıp, merkezlerini buraya taşımışlardır.

Hasankeyf

Hasankeyf

1232 yılında Eyyubiler'in hâkimiyetine giren kent, 1260 yılında Moğol istilasından kurtulamamıştır. İstilanın ardından bölgeyi tekrar kontrolleri altına alan Eyyubiler, büyük bir imar faliyetine girişerek kenti yeniden inşa etmişlerdir. Kale'deki Ulu Cami, El-Rızk Cami, Sultan Süleyman Cami, Kızlar Cami, İmam Abdullah Zaviyesi, kale kapıları, Küçük Saray, Büyük Saray gibi, bugün Hasankeyf'te günümüze kadar ulaşabilmiş görkemli yapılarının tümünün bu döneme ait olduğunu söyleyebiliriz.

Sonraki dönemde Artukoğulları Beyliği'nin idaresinde olan Hasankeyf, 1516'da Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu dönemde Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancak merkezi olan kentin, özellikle 16. yüzyılda, yarısından çoğu Hristiyan olan 10 bine yakın bir nüfusu barındırdığı bilinmektedir. Ancak zamanla stratejik önemi azalan kent, 19. yüzyılın ortalarında Midyat ilçesine bağlı bir kaza olarak Cumhuriyet Dönemine ulaşmıştır.

1926 yılında Gercüş'ün ilçe olmasından sonra buraya bağlanan Hasankeyf, 1990'da Batman'ın il olmasıyla ilçe merkezi haline gelmiştir.

Hasankeyf, tarihteki çok önemli yerleşimlerden biri olmasına karşın, ancak 1970'li yıllarda Ilısu Barajı projesi ile birlikte gündeme gelebilmiştir. Projeye göre bir bölümü baraj gölü suları altında kalacak olan Hasankeyf, 1980'li yıllarda koruma altına alınmış ve arkeolojik kurtarma kazıları başlatılarak, bilimsel araştırmalar hızlandırılmıştır.

Mimari eserlerin yanısıra, ilçenin kurulu olduğu coğrafyanın doğal güzellikleri ve kendine özgü ekolojisiyle de dikkat çeken Hasankeyf bir jeopark olarak da nitelendirilebilir.

Hasankeyf

ASKERÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

HASANKEYF KALESİ

Dicle Nehri'nin güneyinde, 200 metre yüksekliğindeki kayalık bir tepe üzerinde bulunan Hasankeyf Kalesi'nin, 363'de Süryani Piskoposluğu Döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Piskoposluk'a, Hristyanlığın bölgede yayılmasından sonra, Kadıköy konsülü tarafından 451'de Kardinal unvanı da verilmiştir. Bu nedenle dinler tarihinde önemli bir yeri olan Hasankeyf Kalesi, bölgede İslamiyet'in yayılmasından sonra sırayla Abbasiler, Mervaniler ve Hamdeniler'in hâkimiyetine geçmiştir. Kalenin iki kapısı bulunmaktadır.

Doğudaki kapısı İmam Abdullah, batı kapısıysa Sır Kapısı adıyla bilinir. Merdivenli bir yolla çıkılan kalenin duvarlarında, çok sayıda kitabe bulunmaktadır. Kale'den Dicle Nehri'ne inen biri açık diğeri gizlenmiş iki yol bulunur. Yaklaşık 200 basamaklı bu merdivenler, günümüze kadar ulaşabilmiştir.

İkinci kale kapısının Artuklu Dönemin'de yapıldığı bilinmektedir. Kale içinde Ulu Cami, Küçük Saray ve Büyük Saray yer almaktadır. Artuklu Dönemi'ne ait bir yapı olan Büyük Saray'ın bugüne yalnızca su basmanları ulaşabilmiştir. Eyyubiler Döneminde inşa edilen Küçük Saray, kalenin kuzeydoğusunda bulunur ve büyük oranda yıkılmış durumdadır. 2010 yılı içinde Hasankeyf Kale Kapısı'na kaya düşmesi sonrası kale girişi demir parmaklıklarla kapatılmış ve Dicle kenarı geziye yasaklanmıştır. Kayaların kaldırılıp, kale kapısının tekrar açılması için çalışmalar devam etmektedir.

Hasankeyf Köprüsü

Hasankeyf Kalesi

KALE KAPISI

Kaleye çıkan merdivenli yolun başında bulunan kapının, 1416 yılında Eyyubi Sultanı Süleyman tarafından yaptırıldığı üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır. Kapının yaslandığı kayalardan birinin çökmesi nedeniyle kapı büyük hasarlar almıştır. Kapının ön cephesi kesme taşlar, arka cephesi ise moloz taşlar kullanılarak inşa edilmiştir.

Kale Kapısı

PERTÜKAN KALESİ

Sason ilçesine bağlı Tekevler (Gündenu) Köyü yakınlarında bulunan kalenin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Kale günümüzde büyük oranda yıkılmış durumdadır.

BEKSİ KALESİ

Sason'un Bekiş Köyü yakınlarında Meydanok Dağı'nın güney yamacındaki kalenin bugün bir bölümü yıkılmış durumdadır. Vadiye hâkim pozisyonda bulunan kalenin Bizans hâkimiyeti döneminde kurulduğu düşünülmektedir.

BOZİKAN KALESİ

Batman'ın Sason ilçesinin 25 kilometre kuzeyinde bulunan Bozikan (Kaleyolu) Köyü'ndedir. Bizans Dönemi'ne ait olan kalenin diğer kalelerle benzer olarak 4. yüzyıl yapısı olduğu sanılmaktadır. Konumu nedeniyle, İpek Yolu'nun bu bölümünde, kontrolü sağlamak amacıyla kullanıldığı tahmin edilimektedir.

RABAT KALESİ

Bizans İmparatorluğu'nun bölgeye hâkim olduğu dönemde, Sason, Kozluk ve Bitlis arasında kurulmuş olan çok sayıdaki savunma amaçlı kaleden biridir. Kale Kozluk ilçesinin 18 kilometre kuzeyinde, Yanıkkaya (Rabat) Köyü'nde bulunmaktadır.

Rabat Kalesi

KANDİL KALESİ

Kozluk ilçesi yakınlarında, eski Sason yolu üzerindeki Hergemo (Bölükkonak) Köyü'nde bulunan kale, buraya hâkim bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Kalenin Erzen girişini kontrol altında tutmak için, 4. yüzyılın ilk yarısında Bizans tarafından yapıldığı sanılmaktadır.

KOZLUK (HAZRO) KALESİ

Hasankeyf yakınlarında, Siirt ve Silvan arasındaki Erzen bölgesinde bulunan kalenin M.S. 416'da, Pers Hanedanı için dini bir merkez olarak inşa edildiği düşünülmektedir. Uzun süre Persler'in kontrolünde olan Kozluk Kalesi, 5. yüzyılda Nasturi Piskoposluğu'nun merkezi durumuna gelmiş, M.S. 639'da da İyaz Bin Ganem komutasındaki Müslüman orduları tarafından ele geçirilmiştir. Yıkık durumda olan kale, Kozluk ilçe merkezinin Kale Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Kozluk Kalesi

Kozluk Kalesi

SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ

BÜYÜK SARAY

Kalenin kuzeyinde, Ulu Cami'nin yakınında yer alan Büyük Saray, iki bin metrekareden daha fazla bir alan üzerine kurulmuştur. Günümüze yalnızca temelleri ulaşabilmiş olan sarayın nehre bakan cephesi yuvarlak payandalarla desteklenmiş durumdadır. Girişi bu cephenin ortasında yer almaktadır ve bu kapının karşısında dikdörtgen tabanlı bir kule bulunmaktadır. Roma Dönemin'de garnizon binası olduğu düşünülen yapının, Artuklular Döneminde saraya dönüştürüldüğü biliniyor. Kulenin ise bir gözetleme kulesi ya da bir yıldırımlık yani bir paratoner olduğu sanılmaktadır.

YOL GEÇEN HANI

Halk arasında Yolgeçen Hanı olarak bilinen doğal mağara, Hasankeyf Kalesi'nin altında bulunmaktadır. Ağzı Dicle Nehri'ne açılan bu devasa mağarada su depolamak için bir mahzen ve kaleye çıkmak için de bir gizli yol bulunur. Mağaranın, Dicle Nehri'nin karşı kıyısına gidip gelmek ulaşım için salların kullanıldığı dönemde, bir çeşit iskele görevi yaptığı tahmin edilmektedir.

HASANKEYF KÖPRÜSÜ

Hasankeyf'te Dicle'nin iki yakasını birleştiren ilk köprünün Roma Dönemin'de yapıldığı tahmin edilmektedir. Günümüzde yıkık halde bulunan köprününse, üzerindeki işçilik ve bezemelerden bir 12. yüzyıl Artuklu yapısı olduğu düşünülmektedir. Taşla ve çok az tuğla kullanılarak yapılan köprüden günümüze; Dicle'nin bir yakasında küçük bir kemerle, ortada ve sağ yakadaki ayaklar ulaşabilmiştir. Köprü'nün güney ayağında, burçları simgeleyen 12 büyük kabartmayı görmek mümkündür.

Hasankeyf Köprüsü

MEMİKAN KÖPRÜSÜ

Beşiri ilçesi yakınlarında, Garzan Çayı üzerinde olan köprünün, Müslümanların bölgeye hâkimiyetinden sonra yani 6. yüzyılda, daha eski bir köprü üzerine inşa edildiği tahmin edilmektedir. Ayakta olduğu dönemlerde; Garzan Ovası'ndaki yerleşimlerin Hasankeyf'le olan ticari ilişkisini sağlayan köprü, İpek Yolu'nun Garzan Çayını geçişine elveriyordu. Hasankeyf, Malabadi ve Cizre'deki taş köprülerle büyük benzerlik gösteren köprü, bugün yıkık durumdadır.

DEVLET DEMİR YOLLARI KÖPRÜSÜ

Batman'ın kent merkezine yaklaşık 7 kilometre mesafede bulunan köprü, 2. Dünya Savaşı'nın güçleştirdiği koşullarda, 1944'de Batman Çayı üzerine inşa edilmiştir. Yapıldığı dönem için mimarlık harikası olarak nitelendirilen yapı, trenlerin yanı sıra insan ve hayvanların da geçişine elverişli biçimde ve on kemerli olarak inşa edilmiştir.

DİNÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

KALEDEKİ ULU CAMİ

Hazsankeyf ilçesindeki Büyük Saray kalıntısıyla iç içe olan caminin 1325'de Eyyubi Muciruddin tarafından bir kilisenin kalıntıları üzerine inşa edildiği bilinmetedir. Eyyubilerin Hasankeyf'teki ilk eseri olarak kabul edilen yapı, günümüze kadar pek çok değişikliğe uğramıştır. Minaresi moloz taşlarla inşa edilmiş olan cami, tahrip olmasına karşın bugün hala ayaktadır.

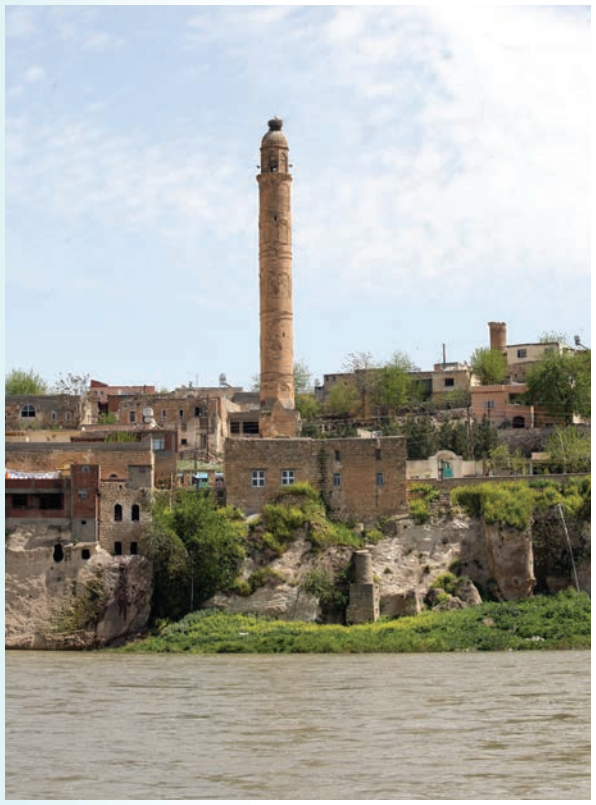

El-Rızk Cami

EL-RIZK CAMİ

Hasankeyf'te eski kentin kuzeybatısında bulunan caminin, Eyyübi Sultanı Süleyman tarafından 1409'da yaptırıldığı bilinmektedir. Günümüze sadece minare ve kapının yer aldığı kuzey cephesinin kısmen ulaşabildiği yapının minaresindeki ve portal kapıdaki yazılar ile bitkisel süslemeler görülmeye değerdir.

SULTAN SÜLEYMAN CAMİ

Hasankeyf'te bulunan caminin 1407'de Eyyubi Sultanı Süleyman tarafından yaptırıldığı, minaresinin doğu cephesindeki kitabesinden anlaşılmaktadır. Düzgün kesme taşların kullanıldığı avlu giriş kapısı, minare ve çeşme yapının en gösterişli bölümleridir. Her cephesinde Kufi yazıların olduğu dikdörtgen kaideli minarenin, şerefesinden yukarıda kalan bölümü yıkılmıştır. Caminin kubbesi ve çevresi alçı süslemeler kullanılarak bezenmiştir.

KOÇ CAMİ

Hasankeyf ilçesinde Sultan Süleyman Cami'sinin güneyinde bulunan caminin, planı ve alçı süslemeleri nedeniyle, Eyyubiler Döneminde inşa edildiği sanılmaktadır. Etrafındaki yapı kalıntılarından bir külliyenin içinde yer aldığı tahmin edilen caminin, korunabilmiş oldukça canlı alçı süslemeleri bulunmaktadır.

KIZLAR CAMİSİ

Yine Hasankeyf ilçesinde, günümüzde de cami olarak kullanılan yapının ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Dört köşesinde bulunduğu tahmin edilen mezarlar nedeniyle daha çok bir mezar külliyesini andıran yapının kuzeydeki girişi ve pencerelerindeki bezemeleri görülmeye değerdir.

HIZIR BEY CAMİ

Kozluk ilçesinde yer alan yapı ilçenin en büyük camisidir. Caminin, 1512'de Sason ve Kozluk beyi Ebubekir Roski'nin oğlu Hızır Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.

İBRAHİM BEY CAMİ

Kozluk ilçe merkezinde bulunan caminin 1705'de Garzan Aşiretinden İbrahim Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Caminin, beşkenar bir kaide üzerine inşa edilmiş olan zarif minaresi görülmeye değerdir.

İbrahim Bey Cami

İMAM ABDULLAH ZAVİYESİ

Hasankeyf Köprüsü'ne girişte soldaki tepe üzerinde bulunan İmam Abdullah Zaviyesi, Dicle Nehri'ne kuzeyden bakan bir mezarlığın ortasında yer almaktadır. Hz. Muhammed'in amcasının oğlu olan Caferi Tayyar'ın oğlu olan İmam Abdullah, M.S. 638'de İslam ordularının Hasankeyf'i kuşatması sırasında şehit düşmüştür. Zaviyenin türbe dışındaki bölümleri bugün yıkık durumdadır. Türbe ise Eyyübiler'den Osmanlı'nın son dönemine kadar birçok kez onarılarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Dikdörtgen bir avlunun içinde, kare planlı olarak inşa edilmiş olan türbenin sağ köşesinde bir kule, güneyindeyse bir mescit bulunmaktadır. Türbenin kapısı ise Diyarbakır Müzesi'nde saklanmaktadır.

SEYYİD BİLAL TÜRBESİ

Gercüş ilçesine bağlı Vergili (Becirman) Köyü'nde bulanan türbenin, Hz. Muhammed'in torunu olan Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği bilinen, Seyyid Bilal'e ait olduğu bilinmektedir. Köy bu nedenle inanç turizmi açısından bölgenin en hareketli merkezlerinden biridir. Türbesindeki kitabede, 1132-1212 yılları arasında yaşadığı belirtilen Seyyid Bilal'in, 1154'de Irak'ın Kerbela bölgesinden, Vergili (Becirman) Köyü'ne göç ederek yaşamının geri kalanını burada geçirdiğini yazar. Beylikler Döneminin başından, Osmanlı saltanatının son dönemine kadar her dönemde saygı gören Seyyid Bilal, her yıl Eylül ayının ikinci haftasında düzenlenen bir törenle anılmaktadır.

ZEYNEL BEY TÜRBESİ

Türbe, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Bey'e ait bir anıt mezardır. Hasankeyf'deki tek Akkoyunlu eseri olan türbe, Anadolu'daki anıt mezar geleneğinin de ilk örneğidir. Mezar odası daire planlı olan yapının tavanı, kubbe biçiminde konik bir külahla örtülüdür. Büyük oranda zarar görmüş olan türbenin silindirik yapısı, çini süslemeleri, yazıları ve kitabesi görülmeye değerdir.

Zeynel Bey Türbesi

Mor Aho Manastırı

MOR AHO MANASTIRI

Hasankeyf ilçe merkezinin Üçyol Köyü yakınlarındaki manastır, halk arasında Mahar Kilisesi anlamına gelen Deyr Mahar adıylada anılmaktadır. Nehirden yaklaşık 150 metre yüksekte, Dicle'ye hâkim bir düzlükte inşa edilmiş olan Mor Aho Manastırı'nın yapım tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bugün yıkık durumdaki manastır 600 metrekarelik bir alana yayılmaktadır. Bahçesinde bir su kuyusu ve Dicle kenarında da içindeki yapı kalıntılarından manastıra ait olduğu tahmin edilen yine bakımsız durumda bir meyve bahçesi bulunmaktadır.

Mor Kiryakus Manastırı

MOR KİRYAKUS MANASTIRI

Batman'ın Beşiri ilçesi Ayrancı Köyü'nde bulunmaktadır. 4. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilen manastır, 2500 metrekarelik bir alana kurulmuş, dehlizlerle yeraltına uzanan üç katlı bir yapıdır. Manastırın kurulduğu dönemde bu bölgede yer alan 80'e yakın kilise ve manastır içinde önemli bir yer tutuğu ve Süryaniler'in önemli dini merkezlerinden biri olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda Mardin' deki Deyr-ül Zafaran Manastırı'na papaz yetiştiren bir eğitim kurumu olarak hizmet verdiği tahmin edilmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde, 17. yüzyılın sonuna kadar birkaç kez devlet tarafından onarılan manastır, 1940'lı yılların başına kadar faal olarak kullanılmıştır. Bu tarihten sonra manastırda bulunan çan, çok sayıda el yazması kitap ve İncil'ler ile manastıra ait değerli eserler, Midyat'taki Mor Gabriel Manastırı'na götürülerek koruma altına alınmıştır. Bugün büyük bir bölümü yıkık durumda olan Manastır'da, birbirine bitişik çok sayıda ve farklı ölçülerdeki odaların bulunması, buranın bir ibadethane, eğitim birimleri ve inziva yerinden oluşan bir yapı kompleksi olduğunu göstermektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca tescil edilerek koruma altına alınmış olan yapının önümüzdeki yıllarda restore edilmesi planlanmaktadır.

DİYARBAKIR

DOĞAL DEĞERLER

SÜMER PARK

Yenişehir ilçe sınırları içinde, eski Sümer Halı Fabrikası'nın bulunduğu alanda yer almaktadır. Toplam 80.000 metrekarelik parkın 10.000 metrekarelik bölümü kapalı fabrika alanında kurulmuştur.

Bünyesinde ortak kullanıma yönelik çok amaçlı salonlar, sinema salonu, derslikler ve atölyeler ile kafeterya, eğitim, sağlık hizmetleri, spor ve kültür aktivitelerinin gerçekleştirilebileceği hizmet merkezlerini de içeren tesis, kademeli olarak 2008'den itibaren hizmete açılmıştır.

Sümer Park'ın içinde Türkiye'de başka örneği olmayan bir Güneş Evi bulunmaktadır. Bu ev bütün elektriğini güneşten sağlar ve yaz mevsiminde yerin 3,5 metre altına döşenmiş borular yer altındaki serinliği evin içine vererek doğal klima görevi görür. Ev ziyarete açıktır.

DİYARBAKIR KENT ORMANI

Kent Ormanı Diyarbakır il merkezine yaklaşık 4 kilometre mesafede, Yukarıkılıçtaşı mevkinde, Diyarbakır ile Dicle Üniversitesi arasında yer almaktadır. Toplamda 892.637 metrekare alan kaplar. 2008 yılında Diyarbakır Kent Ormanı'nda bisiklet ve yürüyüş yolları, piknik masaları, çeşmeler, vadi izleme ve kuş gözlem kuleleri, gölet ve seyir terasları kurulmuştur.

Kent Ormanı içinde kır kahvesi, bir bölümü kapalı olmak üzere 255 metrekarelik bir alanda hizmet vermektedir.

Hevsel Bahçeleri

HEVSEL BAHÇELERİ

Diyarbakır'ın sembollerinden biridir. Şehrin güneydoğusunda bulunan Dicle'nin taşıdığı alüvyon topraklarından oluşmuş; üzerinde çeşitli meyve ağaçlarının, sebze bahçelerinin bulunduğu bölgedir. 2800 dönüm araziye sahip olan Hevsel Bahçeleri, binlerce yıl boyunca kentin sebze ve meyve ihtiyacını karşılamıştır.

Dicle Nehri kıyısındaki Hevsel Bahçeleri, göçmen kuşların aynı zamanda hem dinlenme, konaklama hem de barınma merkezi durumundadır. 108 kuş türünün yaşadığı Hevsel Bahçeleri'nde bulunan ve kalabalık sürüler halinde gezinen Boz Alamecekler ile Pembe göğüslü ötleğenler, bölgeye has kuşlar olarak karşımıza çıksa da, bölgede yırtıcı kuşlar görmek de mümkündür. Bu bahçelerde piknik alanları bulunmaktadır.

ZÜLKİFL DAĞI

Ergani ilçesindedir. Zülkifl Peygamber'in makamıyla Meryemana Kilisesi'nin kalıntıları burada bulunur. Hristiyanlar ve Müslümanlarca ziyaret edilen, dini turizm açısından önemli bir alandır.

MAĞARALAR

Diyarbakır ilinde, çok eski dönemlerde barınma ve çeşitli amaçlar için kullanılmış çok sayıda doğal ve insan eliyle açılmış mağara bulunmaktadır. Bunların en önemlileri Lice'deki Birkeleyn Mağarası, Ergani'deki Hilar Kayalıkları ve Silvan'daki Hassuni Mağarası'dır. Ayrıca Kulp, Eğil Pir İbrahim, Süleyman Ağa, Şikefte ve Çüngüş diğer önemli mağaralarıdır.

Hassuni Mağaralar

Hassuni Mağaralar

ÇERMİK KAPLICALARI

Diyarbakır - Çermik yolu üzerinde, Çermik ilçe merkezine 3 kilometre uzaklıkta yer alan kaplıca, Türkiye'nin en önemli termal kaynakları arasında sayılmaktadır. Kaplıcanın İstanbul Tıp Fakültesi tarafından yapılan analizlere göre romatizmalar ile üst solunum yolu enfeksiyonları ve kadın hastalıklarında olumlu etkileri olduğu belirlenmiştir.

Kaplıcanın suyu kükürtlü ve radyoaktiftir. Asıl özelliği ise bileşiminde bromür iyonu ve iyodür bulunmasıdır. Suyun sıcaklığı 48 C° olup, radyoaktivitesi 10 Eman, Ph değeri 7,6'dır. Banyolara çok elverişli olan kaplıca suyu içmeye elverişli değildir.

Çermik Kaplıcaları iki bölümden meydana gelir. Bugün Hamambaşı denilen yer tarihsel kaynaklarında Kudret Hamamı olarak isimlendirilmektedir. Bu bölüm Orta Çağ'dan beri kullanılmıştır. Çermik ilçe merkezindeki Saray Hamamı ise 16.yüzyılda burada yaşayan beyler tarafından yaptırılmıştır. Halen "Büyük Paşa" ve "Küçük Paşa" denilen tarihî hamamlarda beş ayrı binada hizmet verilmektedir.

ANKARİS ŞİFALI SUYU

Hani ilçesine 3 kilometre uzaklıkta ve Diyarbakır - Hani eski karayolu üzerinde yer almaktadır. Kaynak suyunun, içildiğinde sarılık ve böbrek taşı rahatsızlıklarına karşı etkili olduğuna inanılmaktadır.

MÜZELER

DİYARBAKIR ARKEOLOJİ MÜZESİ

Diyarbakır Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, 1934 yılında Diyarbakır Ulu Cami Külliyesi içinde bulunan Zinciriye Medresesi'nde, Arkeoloji Müzesi olarak hizmete açılmıştır. Sergilenecek eserlerin çoğalması nedeniyle yeni müze inşa edilmiş ve 1985 yılında hizmete açılmıştır.

Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nde yer alan eserler arasında en önemli yeri, Ergani Çayönü'ndeki kazılarda elde edilen 11.000 yıllık buluntular, ilk tarım araçları Bismil - Ziyarettepe'de yapılan kazılarda elde edilen eserler, ve Artuklu sikkeleri almaktadır.

Müze'de Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik dönemlerine, Asur, Urartu, Roma, Bizans, Erken Hristiyan, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Artuklu, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Osmanlı çağlarına ait eserler bulunmaktadır.

ZİYA GÖKALP MÜZE EVİ

Ziya Gökalp'in doğduğu ev 1956 yılında müze haline getirilmiştir. Ev, kentin kendine özgü mimari tarzıyla 1808 yılında inşa edilmiştir. Müzede Ziya Gökalp'in özel eşyaları, kütüphanesindeki kitaplar ve yöresel etnografik eserler sergilenmektedir.

Arkeoloji Müzesi

Arkeoloji Müzesi

Ziya Gökalp Müzesi

CAHİT SITKI TARANCI MÜZE EVİ

Cahit Sıtkı Tarancı ve ailesinin yaşadığı, şairin doğduğu, 1733 yılında yapılmış olan ev müze haline getirilmiştir. Müzede 19. yüzyıl Diyarbakır yaşantısını canlandıran etnografik malzemeler ile Cahit Sıtkı Tarancı'ya ait özel eşyalar, fotoğraflar ve belgeler sergilenmektedir.

Cahit Sıtkı Tarancı Müze Evi

Cahit Sıtkı Tarancı Müze Evi

Cahit Sıtkı Tarancı Müze Evi

Gazi Köşkü

GAZİ KÖŞKÜ

Atatürk'ün 1917 yılında kaldığı, eski adıyla Seman Köşkü, Atatürk'e 1937 yılında belediye tarafından hediye edilmiştir. Atatürk Köşkü, Atatürk'ün doğumunun 100. Yılında, 1981'de yeniden onarılmış, bahçesi ve çevresi düzenlenerek, müze haline getirilmiş ve ziyarete açılmıştır.

Yapı, Diyarbakır evleri tipinde geniş eyvanlı siyah-beyaz kesme taşlardan yapılmış güzel örneklerden biridir. Eyvanın duvarındaki mermer sebilden havuza dökülen sular, köşke serinlik verir. Girişin sağındaki küçük kapı mutfağa, solundaki kapı da çay ocağına açılmaktadır. Üst katta çalışma ve yatak odaları bulunmaktadır.

KOMUTAN ATATÜRK MÜZESİ

İçkale'de Mustafa Kemal Paşa'nın 1916 yılında Kolordu Komutanlığı Karargahı olarak kullandığı bina Komutan Atatürk Müzesi'dir. Müzede Atatürk'e ait bazı eşyalar, çeşitli fotoğraflar ve yazılar ile hatıra defteri bulunmaktadır.

ARKEOLOJİK KALINTILAR

VİRANTEPE HÖYÜĞÜ VE ARTUKLU SARAYI

İçkale'nin kuzeybatısında yer alan ve bir höyük olan Virantepe aynı zamanda Diyarbakır'ın ilk kurulduğu bölge olarak kabul edilir. Virantepe'de 1961-1962 yılları arasında yapılan kazılarda Artuklu Sarayı'nın temelleri açığa çıkarılmıştır.

Artuklu Sarayı, Artuklu Beyliği'nin Diyarbakır kolunun beyi, Nasreddin Muhammed Döneminde yani 1200-1222 yılları arasında yapılmıştır. Saray 16. yüzyıla kadar çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Saray kalıntılarının büyük bölümü halen gömülü olmakla birlikte, kazı ve restorasyona dönük hazırlık çalışmaları mevcuttur.

Artuklu Sarayı aynı zamanda İslam âlimi ve mucidi El Cezire'nin 30 yıl süre ile çalıştığı ve tasarım ve buluşlarının pek çoğunun ilham kaynağı olan mekândır.

Saray, zengin renkli taş mozaik ve çini süslemelerle, oldukça gösterişli selsebil ve haçvari eyvanlarla çevrili fıskıyeli bir havuza sahiptir. Türk mimarisinde, renkli taş ve cam küplerden oluşan mozaik süslemelerinin ilk örneği burada görülmektedir.

ÜÇTEPE HÖYÜĞÜ

Diyarbakır'ın 40 kilometre güneydoğusundadır, Bismil'e bağlı Üçtepe Köyü'nün Üçtepe mevkinde, Göksu Çayı'nın kıyısında bulunan höyük, 44 metre yüksekliğine sahiptir. Höyük'te Asur imparatorlarından II. Aşşur Nasir Apli ve oğlu III. Şulmanuaşerid'e ait yazıtlı ve kabartmalı iki stel ortaya çıkmıştır.

Yazılı belgelere göre Üçtepe yöresi Asurlular Dönemi'nde stratejik bir önem taşır. Mitanni Devleti'nin merkezi olarak kabul edilmiştir. Yapılan kazılarda Erken Kalkolitik Çağdan Roma İmparatorluk dönemine kadar yerleşim olduğu belirlenmiştir.

ÇAYÖNÜ HÖYÜĞÜ

Ergani ilçe merkezinin 8 kilometre güneybatısında Hilar Köyü yakınındadır. Yapılan kazılar sonucunda M.Ö. 7500'e tarihlendirilen bir köy yerleşim bölgesi bulunmuştur. Burası insanların avcı-toplayıcılıktan yerleşik düzene geçtikleri ilk yerleşim yerlerinden biri olduğu için önem taşımaktadır.

Çayönü Höyüğü

Çayönü, tahıl ve evcilleştirmeye dayalı köy hayatı, madencilik, mimarlık tarihi ve ilk mimarinin başlangıcı açısından da oldukça önemlidir.

Ergani Bakır Madeni dünyada bilinen en eski maden ocağıdır ve tarihin tüm evrelerinden beri önemini korumuştur. Uzun yıllardan beri sürdürülen kazı çalışmalarında yontma taş aletler, mikrolitler, bazalt öğütme ve ezgi taşları, havan elleri, perdahlı ve perdahsız baltacıklar, kemik aletler, taş kap parçaları, bilezikler, boncuklar, kilden yapılmış hayvan ve kadın figürinleri gibi çok sayıda eser ve Çayönü mimarisinden bir kesit, Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır. Höyüğün bulunduğu Hilar (Sesveren) Köyü'nde ki Hilar Mağaraları'nda da Antik Çağlardan kalma kabartmalar yer almaktadır. Kayalıklarda Antik Dönemlerden kalma oyulmuş hücre mezarlar mevcuttur. Bunların dış yüzeylerinde kadın, erkek, ay, güneş motifleri ve yazıtlar görülmektedir.

Çayönü Höyüğü

GİRİKİHACİYAN HÖYÜĞÜ

Ergani ilçesinin 20 kilometre kadar güneydoğusundadır. Eski adıyla Ekinciyan, yeni adıyla Ekinciler Köyü'nün 1 kilometre kadar doğusunda yer almaktadır. Girikihaciyan, 250 metre çapında, 3 metre yüksekliğinde bir höyüktür.

Yapılan kazılarda M. Ö. 5000 yıllarında, Halaf Kültürü'nün sonlarına tarihlenen bir kültür evresi bulunmuştur. Türkiye'de Halaf kültürü ile ilgili ender kazı yerlerinden biri olan höyükte, bu kültürün tipik buluntuları ortaya çıkmıştır. Bunların arasında yuvarlak planlı evlere ait taş temeller, boya bezemeli çanak, çömlek ve kilden yapılma heykelcikleri saymak mümkündür. Bunun dışında höyükte yapılan kazı çalışmaları sonucunda M.Ö. 6000 - 5000 yıllarına ait köy yerleşmesinden kalma moloz taş duvar kalıntıları, çakmak taşı, doğal cam ve kemikten yapılma araçlar, çanak çömlekler de bulunmuştur.

Girikihaciyan kazıları da Çayönü gibi, yazılı tarih öncesinde Diyarbakır ilinin M. Ö. 5000'lerden başlayarak Tunç Çağı'na kadar aralıklarla gelen bir yerleşime sahne olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

KÖRTİK TEPE

Diyarbakır ilinin Bismil ilçesine bağlı Ağıl Köyü ve Aşağı Sazlık mezrası yakınlarında yer almaktadır. Batman-Bismil arasında; Batman Çayı ve Dicle Nehri'nin kesiştiği bölgede ve Batman ilinin yaklaşık 14 kilometre güneybatısındadır.

Yapılan kazılar sonucunda höyükte iki ana kültür evresi belirlenmiştir. Bunlardan biri Ortaçağ'dan günümüze kadar ulaşan bir yerleşimi temsil etmektedir. Diğeri ise daha eskidir ve sınırlı mimari kalıntılar ve mezarlarla temsil edilen seramiksiz Neolitik Dönem'e ait katmanlardır.

Asur Kral Kaya Mezarları

ASUR KRAL KAYA MEZARLARI

Eğil ilçe merkezinde bulunan Asur Kral Kaya Mezarları ve çevresindeki mağaralar dizisi, kalenin kuzeydoğusunda, Dicle Barajı'nın kıyısında yer almaktadır. Kayalar oyularak piramit şeklinde yapılmıştır. Asur Kral Kaya Mezarları'nın doğu tabanında bir tünel bulunmaktadır. Tünel, kısmen kapalı durumdadır. Tünelin, sığınak ya da yer altı barınma yerlerine gittiği düşünülmektedir.

Asur Kral Kaya Mezarları

ZÜLKARNEYN KALESİ HARABELERİ - ÖREN YERİ

Lice ve Hani ilçeleri arasında, Diyarbakır'a yaklaşık 95 kilometre mesafede bulunur. Büyük İskender Dönemi'nde kurulduğu düşünülmektedir. Kale surlarının büyük bir bölümü yıkılmıştır.Günümüze sadece sur temelleri ve surlara ait üç burç kalıntısı gelebilmiştir.

Ören yerinin yaklaşık 10 kilometre uzağında, Zülkarneyn Mağaraları bulunmaktadır. Ören yeri ve mağaraların tarihinin Büyük İskender yada Persler'e kadar uzanrığı tahmin edilmektedir. Ancak bölgede henüz bilimsel bir kazı ya da araştırma yapılmamıştır.

ATAK (ANTAK) ŞEHRİ KALINTILARI

Lice ilçesi, Kayacık Bucağı'nın 15 kilometre doğusunda yer almaktadır. Şehrin 1. yüzyılda Mervaniler Dönemi'nde ve 13. yüzyıl da Artukoğulları Döneminde önemli kalelerden biri olduğu bilinmektedir. Osmanlı Dönemi'nde Yavuz Sultan Selim zamanında ise sekiz sancaktan biri olan Antak Sancağı, zamanla önemini yitirerek bir köy durumuna düşmüştür. Çok fazla tahribata uğramış olması nedeniyle bugün kent surları ve yapıların temel duvarlarının çok küçük bir bölümü ayaktadır.

DAKYANUS HARABELERİ

Diyarbakır - Lice yolunun üzerinde, Lice'nin 18 kilometre batısında, 1110 metre yükseklikteki bir tepe üzerinde yer almaktadır. Harabelerin Roma Dönemi'nden kaldığı tahmin edilmektedir.

Dakyanus'un sarayı olduğu sanılan büyük bir duvar ve kemerleri döşeme taşlarıyla kaplı bazı sokakları harabelerde görülebilecekler arasındadır. Dakyanus Şehri Fis Ovası'nda yer almaktadır. Dakyanus şehri yakınında bulunan Eshab-ül Kehf Mağaraları oldukça dik bir kayaya oyulmuştur. Bu mağaraların Roma Dönemi'nden kaldığı tahmin edilmektedir. Mağaraların yakınında Derkam Köyü'nde, Der-i Rakım Kilisesi'nin kalıntıları bulunmaktadır.

BİRKLEYN MAĞARALARI

Diyarbakır Lice ilçesinde Diyarbakır-Bingöl yolunun doğusundadır. Dicle Nehri'nin iki ana kolundan biri, bu mağaranın olduğu yerde bulunmaktadır. Birkleyn Suyu bu antik yolla birleşmeden önce yerin altında akmakta ve doğal bir tünelden sonra yeniden yeryüzüne çıkmaktadır. Bu özel oluşumdan ötürü buradaki mağaraya Birkleyn ya da Dicle Tüneli ismi verilmiştir. Antik Çağlarda bu suyun kaybolduğu, toprağın altına indiği yer "Dünyanın Bittiği Yer" olarak tanımlanmıştır. Plinius bu geçidi "ölülerin yer altı dünyasına giriş yeri" olarak tanımlamıştır.

Birbirine paralel olarak uzanan bu kayalığın içerisinde üç mağara bulunmaktadır. Bunlardan güneydeki kayalığın altında ve içerisinden akan Birkleyn Suyu'nun bulunduğu mağaraya Asur Kralı I.Tiglatpileser (M.Ö.1114-1076) ve III. Salmanassar (M.Ö.859-828) kabartma çivi yazılı iki kitabe koydurmuştur.

İkinci mağaranın girişinde Antik Çağ'a ait yapı kalıntıları ile III. Salmansar'a ait kabartma yazılı iki kitabe ve bir kabartma bulunmaktadır. Bu mağara birincinin devamı niteliğindedir ve 15 metre yüksekliğinde, 12 metre genişliğindedir. Oldukça derin olan mağara birkaç kilometre uzunluğundadır.

Üçüncü mağara diğerlerinden daha büyüktür. Sarkıt ve dikitlerin görülebileceği mağara yöre halkı tarafından astım tedavisinde kullanılmaktadır. Bu mağarada Kuzey Mezopotamya'ya özgü, Hassuna-Samarra seramiklerine de rastlanmıştır.

Mağaraların yakın çevresinde de Erken Antik Dönemlere ait sarnıç, kale ve suya inişi sağlayan merdiven kalıntılarından oluşan yerleşim alanları bulunmaktadır.

Birkleyn Mağaraları

Birkleyn Mağaraları

ASKERÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

DİYARBAKIR SURLARI

Diyarbakır Surları Çin Seddi'nden sonra dünyanın en uzun surları olmasıyla ünlüdür. 5.5 kilometre uzunluğa ve 7-8 metre yüksekliğe sahiptir. İç ve dış olmak üzere ikiye ayrılan Diyarbakır Kalesi yontma bazalt taşlardan yapılmıştır. Surların M.Ö. 3000 yılında, kente egemen olan Hurriler zamanında kurulduğu düşünülmektedir. Surlar M.Ö. 349 yılında Bizans İmparatoru Costantinus tarafından yenilenmiştir.

Diyarbakır Surları

Diyarbakır Surları

Diyarbakır Surları

Diyarbakır Surları

Surların kuşattığı alan, doğudan batıya 1700 metreyi, kuzeyden güneye 1300 metreyi bulmaktadır.

Surların üzerinde ise on iki medeniyete ait oyma ve kabartma motiflerle her yanı çeşitli devir ve medeniyetleri yansıtan kitabelerle bezelidir. Diyarbakır Surları, bugün Suriçi denilen eski Diyarbakır'ı çevrelemiş durumdadır.

Ulu Beden Burcu

DIŞKALE

Dışkale'nin dört yöne açılan dört kapısı bulunmaktadır. Kuzeyde Dağ Kapı (Harput Kapısı), batıda Urfa Kapı (Rum Kapısı), güneyde Mardin Kapı (Tel Kapısı), doğuda Yeni Kapı (Dicle veya Su Kapısı) yer almaktadır. Dış kale surlarının uzunluğu 5 kilometreden fazladır. Dışkale'nin kuzeydoğu köşesinde ayrı bir surla çevrili İçkale bulunmaktadır.

İçkale

İçkale

İçkale

İÇKALE

İçkale Diyarbakır'ın ilk kurulduğu alan olarak kabul edilir. İçkale'nin kuzeybatısında yer alan ve bir höyük olan Virantepe'de, yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalar kent tarihi hakkında birçok belge ve bilgiye ulaşılmasını sağlamıştır. 1961-1962 yılları arasında yapılan kazılar sonucunda, etrafı surlarla çevrili, Artuklu Hükümdarı Melik Salih Nasıreddin Mahmud (1200-1222) Dönemi'ne ait bir sarayın temelleri açığa çıkarılmıştır.

Diyarbakır Kalesi üzerinde yer alan yazıtlar ise, kentin Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar olar tarihsel sürecinin belgelerini sunmaktadır. Yazıtlarla birlikte yer yer karşımıza çıkan kabartmalar da her dönemin estetik anlayışından izler taşımaktadır.

İçkale

ULU BEDEN BURCU

Diyarbakır surlarının en görkemli ve süslü burcudur. Surların güney batısında yer almaktadır. Suriçi'ndeki Mimar Sinan'ın, Ali Paşa Cami ve Külliyesi'nin hemen karşısında bulunmaktadır. Burcun genelinde figürlü süslemeler tasvir edilmiştir. Kullanılan figürler kuvvet, güc, üstünlük ve krallığı temsil eden canlılardan oluşmaktadır.

Ulu Beden Burcu

YEDİ KARDEŞ BURCU

Mimar İbrahim oğlu Yahya tarafından yine Melik Salih adına, 1208 yılında yaptırılan burcun tamamında bazalt kesme taş kullanılmıştır. Üzerinde Selçuklular'ın sembolü olan çift başlı kartal, aslan kabartmaları ve kitabeler bulunmaktadır. Yedi Kardeş Burcu'nun ayrıca bir de efsanesi vardır: Bu dönemde düşman Diyarbakır surlarını kuşatır. Günlerce süren kanlı çarpışmalardan sonra kale kaybedilir. Ancak, yedi kardeşin savunduğu, şimdiki Yedi Kardeşler Burcu bir türlü teslim olmaz. Düşman tüm gücüyle yüklenir, sonuç alamaz. Uzlaşmak üzere elçi gönderir. Yedi kardeşlerin elçiye cevabı şöyle olur: "Biz bir şartla teslim oluruz. O da canımızın bağışlanması. Burayı yalnız kralınıza ve komutanlarınıza teslim ederiz. Gelip burca girsinler ve kaleyi teslim alsınlar, sonra da canımızı bağışlasınlar." Kral bu şartı kabul edip, komutanlarıyla birlikte burca girer. Girdikleri gibi büyük bir patlama olur. Yedi kardeşler barut mahzenini patlatır, kale havaya uçar. Kral, komutanlar ve yedi kardeş hayatını kaybeder. Düşman ordusu dağılır. Bu olaydan sonra bu burcun adı Yedi Kardeşler Burcu olarak kalır.

NUR BURCU

Yedi Kardeş Burcu'nun bitişiğinde bulunan Nur Burcu, Selçuklu hükümdarı Melik Şah tarafından 1268 yılında yaptırılmıştır. Nur Burcu'nun üzerinde Selçuklulara ait semboller, koşan at, aslan, ve geyik figürleri bulunmaktadır. Ayrıca burada İslam ikonografisinde ender görülen "çıplak kadın" kabartmasının işlenmiş oluşu dikkat çekicidir.

Yedi Kardeş Burcu

Nur Burcu

KEÇİ BURCU

Surlar üzerinde bulunan burçların en büyüğü ve en eskisidir. Mardin Kapısı'nın doğusunda yontulmuş olan kaya kütlesinin üstünde bulunmakta ve 60 metre uzunluğunda olup kalenin güneyine doğru bir çıkıntı yapmaktadır. Yapım tarihi tam olarak bilinmeyen bu burcun üzerinde, 1223 yılında Mervanoğlu tarafından onarıldığını belirten bir kitabe bulunur. On bir kemerli bu burcun bir dönem, Bizanslılar tarafından Şemsi Tapınağı olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Burcun iç kısmında 11 adet sütunun taşıdığı kemerler vardır. Güney uçta ise üç mazgal deliği bulunan yuvarlak hatlı küçük bir oda bulunmaktadır.

Keçi Burcu

Keçi Burcu

EĞİL ASUR KALESİ

Asurlular Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilen kale, yekpare bir kaya zemin üzerine oturtulmuş ve etrafı derin vadilerle çevrilidir.

Kale surları yer yer varlığını korumaktadır. Kalede irili ufaklı yüz dolayında su kuyusu olduğu tahmin edilen kuyular bulunmaktadır. Kayalar oyularak, kaleden metrelerce uzaklıktaki vadilere Dicle Nehri yatağına ulaşan gizli tüneller yapılmıştır.

Eğil Asur Kalesi

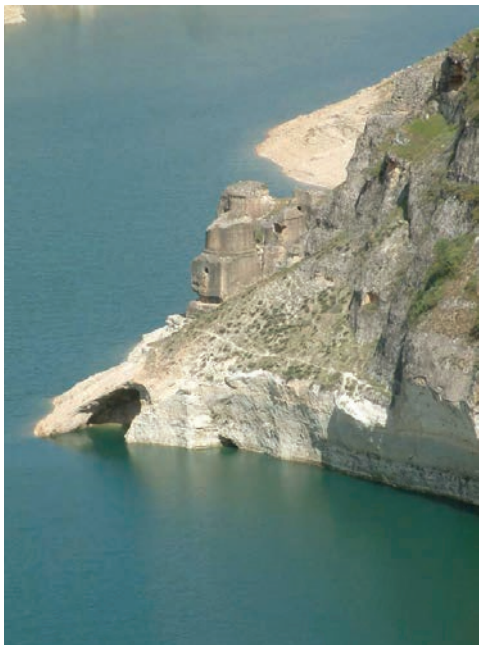

Eğil Asur Kalesi

ZERZEVAN KALESİ

Diyarbakır - Mardin Karayolu üzerinde, Çınar İlçesi, Demirölçek Köyü'ne 1 kilometre uzaklıkta bulunan kale, bölgedeki en yüksek tepe üzerine kurulmuştur.

Eskiden yer yer 70 metre yüksekliğinde surlarla çevrili olan kaleden günümüze sadece kalenin ve konutların yıkılmış duvarları kalmıştır. Roma Dönemi'ne ait olan ve karakol görevi gördüğü tahmin edilen kale surlarına ait taş blokların boyları 2 metreye kadar ulaşmaktadır.

SİLVAN KALESİ

Silvan Kalesi'nin yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak Diyarbakır Kalesi kadar eski olduğu tahmin edilmektedir. Evliya Çelebi'ye göre kaleyi Cercis Peygamber emriyle Handik adında bir melik kurmuştur.

Bir Asur kenti olarak kabul edilen Silvan'ın tarihte 7 defa yıkılıp yeniden kurulduğu rivayet edilir. Silvan "Azizler Şehri" olarak anılmaktadır. M.Ö. 70'li yıllarda ise 300.000 nüfusuyla bir imparatorluk başkenti olan Silvan, Helenistik Çağın en büyük başkentlerinden biridir ve Tigranokerta adıyla anılmaktadır.

Meyafarkin Suru iki katlı olarak yapılmıştır. Arada geniş bir yolun bulunduğu düşünülmektedir. Dış sur bugün az çok Diyarbakır Kapısı civarında fark edilebilir. Kale, dörtgene yakın bir şekildedir. Doğudan batıya 600, kuzeyden güneye 500 metre, toplam 2200 metre uzunluğundadır ve surlarda 50 burç ve kule bulunmaktadır.

SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ

CEMİL PAŞA KONAĞI

125 yıllık bir geçmişe sahip olan konak, uzun yıllar konut olarak kullanıldıktan sonra, İsmet Paşa İlkokulu olarak hizmet vermiş, sonraki yıllarda boşaltılmış ve kaderine terk edilmiştir. Haremlik ve selamlık bölümleriyle tamamen kesme taşlardan inşa edilen yapının; geniş havuzlu bir bahçesi, ahırı, misafir ağırlama odaları ve müştemilatı bulunmaktadır.

İSKENDER PAŞA KONAĞI

Diyarbakır Sur İlçesi, İskender Paşa Mahallesindedir. 1551 yılında Diyarbakır Valisi İskender Paşa tarafından kendisi için ikametgâh olarak yaptırılmıştır. Konak, tipik Diyarbakır ev mimarisini yansıtmaktadır. Birbirine yapışık iki blok halindedir. Yaklaşık 35 x 35 metre boyutundaki büyük avlunun zemini tamamen taştandır. Konak L şeklinde bir harem ve arka taraftaki selamlık bölümünden oluşmaktadır.

MALA BEG (SADIK BEY ÜSTÜNLER KONAĞI)

Silvan ilçe merkezinde kale burçlarının üzerine 19. yüzyılda inşa edilen konak, zengin bir kesme taş işçiliği örneğidir.

ARTUKLU KEMERİ

10 metre genişliğindeki Artuklu Kemeri, İçkale'ye girişi sağlar. Sivri kemerli bu girişin üzerinde büyük boyutlu nesir yazılı kitabede 1206-1207 tarihi bulunmaktadır. Bu da bize kemerin sarayla aynı dönemde yapıldığını göstermektedir.

Kemerin iki yanında bulunan ve aslan - boğa mücadelesini anlatan kabartmalar, kireç taşından yapılmıştır. Bu bezemeler Ulu Cami'nin doğu girişinin de bir tekrarıdır.

Artuklu Kemeri

ASLAN ÇEŞMESİ

Kemerli girişin hemen karşısında bulunan Aslan Çeşmesi 19. yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir. Kesme bazalt taştan yapılan çeşme üçgen alınlıklıdır. Su, dilimli kemere sahip niş içerisine yerleştirilmiş aslan heykelinin ağzından akmaktadır. Orijinal yapıda iki aslanın bulunduğu çeşmede aslanların sadece biri, günümüze ulaşabilmiştir ve Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Aslan Çeşmesi

DİYARBAKIR BEDESTENİ

Diyarbakır Kasaplar Çarşısı yakınında yer alan Diyarbakır Bedesteni, 16. yüzyılda yapılmış. Osmanlı Bedestenleri arasında mimarisi ve plan düzeni olarak önde gelen bir eserdir. Ancak Diyarbakır'ın l894 yangınında büyük zarar görmüş, 1914 yangınında da tamamen yok olmuştur. Bugün planıyla ilgili yeterli bir bilgi bulunmamakla birlikte avlulu ve çevresinde dükkanların sıralandığı bir yapı olduğu düşünülüyor.

BUĞDAY PAZARI

Diyarbakır merkezinde bulunan Buğday Pazarı'nın ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber 16. yüzyılda var olduğu bilinmektedir. Pazarın ortasında geniş bir avlu bulunur, avlunun etrafı revaklarla çevrilmiştir. Revakların arkasında depo olarak kullanılan mekânlar bulunmaktadır. Bedestenin üzeri kubbelerle örtülüdür.

DELİLLER HANI (HÜSREV PAŞA HANI)

1527 yılında Diyarbakır Valisi Hüsrev Paşa tarafından yaptırıldığı için asıl adı Hüsrev Paşa Hanı'dır. Hacca gitmek isteyenlerin bu hana gelerek kendilerine "delil" denen rehberleri alıp yola çıktıkları için Deliller Hanı adını almıştır. Mardin Kapı'nın çok yakınında bulunan ve bugün onarımdan geçirilerek turistik otel olarak kullanılan bu han geniş bir alanı kapsamaktadır.

Siyah beyaz kesme taştan iki katlı olarak yapılan han, iki bölümlüdür. Köşkü andıran giriş bölümünün alt katında dükkânların, şadırvanlı orta avlu etrafındaki iki katında da, kemerli revakların ve odaların yer aldığı bu yapı, Osmanlı mimarisinin özeliklerini taşımaktadır.

Hasan Paşa Hanı

HASAN PAŞA HANI

Gazi Caddesi'nde, Ulu Cami'nin doğu kapısının karşısında yer alan bu han, Diyarbakır valiliği yapan Hasan Paşa tarafından 1572-1575 yılları arasında yaptırılmıştır. Ön cephesi gösterişli ve kemerlidir. Dış cepheler siyah beyaz kesme taştan yapılmıştır. Pencere süslemeleri ile benzerlerinden ayrılır. Avlu ortasında bezemesiz başlıklara oturan sütunlu, üstü kubbeli bir de şadırvan bulunmaktadır. Hasan Paşa Hanı iki katlıdır. Üstteki odalar kemerli revaklarla avluya bakar. Günümüzde kafelere, restoranlara, kitapçılara, antikacılara ev sahipliği yapmaktadır.

Hasan Paşa Hanı

ÇİFTE HAN

Zamanın en büyük hanı olan Çifte Han bir Osmanlı eseridir. Ulu Cami'nin karşısında yer almaktadır. Ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Ancak mimari özelliklerinden dolayı 16. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. İkişer katlı iki bölümden olduğu için Çifte Han denilmektedir.

Avlunun üç tarafında sütunların taşıdığı basık kemerli revaklar yer alır ve bu revaklar üst katta da devam eder. Han ilk yapıldığında doğu-batı yönünde siyah-beyaz taşlardan örülmüş iki han olarak inşa edilmiştir. 1940 yılında yakınındaki yolun genişletilmesi nedeniyle, hanın ikinci bölümü yıktırılmıştır.

DEVEGEÇİDİ KÖPRÜSÜ

Diyarbakır-Eğil yolu üzerinde Devegeçidi Suyu üzerinde bulunan, Diyarbakır'a 20 kilometre uzaklıkta yer alan köprü, Artuklu Dönemi eseridir. 19. yüzyılda Tevfik Paşa tarafından onarıldığı onarım kitabesinden anlaşılmaktadır. Köprü üzerinde Kuran'dan bir ayet yazılıdır. Köprüde yedi göz bulunmaktadır.

HABURMAN KÖPRÜSÜ

Çermik ilçesinin Haburman Köyü yakında yer almaktadır. Sinek Çayı üzerinde kurulmuş olan bu köprünün, ortada büyük ve sivri, iki yanda daha küçük ve yuvarlak olmak üzere üç gözü bulunmaktadır. Artuklu Dönemi'ne ait olan köprünün kitabesinden, 1179 tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

ON GÖZLÜ KÖPRÜ/ DİCLE KÖPRÜSÜ

Kentin 3 kilometre güneyinde, eski Silvan yolu üzerinde yer almaktadır. On Gözlü Köprü olarak adlandırılan köprü, 1065 yılında Mervaniler Dönemi'nde, hükümdar Nizamüddevle Nasr tarafından, kesme bazalt taştan 10 gözlü olarak yaptırılmıştır. 178 metre uzunluğunda, 5.60 metre genişliğinde olan köprünün en büyük kemer açıklığı 14,70 metredir.

Kentin kuruluşu ve gelişmesiyle ilgili olabilecek bir geçmişi bulunan köprü bugün de aynı görevi sürdürmektedir. Dicle Nehri, Diyarbakırlılar için kutsal sayılır ve onun "Allah 'a giden yol" olduğuna inanılır. Bu inançtaki Diyarbakırlı kadın ve genç kızlar her yıl Kurban Bayramı akşamı bu köprü üzerinde toplanır ve daha önceden hazırladıkları yazılı dileklerini, dualar okuyarak nehre atarlar. Böylece dileklerinin kabul olacağına inanırlar.

On Gözlü Köprü

MALABADİ KÖPRÜSÜ

Batman-Diyarbakır yolu üzerinde, Diyarbakır'ın Silvan ilçesi ile Batman Bağdeğirmeni kasabası yakınlarında bulunmaktadır. Aslında idari olarak Diyarbakır-Silvan sınırları içinde yer alan köprü, Batman Çayı üzerinde olması nedeniyle Batman iliyle birlikte de anılır.

Malabadi Köprüsü

Malabadi Köprüsü

Kitabesinden 1147'de Artuklu hükümdarı Timurtaş Bin-i İlgazi Bin-i Artuk tarafından yaptırıldığı bilinen köprü, tüm dünyadaki benzerleri arasında kemer genişliği en fazla olan taş köprüdür. Modern statik hesaplarının bilinmediği bir dönemde, bu genişlikte yani 38,6 metrelik bir kemerin inşa edilebilmiş olması araştırmacıların büyük ilgisini çekmektedir.

Kemerin her iki yanında bulunan odaların, özellikle kışın zorlu günlerinde yolcular için bir barınak olarak ya da köprü geçişlerinin kontrol altında tutan nöbetçiler için yapıldığı sanılmaktadır.

Farklı uzunluklarda ve kırık hatlar halinde üç bölümden oluşan köprü, her iki yanından eğimli rampalarla yollara bağlanmıştır. Köprünün boyu 150, eni 7, yüksekliği de yaklaşık 19 metredir. Büyük kemerin her iki yanındaki odalara sol taraflarından birer merdivenle inilir. Yüksek tavanlı ve tuğla örtülü olan odaların büyük ve geniş pencereleri bulunmaktadır. Köprü 1989'da Silvan Belediyesince restore edilmiştir.

Malabadi Köprüsü

DİNÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

ULU CAMİ

Kent merkezinde yer alan Ulu Cami'nin yapım tarihi M.S. 639'a dayanmaktadır. Diyarbakır'ın Müslüman Araplarca fethinden sonra ildeki en büyük ve en görkemli yapı olan Mor Toma Kilisesi'nden camiye çevrilmiştir.

Ulu Cami, eski ve yeni Diyarbakır'ın olduğu gibi, Anadolu'nun da en eski mabedlerinden biridir. Cami-i Kebir olarak da anılır. Yerleşim planı ve taş işçiliği bakımından önemli bir değere sahiptir.

Zaman içinde onarılan ve bazı ilaveler yapılan Ulu Cami, çevresindeki iki medrese ve diğer yapılarla bir anıtsal yapılar topluluğu oluşturmaktadır. Ulu Cami, 5. Harem-i Şerif olarak kabul edilmiştir.

Ulu Cami

Ulu Cami

Ulu Cami

Ortasında geniş bir avlu bulunan Ulu Cami'de kitabeler, padişah fermanları, Roma Dönemi'ndeki bir amfi tiyatrodan alınan işlemeli sütun başlıkları, kabartmalar ve cami avlusunda Roma Dönemi'nden kalma iki güneş saati bulunmaktadır.

Ulu Cami ve çevresinde kütüphane, Zinciriye ve Mesudiye Medreseleri vardır. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde; Diyarbakır Ulu Camisi'nin Hz. Musa zamanında yapıldığından bahseder ve Diyarbakır Ulu Cami ile ilgili olarak şöyle devam eder;

"Kale her kimin eline geçmiş ise, yine bu mabed, mabed olarak kalmıştır, içinde öyle bir ruhaniyet vardır ki; bir kimse iki rekât namaz kılsa kabul olunduğuna kalbi şahitlik eder. Güya Halep'in Ulu Cami, Şam'ın Emevî Cami yahut Kudüs'ün Mescid-i Aksa'sı, Mısır'ın Ezher Cami, İstanbul'un Ayasofya'sıdır."

Ulu Cami

Ulu Cami

Ulu Cami

KALE CAMİ- (HAZRETİ SÜLEYMAN CAMİ)

İçkale'nin Dicle Nehri'ne bakan doğu cephesinde bulunmaktadır. 1156-1179 yılları arasında yaptırılmıştır. Camide ayrıca, Arap komutan Halid Bin Velid'in oğlu Süleyman ve Diyarbakır'ın Müslüman Araplar tarafından alınışı sırasında şehit düşen 27 sahabenin yattığı türbe bulunmaktadır.

ALİ PAŞA CAMİ

Diyarbakır'ın önemli camileri arasında sayılan Ali Paşa Cami, Mardin Kapı ile Urfa Kapı arasında aynı adla anılan mahallede, surlara yakın cadde kenarında bulunmaktadır. Diyarbakır Valisi Hadım Ali Paşa tarafından 1537 yılında yaptırılmıştır.

Külliye şeklindeki yapılar topluluğundan oluşan tek kubbeli caminin doğusunda Şafiiler kısmı, batısında medrese, kuzeydoğu yönünde ise dikdörtgen planlı "zikirhâne" bulunmaktadır. Caminin kuzey yönünde eskiden bir de hamam bulunduğu bilinmektedir. Ali Paşa Cami'nin "Şafiiler Kısmı" ise bir hayırsever tarafından 1769-1770 tarihleri arasında eklenmiştir.

Mimar Sinan'ın çıraklık dönemine ait eserler arasında sayılan caminin iç duvar etekleri altıgen mavi renkli çinilerle kaplı ve akustiği çok iyidir.

Behram Paşa Cami

BEHRAM PAŞA CAMİ

Vali Behram Paşa tarafından 1564-1572 tarihlerinde yaptırılmış. Mimar Sinan'ın eseri olarak kabul edilir. Tamamen kesme taştan yapılmış ve tek kubbelidir. Cami İkili son cemaat yerine sahiptir. Caminin çinileri dikkat çekicidir. İç mekânın bütün duvarları belirli bir yüksekliğe kadar İznik çinileri ile kaplanmıştır. Ayrıca mihrap ve minberi bezemelidir. Caminin minaresi 1928 yılında yıldırım nedeniyle yıkılmış, tek şerefeli ve silindirik olarak yenilenmiştir.

Diyarbakır'da yapılmış ilginç eserler arasında olan bu cami, önce külliye olarak düşünülmüş, ancak yalnızca cami ve hamamı tamamlanabilmiştir.

MELİK AHMET PAŞA CAMİ

Diyarbakır'ın batısında Urfa Kapısı yanında olan Melik Ahmet Paşa Camisi'ni aslen Diyarbakırlı olan Melik Ahmet Paşa 1587-1591 yılında yaptırmıştır. Mimar Sinan'ın eseri olduğu tahmin edilmektedir.

Caminin çinili mihrabı oldukça dikkat çekicidir. Altında çeşitli mekânların ve deponun bulunduğu camiye merdivenle çıkılmaktadır. Kuzey ve güney tarafı siyah-beyaz taş sıralarından, diğer tarafları ise siyah taşlardan yapılmıştır. Gerek kullanılan malzemenin renkliliği, gerekse taç kapı ve minaresinin zengin bezemeleri yapıyı önemli kılar.

ŞEYH MUHATTAR (MATAR) CAMİ (DÖRT AYAKLI MİNARE CAMİ)

Özdemir Mahallesi girişinde yer alan Akkoyunlu eseri Şeyh Mutahhar Cami, Şeyh Mutahhar Türbesi'nin üzerine yaptırılmıştır. Caminin, her biri yaklaşık iki metrelik dört sütun üzerine oturtulmuş olan köşeli bir minaresi vardır. Bu nedenle halk bu camiyi "Dört Ayaklı Minare" olarak bilir. Bu tür minareye Diyarbakır ve çevresinde pek fazla rastlanmamaktadır. Gövdesi de siyah beyaz taşlardan yapılmıştır. Kare olan minare gövdesinin sonradan camiye eklendiği düşünülmektedir.

Melik Ahmet Paşa Cami

Şeyh Muhattar Cami

SAFA CAMİ

15. yüzyılda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Ulu Cami'nin batı yönündedir. Siyah ve beyaz kesme taşlardan yapılmıştır. Minaresi silindir şeklindedir ve kaidesinden tepesine kadar süsleme ve yazılarla bezelidir. Taş süslemeciliğinin en güzel örneklerinden biri olan caminin duvarları, yerden bir metre kadar yükseklikte parlak ve canlı renklerden oluşan çok değerli, yerli motiflerle süslü çinilerle kaplıdır.

NEBİ CAMİ

Dağ Kapı yakınındaki, Peygamber Cami olarak da adlandırılan, taş örtülü, tek kubbeli olan Nebi Cami bir Akkoyunlu eseridir. Yapı, bazalt taşından yapılmıştır.

Kubbesi altı ayak özerine oturtulmuş olan zeminin minaresi dört köşelidir. Bir sıra siyah, bir sıra beyaz taştan yapılan caminin güneyinde Köprülü Abdullah Paşa'nın eşi Zübeyde Hanım ile Leyla'nın türbeleri bulunmaktadır. Cami yakın tarihte onarım görmüştür.

Nebi Cami

HÜSREV PAŞA CAMİ

Hüsrev Paşa tarafından 1521- 1528 tarihleri arasında yaptırılan cami Mardin Kapı tarafındadır. Daha önce medrese olarak kullanılan cami, siyah beyaz kesme taştan yapılmıştır. Cami yakın tarihte onarım görmüş, minare onarımı 2010 yılında tamamlanmıştır.

FATİH CAMİ (KURŞUNLU CAMİ)

Diyarbakır'ın ilk Valisi Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından 1516-1520 yılları arasında yaptırılmıştır. Şehrin doğusunda, İçkale yakınlarındadır. Osmanlı Dönemi'nde Diyarbakır'da inşa edilen ilk cami olan yapı, diğer Diyarbakır camilerinden farklı bir plana sahiptir. Cami, ana kubbenin çevresinde yer alan dört yarım kubbeden oluşur. Son cemaat yeri sekiz sütuna dayalı yedi kubbe ile örtülüdür. Sütunları birleştiren kemerler arasında daire ve damla şekilli madalyon süslemeleri bulunmaktadır. Geçirdiği onarımlar sonucu, iç süslemeler çinilerin sökülmesiyle bozulmuştur. Minaresi silindir şeklinde ve tek şerefelidir. Caminin yanında Özdemiroğlu Osman Paşa'nın türbesi bulunmaktadır.

İSKENDER PAŞA CAMİ

12. Osmanlı Valisi İskender Paşa tarafından 1551 yılında yaptırılan cami tipik bir Mimar Sinan ekolü eseridir. Kubbesi altıgen taş duvarlara oturtulmuştur. Siyah taştan yapılmış son cemaat yeri dört sütunludur. Tek şerefeli, silindirik minaresi dört köşeli kaide üzerine oturtulmuştur. Cami İskender Paşa Mahallesi'ndedir.

ABDULLAH PAŞA MEDRESESİ

Çermik'te 1757'de Çeteci Abdullah Paşa tarafından yaptırılmıştır. Çermikli Çeteci Abdullah Paşa İran hükümdarı Afşarlı Nadir Şah'ı yenmiş ve onun Doğu Anadolu'yu ele geçirmesini engellemiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde Çermik Rüştiye Mektebi olarak kullanılan bu yapı onarılmış ve camiye dönüştürülmüştür.,

Dikdörtgen planlı olan yapının avlusunun üç yanına revaklar ve bunların arkasına da medrese odaları sıralanmıştır. Girişin karşısına rastlayan yerde kare planlı kubbeli dershane bölümü bulunmaktadır. Bu dershanenin üzerinde üç satırlı, Abdullah Paşa'nın kendi eliyle yazdığı tunç bir levha üzerinde kitabesi bulunur.

MES'UDİYE MEDRESESİ

Mesudiye Medresesi, Anadolu'nun ilk üniversitelerinden biridir. Ulu Cami'nin kuzeyinde ve camiye bitişiktir. 1198 yılında Artuklu Melikül Mesut Kutbudin Ebu Muzaffer Sokman zamanında inşasına başlandığı, üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır. Motif ve kitabeleriyle çok değerli bir sanat eseri olan medresenin avlusundaki mihrabın, iki yanına ustaca yerleştirilmiş döner taş sütunlar binanın herhangi bir yerinde meydana gelebilecek çökmeyi ya da kaymayı tespit için konulmuştur. Bina kesme taştan iki katlı olarak yapılmıştır.

Mes'udiye Medresesi

Mes'udiye Medresesi

ZİNCİRİYE (SİNCARİYE) MEDRESESİ

Ulu Cami'nin batısında bulunan medresenin asıl adı Sincariye Medresesi'dir. 1198 yılında mimar İsa Ebu Dirhem tarafından yapılmıştır. Geleneksel Anadolu medreselerine benzer özelliktedir. 1. Dünya Savaşı sırasında yoksullar için barınak olarak kullanılmıştır, 1934 yılında onarılarak Arkeoloji Müzesi haline getirilmiştir. Arkeoloji Müzesi daha sonra yeni binasına taşınmıştır. Günümüzde Sur ilçe müdürlüğüne bağlı Kur'an kursu olarak kullanılmaktadır.

ALİ PAŞA MEDRESESİ

Ali Paşa Mahallesi'nde, Mardin Kapı ile Urfa Kapı arasında bulunan medrese Diyarbakır valilerinden Hadım Ali Paşa tarafından 1543-1537 yılları arasında yaptırılmıştır. Mimar Sinan'ın eseri olduğu söylense de, bu kesin bir bilgi değildir. Kesme taş ve tuğladan tek katlı olarak inşa edilmiş.

SAINT GEORGE (CERCİS NEBİ) KİLİSESİ

İçkale'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan ve Kırkdamaltı Kilisesi olarak da bilinen Saint Georges Kilisesi, 3. yüzyılda Diyarbakır Belisırma bölgesindeki en yüksek kilise olup, Amirarzes Basileios ve eşi Tamara tarafından yaptırılmıştır. 1283-1295 yılları arasında onarım görmüştür. Kilisede bulunan fresklerde, İncil'de geçen bazı olaylar ve Selçuklu Sultanı II. Mesud tasvir edilmektedir.

Keldani Kilisesi

KELDANİ KİLİSESİ

Özdemir Mahallesi'nde bulunan Mar Petyun Keldani Katolik Kilisesi Diyarbakır'da halen ibadete açık olan iki kiliseden biridir. Yapılış tarihi bilinmemekle birlikte kilisede bulunan bir kitabeden 1834 tarihinde onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

MERYEM ANA KİLİSESİ

Kilise'nin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 3. yüzyılın başlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Sur ve yakın çevresinin en önemli dini yapılarından biridir. Bugün Diyarbakır da hala kullanılan tek Süryani ibadethanesi Meryem Ana Kilisesi'dir.

Yapı birçok onarım görmüştür. Bizans devrinden kalma mihrabı, Roma biçimi kapısı oldukça ilginçtir. Kilisede bazı azizlerin türbesi de bulunmaktadır. Hz. İsa'nın çarmığa gerildiği hacın bir parçasının bu kilisede bulunduğu söylenmektedir.

Meryem Ana Kilisesi

Meryem Ana Kilisesi

SURP GİRAGOS ERMENİ KİLİSESİ

Kilise Diyarbakır'daki Katolik Ermenilerin en eski ibadethanesidir. Kilise dekorasyon ve süsleme açısından oldukça zengindir. Nişleri mukarnas ve çinilerle süslü, oldukça gösterişlidir. Kilisenin 16. veya 17. yüzyılda yenilendiği ya da yeniden yapıldığı düşünülmektedir.

SÜRYANİ PROTESTAN KİLİSESİ

Hasırlı Mahallesinde bulunmaktdır. 19. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen kilise önceleri tek katlı olup daha sonra ikinci bir kat daha eklenmiştir. Kilisenin üstü kubbe ile örtülü olup ve bir de çan kulesi bulunmaktadır. 2009 yılında Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

SURP SARGİS ERMENİ KİLİSESİ

Ali Paşa Mahallesinde bulunmaktadır. Yapım tarihi tam olarak bilinmeyen kilisenin 16. yüzyıı ait olduğu söylenir, ancak kaynaklarda adına rastlanmamıştır. İki hatlı olan yapının günümüzde bir bölümü ayaktadır. Kilise Hızır İlyas Kilisesi yada Çeltik Kilisesi adıyla da bilinmektedir.

Surp Giragos Ermeni Kilisesi

GAZİANTEP

DOĞAL DEĞERLER

HAYVANAT BAHÇESİ

Türkiye'nin en büyük doğal hayatı koruma ve rekreasyon alanı, 250 tür ve 4000 sakini ile Gaziantep'te Burç Ormanları içerisinde doğa tutkunlarını beklemektedir.

1000 dönümlük bir alan üzerinde faaliyet gösteren hayvanat bahçesi ülkemizin mekânsal olarak en büyük, dünyanın ise sayılı hayvanat bahçeleri arasındadır. Çevre illerden ve özellikle Suriye'den sayısız ziyaretçiyi ağırlayan alan içerisinde dünyanın en büyük iki akvaryumundan biri olan 21 bölümlü akvaryum, maymun evi, deve-lama evi, at evi, kanguru evi, dev kuş kafesleri, yırtıcı hayvanlar için barınaklar bulunmaktadır.

Yüzlerce kuş türünün yaşadığı kafes 400 metrekarelik bir alana kurulmuştur. Tropik ortamlarda yaşayan kuşlar için özel ısıtmalı bölümlerin de yer aldığı kuş kafesinde, 90 cins ve 929 kuş bulunmaktadır. Deniz ve tatlı su canlılarının bulunduğu 1200 metrekarelik alanda yer alan akvaryum bölümü, 450 ton su kapasitelidir. Akvaryumda 74 tür ve 2700 balık bulunmaktadır.

Gaziantep Hayvanat Bahçesi

Gaziantep Hayvanat Bahçesi

100. YIL ATATÜRK KÜLTÜR PARKI

Festival alanı, çocuk oyun alanları, yürüme yolları, bisiklet yolları, oturma alanları, çay bahçeleri, amfi tiyatro, ışıklı gösteri havuzları, botanik bahçesi, planetaryum (gökevi) ve olimpik spor kompleksleri ile, 100. Yıl Atatürk Kültür Parkı, Ortadoğu'nun en büyük kültür parkı olarak kent merkezini süslemektedir. 2.200.000 metrekarelik bölümü tamamlanan parkın, toplam 3.500.000 metrekarelik bir alan üzerine kurulması planlanmaktadır.

Hızır Yaylası

HIZIR YAYLASI

Yeşilin onlarca tonunun, gök mavisi ile kucaklaştığı Hızır Yaylası, bakir doğası, eşsiz manzarası ve rengârenk kır çiçekleri ile büyüler doğa tutkunlarını. İslahiye-Altınüzüm beldesinin 20 kilometre batısında Amanos Dağları'nın tepesinde bulunan Hızır Yaylası, her mevsim yemyeşildir.

Çam, sedir, köknar, çınar, kızılağaç ve ardıç ağaçlarının çevrelediği, buz gibi kaynak sularının beslediği yaylalar topluluğu, 1994 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Turizm Merkezi ilan edilmiştir. Dağlardan inen kar suları ve kaynakların hayat verdiği kardelen, nergis, papatya, lale, yabancı siklamen, mantıvar ve diğer çiçeklerle, dağ çayırlarının kapladığı görülmeye değer bir yayladır.

SOFDAĞI YAYLASI

Gaziantep'i tepeden izlemek, doğa ile baş başa kalmak, temiz havayı solumak, tabiatın kucağında dinlenmek, huzur bulmak isteyenler için Sofdağı Yaylası ideal bir mekân.

Güneydoğu Toroslar'ın uzantısı olan Sof Dağları'nın üzerinde bulunan yaylanın şehir merkezine uzaklığı 32 kilometredir. Temiz havası ve doğal güzelliğinin beraberinde yayladan şehri izlemenin zevki tarifsizdir. Oksijen deposu olarak tanınan yaylanın batısında bulunan Sofdağı İçmesi, bölge halkının akın edip geldiği şifalı bir kaynaktır. Kaynaktan çıkan şifalı suyun iç hastalıklarına ve cilt rahatsızlıklarına iyi geldiği söylenmektedir.

DÜLÜKBABA ORMANLARI GEZİ VE MESİRE ALANI

Kentin kuzeybatısında 40 kilometrelik alanı kapsayan Dülükbaba Ormanları ülkemizin en büyük koruluklarından biridir. Karaçam ve sedir ağaçları ile kaplı alanda kamp ve dinlenme amacıyla günlük 5000 kişinin faydalanabileceği yemek masaları, çeşmeler, taştan yapılmış mangal yerleri bulunmaktadır. Yaz mevsiminde hafta sonları on binlerce Gaziantepli'nin piknik yapmak amacıyla akın ettiği ormanda Dülük Kaya Mezarları da yer almaktadır.

Dülükbaba Mesire Alanı

BURÇ ORMANLARI GEZİ VE MESİRE ALANI

350 hektarlık çam ormanı ile kaplı Burç Ormanları yöre halkının dinlenmek, eğlenmek ve piknik yapmak için tercih ettikleri bir başka mekân.

BURÇ GÖLETİ

Gaziantep'in 12 kilometre batısında bulunan Burç Göleti, hafta sonları balık tutmak, serinlemek, yüzmek ve piknik yapmak için tercih edilen mekânlar arasındadır.

Alleben Deresi'nin kenarında yemyeşil uzanan Kavaklık ile, Dutluk, Karpuzatan ve Nafak yörenin mesire alanları arasındadır.

Burç Ormanları Mesire Alanı

MÜZELER

ZEUGMA MOZAİK MÜZESİ KONGRE VE KÜLTÜR MERKEZİ

Antik Zeugma Kenti'nde, ulusal ve uluslararası arkeolojik bilim heyetlerinin katılımı ile 1987-2004 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında, binlerce muhteşem eser ortaya çıkarılmış, eserlerin bir kısmı 2005 yılında teşhire sunulmuştur. Ancak, Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nin eserlerin tamamının teşhiri için yeterli gelmemesi üzerine Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi ve Kültür Merkezi, tarihî İpek Yolu üzerinde inşa edilmiştir.

6800 metrekare alanda Zeugma Antik Kenti'nden çıkan muhteşem mozaiklerin yanı sıra Gaziantep Bölgesi'ne ait 2400 metrekare mozaik de sergide yerini almıştır.

Zeugma Mozaikleri'nin beraberinde dünyadaki en büyük Bizans Mozaikleri koleksiyonu ile özel bir yere sahip olan Zeugma Mozaik Müzesi, dünyanın en büyük mozaik müzesi haline gelmiştir.

Zeugma Mozaik Müzesi

GAZİANTEP ARKEOLOJİ MÜZESİ

Gaziantep Arkeoloji Müzesi, 3500 metrekare teşhir alanına sahiptir. Zeugma Mozaik Müzesi'nin tamamlanmasının ardından, mozaiklerin sergilendiği 16 teşhir salonunda yeni teşhir tanzim çalışmaları yapılmaktadır.

Kronolojik müze bölümündeki beş salonda ise, Gaziantep ve çevresinin kronolojisi ile ilgili 1752 eser sergilenmektedir.

Müzede; tabiat tarihi vitrini, deniz canlılarının fosilleri, mamut iskeleti ve insanoğlunun ilk izlerini yansıtan 600.000 yıl öncesine ait, özellikle Dülük ve Fırat boylarından toplanan Paleolitik taş aletlerin sergilendiği vitrinler yer almaktadır. Tunç Çağı salonunda, tunçtan yapılmış kargı, mızrak, kılıç, balta, heykel, çömlek ve takıların yanı sıra bir Tunç Çağı mezarı, içinin tüm buluntuları ile orijinal olarak yeniden kurulmuştur. Hitit ve Asur taş eserlerinin bulunduğu salondan küçük buluntular odasına geçilmektedir. Odada, Arkaik Dönem'den başlayarak, Helenistik Dönem'de İskender ile devam eden gümüş sikkeler ve bronz Roma sikkelerini izlemek mümkündür.

Tunç Çağı Mezarı

HASAN SÜZER ETNOGRAFYA MÜZESİ

Tarihî bir konakta hizmet veren müze; Antep'in etnografik yapısını mankenler eşliğinde canlı anlatımlarla günümüze taşımaktadır. Ana kaya içine oyulmuş mahzen üzerine üç kat olarak inşa edilen müze binası, günlük yaşamdaki fonksiyonlarına göre, yöreye özgü eşyalarla donatılmıştır. Müze teşhirinde, Antep Halkı'nın geleneksel yaşantısı mankenlerin sunumu ile canlandırılmaktadır. Bina içerisinde ayrı bir bölümde ise, Antep Savunması'nda kullanılan silahlar, savaş araçları, belgeler, kahraman gazi ve şehitlerin fotoğrafları sergilenmektedir. Müze binası aynı zamanda üç neslin bir arada yaşadığı tipik bir Antep evinin tüm özelliklerini yansıtmaktadır.

ŞAHİNBEY SAVAŞ MÜZESİ

Panolar, savaş aletleri, millî mücadele yıllarına ait etnografik eserlerin sergilendiği; İmalat-ı Harbiye, Boş Kovan Toplayan Çocuklar, Çello'nun Eminesi'nin Savaşa Daveti gibi unutulmayan mizansenlerin heykellerle canlandırıldığı Şahinbey Savaş Müzesi, Antep Destanı'nın bilinmeyen yönlerine ışık tutuyor. Yakın tarihimizdeki en büyük kahramanlık destanının canlandırıldığı Savaş Müzesi, Şehreküstü'de tarihî bir Antepevi'nde faaliyet göstermektedir.

EMİNE GÖĞÜŞ MUTFAK MÜZESİ

Dünya mutfakları arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olan Gaziantep mutfağı, Tarihî Göğüş Konağı'nda hayat bulan müzede ziyaretçilerini lezzet yolculuğuna çıkarıyor. Çeşitliliği ve zenginliğiyle ün yapan Antep mutfağında kullanılan araç-gereçler ve malzemelerin tanıtıldığı müze asırlık lezzetleri, Gaziantep Kalesi'nin eteklerinde tarihî bir konakta sergiliyor.

GAZİANTEP MEVLEVİHANESİ VAKIF MÜZESİ

Tekke Cami külliyesinde yer alan müzede, Mevlevi kültürünün beraberinde vakıf kültür varlıklarından seçilen maden eserler, el yazması Kur'an-ı Kerim'ler, Türk Hat Sanatı'ndan örnekler, tarihî halı ve kilimler teşhir edilmektedir.

MEDUSA CAM ESERLER MÜZESİ

Gaziantep Kalesi civarında, eski bir Antepevi'nde hizmete açılan müzede, Roma ve İslami döneme ait cam eserlerin yanı sıra, Eski Tunç Çağı'na ait bronz ve pişmiş toprak eserler sergilenmektedir.

BAYAZHAN KENT MÜZESİ

Kentin tarihî, turistik mekânları, doğal güzellikleri, ekonomisi, el sanatları, yemekleri vb. kültürel zenginliklerin vurgulandığı Bayazhan Kent Müzesi, Gaziantep kültürünü ziyaretçilerine yaşayarak, hissederek tanıma imkânı sunmaktadır.

Gaziantep. Mevlevihanesi Vakıf Müzesi

Zeugma Helenistik Roma Vitrini

GAZİANTEP SAVUNMASI VE KAHRAMANLIK PANORAMASI MÜZESİ

Gaziantep Kalesi zindanlarının bulunduğu galeri içerisinde faaliyet gösteren müzede, Anteplilerin direniş destanı; panolar, kahramanlara ait heykel ve rölyefler eşliğinde anlatılmaktadır.

YESEMEK AÇIK HAVA MÜZESİ VE HEYKEL ATÖLYESİ

Yesemek, dünyanın bilinen ilk açık hava heykel atölyesidir. Günümüzden 3.500 yıl önce, "Hitit Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi" adı ile kullanıma açılan Yesemek, İslahiye ilçesinin güneydoğusunda Karatepe sırtlarında yer alır.

Yöre halkı tarafından "Heykel Tarlası" olarak adlandırılan Yesemek, yaklaşık 110.000 metrekarelik alanı kapsamaktadır. Yemyeşil dağın eteğinde, tonlarca ağırlığında yüzlerce heykel antik dönemlerden günümüze izler taşımaktadır.

Müzenin bulunduğu arazi, dolarit olarak adlandırılan sert ve ince gözenekli bazalt taşlardan oluşmaktadır. Arazi üzerinde taslak işçiliğinin tüm safhalarını yerinde izlemek mümkündür. Dönemin sanatkârlarınca, yüzey kayası üzerinde, blok sınırları belirlendikten sonra düzenli kanallar açılmakta, bu oyuklara kuru ağaç parçaları çakılmaktadır. Islatılarak genişleyen ağaçlar kaya bloğu çatlatarak yerinden koparmakta, elde edilen bazalt bloklar, ağaç kızaklarla yamaçtaki çalışma alanına indirilmekte ve heykel taslakları sergileneceği yere götürülmektedir. Taslakların detay çalışması ve ince işçilikleri de yerinde tamamlanmaktaydı. Yesemek Heykel Atölyesi'nde taslağı yapılan heykeller Zincirli, Sakçagözü, Kayabaşı, Gözlühöyük gibi Hitit kentlerine gönderilmekteydi.

Yaklaşık 300'ün üzerinde yontu taslağının toprak altından çıkarılarak sergilendiği Açık Hava Müzesi'nde, taslakların büyük çoğunluğunu kapı aslanları oluşturmaktadır. Anıtsal sfenksler, ayı adamlar, savaş arabaları, Amanos Dağları'nı temsil eden dağ adamları, av sahnesi kabartmaları da müzede hayat bulan eserler arasındadır.

Bu büyüklükte bir sahayı kaplayan atölye ve bu atölyede mesleğini icra eden heykeltraş sayısı değerlendirildiğinde, Yesemek çağlar öncesinde bu topraklarda yaşayan halkların sanata verdikleri önemi de gözler önüne sermektedir.

ARKEOLOJİK KALINTILAR

TİLMEN HÖYÜK

İslahiye ilçesinin doğusunda, Karasu Çayı kıyısında bulunmaktadır. Anadolu'nun Hattuşa'dan sonra en görkemli şehirlerden biridir. 21 metre yüksekliğindeki höyüğün surları dörtgen şeklindeki kulelerle desteklenmiştir ve üzerinde çok sayıda anıtsal yapı bulunmaktadır. Halpa Krallığı'nın merkezi olduğu tahmin edilen höyükte gerçekleştirilen kazılar sonucunda yaklaşık 7000 yıllık insan yerleşiminin izleri bulunmuştur. Höyüğe ait buluntular eski Mezopotamya ve Suriye kültürleri ile eski Anadolu kültürleri arasındaki bağı ve karşılıklı ilişkiyi göstermektedir.

SAKÇAGÖZÜ (COBA) HÖYÜK

Sakçagözü (Keferdiz) Bucağı'nın 3 kilometre kuzeyinde yer alan Coba Höyük, Geç Hitit Dönemi'nin önemli merkezlerinden biridir. Höyük üzerinde ele geçen buluntular arasında yer alan Coba Kasesi arkeoloji literatüründe yerini almıştır. Höyük üzerinde M.Ö. 1. bin yıla tarihlenen Geç Hitit Çağı krallık merkezi gün ışığına çıkarılmıştır. Berlin Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenen Sakçagözü Kabartmaları, Arami Sanatı'nın en yetkin örnekleri arasında sayılmaktadır.

BELKIS / ZEUGMA

Belkıs/Zeugma Antik Kenti, Fırat Nehri'nin kıyısında, Nizip'in Belkıs Köyü sınırları içinde yer alır. Yaklaşık 20 bin dönümlük arazi üzerine kurulmuş olan antik kent, Fırat Nehri'nin geçilebilir en sığ yerinde olması, askerî ve ticari bakımdan stratejik bir bölge olması nedeniyle tarihin her döneminde önemini korumuştur.

Belkıs / Zeugma Ören Yeri

Belkıs / Zeugma Ören Yeri

Zeugma ilk kez M.Ö. 300 yılında, Makedonya Kralı Büyük İskender'in komutanlarından 1. Selevkos Nikator tarafından Fırat Nehri'nin kıyısına kurulmuştur. Selevkos'un kızı Laodikeia'nın Kommangene Kralı ile evlenmesi üzerine çeyiz olarak verilen kent, Kommagene Krallığı'nın dört büyük kentinden biri olmuştur. Bölgenin Roma Hâkimiyetine girmesinden sonra 4. lejyonun kente yerleşmesi ile Zeugma'nın önemi daha da artmıştır.

Fırat manzaralı evleri, nehir ticareti, sosyal yaşamdaki hareketliliği ile Zeugma, dönemin en büyük kenti olarak bir cazibe merkezi halini almıştır. Hem zengin, hem de askerî güce sahip olan Zeugma, en parlak dönemini Roma egemenliğinde yaşamıştır.

Zeugma'ya yerleşen tüccarlar, komutanlar ve varlıklı insanlar, Fırat manzaralı teraslarda çok sayıda villa yaptırmış, usta sanatçılar Fırat Nehri'nden çıkardıkları renkli taşlarla bu villaların tabanlarını, antik dönemin mitolojik konularını içeren mozaiklerle, duvarlarını ise fresklerle bezemişlerdir.

Görkemli kentin güzel günleri, Sasani Kralı I. Şapur'un Zeugma'yı ele geçirmesi ve yağmalaması ile son bulmuş, ardından gelen deprem felaketi de geride kalan güzellikleri tarumar etmiştir.

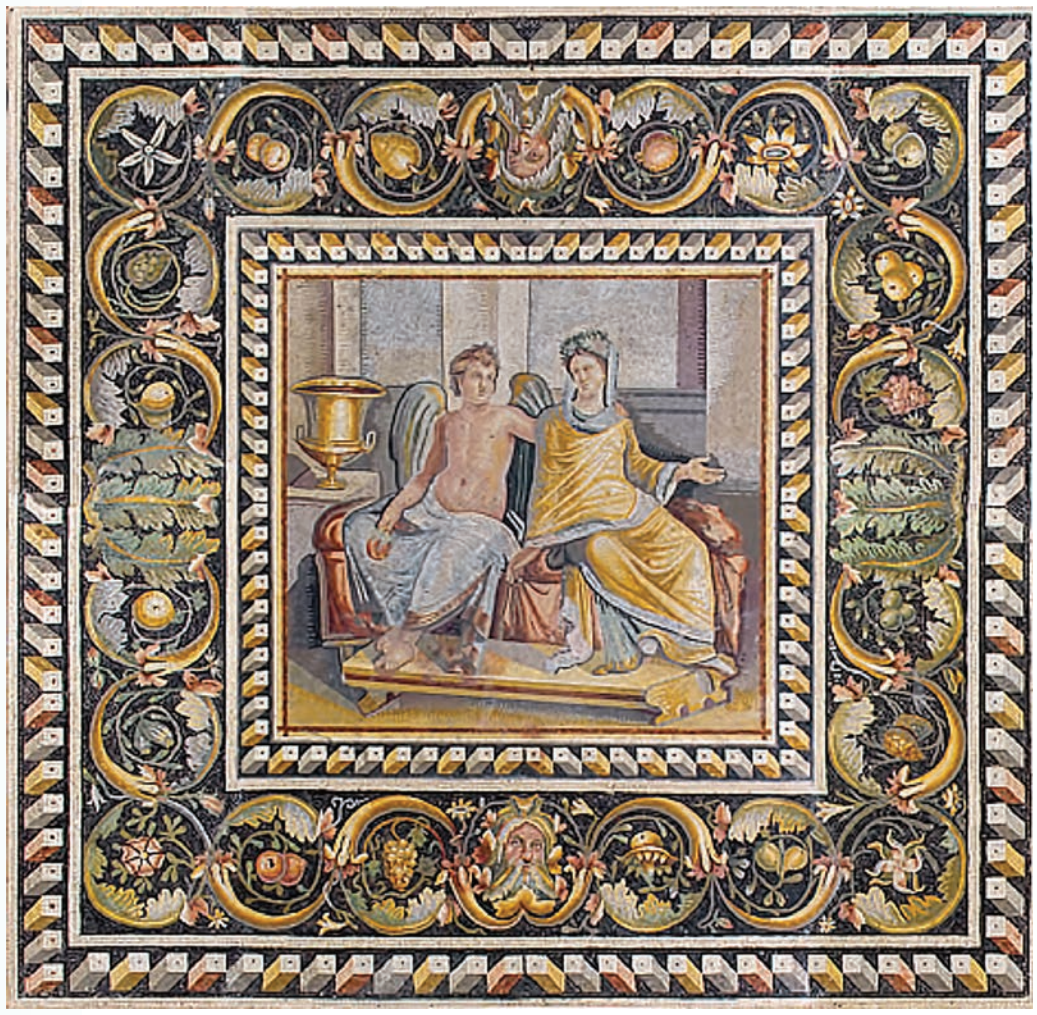

Eros ve Psykhe Mozaiği

Achilles Skyrosta Mozaiği

Zeugma, özellikle Roma Dönemi'nde, sanat alanında çok ilerlemiş, zengin villaları süsleyen mozaik döşemeler dünyadaki diğer örnekleri ile yarışır hale gelmiştir. Benzerlerine ülkemiz sınırları dahîlînde yalnızca Efes Antik Kenti'nde rastlanılan mozaikler, arkeolojik açıdan büyük önem taşımaktadır. Kurtarma kazılarında ele geçen mozaikler ve diğer buluntular Zeugma'nın tam anlamıyla bir mozaik ve sanat merkezi olduğunu dünyaya kanıtlamaktadır.

Kurtarma kazıları sırasında ortaya çıkarılan ve bu alanda bir "dünya rekorunu" Gaziantep'e ve ülkemize kazandıran mühür baskılar (Bulla) da Belkıs/Zeugma'yı eşsiz kılan özellikler arasında yer almaktadır. Toplam 65 bin adet mühür baskı, diğer bütün antik kentlerin tamamında bulunan mühür baskılarından (Bulla) daha çoktur.

Eşsiz mozaikleri ile tüm dünyanın ilgisini çeken kentin, Birecik Barajı'nın inşa edilmesi ile dörtte biri sular altında kalmıştır. Su altında kalan kesim, nehir manzaralı evlerden oluşmaktadır. Bu alanda yapılan kurtarma kazıları sonucunda çıkarılan mozaikler ve diğer buluntular, bugün Zeugma Mozaik Müzesi'nin en zengin koleksiyonunu oluşturmaktadır.

Yükselmekte olan baraj sularının altında kalacak bölümlerde yeni bir "kurtarma kazıları" başlatılması konusu GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı koordinasyonuna verilmiş; Packard İnsanî Değerler Enstitüsü (PHI) ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında yapılan mutabakat sonucunda İngiliz Oxford Arkeolojik Ünitesi, Fransız Nantes Üniversitesi ve İtalyan Mimarlık Merkezi (CCA) restorasyon ekibinin katılımıyla kurtarma kazıları başlatılmıştır. Gaziantep Müze Müdürlüğü başkanlığında yapılan çalışmalar 4 Ekim 2000 tarihi olan suların yükseleceği son seviyeye kadar alanda (B Bölgesi) devam etmiştir. Bu çalışmada Zeugma B Bölgesinde 1 kilometrelik bir şerit üzerinde 19 ayrı kazı alanında çalışılmıştır. Çalışılan bu alanlar günümüzde büyük ölçüde baraj gölü altında kalmıştır.

Kentin geri kalan bölümünde antik kaynaklara ve arkeolojik verilere dayanılarak neler olduğu tahmin edilmektedir. Yerleşimin en yüksek tepesi olan Akropolis'te bereket ve kader tanrıçası Tykhe'nin Tapınağı'nın olduğu, kent sikkelerindeki tasvirlerden bilinmektedir.

Mühür Baskıları (Bullalar)

Zeugma Antik Kenti

Çevresindeki ovalara hâkim, kartal görünümlü bu tepe, Zeugma'nın büyüklüğünü ve görkemini de yansıtmaktadır. Kentin kuzeyinde toprak altında; agora (halk meydanı), odeon (konser mekânı) ve hamam gibi halk yapıları, batısında; tiyatro, askerî kamp, kuzeybatısında; atölyeler, kentin güney ve batı taraflarında nekropol (toplu mezar) alanı yer almaktadır.

Omuzlarından akıp giden nehir canavarıyla denizler tanrısı Oceanos ile eşi Tethyis, savaşa katılırsa öleceği kehanetiyle anne ve babasının kadın kılığına sokarak saklamaya çalıştığı Truva'nın savaşçı ruhlu, yenilmez kahramanı Achiles, yunusların üzerinde oltasıyla balık avlayan kanatlı, aşk tanrısı güzellik sembolü Eros, buğday başaklarından başına taç geçirmiş Bereket Tanrıçası Demeter... Kimi bir havuzun zemininde, kimi bir yemek salonunun duvarında, kimi de odaların tabanında bulunmuş mitolojik Yunan Tanrıları'nı betimleyen eşsiz mozaiklerden birkaçı.

Sağ elindeki çiçeğe karşılık diğer elinde sımsıkı tuttuğu mızrak ile Mars ya da diğer adıyla savaş tanrısı Ares'in, ziyaretçileri büyüleyen muhteşem bronz heykeli Zeugma'nın askerî önemini gözler önüne sermektedir.

Dülük Antik Kenti / Kaya Mezarı

DÜLÜK ANTİK KENTİ

600 bin yıllık tarihi ile Dülük Antik Kenti, dünyanın bilinen en eski kentlerinden biridir. Kent merkezinin 11 kilometre kuzeyinde yer alan Dülük, insanlık tarihinin belli başlı tüm evrelerine tanıklık etmiş, izlerini günümüze ulaştırmıştır. Dülük Köyü ve çevresi Mitras Yeraltı Tapınağı, görkemli kaya mezarları, devasa boyutlarda kaya bloklarının çıkarıldığı taş ocağıyla adeta bir açık hava müzesi gibidir.

Kent, Antik Dönem'de güney, kuzey, doğu ve batıdan uzanan ticaret yollarının kesiştiği bir kavşak noktasında yer almaktadır. Dülük; Antik Kent ve Kutsal Alan olmak üzere ikiye ayrılır. Antik yerleşim, Keber Tepesi ve çevresinde toprak altındadır. Kutsal alan ise Dülükbaba Tepesi'nde yer alır. Dülük; Teşup, Zeus ve Jüpiter Dolikhenos inançlarının kült (din) merkezidir.

Tarihin her döneminde insan yerleşimine sahne olan Dülük'te Keber Tepesi'nde yapılan bilimsel kazılarda Alt Paleolitik Döneme ait çakmak taşı aletler ve bu aletlerin yapıldığı atölyeler bulunmuştur. Burada üretilen bir alet tipi bilimsel literatürde 'Dülükien' adıyla anılmaktadır. Büyük bir bölümü toprak altında olan kentte gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda; yeraltında inşa edildiği anlaşılan Mitras Tapınakları'nın en büyüğü olan Mitras Yeraltı Tapınağı ve 600.000 yıl öncesine tarihlenen Şarklı Mağara gün ışığına çıkarılmıştır. Şarklı Mağara'nın duvarlarında ilk sayı sisteminin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Dülük Antik Kenti

Anadolu'da varlığı bilinmeyen ve Mithraeum olarak anılan Mitras Yeraltı Tapınağı, 1997 yılında bulunmuştur. Tapınakta, Tanrı Mitras bir boğayı öldürürken resmedilmiştir. Helenistik Dönem'de Anadolu'dan Avrupa'ya uzanan Mitra dini büyük rağbet görmüş ve kitleleri etkisi altına almıştır. Doğanın en güçlü hayvanı olan boğayı kurban edip, kanıyla yıkanarak ve içerek boğanın sembolize ettiği tanrının gücüne ve ölümsüzlüğüne kavuşma tarzında simgeleştirilen ayinler, mistik güçlerin evi kabul edilen yeraltı tapınaklarında yapılmıştır.

Dülük Köyü'nün yaklaşık 3 kilometre güneyindeki 1.020 rakımlı ve ülkemizin en büyük yapay orman alanı içindeki Dülükbaba Tepesi'nde, Jüpiter Dolichenus Tapınağı'nın toprak altındaki kalıntıları ile bu tapınağın kutsal alanı içindeki ruhban sınıfı mensuplarına ait oda mezarlar yer almaktadır.

Karkamış Antik Kenti

KARKAMIŞ ANTİK KENTİ

Fırat Nehri'nin batı kıyısında, Türkiye-Suriye sınır hattı üzerinde Yakındoğu arkeolojisinin en önemli yerleşimlerinden biri olan Karkamış Antik Kenti yer almaktadır. Karkamış, Antik Çağlarda doğunun sanat ve kültür merkezidir. Gılgamış Destanı'nda, Geç Hitit Döneminde antik şehrin ortostatları üzerinde kurulduğu tasvir edilen yörede, bugün iç ve dış şehir surları, tapınaklar ve ev kalıntıları göze çarpmaktadır.

Karkamış krallarından söz eden ilk belgeler M.Ö. 1700'e doğru ortaya çıkar. Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 12. yüzyılın başlarına doğru yıkılışını izleyen 300 yıl içinde kurulmuş olan Geç Hitit Krallıkları'nın en güçlüsü Karkamış Krallığı'dır. Yapılan kazılar sonucu ulaşılan kabartmalar; Tanrıça Kupapa ve onun adına yapılan tören alayındaki askerlerin, rahiplerin, uzun ve düz kılıçlarla silahlanmış prens betimlemeleriyle M.Ö. 1. bin yıl başlarındaki yaşam biçimine, giysilerine ve kültürüne ışık tutmaktadır. Karkamış kabartmalarının büyük çoğunluğu bugün Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Suriye sınırında bulunan mayınlı sahanın temizlenmesinin ardından Karkamış Harabeleri, yapılacak arkeolojik kazılarla ortaya çıkacak ve Yakındoğu tarihine ışık tutacaktır.

ZİNCİRLİ (SAM'AL) ÖREN YERİ

İslahiye'nin Fevzipaşa Bucağı'nda yer alan Zincirli Höyük, Geç Hitit Dönemi krallık merkezlerinden biridir. Yazılı belgelerde krallığın adı Sam'al ya da Ya'idi olarak geçmektedir. Kazılarda surlar, kapılar ve çok katlı saray kalıntıları bulunmuştur. Bölgede bulunan ve Kral Barrakab Çağına tanık olan ortostatlar (duvar kaplaması), Berlin Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Zincirli Ören Yeri

CINCIKLI ÖREN YERİ

Cıncıklı Ören Yeri, İslahiye ilçesine bağlı Altınüzüm beldesinde bulunmaktadır. Yüzeyinde bulunan mozaik taşlarından dolayı yöre halkı tarafından Cıncıklı olarak adlandırılmaktadır. Ören yerinde, bazalt taşlardan yapılmış birçok yapı kalıntısı bulunmakta, ancak mahiyeti anlaşılamamaktadır. Ören yerinde bulunan kilise içerisindeki mozaiklerde Grekçe ve Süryanice yazıtlara rastlanmaktadır. Yazılı mozaikler ilk paleografik tespitlere göre en erken M.S. 7-8. yüzyıllara tarihlenmektedir. Süryanice yazıtlar Gaziantep yöresinde ünik örnekler olması açısından önem taşımaktadır.

ELİF ANIT MEZARI

Anıt, M.S. 2-3. yüzyıllara tarihlenmektedir. Önceki dönemlerde Sugga kenti olarak bilinen anıt mezarın yer aldığı Elif Beldesi, Fırat Nehri'ne paralel uzanan Zeugma-Samsat ve batıdan gelen Dülük yollarının kesişme noktasındadır. Kesme taştan inşa edilen mezarın korint tipi işlemeli sütun başlıkları üzerinde, yarım daire biçiminde kemerler bulunmaktadır. Kemerlerin üst köşelerini Roma Dönemi'ne ait Medusa başları çevrelemektedir.

HİSAR ANIT MEZARI

Hisar Köyü'nde bulunan anıt mezar, yapım tekniği ve biçim olarak M.S. 2-3. yüzyılları işaret etmektedir. Düzgün kesilmiş taş bloklardan inşa edilen yapı; mezar odası, sütunlu podyum ve çatı olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Süsleme yönünden sade bir yapı ortaya koymaktadır.

Hasanoğlu Anıt Mezarı

HASANOĞLU ANIT MEZARI

Hasanoğlu Köyü'nde bulunan anıt mezarın, kuzey ve doğu cephelerindeki duvarların tamamı, kaidenin de yarısı yıkılmış durumdadır. Ciddi oranda tahrip olan anıt mezarın, güney ve batı cephelerindeki paye sütunlarıyla üzerine oturan kemerlerdeki ince işçilik ve mimari estetik dikkat çekicidir.

Gaziantep Kalesi

ASKERÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

GAZİANTEP KALESİ

Şehrin merkezinde yükselen Gaziantep Kalesi, ihtişamı, heybetli duruşu ve gizemli tarihi ile ülkemizdeki kalelerin en güzel örneklerindendir. Asırlar öncesinden "Kaleler Mimarı" olarak nam salan Bizans İmparatoru İustinianus'tan, Memlûklu Sultanı Kayıtbay'dan, Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'dan günümüze izler taşımaktadır.

Gaziantep Kalesi'ne ilişkin bugüne kadar açığa kavuşmayan en önemli nokta yapının inşa tarihidir. Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde, kalenin ilk olarak M.S. 2-4. yüzyıllarda Roma Dönemi'nde bir gözetleme kulesi olarak yapıldığı ve zaman içerisinde genişletildiği anlaşılmıştır.

Bugünkü şeklini M.S. 4. yüzyılda, Bizans İmparatoru İustinianus döneminde almıştır. Kalenin kapı kemeri üzerinde yer alan 1481 tarihli onarım kitabesi, yapının Memlûk Dönemi'nde Sultan Kayıtbay tarafından onartıldığını göstermektedir. Batı yönüne bakan demir kapı üzerinde bulunan 1557 tarihli onarım kitabesi ise, Kanuni Sultan Süleyman döneminde geçirdiği kapsamlı onarımı tarihlemektedir.

Dış cephe duvarının yapımında kalkerli taş kullanılan kale 100 metre çapında, 1200 metre uzunluğunda, muntazam bir daire biçimindedir. Kale bedenleri üzerinde 12 kule mevcuttur. Kale içerisinde İmam-ı Gazali'nin türbesi, cami, sarnıç, burç ve yapı kalıntıları yer almaktadır.

Restore edilerek, Gaziantep Savunması ve Kahramanlık Panoraması Müzesi'ne dönüştürülen zindanların bulunduğu yaklaşık 190 metre uzunluğundaki galeri ise, müze olarak kent kültür yaşamına katkı sağlamaktadır.

RUMKALE

Üç yanı zümrüt yeşili göl ve bunu çevreleyen dik, sarp kayalıklı tepelerle doğa ve insan harikası bir yerleşim. Hristiyanlık tarihinin en önemli din merkezlerinden biri. Hz. İsa'nın havarilerinden Johannes'in İncil'i kopya ettiği, yüz binlerce kişinin ziyaret ettiği kutsal mekân ve antik çağlardan bu yana tüm heybetiyle hırçın Fırat'ın kucağındaki Rumkale.

Gaziantep Kalesi

Tarih boyunca birçok medeniyetin gözlerini kamaştıran Rumkale, Fırat Nehri ile Merzimen Çayı'nın kesiştiği, yüksek kayalarla örtülü bir tepe üzerinde konumlanmıştır.

Antik Dönem'den günümüze kadar Şitamrat, Kal-a Rhomayta, Hromgla, Ranculat, Kal-at el Rum, Kal-at el Müslimin ve Kale-i Zerrin gibi birçok isimle adlandırılan Rumkale'deki mimarî kalıntılar Geç Roma ve Orta Çağ karakteri taşımaktadır.

Güçlü bir savunma sistemine sahip ve stratejik konumuyla Fırat boylarına hâkim olan kale, sırasıyla Hitit, Asur, Med, Pers, Roma ve Arap medeniyetlerinin yönetiminde kalmıştır.

3500 metrekarelik bir alana yayılan kalede bugün görülebilen yapılar arasında Aziz Nerses Kilisesi, Barşavma Manastırı çok sayıda yapı kalıntısı, su sarnıçları, kuyu ve bir de hendek yer almaktadır.

Birecik Baraj Gölü'nün faaliyete geçmesiyle üç tarafı sularla çevrili bir yarımada görünümüne bürünen Rumkale, tarifi imkânsız kültürel zenginliğinin yanı sıra atlı veya yaya doğa yürüyüşüne ve tekne turuna uygun imkânlar sunarak doğal güzelliğiyle büyülemektedir.

Rumkale

Rumkale

SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ

BEDESTENLER

Bir dönem alışverişin merkezi olan üstü kapalı, ince uzun çarşılardır. Kent merkezinde yer alan Zincirli Bedesten ve Kemikli Bedesten asırlar öncesinden günümüze kadar ticari varlığını sürdürmektedir. 18. yüzyılda inşa edilen Zincirli Bedesten, Kara Basamak Bedesteni olarak da bilinir. İçerisinde 73 dükkan bulunan bedestenin beş ayrı kapısı vardır. 19. yüzyılda inşa edilen Kemikli Bedesten içerisinde de 72 dükkan bulunmaktadır. Asıl adı Mecidiye Bedesteni'dir.

Elmacı Pazarı

Kemikli Bedesten

BAKIRCILAR ÇARŞISI

Tarihî dokusuna uygun ahşap kaplamalı dükkânları, taş döşeli dar sokakları, çekiç seslerinin yankılandığı tarihî Bakırcılar Çarşısı, nadide bakır işlemeler ve sedef eşyalarla bezelidir. Bakırcılar Çarşısı'nda yörede varlığını sürdüren tüm zanaatlar en güzel örnekleriyle yer almaktadır.

Eski Buğday Hanı

HANLAR

14 ve 15. yüzyıllarda inşa edilen, kentin ticari zenginliğinin kanıtları olarak varlığını günümüzde de sürdüren hanlar şunlardır:

Şıra Hanı, Tuz Hanı, Paşa Hanı, Mecidiye Hanı, Emir Ali Hanı, Anadolu Hanı, Kürkçü Hanı, Belediye Hanı, Elbeyli Hanı, Yüzükçü Hanı, Tütün Hanı, Hacı Ömer Hanı, Büdeyri Hanı, Millet Hanı, Yeni Han.

KASTELLER

Dünyada eşi benzeri bulunmayan kasteller, su mimarisinin eşsiz örneklerindendir. Yalnızca Gaziantep'e özgü olan bu yapılar kısmen ya da tamamen yeraltında oldukları için pek dikkat çekmemişlerdir. Kasteller sade ve gösterişsiz yapıları ile modern içme suyu şebekelerinin ve çeşmelerin hayatımıza girdiği tarihe kadar önemlerini korumuşlardır. Şeyh Fethullah Kasteli, İhsanbey Kasteli, Pirişici Mescidi ve Kasteli, Ahmet Çelebi Kasteli ve Kozluca Kasteli ata yadigârı kastellerden günümüze ulaşanlarıdır.

Tütün Hanı

SEPTİMUS SEVERUS KÖPRÜSÜ

Karasu Çayı üzerindeki tarihî Septimus Severus Köprüsü, bölge halkı tarafından "Kırık Köprü" olarak adlandırılmaktadır. 4. Scythica Lejyonu tarafından inşa edilen köprü, antik dönemlerde Dülük ve Zeugma'dan Samsat'a uzanan yol üzerinde önemli bir geçittir. Kesme taş bloklardan inşa dilen köprünün, uzunluğu 30 metre, yüksekliği 8 metredir. Orijinali beş ayak üzerine inşa edilen köprünün yalnızca iki ayağı günümüze ulaşabilmiştir.

DİNÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

ÖMERİYE CAMİ

Düğmeci Mahallesi'nde bulunan Ömeriye Cami, Gaziantep'in en eski camisidir. Hz. Ömer zamanında yapıldığı ifade edilen caminin 1210, 1785 ve 1850 yıllarına tarihlenen üç onarım kitabesi mevcuttur. Minare şerefesinin korkuluklarında oyma taş işçiliğinin eşsiz örnekleri kendini göstermektedir. Minarenin bedeninde ise, Antep Savunması'nın dehşetli günlerinden kalan mermi ve şarapnel parçalarının izlerini görmek mümkündür.

Kozluca Cami

Kurtuluş Cami

ALAÜDDEVLE CAMİ

Uzun çarşının batısında Eski Saray Caddesi'nde yer alan cami, halk arasında Ali Dola Cami olarak adlandırılmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde caminin 1479-1515 tarihleri arasında Dulkadiroğullarından Alaüddevle Bozkurt Bey zamanında yapıldığı belirtilmektedir.

TEKKE CAMİ

1638 yılında inşa edilen caminin resmi kayıtlarda adı Mevlevihane Cami olarak geçmektedir. Halk arasında Tekke Cami olarak bilinen mabet; cami, hücreler, semahane, mevlevi dervişlerinin oturma odaları, havuzlar, küçük ve kısa minaresinden oluşan eserler şeklinde inşa edilmiştir. Caminin minaresi, altından geçen yol nedeniyle dikkat çekicidir.

BOYACI CAMİ

1357 yılında inşa edilen Boyacı Cami, Gaziantep'in en eski camilerindendir. Memluklular Dönemi'ne ait yapı, mermer ve çini süslemeleri yönünden oldukça zengindir. Ahşap işçiliğinin en eski örneklerinden olan ahşap minber, alttan kızaklıdır ve duvarda özel olarak yapılan bölmeye girebilme özelliği ile farklı bir yapı ortaya koymaktadır.

Alaüddevle Cami

EYUBOĞLU CAMİ

Kentte Memluk Dönemi'ne ait son yapı Eyüboğlu Cami'dir. 14. yüzyılda inşa edilen ve adını verdiği mahallede bulunan yapı, Gaziantep Savunması'nda harap olmuş ve 1947'de geniş çaplı onarım geçirmiştir.

ŞEYH FETHULLAH CAMİ VE KÜLLİYESİ

Kepenek Mahallesi'nde bulunan cami 1564 yılında inşa edilmiştir. Caminin banisi (kurucu) Şeyh Fethullah, Halife Hz. Ebubekir soyundan gelmektedir. Şeyh Fethullah Cami; zaviyesi, kasteli, medresesi ve hamamıyla bir külliye olarak inşa edilmiştir. Harim (korunaklı bölüm), ortada sekizgen taş ayağa oturan ve yelpaze şeklinde açılan tonozlarla, askı kemerlere bağlanan bir örtü sistemine sahiptir. Bu örtü sistemi Şeyh Fethullah Cami'ne özgüdür. Caminin portal (kapı), mihrap, minber ve pencere sövelerindeki (çerçeve) renkli taş işçiliğinde Memluklu sanatının etkileri görülmektedir.

Şeyh Fethullah Cami

Nuri Mehmet Paşa Cami

NURİ MEHMET PAŞA CAMİ

Nuri Mehmet Paşa tarafından 1780'li yıllarda inşa edilmiştir. Gaziantep Savunması'nda zarar gören cami bir dönem askeri depo, 1958'den sonra da müze olarak faaliyet göstermiştir. 1968 yılından sonra ise, onarılarak yeniden ibadete açılmıştır.

KURTULUŞ CAMİ

1892 yılında inşa edilen Valide Meryem Kilisesi, camiye dönüştürülerek Kurtuluş Cami olarak adlandırılmıştır. Bir dönem cezaevi olarak kullanılan, eski ihtişamından hiçbir şey kaybetmeyen, mimari çizgileri ile göz dolduran cami, kent dokusuna renk katmaktadır.

TAHTANİ (TAHTALI) CAMİ

Şekeroğlu Mahallesi'nde yer alan cami, ahşap olması nedeniyle halk tarafından Tahtalı Cami olarak da adlandırılmaktadır. Yaptıranı ve yaptırıldığı tarih hakkında kesin bilgilere rastlanmasa da bazı belgelerde 1557 tarihinden söz edilmektedir.

Ağa, Ahmet Çelebi, Alaybey, Ali Nacar, Bekirbey, Bostancı, Eyuboğlu, Handaniye, Hacı Nasır, Hacı Veli, Hüseyin Paşa, İhsanbey, Şirvani, Kanalıcı, Karagöz, Karatarla, Kozanlı, Kozluca, Kabasakal camileri şehrin diğer önemli dini yapılarıdır.

Hz. Yuşa Peygamber ve Hz. Pirsefa Türbesi

Ökkeşiye Türbesi

YUŞA PEYGAMBER TÜRBESİ

Yuşa Peygamber, Hz. Musa'nın yeğenidir. İsrailoğullarını göçebelikten kurtarır ve Arz-ı Kenan'a yerleştirir. Türbesi Boyacı Mahallesi'nde Pirsefa denilen mevkide tek katlı bina içerisindedir. Bina içerisinde iki türbe bulunmaktadır. Türbelerden birinin Yuşa Peygamber'e, diğerinin ise Pirsefa Hazretleri'ne ait olduğu rivayet edilmektedir.

PİRSEFA HAZRETLERI TÜRBESİ

Rivayet edilir ki; Pirsefa Hazretleri Medineli'dir. Gaziantep'in Müslümanlar tarafından fethinde Hz. Ali kumandasında buraya gelmiş, Karaçomak'la yan yana savaşırken şehit olmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer'in, Hz. Yuşa'nın yanına defnederek "Kendimi Peygamber-i Zişan'la komşu ettim." dediği belirtilir.

DÜLÜKBABA TÜRBESİ

Kentin kuzeyinde, kendi adıyla anılan Dülükbaba Tepesi'nin üzerindedir. Antep'in Müslümanlar tarafından fethinde şehit düşmüştür. Asıl adı Davud Ejder'dir.

ÖKKEŞİYE TÜRBESİ

Nurdağı ilçesine ulaşmadan, yolun sol tarafında yer alan yemyeşil tepe üzerinde bulunan türbenin Ukkaşe veya Ökkeşiye denilen ermiş bir zata ait olduğu sanılmaktadır. Ökkeşiye Hazretleri'nin, Hz. Ömer zamanında Gaziantep ve çevresinin fethi sırasında şehit düşen beş sahabeden biri olduğu rivayet edilmektedir.

SAİD İBN-İ EBU VAKKAS TÜRBESİ

Türbe, Araban Ovası'na hakim bir tepede, Araban ilçesine bağlı Ziyaret Köyü'ndedir. Gaziantep'in Müslümanlarca fethi sırasında Araban civarında şehit düşen sahabe Said İbn-i Ebu Vakkas'a ait olduğu rivayet edilir.

Bir evliyalar kenti olan Gaziantep'te, Nesimi, Hacıbaba, Şeyh Fethullah, Alibaba, Kurbanbaba gibi pek çok türbe bulunmaktadır.

KENDİRLİ KİLİSESİ

1860 yılında Fransız misyonerler ve III. Napolyon'un yardımı ile inşa edilmiştir. Zamanla hayli yıpranan Ermeni Katolik Kilisesi 1898 yılında yeniden inşa edilmiştir. Planı Roma'daki St. Fransua Kilisesi'nden örnek alınmıştır. Yapı günümüzde toplantı salonu olarak varlığını sürdürmektedir.

NİZİP FEVKANİ KİLİSESİ

Nizip ilçe merkezinde bulunan, ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmeyen kilisenin Bizanslılar döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Bir dönem depo ve han olarak kullanılan Fevkani Kilisesi, tüm ihtişamı ile ayaktadır.

AZİZ BEDROS KİLİSESİ

Ömer Ersoy Kültür Merkezi olarak hizmet veren kilise, 2005 yılında kent merkezinde gerçekleştirilen yol genişletme çalışmaları sırasında gün ışığına kavuşmuştur. İplik fabrikası içerisinde sabırla keşfedilmeyi bekleyen yapı, uzun yıllar depo olarak kullanılmıştır. Müzik seslerinin yankılandığı, kültürel etkinliklere sahne olan kilise, kent kültür yaşamına renk katmaktadır.

HAVRA (SİNAGOG)

Halep Salnameleri'nde ilk yapılış tarihi 1886 olarak geçmektedir. Yapı, kent merkezinde Düğmeci Mahallesi'ndedir. Yan duvarları ve orta kemerlerinin ayakta olduğu Havra, kullanılmaz durumdadır.

Nizip Fevkani Kilisesi

KİLİS

DOĞAL DEĞERLER

ANIT AĞAÇLAR

İnsan ömrü dikkate alındığında oldukça uzun bir yaşam sürecine sahip olan anıt ağaçlar, uzun yaşamları boyunca nice tarihsel olaylara tanık olmuşlardır. Çoğu zaman tanık oldukları tarihsel olaylarla bütünleşerek toplum belleğinde öylesine yer etmişler ki, yöresel ve ulusal tarih içinde kimi toplumsal olaylar tarih sayfalarındaki yerini bu ağaçların adı ile alabilmiştir. Hatay-Bedirge'deki Yavuz Selim Meşesi, İstanbul Sultanahmet'deki Şecer-i Vak Vak Çınarı gibi... Ravanda Kalesi'nin eteğindeki asırlık çam ağacı da bulunduğu yerden yaşananları sessizce izlemekte, doğal güzelliği ve bekçi edası ile bölgenin eşsiz tarihine tanıklık etmektedir. Önde asırlık çam ağacı ve ardında tüm heybetiyle Ravanda Kalesi paha biçilmez bir tablo misali, ziyaretçilerinin hafızalarında yer etmektedir. Yemyeşil görüntüleri ile kenti renklendiren, dört çınar ve bir çam ağacı Kilis'in anıt ağaçları olarak tescil edilmiştir.

KARATAŞ MESİRE ALANI

Adını aldığı kara taş ve kayalarla örtülü, çam ağaçları ile süslü tepecik, Kilis Ovası'nı tüm ihtişamı ile gözler önüne sermektedir.

AKPINAR MESİRE ALANI

Doğal bir kaynak suyu olan Akpınar'ın hayat verdiği alan, dört bir yanını çevreleyen, zeytinlik, bağ, bahçeleri ile bahar ve yaz aylarında Kilislilerin uğrak yeridir.

ZOPPUN MESİRE ALANI

Yeşilin kucak açtığı Zoppun, kent sakinlerinin ilgi gösterdiği, türküsünü söyleyerek bir keyifle yola koyulduğu mesire alanlarından biridir.

Akpınar Mesire Alanı

Akpınar Mesire Alanı

ARKEOLOJİK KALINTILAR

OYLUM HÖYÜK

Kilis coğrafyasında, taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen ve her biri "arkeolojik sit alanı" olarak koruma altına alınan on sekiz höyük bulunmaktadır. Arkeolojik verilere göre, Geç Kalkolitik Dönem'den günümüze sürekli iskân yaşayan Oylum Höyük, bunlar içinde en büyük ve önemlisidir.

Gaziantep-Kilis karayolu üzerinde, aynı adı taşıyan Oylum Köyü'nde yer alan Oylum Höyük, boyutları ve yüksekliğiyle Ön Asya'nın en büyük höyüklerinden biridir. Kilis Ovası'na hâkim konumu ile biri 22 metre, diğeri 37 metre, iki yükseltiden oluşan höyük, 460 metre uzunluğunda ve 370 metre genişliğindedir.

Oylum Höyük, yüksek Anadolu platosunun bitiminde, güneye doğru uzanan Suriye düzlüklerinin başladığı verimli topraklar üzerindedir. Höyüğün batı kenarı boyunca uzanan Akpınar Deresi, binlerce yıldır yerleşimin hayat kaynağı olmuştur. Höyüğün bulunduğu verimli Kilis Ovası, Filistin'den, Irak'taki Zagros Dağları boyunca Basra Körfezi'ne kadar yarım ay şeklinde uzanan Bereketli Hilal'in kuzeybatı ucunda yer alır.

Oylum Höyük

Oylum Höyük'ten çıkan buluntular

Oylum Höyük; doğu-batı yönünde Fırat Vadisi ile Amik Ovası; kuzey-güney yönünde ise Kuzey Suriye ile Anadolu platosu arasında bir kesişme noktasıdır. Stratejik konumu nedeniyle, çeşitli dönemler boyunca orduların, kervanların geçtiği bir uğrak noktası olmuş ve hemen her dönemde iskân görmüştür. Yalnızca Kilis'in değil, Ortadoğu'nun en büyük höyüklerinden biri olmasının yanı sıra Anadolu, Suriye ve Mezopotamya kültürlerinin kesiştiği bir merkez özelliği taşımaktadır. Kalkolitik Dönemden Helenistik Döneme kadar iskân gösteren Oylum Höyük'te yapılan kazılar sonucunda, bölge tarihinin beraberinde Ön Asya Tarihi de aydınlanmaktadır. En eski Kilis yerleşimi olarak kabul edilen Höyük üzerinde gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları, bölgenin 5500 yıllık geçmişine ışık tutmaktadır.

Kazı çalışmaları sırasında alınan toprak örnekleri üzerinde gerçekleştirilen karbonlaşmış bitki kalıntıları analizinde, günümüzden binlerce yıl önce de bölge tarımının son derece gelişkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle zeytin, üzüm ve Antepfıstığının bölgenin önemli ürünleri olduğu anlaşılır. Elde edilen bu önemli bulgular, hem yazılı kaynaklarda adı geçen tarımsal ürünlerin varlığını kanıtlamakta hem de günümüzde üretilen tarım ürünlerin tarihinin binlerce yıl öteye uzandığını göstermektedir.

Höyük üzerindeki ilk bilimsel çalışmalar ise 1985 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Engin Özgen başkanlığındaki araştırma ile başlar. Roma Dönemi; höyüğün güney yamaçlarından toplanan çömlek örnekleri ile temsil edilir.

Helenistik Dönem; höyüğün en yüksek noktasına yakın alanda; kuzeydoğu ve güneybatıda açmalarda saptanmış, altındaki Demir Çağı tabakalarının ise kuzeyde ve doğu yamaçta yoğunlaştığı görülmüştür. Doğu yamaçta açılan basamaklı açmada Tunç Çağı buluntuları yapı katlarına bağlı olarak ele geçmiştir. En eski dönemi temsil eden Kalkolitik Çağ buluntuları ise, höyüğün kuzeydoğusunda ortaya çıkarılmıştır. Gerek yüzey araştırmaları, gerekse gerçekleştirilen kazılar, höyüğün en azından Geç Kalkolitik Dönem'den (M.Ö 3500-3000) itibaren kesintisiz olarak yoğun iskân gördüğünü ortaya koymaktadır.

İl sınırları içerisinde bulunan ve 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen diğer höyükler; Çatal Höyük, Kulsurun Höyük, Leylit Höyük, Yavuzlu Höyük, Sinnap Höyük (Acar Höyük), Belentepe Höyük, Polatbey Höyük, Karamelik Höyük, Murat Höyük, Taşlıbakar Höyük, Sinnap Höyük (Çörten Höyük), Akpınar Höyük, İnanlı Höyük, Çamurlu Höyük, Tileyli Höyük, Kızıl Höyük, Kumludere Höyük'tür.

MOZAİKLİ BAZİLİKA

6. yüzyıl Erken Hristiyanlık Dönemi'ne tarihlenen bazilika, Oylum Höyük'ün 200 metre batısında bulunmaktadır. Uzun dikdörtgen planlı olduğu anlaşılan yapının inşasında siyah renkli bazalt taş ile kireç taşı kullanılmıştır. Batı yönünden girişi olan bazilikanın iç mekânı iki sıra sütunla üç nefe (bölüm, yol) ayrılmıştır.

Roma ve Orta Çağ dönemlerine ait çok miktarda sikke, iki yazıt ve sütun kaideleri bölgede gerçekleştirilen kazılar sonucunda ele geçen buluntular arasındadır.

Kırmızı, kahverengi, beyaz, gri, turuncu ve siyah renkli taşlar kullanılarak; bitki, malta haçı ve çeşitli geometrik desenlerle bezenen döşeme mozaiği, Erken Bizans Dönemi'nin özelliklerini yansıtır ve yaklaşık 800 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Üstü kapatılarak koruma altına alındığından ziyaret edilememektedir.

ASKERÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

RAVANDA KALESİ

Ravanda Kalesi, ilin kuzey batısında Belenözü Köyü yanında, Afrin Çayı'nın doğusunda, kent merkezine 28 kilometre mesafede yer almaktadır.

Kale, tüm vadiyi kontrol altında tutan bir konumdadır. Etrafı açık, görüş açısı geniş, ufuklara hâkim bir dağın tepesine kurulmuştur. Geçmişi Hititler'e dek uzanan kalenin varlığından Haçlı Seferleri kayıtlarında da söz edilmektedir. İslami kaynaklarda er-Ravendan, Haçlı kroniklerinde Ravendel, Ravandel, Ravenel; Ermeni kayıtlarında Areventan şeklinde adı geçen yapının, kesin inşa tarihine ait bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ravanda Kalesi hakkında ulaşılabilen en eski kaynak 11. yüzyıla aittir. 1097'de Haçlı ordularınca ele geçirilen Ravanda Kalesi'nin tarihine, kısa süre sonra Urfa Haçlı Kontluğu'nun batı bölgesindeki en uç ve en önemli savunma noktalarından biri olarak şerh düşülür. 1097-1151 yılları arasında haçlıların hâkimiyeti altında kalan Ravanda Kalesi, bu tarihten sonra yeniden Türkler'in egemenliğine girer.

Ravanda Kalesi

Ravanda Kalesi

12. yüzyılda Eyyubi Devleti'nin hükmettiği Ravanda Kalesi'ni İslam kaynakları Halep vilayetine bağlı bir kale olarak zikretmektedir. İbn el-Adîm Bugyet'üt Taleb fi Tarih Haleb adlı eserinde Ravanda Kalesi'nden; "...tek ve yüksek bir dağın üzerinde mancınığın hükmedemeyeceği, okun işleyemeyeceği bir yerde metin bir kaledir. Dağın eteğinde küçük bir dış suru da vardır. Ravanda, kalelerin en sağlamlarından ve yeri en güzel olanlarındandır. Kuzey ve batı tarafından kaleyi hendek gibi bir vadi sarar, bir de nehir akar." şeklinde bahsetmektedir.

Selçuklu, Artuklu, Eyyubi ve Memlûklar tarafından kullanılan kale, Yavuz Sultan Selim (1470-1520)'in Mercidabık Zaferi (1516) ardından Osmanlı yönetimine geçmiştir.

Dağın tepesi oyulmak suretiyle yapılan kalenin bugün ayakta kalan kısmı, iç kaledir. Dış kale duvarlarının yalnızca temelleri ve bazı parçaları ayaktadır. Kalenin içinde günümüzde görülebilen yapılar arasında; batısında tonozlu yapı, güneyinde şapel, ortasında yer alan küçük yuvarlak kule, sarnıç ve burçlar dikkat çekicidir. Kaleye ait yapılar zirvedeki düzlükte yer almaktadır. Büyük bir bölümü kesme taş ile inşa edilen yapıda, burçların bir bölümü hâlâ ayaktadır.

Ravanda Kalesi

Ravanda Kalesi

DİNÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

ULU CAMİ

Kentin en büyük ve en eski camisidir. Memlükler Dönemi'nde inşa edilen, siyah-beyaz kesme taşları ve motifli kapısıyla ünlü cami, Cami-i Kebir olarak da adlandırılmaktadır.

TEKKE CAMİ

16. yüzyıl Klasik Osmanlı Mimarisi tarzında inşa edilen Tekke Cami'nin Mimar Sinan tarafından inşa edildiği kanaati kentte oldukça yaygındır. Yapının Halep'teki Hüsreviye Cami ile benzerliği bu fikri kuvvetlendirmektedir. Mimari bakımdan Kilis'in en önemli camisidir. Görkemli kubbesi yapının mimarisine damgasını vurur. Renkli taş ve mermer kullanımı, usta taş işçiliği, karmaşık süslemeleri ile türünün en güzel örneklerini temsil eder.

ÇALIK CAMİ

1682 yılında inşa edilen caminin batı cephesinde bulunan taç kapısı üzerinde Mevlevi sikkesi şeklinde bir kitabe yer almaktadır. Avlusunda; çini süslemelerin büyük bölümünün tahrip olduğu minare, taç bilezikli bir kuyu ve Çalık Ağa ve eşine ait mezarlar bulunmaktadır.

Kilis Mevlevihanesi

Canbolat Paşa Türbesi

Ulu Cami

Çalık Cami

Cüneyne Cami

CÜNEYNE CAMİ

Ulu Cami'den sonra kentin en eski yapısı kabul edilir. Caminin bulunduğu yer fetih sırasında şehit düşen sahabilerden ötürü şehitlik anlamına gelen "meşhetlik" olarak anılır. Cüneyne "Küçük Cennet" anlamına gelmektedir. Evliya Çelebi'nin bahsettiği kubbe ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.

HİNDİOĞLU CAMİ

1664 yılında inşa edilen yapı Hindioğlu Mahallesi'nde yer almaktadır. Kısa gövdeli silindirik minarenin sağındaki hücrenin altında Şeyh Osman Çelebi'ye ait olduğu söylenen Selçuklu tekniğinde yapılmış bir türbenin cenazelik kısmı kalıntısı vardır. Son cemaat mahalinin kuzey köşesinde gömme ayakların iç yüzeyinde bulunan nişlerin bir dönem sadaka taşı olarak kullanıldığı ifade edilir.

MEHMET PAŞA CAMİ

1719 yılında İbrahim Efendi tarafından yaptırılan cami ve medreseden günümüze yalnızca minaresi ulaşmıştır. Yapı "Öksüz Minare" olarak da anılmaktadır. Kare planlı bir kaide üzerine yükselen minarenin ön cephesinde altı köşeli yıldız motifi bulunmaktadır.

MUALLAK CAMİ

Kilis'te iki katlı olarak inşa edilen tek camidir. Alt katta dükkân ve depolar, üst katında ise, ibadethaneler yer almaktadır. Minarenin giriş kapısı üzerinde bulunması yapının "havada, boşlukta duran" anlamında "muallak" ismiyle anılmasına neden olmuştur. Ak kesme taşlarla inşa edilmiştir ve minaresi ile ünlüdür.

Akcurun Cami, Çekmeceli Cami, Hasan Attar Cami, Kadı Cami, Katrancı Cami, Kesik Minare Cami, Kör İmam Cami, Murtaza Cami, Özbek Cami, Pirlioğlu Cami, Şeyh Ahmet Cami, Şeyh Süleyman Cami, Şurahbil Cami, Tabakhane Cami, Türkler Cami, Zeytinli Cami şehrin diğer önemli dini yapılarıdır.

Kadı Cami

Öksüz Minare

Öksüz Minare

KİLİS MEVLEVİHANESİ

Evliya Çelebi'nin "Asitane-i Hazreti Mevlana" sözüyle belirttiği Kilis Mevlevihanesi günümüzde cami olarak ibadet yaşamını sürdürmektedir. Yalnızca semahane yapısı görülen Mevlevihane'nin imaret, hazire (mezar yeri), hücreler ve bahçesi ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Tekke Mahallesi'nde yer alan yapı ülkemizde ayakta kalan 32 mevlevihaneden biridir.

ŞURAHBİL BİN HASENE ZAVİYE VE MAKAMI

Zaviyenin ne zaman inşa edildiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Osmanlı arşivlerinde yer alan 1617 tarihli bir belgede kaydı geçmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde yapıdan "tekke" olarak bahsetmektedir.

Mescid, zaviye ve türbeden oluşan yapı, inşa edildiği dönemde kentten uzakta, şehre hâkim bir tepe üzerinde yer almaktaydı. Zaviyenin haziresinde Şurahbil bin Hasene'nin gömülü olduğu rivayet edilir. Şurahbil bin Hasene Mekkeli sahabelerdendir. Habeşistan'a hicret edenler arasında yer almış, Hz. Peygamber (S.A.V.) ile birçok savaşa katılmış ve vahiy kâtipliğini yapmıştır.

ŞEYH EFENDİ TEKKESİ

Derviş hücreleri, mescit ve türbeden oluşan tekkenin inşa tarihi 1858'dir. Kapı üzerinde yer alan kitabeden bir Nakşibendi Tekkesi olduğu anlaşılmaktadır. Tekkenin avlusunda yer alan türbe iki mekândan oluşmaktadır: Kubbe ile örtülü mekânda biri Şeyh Abdullah Sermest Efendi'ye ait beş sanduka, diğer bölümde aile bireylerine ait yedi sanduka bulunmaktadır.

Şeyh Efendi Tekkesi

ŞEYH MUHAMMED ENSARİ TÜRBESİ

Yeni Mahallede, İslam Bey Parkı'nın içinde yer alan türbe, 18. yüzyıl sonlarına doğru inşa edilmiştir. Muhammed Ensari, İslamiyeti yaymak maksadı ile bölgeye gelen, İslam ordusunda cerrah olarak görev yapmış, 638 yılında bu bölgede yapılan bir savaşta şehit düşmüştür.

ŞEYH MUHAMMED BEDEVİ TÜRBESİ

Kentin batısında Kalleş Dağı'nın güneyindeki bir tepe üzerinde bulunan türbe içerisindeki sandukanın kime ait olduğunu belirten herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Evliya Çelebi'nin "Şehrin batısında bir büyük tekke vardır. Burada Sahâbe-i kirâm'dan Şeyh Muhammed-i A'râbî ve Rıttalî diye meşhur bir zat yatar..." şeklindeki açıklamasından bu türbedeki sandukanın Muhammed-i A'râbî ve Rıttalî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Türbe yapısı, 14. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği izlenimi vermektedir.

Hz. Talha ve Zübeyr Türbeleri

Şeyh Muhammed Bedevi Türbesi

ŞEYH MUHAMMED BAHAEDDİN VE MUHAMMED ŞAHABEDDİN TÜRBELERİ

Türbenin kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Kuzey cephesindeki Türkçe yazıda burada yatan kişilerin Şeyh Mehmet Şahabettin ile Şeyh Muhammed Bahaeddin Bağdadi oldukları yazar. Bu kişilerin 644 yılında bu noktada şehit düştükleri belirtilir. Yol genişletme çalışmaları sırasında kısmen yıkılan türbenin, II. Abdülhamid Albümleri'nde kubbeyle örtülü olduğu görülmektedir.

ŞEYH AHMET VE ŞEYH MUHAMMED TÜRBESİ

Türbe, günümüze ulaşamayan Şeyh Ahmet Zaviyesi (küçük tekke)'ne aittir. Evliya Çelebi'nin anlattıklarına göre, türbe kubbelidir ve içindeki sandukalar Şeyh Ahmet ve Şeyh Muhammed'e aittir. Sandukaların üzerinde hiçbir yazı olmadığından hangi sandukanın hangi şeyhe ait olduğu bilinmemektedir.

ALTUN DEDE TÜRBESİ

Şurahbil Zaviyesi'nin güneybatısında yer almaktadır. Türbe içerisinde zatın kimliğini tanıtacak bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Rivayete göre, halk bu zata Yusuf Hemedânî demektedir. Bir başka rivayet ise, türbenin Şurahbil Hazretleri'nin yanına gömülmek istediği salih kişi, Hz.İsa'nın Havarilerinden Bulus'a ait olduğunu belirtmektedir.

TALHA VE ZÜBEYR TÜRBELERİ

Cennetle müjdelenen on sahabe arasında yer alan Hz. Talha ve Hz. Zübeyr bin Avvâm adına düzenlenen makamlar Abdi Oymağı Mahallesi Ağalar Ağası Sokağı'ndadır.

Mozaikli Bazilika'dan Örnekler

KENDİRLİ KİLİSE (ORTODOKS RUM KİLİSESİ)

Çatısı ve kuzey duvarı yıkılan yapının diğer üç duvarı günümüze ulaşabilmiştir. Oylum Höyüğün 200 metre batısında bulunan Mozaikli Bazilika 6. yüzyıl Erken Hristiyanlık Dönemi'ne tarihlenmektedir.

HAVRA

Kentte günümüze ulaşan tek Yahudi eseridir. 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği tahmin edilen yapının duvarlarında, beş adet İbranice kitabe bulunmaktadır.

Havra

MARDİN

DOĞAL DEĞERLER

GIZZELİN MAĞARASI-İPLİK MAĞARASI

Mardin kent merkezi, Saraçoğlu Mahallesi'nin altında bulunan mağaralar sistemi, birbiriyle bağlantılı yaklaşık 60 mağaradan oluşmaktadır. Önceleri iplik imalathanesi olarak kullanıldığından bu adla da anılır.

Bu mağara dışında Mardin ili sınırları içinde Midyat Linveyri Şifa Mağarası, Mardin Şakolin ve Firiye, Midyat Kefilsannur, Midyat Şenköy Kefilmelep, Kefilmardin, Midyat Hapisnas, Midyat Tınat, Savur Kıllıt, Kızıltepe Hanika ve Salah, Nusaybin Hessinmeryem ve Sercahan, Mazıdağı Gümüşyuva ve Avrıhan, Derik Derinsu, Dırkıp, Haramiye mağaraları görülebilir.

MESİRE ALANLARI

Mardin'e 10 kilometre mesafedeki Zinnar Bağları mesire alanlarından biridir. Meyve ve sebzeleriyle ünlü bağlık-bahçelik bu sulak bölgede eyvanlı konaklara rastlamak mümkündür.

Beyazsu mesire alanıysa, Midyat-Nusaybin yolu üzerinde Aksu Köyü'nde bulunmaktadır. Bu alan Aksu Çayı boyunca Nusaybin'e kadar, genelde kavak ağaçları ve yer yer meyveliklerle kaplı vadi boyunca uzanır. Yerli halkın su çevresinde küçük gölcükler ve bunların kenarında sazdan çardaklar yaptığı bölge, özellikle hafta sonları büyük ilgi görmektedir.

Sultanköy mesire alanı da Mardin-Diyarbakır yolu üzerindeki bir dere kenarı boyunca uzanan, sık ağaçlık bir orman içi dinlenme yeridir.

Nusaybin'e 4 kilometre uzaklıktaki Çağ Çağ Deresi ise Mardin'in en çok tercih edilen mesire alanıdır. Çağ Çağ Deresi mesire alanında dere üzerinde çok sayıda tesis ziyaretçilere hizmet vermektedir.

GERM-İ AB KAPLICASI

Mardin'in Dargeçit ilçesine 18 kilometre uzaklıktaki kaplıca Dicle Irmağı kıyısında bulunmaktadır. Kükürt içeren suyun sıcaklığı ortalama 40 derecedir. Deri hastalıkları ve romatizma tedavisi için tercih edilen kaplıcada; bir adet genel tedavi havuzuyla, içme çeşmeleri bulunuyor. Konaklama tesisleri ise ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildir.

MÜZELER

MARDİN ARKEOLOJİ MÜZESİ

Müze Binası, Mardin Merkez Şar Mahallesi, 1. Cadde'de bulunmaktadır. 1895 yılında Antakya Patriği Behnam Bani tarafından Süryani Katolik Patrikhanesi olarak yaptırılan müze binası, restore edilerek 1995 yılında hizmete açılmıştır. Koleksiyonundaki eserleriyle Türkiye'nin önemli müzelerinden biri olan Mardin Müzesi; konferans salonu, laboratuvar, kütüphane ile arkeoloji ve etnografya olmak üzere iki sergi salonundan oluşmaktadır.

Mardin Müzesi

Mardin Müzesi

Girnevaz Höyük kazılarında ele geçen tablet, silindir mühür, seramik, figürin ve takılar; Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu kültürlerinin Eski Tunç, Asur, Urartu, Grek, Pers, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Artuklu ve Osmanlı dönemlerine ait seramik, mühür, kandil, sikke ve cam şişe örnekleri Arkeoloji Salonu'nda sergilenmektedir.

Etnografya Salonu'nda sergilenen eserler arasında da özellikle Midyat ilçesinde köklü bir geçmişi olan gümüş işçiliğinden örnekler, yöresel giysiler, kılıçlar, kahve (mırra) takımları, hamam takımları, tespihler, bakır eşyalar yer almaktadır.

ETNOGRAFYA VE GRAMOFON MÜZESİ

Halen restorasyon çalışmaları devam eden müze binası, Mardin Müzesi yanında bulunmaktadır. 1979 yılına kadar askerî kışla olarak kullanılan binanın onarımının tamamlanmasının ardından hizmete açılması planlanmaktadır.

SABANCI MARDİN KENT MÜZESİ VE SANAT GALERİSİ

Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi ve Dilek Sabancı Sanat Galerisi'nin içinde bulunduğu yapı, Diyarbakır Valisi Hacı Hasan Paşa tarafından 1889 yılında, Ermeni asıllı mimar Sarkis Elyas Lole'ye, Süvari Kışlası olarak yaptırılmıştır. 2009 yılına kadar farklı amaçlarla kullanılan yapı, bu tarihte Sabancı Vakfı tarafından restore edilmiştir. Müze, Mardin'in kentsel gelişimini, yaşamını ve kültürünü tanıtmayı amaçlamaktadır. Aynı binada bulunan sanat galerisi ise geçici sergilerle, Mardin'de modern ve çağdaş bir sanat platformu oluşturmayı hedeflemektedir.

Mardin Müzesi

Sabancı Mardin Kent Müzesi

ARKEOLOJİK KALINTILAR

GİRNAVAZ HÖYÜĞÜ

Mardin'in tarih öncesi dönemlerine ait bilgilerin büyük bölümü, günümüzden 6 bin yıl öncesine tarihlenen Girnavaz Höyüğü'nden öğrenilmektedir. Nusaybin'in 4 kilometre kuzeyinde, Habur Nehri kollarından biri olan Çağ Çağ Deresi'nin doğusundaki höyük, 1918'de yabancı araştırmacılar tarafından keşfedilmiştir. 1990'lı yıllarda yürütülen kazı çalışmaları, yerleşmenin M.Ö. 4. binden M.Ö. 7. yüzyıla kadar yerleşim yeri olarak aralıksız kullanıldığını gösterir. Yürütülen kazı çalışmaları sonunda ele geçen metal silahlar, süs eşyaları, kandiller, tabletler, mühürler ve pek çok buluntu Mardin Müzesi'nde görülebilir.

Girvanaz Höyüğü Kalıntıları

DARA ÖREN YERİ

Eski Mezopotamya'nın önemli kentlerinden olan Dara, Mardin'in 30 kilometre güneydoğusunda bulunan Oğuz Köyü'nde yer almaktadır. Günümüzde küçük bir köy ölçeğindeki bu yerleşim, Mezopotamya'nın Antik Dönem'de kurulmuş ve önemini yüzyıllar boyunca korumuş önemli kentlerinden biriydi. Kentin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmese de kimi arkeolojik kaynaklar, Ahamanişlerin Kral'ı Darxis tarafından M.Ö. 530–570 yıllarında kurulduğundan söz etmektedir. Kimi araştırmacılarsa kentin, Roma İmparatoru Anastasius tarafından kurulduğunu ileri sürmektedir. Pers İmparatoru Darius ile Büyük İskender'in savaşına tanıklık etmiş olan bu kent, farklı dönemlerde Romalılar ve Persler arasında el değiştirmiştir. 7. yüzyılın sonlarında Emevilerin daha sonra Abbasilerin ardından da Türklerin hâkimiyetine girmiştir.Kayalara oyulmuş yapılardan oluşan kent, doğusundaki kaya mezarlarıyla birlikte çok geniş bir alana yayılmaktadır. Çevresi 4 kilometrelik bir surla çevrili olan kentin, güney ve kuzeye açılan iki kapısı bulunmaktadır. İç kale, kentin kuzeyindeki tepenin üstüne kurulmuştur. Kentin içinde tiyatro, kilise, saray, çarşı, zindan, tophane ve su bendi gibi yapıların kalıntıları görmek mümkündür. Özellikle köyün kuzeyinde, yine kayalara oyularak inşa edilen görkemli su bendi, bugün bile su tutabilmektedir. Kazılar sırasında ele geçen buluntulardan kentin, yapıları ve sosyal yaşantısıyla görkemli bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

TELBİSİM HARABELERİ (TEPEBAĞ KALESİ)

Derik'in bir kilometre güneyinde, Tepebağ Köyü'nde bulunan kent ve kale kalıntılarının, Bizans Dönemi'ne ait olduğu tahmin edilmektedir. Arkeolojik kazıların henüz yapılmadığı kentte, Roma Dönemi'ne ait mozaik kalıntılarına rastlamak mümkündür.

FİTVAR (FİTTİN) HARABELERİ

Derik ilçesine bağlı Pınarcık Köyü'nde bir vadi içinde bulunan kentin, Roma Dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Bir kilometre boyunca uzanan kentte henüz bir arkeolojik kazı bulunmamasına karşın, saray, kilise ve birçok yapı kalıntısı görülebilir.

ASKERÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

Mardin

MARDİN KALESİ

Hamdaniler tarafından 10. yüzyılda inşa edilen kale, kentin kurulu olduğu tepenin üzerinde yer almaktadır. Yaklaşık bir kilometre uzunluğunda ve yer yer 150 metre genişliğe ulaşan kalenin günümüze sadece temelleri ve güneydeki kulesi ayakta kalabilmiştir. Kale içinde cami, türbe, sarnıç ve konaklar bulunur; ancak askeri bölgede bulunması nedeniyle ziyaretçilere açık değildir.

RABAT KALESİ

Derik ilçesinin 15 kilometre batısında, Hisaraltı Köyü'ndedir. Bölgedeki Artuklu Dönemi'ne ait en büyük eserlerinden biri olan kale içinde mağaraları, mimari kalıntıları ve su sarnıçlarını görmek mümkündür.

MARİN - MERDİS KALESİ

Nusaybin ilçesinin 15 kilometre kuzeydoğusunda, Eskihisar Köyü'nde bulunan kale, Mezopotamya'nın en eski kentlerinden biri olan Merdis kenti içinde, yüksek kayalıklar üzerine inşa edilmiştir. Bizans eseri olduğu düşünülen kalenin kuzeyinde, saraylar ve kiliseler, mağara girişinde çivi ve strangila yazılar, çeşitli kabartma resimler görülebilir. Kalenin doğusunda Merdis Kralı'nın şatosu, şatonun altında kayalara oyulmuş bir mahzen ve bir sarnıç bulunmaktadır.

Marin - Merdis Kalesi

AZNAVUR KALESİ

Nusaybin'in 14 kilometre kuzeydoğusunda bulunan kalenin 970'de, Hamdani Dönemi'nde, Abdullah Bin Hamdan tarafından yaptırıldığı biliniyor. 400 metre uzunluğundaki kalenin güneyindeki Suriye Ovası'na hâkim kulesi hala ayaktadır.

RAHABDİUM (HAFEMTAY) KALESİ

Roma Dönemi'ne ait olan kale, Nusaybin'in 20 kilometre kuzeydoğusunda yer almaktadır. Nusaybin-Midyat kervan yolunu kontrol altında tutmak amacıyla inşa edilen kalede erzak ambarları, su sarnıçları, yeraltı mahzenleri ve mimari kalıntılar görülebilir.

DERMETİNAN KALESİ

Mazıdağı'nın 20 kilometre kuzeybatısında, Derik ilçesi Gümüşyuva Köyü yakınlarında bulunan Dermetinan Kalesi, 150 metre yükseklikteki bir tepe üzerindedir ve Bizans Dönemi'nde inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Marin - Merdis Kalesi

ESKİKALE (KAL'IT-MARA)

Deyrulzafaran Manastırı yolu üzerindeki Eskikale (Kal'ıt-Mara) Köyü'ndedir. Kale içinde biri ibadete açık üç kilise bulunmaktadır. Kalede taştan yapılmış bir taht, su sarnıçları, kuyular, mağaralar görülebilir.

ARUR ve ERDEMEŞT ARUR KALELERİ

Arur Kalesi Mardin'e 5 kilometre uzaklıkta, Deyrul Zafaran Manastırı'nın arkasında bulunan tepenin üzerinde yer alır. Kalede M.S. 1. ve 2. yüzyıla tarihlenen kayalara oyularak inşa edilmiş, Mor Yakup Manastırı bulunmaktadır. Erdemeşt Kalesi ise Bülbül Köyü ile Arur Kalesi arasında kalan tepe üzerinde yer almaktadır.

SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ

MİDYAT

Mardin gibi "müze kent" sıfatını hak eden Midyat, il merkezine yaklaşık 1.5 saat uzaklıktadır. Mardindekileri andıran, taş konakların, kemerli geçitlerin, yüksek çan kuleleriyle Süryani kiliselerinin bulunduğu Midyat, bir Orta Çağ kentini andırır. İlçedeki Süryani nüfusunun azalması ve göç almasıyla ilçe merkezi, bugün iki kilometre ötedeki Estel'e kaymıştır. Telkari sanatının en güzel örneklerinin verildiği Midyat Çarşısı'nda, az sayıdaki telkari ustası bugün de mesleklerini yaşatmaya çalışmaktadır. Geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanan ilçede, gümüş işçiliğinin yanı sıra, ünlü üzümlerinin yetiştirildiği bağcılık da önemli bir ekonomik değer taşımaktadır.

Turabdin Süryani Metropolotliği'nin merkezi olma özelliğini bugün de sürdüren Midyat'da, M.S. 5. ve 6. yüzyılda inşa edilmiş yedi kilise ve bir manastır bulunur.

İlçenin 18 kilometre doğusunda bulunan Deyrul umur (Mor Gabriel) Manastırı M.S. 397 yılında inşa edilmiştir. Süryani Kadim cemaatinin ünlü ve büyük yapıtlarından biridir. M.S. 640 yılında Hz. Ömer zamanında Arap-İslam ordusu Süryanilerle işbirliği yaparak Mezopotamya'ya girince, özellikle bu eserin korunması için Hz. Ömer'in emri ile ayrıcalık tanınmıştır. Manastırın o dönemde zengin bir kütüphaneye sahip olduğu bilinmektedir. Mor Şimuni Kilisesi ise 9. yüzyılda inşa edilmiştir, Midyat kent merkezindeki en eski kilisedir. Midyat'ın metropolitlik kilisesi olan bu yapı günümüzde de kullanılmaktadır. Midyat'a bağlı Anıtlı Köyü'nde yer alan Mor Sobo Kilisesi'nin, 6. yüzyılda inşa edildiği bilinmektedir. Metropolit Kilisesi'nin sanat eserlerinden 1227 yılına tarihlenen, zengin resimlemeli bir İncil günümüze kadar ulaşabilmiştir. Kilisenin güneyinde tümüyle ayakta duran bir de yazlık kilise bulunmaktadır.

Midyat Ulu Cami, ilçede bir başka önemli yapıdır. 1800'de inşa edilen cami günümüze kadar bir kaç kez onarım geçirmiştir. Mihrabın çevresini süsleyen bitki motifleri görülmeye değerdir.

İlçe merkezindeki Mor Şarbel Kilisesi, 1950'li yıllarda, yörede en son inşa edilen kilisedir.

Mor Serkis ve Bakos Manastırı, ilçeye bağlı Anıtlı Köyü yakınlarında, sekizinci yüzyılda inşa edilmiş bir yapıdır. Mor Eşayo Kilisesi ise yine Midyat ilçesine bağlı Yemişli Köyü'nde bulunmaktadır. Restorasyonu yapılan kilise günümüzde de hizmet vermektedir. Aynı köyde bir başka ibadete açık kilise de Mor Kuryakos Kilisesi'dir. 18. yüzyıla ait ahşap boyamalarıyla dikkat çeker.

Mor Loozor Manastırı ilçeye bağlı Mercimekli Köyü'nde bulunmaktadır. Bugün kullanılmaz halde olan yapı, Amudilere ait bir inziva kulesiyle Hristiyanlık tarihinde ayrı bir yere sahiptir.

Acırlı-Eleth Mevki ise Midyat'ın 6 kilometre batısında bulunmaktadır. Şeyh Abdullusvit, Şeyh Cemis ve Şeyh Mustafa'ya ait türbelerin bulunduğu kutsal alanda ayrıca kayalara oyulmuş 14 mağara, 3 kaya mezarı, su sarnıçları, İslam mezarlığı ve yaklaşık 250-300 yaşında dokuz anıt ağaç bulunmaktadır. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca tescillenen alan, GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin girişimleriyle koruma altına alınmıştır.

Midyat

Midyat

Midyat

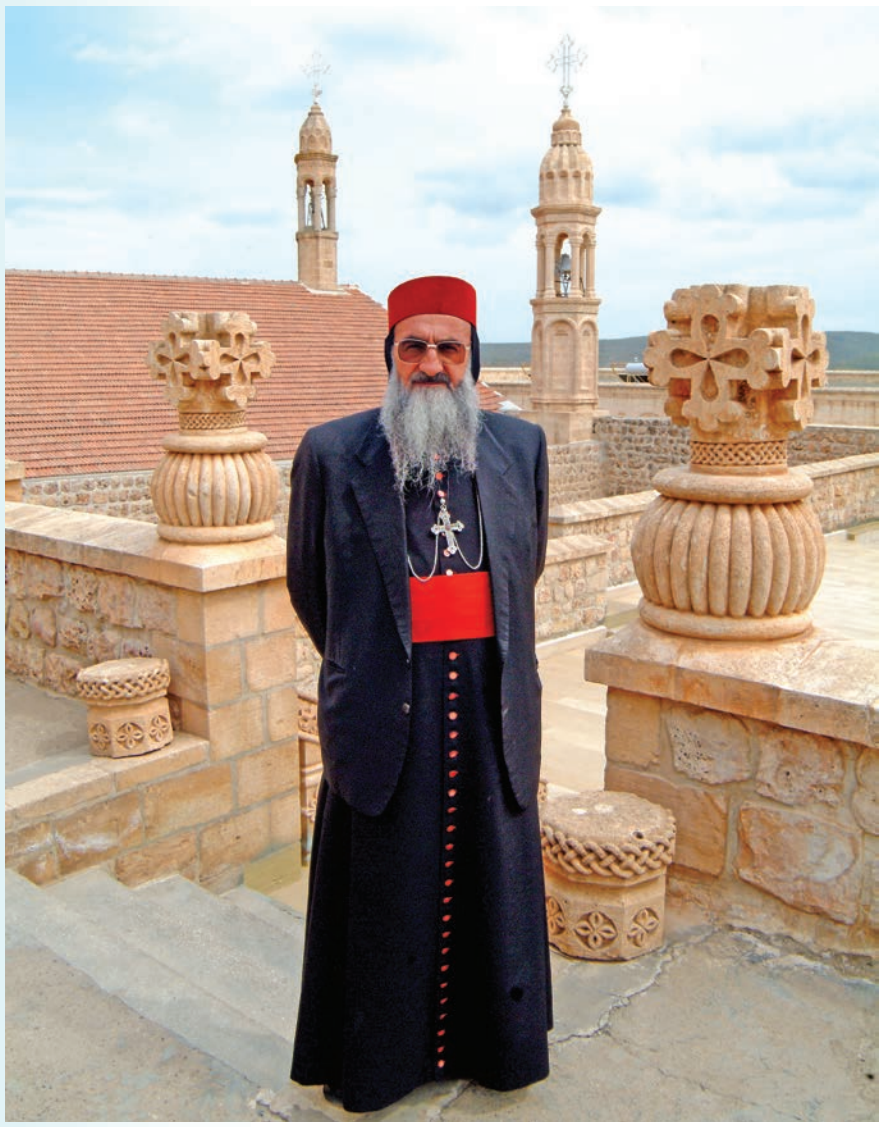

İlçedeki görülmeye değer bir başka kilise de Mor Hadbşabo Kilisesi'dir. Gülgöze Köyü'ndeki kilise yüksek bir tepede kurulmuş, kalın duvarlar ve kulelerle çevrili bir yapıdır. 1.600 yıllık olduğu bilinen Mor Hadbşabo Kilisesi, üç yıl süren restorasyon çalışmasının ardından 2006'da tekrar hizmete açılmıştır.

Mor Abraham-Mor Hobul Manastırı ve mezarlığı, Meryemana, Mor Barsavmo, Mor Anısnoyo, Mor Gabriel, Mor Serkis ve Bakos Manastırı, Mor Hadbşabo Kilisesi, Mor Stefanos Kilisesi, İzozoel Kilisesi, Mor Yakub Manastırı, Mor Loozor Manastırı, Mor Kuryakos Kilisesi, Mor Eşayo Kilisesi, Mor Sobo Kilisesi, Hah Harabeleri, Mor Şabrel ve Protestan kiliseleri ile Devlet Konukevi olarak hizmet veren 450 yıllık İsa Bey Konağı, 1915'te Cevat Paşa tarafından yaptırılan, Cevat Paşa Cami, Askeri Kışla ve Ulu Cami, Acırlı Eleth Mevki, özgün mimarileriyle Midyat Evleri ve Midyat Kent Müzesi, ilçedeki başlıca görülmeye değer yerler arasındadır...

Midyat Meryem Ana Manastırı

Midyat Meryem Ana Manastırı

MARDİN HAMAMLARI

Hatuniye (Sıtti Radaviye) Külliyesi içinde bulunan Hatuniye Hamamı'nın 12. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir.

Mardin'in güneyinde bulunan Emir Hamamı'nın ise ne zaman inşa edildiği tam olarak bilinmemektedir. Farklı dönemlerde pek çok kez onarım gören hamam, yan yana iki büyük kubbeli mekândan oluşmaktadır.

Mardin Ulu Cami Mahallesi'nde bulunan Ulu Cami Hamamı'nın, Artuklu Sultanı Melik Salih (1312-1363) tarafından Ulu Cami'ye vakıf olarak yaptırıldığı bilinmektedir.

Yeni Kapı Mahallesi'nde bulunan Yeni Kapı Hamamı'nın ise 12. yüzyılda inşa edildiği, 1915 yılında da onarıldığı bilinmektedir. Günümüzde yıkıntı halindedir.

Emüniddin Külliyesi'nin bir bölümünü oluşturan Maristan (Emüniddin Külliyesi) Hamamı 12. yüzyılda inşa edilmiştir. Mardin'deki ilk Türk hamamı olan bu yapının, yalnızca soyunmalık bölümü günümüze ulaşmış durumdadır.

MARDİN'İN ÇEŞMELERİ

Genellikle külliyelerin veya medreselerin eyvanları içinde bulunan Mardin'deki çeşmelerin hemen tümü, Artuklular Döneminde yani 12. ve 13. yüzyılda yaptırılmıştır. Eminüddin Külliyesi içinde bulunan çeşme Anadolu'nun en eski çeşmelerinden biridir. Bunun dışında, Kasımiye, Firdevs, Fahriye, Ayn Kapak, Cevheriye, Ayn Saraç ve Savur Kapı çeşmeleri sıralanabilir.

KAYSERİYE (BEZESTAN)

16. yüzyılda Akkoyunlu Sultanı Kasım Dönemi'nde inşa edilmiş olan yapı, Ulu Cami'nin kuzeyinde, çarşı içinde bulunmaktadır. Güneyde, çarşı içine açılan bir sıra tonozlu dükkân bulunur. Yapının büyük bir bölümü yıkılmış olmasına karşın dıştaki dükkânların bazıları günümüzde de kullanılmaktadır.

REVAKLI ÇARŞI (TELLALLAR ÇARŞISI - SİPAHİLER ÇARŞISI)

Reyhaniye Cami'sinin batısında bulunan çarşının yapım tarihi bilinmemektedir. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın girişimiyle 2002 yılında restore edilmiş ve günümüzde de çarşı olarak kullanılmaktadır.

Kentin eski dokusu içinde yer alan diğer çarşılar; Un Çarşısı, Ayakkabıcılar Çarşısı, Hasan Ayyar Çarşısı, Meşkin Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Bilebil (Bülbüllüler) Çarşısı, Cumhuriyet Çarşısı, Marangozlar Çarşısı, Manifaturacılar Çarşısı, Kuyumcular, Gümüşçüler, Nalburiyeciler, Baharatçılar, Leblebiciler vb. çarşıları olup hala yoğun olarak kullanılmaktadırlar.

KERVANSARAY SÜRÜR HANI

17. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen han, dikdörtgen bir avlu etrafında iki katlı revaklı bölümlerden oluşmaktadır. 2010 yılında restorasyonu tamamlanan yapı, geleneksel Mardin mutfağını sunan lokanta, kafe ve hediyelik eşya satış mağazalarını barındırır.

DİNÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

ULU CAMİ (CAMİ-İ KEBİR)

7. yüzyıla ait bir Artuklu eseri olan yapı, kendi adıyla anılan mahalledeki çarşı içinde bulunan, Mardin'in en eski camisidir. Minaresi, Artuklu hükümdarı Kudbeddin İlgazi (1176) tarafından yaptırılmış olan camiye, yine Artuklu hükümdarlarından Melik Salih mallarının vakfedildiği bilinir. 2010 yılında başlayan restorasyon çalışması nedeniyle, iki yıl süreyle kullanıma kapalı olan cami Mardin'in en önemli ibadet merkezidir.

ZEYNEL ABİDİN TÜRBELERİ VE CAMİ

Nusaybin ilçe merkezinde yer alan Zeynel Abidin Cami'nin Artuklu Dönemi'nde inşa edildiği tahmin edilmektedir. 1956 yılında tümüyle yenilenen ve Hz. Muhammed'in torunları Zeynel Abidin ve kardeşi Zeynep Hanım'ın türbelerinin bulunduğu yapının, Müslümanlar için ayrı bir önemi vardır.

Melik Mahmut Cami

BAB'ES- SUR (MELİK MAHMUT) CAMİ

Savur Kapı Mahallesi'nde bulunan cami 14. yüzyılda Artuklu hükümdarı Melik Salih tarafından yaptırılmıştır. Yine bir Artuklu hükümdarı olan Melik Mahmut'un türbesi de bu caminin avlusunda bulunmaktadır.

SAVUR ESKİ CAMİ

M.S. 369'da kilise ve manastır olarak inşa edilen yapı 11. yüzyılda Artuklular tarafından camiye çevrilmiş ve bir külliye olarak hizmet vermiştir. Caminin ilgi çeken kare kaideli minaresi ve şerefesi sonradan yapıya eklenmiştir.

KIZILTEPE ULU (DUNYASIR) CAMİ

Kızıltepe ilçe merkezi yakınlarında bulunan caminin kitabesinden, 1204'de inşa edilmiş bir Artuklu yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Caminin mimari süslemeleri ve mihrabı, son derece zengin bir taş işçiliğini sergilemektedir. Restorasyon geçiren yapı, günümüzde de hizmet vermektedir.

ŞEYH ÇABUK CAMİ

Cumhuriyet alanındaki caminin 15. yüzyılda yapıldığı bilinmektedir. Çarpık bir planı olan yapının güneyinde, türbe ya da zikir yeri olduğu düşünülen bir mekan daha yer alır.

PAMUK CAMİ

Medrese Mahallesi'ndeki yapının altında yağ küpleri bulunmasından ötürü, bir Bizans şapelinin üstüne yapıldığı tahmin edilmektedir. 11. yüzyıla ait kayıtlardaysa Şeyh Mehmed Dinari adlı kişinin yaptırdığı yazılıdır.

Ulu Cami

REYHANİYE CAMİ

Çarşı içinde, Ulu Cami ile Şehidiye Medresesi arasındaki Hasan Ayar Çarşısı içinde bulunmaktadır. 1756'da Ahmet Paşa'nın kızı Adile Hanım tarafından yaptırılan cami, 19. yüzyılda bir onarım geçirmiştir.

ABDÜLLATİF (LATİFİYE) CAMİ

Artuklu Dönemi'ne ait bir 14. yüzyıl yapısıdır. Cumhuriyet Alanı'nındaki caminin minaresi 1845'te Musul Valisi Gürcü Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Taç kapısı çok iyi korunmuş olan caminin minber ve mahfili geç dönem Selçuklu ahşap işçiliğinin özgün örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Bunların dışında Savur Kapısı yakınlarındaki 16. yüzyıla tarihlenen Arap (Azap) Cami, Necmeddin Mahallesi'ndeki 17. yüzyıla ait minaresiz Zairi (Şeyh Muhammed Ezzerar) Cami, Diyarbakır Kapı yakınlarındaki bir 18. yüzyıl yapısı olan Hacı Ömer (Halife) Cami, Savur Kapısı'na giden yol üzerindeki Hamit Cami, Necmeddin Mahallesi'ndeki bir 15. yüzyıl Artuklu yapısı olduğu sanılan Şeyh Mahmud Türki (Şeyh Ali) Cami, kent merkezi ve çevresindeki Necmeddin Cami (Maristan Cami), Nizameddin Begaz Cami, Şeyh Salih Cami, Kale Cami, Sultan Hamza Mescidi, Hamidiye Cami, Süleyman Paşa Cami, Tekiye Cami, Muhammet Hakim Mansuri Cami görülebilecek tarihî yapılar arasında sıralanabilir.

ŞEHİDİYE CAMİSİ VE MEDRESESİ

Şehidiye Mahallesi'nde bulunan cami ve medresenin 13. yüzyılda Sultan Melik Nasruddin Artuk Aslan tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Yapı bir mescidin bulunduğu revak, avlu ve eyvanlı bir medrese planına sahiptir. 1916'da camiye, bugün ayakta duran minaresi eklenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2004 yılında restore ettirilmiştir.

Şehidiye Camisi

KASIMIYE (SULTAN KASIM) MEDRESESİ

Mardin'in güneybatısında bulunan Kasımiye Medresesi'nin yapımına Artuklu Dönemi'nde başlanmış, Akkoyunlu Sultanı Sultan Kasım döneminde tamamlanmıştır. Medresenin yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Daha sonraki dönemde Akkoyunlu Hükümdarı Cihangiroğlu Kasım'ın Mardin'deki diğer pek çok yapıyla birlikte bu yapıyı da onarttığı bilinmektedir.

14. yüzyıl Artuklu mimarisinin son dönem özelliklerini yansıtan Kasımiye Medresesi, iki teras üzerine iki katlı olarak inşa edilmiş, cami ve türbe ile birlikte külliye şeklindedir. Bezemeleri Zinciriye Medresesi ile benzerlik gösteren yapının restorasyonu Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2008-2010 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Çevre düzenlemesiyle otopark, seyir terasları ve ziyaretçilere hizmet veren birimlerin de bulunduğu medresede, ünlü islam bilgini sibernetikçi El Cezeri adına bir bilim müzesi düzenleme çalışmaları başlatılmış durumdadır.

SITTI RADVİYE (HATUNİYE) MEDRESESİ

Mardin'in Gül Mahallesi'nde bulunmaktadır. 12. yüzyılda Melik Kutubeddin İlgazi'nin annesi tarafından inşa ettirilen Hatuniye Medresesi, iki eyvanlı ve revaklı avlulu, iki katlı bir Artuklu yapısıdır. Ana eyvanın yanında bir türbenin bulunduğu camide, Hz. Muhammed (S.A.V.)'e ait olduğu kabul edilen ayak izi sergilenmektedir.

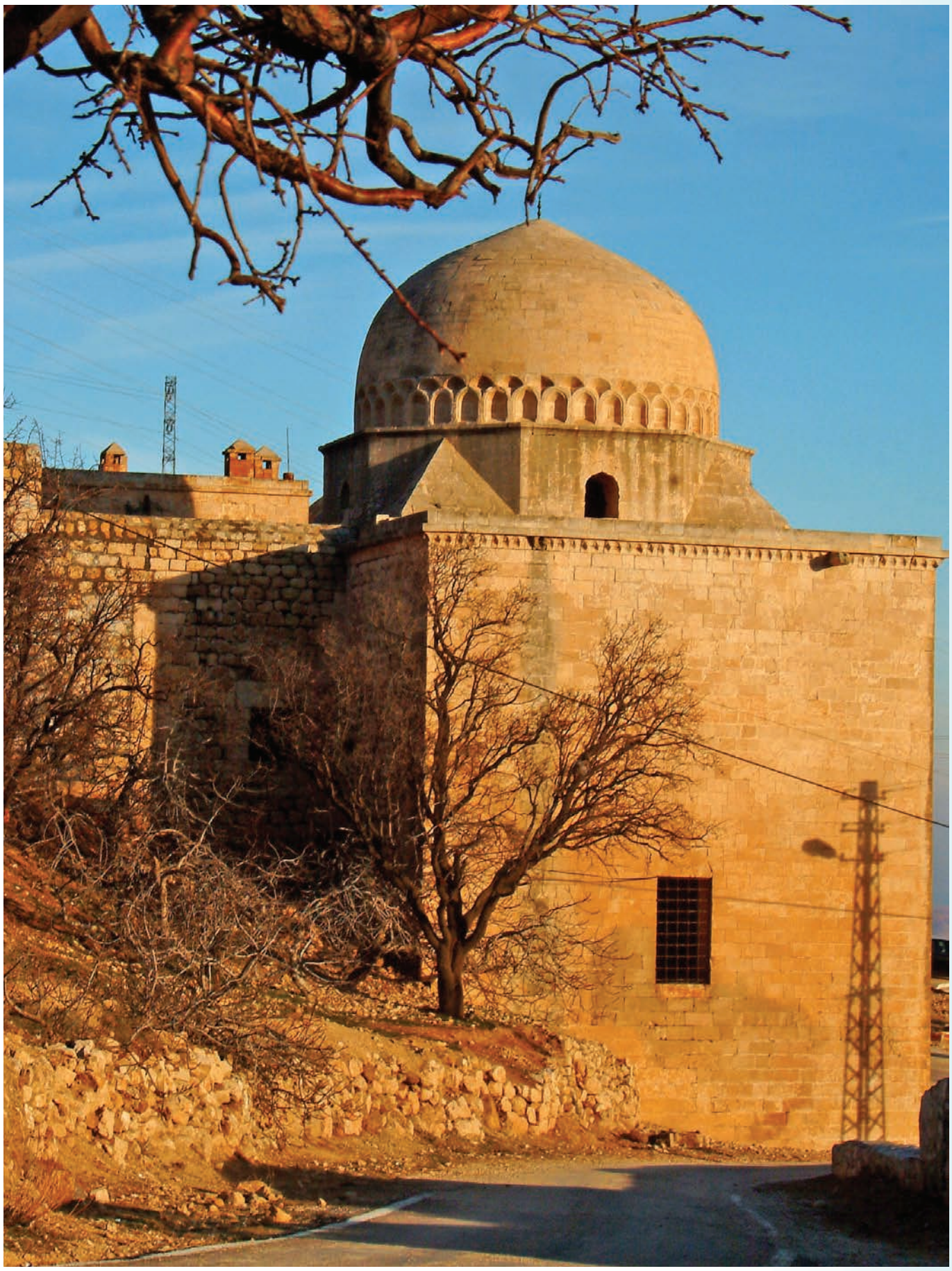

Kasımiye Medresesi

ŞAH SULTAN HATUN MEDRESESİ

Tekke Mahallesi'nde bulunan yapı, Akkoyunlu Hükümdarlığı Dönemi'nde, 16. yüzyıl başlarında inşa edilmiştir. 2007'de restorasyonu yapılan medrese, açık avlulu, iki katlı bir plana sahiptir. Medresenin güneyinde yer aldığı bilinen cami ve tekke ise günümüze ulaşamamıştır. Kuzeyinde ise sebili bulunan bir eyvanı vardır.

Zinciriye Medresesi

EMİNÜDDİN KÜLLİYESİ

Kentin güneybatısında, Mesken Mahallesi'nde bulunmaktadır. Artuklu Sultanı Necmeddin İlgazi ve kardeşi Eminüddin tarafından, 1123'de yaptırıldığı bilinen külliye; cami, medrese, hamam, çeşme, darüşşifa (hastane) yapılarından oluşmaktadır.

ZİNCİRİYE MEDRESESİ

Medrese Mahallesi'nin kuzeyinde yer alan yapı, 1385'de Melik Mecdeddin İsa tarafından yaptırılan bir Artuklu eseridir. Timur ve ordusuyla mücadele etmiş olan Melik İsa, istila sırasında, bir süre bu medresede hapsedilmiştir. Rasathane olarak da kullanılan medrese iki avlulu ve iki katlı olarak kurulmuştur. Sultan İsa Türbesi ve birçok eski kitabenin de görülebileceği medresede girişindeki taş işlemeler ve dilimli kubbeler dikkat çekicidir.

MELİK MANSUR MEDRESESİ

Gül Mahallesi'nin kuzeydoğusunda bulunan medresenin 14. yüzyılda inşa edildiği bilinmektedir. Yıkık durumda olan yapının güneydeki sağlam bölümü, günümüzde mescit olarak kullanılmaktadır. Medrese içinde lahitler bulunmaktadır. Yakınında yer alan Altınboğa, Marufiye ve Savur Kapı medreseleri ise oldukça harap durumdadır.

TÜRBELER VE ZAVİYELER

Kentte yer alan türbeler arasında en önemlileri Cihangir Bey Türbesi ve Zaviyesi, Sultan Hamza Türbesi, Şeyh Kasım Halveti Türbesi, Sultan Musa Türbesi ve Şeyh Hamid Türbesi'dir.

1444-1469 yılları arasında yaptırılan Akkoyunlu Cihangir İbni Ali Bin Karayülük Osman Türbesi, Kasımiye Medresesi yanında yer alan, dikdörtgen planlı iki katlı, kesme taştan inşa edilmiş bir yapıdır.

Yine aynı dönemde yapılan Sultan Hamza Türbesi, haçvari planlı taş bir yapıdır. 1880-1881 yıllarında yaptırılan Şeyh Hamid Türbesi, dört türbe mekânı ve mescit kısmından oluşan bir yapı topluluğudur. Şeyh Kasım Halveti Türbe ve Mescidi ise Yeni Kapı Hamamı yakınında, evler arasındadır. Hazireli, namazgâhlı küçük bir yapı olarak 15. yüzyıldan sonra yapıldığı tahmin edilmektedir.

Mardin'in Mazı Dağı ilçesi, Yüceköy Köyü'nde bulunan Sultan Şeyhmus Türbesi ise çeşitli hizmet mekânlarının olduğu bir külliyenin içinde yer almaktadır.

Mardin-Diyarbakır yolunun 20. kilometresinde bulunan Sultan Musa Türbesi ve Camisi ise, her yıl binlerce kişinin ziyaret ettiği kutsal kabul edilen bir alandır.

Mardin'in Meydanbaşı yakınlarında bulunan Hamza-i Kebir Zaviyesi, 15. yüzyılda yapılmış bir Akkoyunlu yapısıdır. Günümüze sadece türbesi ulaşabilmiştir.

Cihangir Bey Zaviyesi, Kasımiye Medresesi'nin güneybatısında bulunan bir yapıdır. Akkoyunlu Cihangir Bey tarafından 15. yüzyılda yaptırıldığı bilinmektedir.

DEYR-UL ZAFARAN MANASTIRI

Milattan önceye tarihlenen bir Sin Mabedi'nin üzerinde kurulduğu bilinen manastırın 4. yüzyılda inşa edildiği bilinmektedir. Mezopotamya'nın en önemli tarihî yapılarından biri olan manastır, 52 Süryani patriğinin mezarlarının bulunduğu, Süryani Kadim cemaatinin önemli dini merkezlerinden biridir. 4. yüzyıla ait mozaiklerin görülebildiği manastırın girişi 2006 yılında yeniden düzenlenmiş ve hediyelik eşya, kafe gibi birimlerin bulunduğu bir ziyaretçi kabul binası ve otopark yapılmıştır.

Deyr-ul Zafaran Manastırı

Deyr-ul Zafaran Manastırı

DEYR-UL UMUR MANASTIRI (MOR GABRİEL)

Mardin, Midyat ilçesinin 18 kilometre doğusunda bulunan Deyr-ul Umur Manastırı, Savurlu Mor Samuel ile Kartminli Mor Semun tarafından 397 yılında yaptırılmıştır. Süryani Kadim Cemaati'nin büyük ve ünlü yapılarından birisidir. 7. yüzyılda, metropolitlik merkezi olmuş ve bu durum 1049'a kadar sürmüştür.

Manastıra Mor Semun tarafından barınma ve dua yerleri, İmparator Theodosius zamanındaysa lahitlerin konacağı anıtsal bir yapı, Meryem Ana Kilisesi, Resuller Kilisesi, Kırk Şehit Kilisesi ve Mor Samuel Kilisesi yaptırılmıştır. Theodara Kubbesi ise bir rivayete göre imparatorun kızı Theodora'nın Mor Samuel tarafından iyileştirilmesinden ötürü eklenmiştir. Günümüzde Turabdin Bölgesi Metropolitliği'nin merkezi olan manastır, haftanın her günü belirlenen ziyaret saatleri içinde hizmete açıktır.

SURP KEVORK KİLİSESİ (KIRMIZI KİLİSE)

Mardin Ermeni cemaatinin kullandığı bu kilise, 420 yılında inşa edilmiştir ve Yenikapı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Farklı dönemlerde yapılan onarımlar sonucu ilk biçimini yitiren yapı, apsisindeki taş süslemelerle dikkat çekmektedir.

MERYEMANA KİLİSE VE PATRİKHANESİ

Savur Kapı Mahallesi'nde bulunan kilisenin, 1857 yılında ibadete açıldığı bilinmektedir. Eski Patrikhane binasının bir kısmı, 1914-1915 yıllarında yapılan genişletme çalışmalarında yıkılmıştır. 1988'de Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredilen yapı onarılarak, 1995'den bu yana müze olarak kullanılmaktadır.

MOR BEHNAM (KIRKLAR) KİLİSESİ

Mardin'in Şar Mahallesi'nde bulunan kilise bir 5. yüzyıl yapısıdır. Kilise mükemmel taş işçiliği, 400 yıllık ahşap mihrap kapıları ve 1500 yıllık kök boya baskılı perdeleri, geniş avlusu ve çan kulesiyle görülmeye değer bir yapıdır. 1170'de, kırk şehitlere ait kemiklerin bu kiliseye getirilmiş olması, Hristiyanlar için bu kilisenin önemini arttırır. Günümüzde Mardin Metropolitlik Kilisesi'dir.

MOR HIRMIS KİLİSESİ

430'da inşa edildiği bilinen yapı 1552'ye kadar Hristiyanlarca kullanılmıştır. Bu tarihten sonra Nasturiler'e ait olan yapı içinde iki metropolitin mezarı bulunmaktadır.

MOR YUHANON DİLİMOYO SÜRYANİ ORTODOKS KİLİSESİ

370'de inşa edilen kilise, Savur'un Dereiçi (Kıllıt) Köyü'nde bulunmaktadır. 2006'daki onarımın ardından ibadete açılan kilise, köydeki üç kiliseden tek ayakta kalanıdır.

MOR ŞEMUNE KİLİSESİ

Teker Mahallesi'nde bulunan kilisenin 6. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir. Kapıları Mardin'e özgü nakışlı, demirli, motifli ceviz ağacından olan yapının batı bölümünde bir okul bulunmaktadır. 19. yüzyılda bazı eklemelerin yapıldığı kilise, restorasyon çalışmalarının ardından 2005'de tekrar ibadete açılmıştır.

MOR MİHAYEL KİLİSESİ (BURÇ MANASTIRI)

Burç Manastırı olarak da anılan yapı, bir Süryani Ortodoks kilisesidir. Yeniyol Caddesi'nin alt tarafındaki kilise, kent merkezinin güneyinde, sur dışında bulunur. Süryani kayıtlarına göre Mardin'in en eski kilisesi olan yapının tarihi, 4. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Mor Yusuf, Mor Mihail ve Mor Siras'a ait mezarlar da burada bulunmaktadır.

MOR PETRUS VE PAVLUS KİLİSESİ

1914'de Patrik II. Abdullah döneminde, Papaz Abdulmesih'in gayretleriyle Petrus ve Pavlus adına yaptırıldığı bilinmektedir. Gül Mahallesi'nde bulunan ve sade bir taş işçiliğine sahip olan kilise, bir Süryani Kadim-Ortodoks-Kilisesi'dir.

MOR YUSUF KİLİSESİ (SURP HOVSEP)

Ermeni Katolik cemaatinin kullandığı kilisenin, 1894 yılında ibadete açıldığı bilinmektedir. Yanında, kendine ait bir ruhban okulu binası bulunan kilise, 21 sütunlu mimarisi, içindeki koro balkonu ve değerli ikonalarıyla tanınmaktadır.

MOR STEFANOS KİLİSESİ

Midyat'ın Güngören (Keferbe) Köyü'ndeki kilise, 8. yüzyılda inşa edilmiş ve vaftizhane olarak kullanılan Vaftizci Mor Yuhanon Kilisesi ile yanyana bulunmaktadır. Klasik anlamda zarif bir mimarisi olan kilise, bölgedeki en güzel köy kiliselerinden biridir.

Mor Stefanos Kilisesi

MOR YAKUB MANASTIRI

Midyat'a bağlı Barıştepe (Salah) Köyü'ndeki manastır, Pers Dönemi'nden kalma bir mabedin üzerine, 400 yıllarında inşa edilmiştir. Mabede ait kemerleri bugün de görmek mümkündür. Manastır 8. yüzyılda Metropolitlik merkezi, 1364-1839 yılları arasında da Turabdin Bölgesi için patriklik makamı olmuştur. 1. Dünya Savaşı sırasında boşaltılan yapı, 1965 yılına kadar kullanılmaz bir halde kalmıştır. Bugün eski yapının bir bölümünde hizmet veren manastırın etrafı bağ ve bahçelerle çevrilidir.

MİDYAT MERYEM ANA MANASTIRI

Midyat'a 40 kilometre uzaklıkta Anıtlı Köyü'nün güneyinde yer alan bu manastırın ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ancak çeşitli söylenceler, kilisenin kuruluşunu Hz. İsa'nın doğumuna yani 1. yüzyıla tarihlendirmektedir.

MOR YAKUP KİLİSESİ (MANASTIRI)

Nusaybin'de Zeynel Abidin Cami'sine bitişik olan Mor Yakup Kilisesi, yörenin en eski yapıtlarından biridir. 1900 yıllık kilisenin bodrumunda Mor Yakup'un granit taştan yapılmış mezarı yer alır. M.S. 328'de Mor Yakup'un ölümünden sonra adına ithafen inşa edilen yapı, bir Mecusi Tapınağı'nın kalıntıları üzerine kurulmuş ve 19. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Belli dönemlerde onarım geçiren kilise; aynı zamanda 326'da kurulduğu bilinen, dünyanın ilk üniversitelerinden biri olan Nusaybin Okulu'nu barındırmıştır. Bir dönem Nasturiler'in dini merkezi olan manastırda 2000'li yıllarda başlayan arkeolojik kazılarla gün ışığına çıkarılan çok sayıda eser Gaziantep ve Mardin müzelerinde sergilenmektedir. Önümüzdeki yıllarda restore edilmesi planlanan yapının, Zeynelabidin Cami'siyle aynı avluya alınarak ibadete açılması planlanmaktadır.

MOR EVGİN MANASTIRI (DEYR MARUK)

Yörenin eski yapıtlarından olan Deyr Maruk ve Mor Evgin manastırları Nusaybin'in Girmeli Köyü'nün 7 kilometre kuzeyinde bulunmaktadır. Bölgenin en önemli misyonerlerinden sayılan Mor Evgin tarafından 4. yüzyılda kurulan manastır 500 metre yükseklikte, Turabdin Dağı yamacında, mağara ve yapılardan oluşur. Kale görünümünde olan manastır, Mezopotamya Ovası'na hâkim bir manzaraya sahiptir. Yapının kuzeyinde tavanı yüksek ana kilise, anıtsal bir mezar, güneyinde ise tuğla örme kubbesiyle şapeli bulunmaktadır. 2008'de 35 yıllık bir aradan sonra tekrar ibadete açılan kilise ve manastırın restorasyonu için çalışmalar başlatılmıştır.

Bunların dışında Midyat'ın Altıntaş (Keferze) Köyü'ndeki 6. yüzyılda inşa edilmiş İzozoel Kilisesi, Çiftlik Köyü'ndeki şifalı olarak bilinen Mor İliyo Kilisesi, Savur ilçesi, Dereiçi Köyü'ndeki Mor Dimet Manastırı, ve il merkezindeki Diyarbakır Kapı Mahallesi'ndeki 4. yüzyılda yapıldığı bilinen Hammara Manastırı görülmeye değer diğer yerler arasında sıralanabilir.

SİİRT

DOĞAL DEĞERLER

RASIL HACAR (TAŞ BAŞI)

Altından geçmekte olan Botan Çayı'nı tepeden gören Taşbaşı Mağarası, Siirt'in 4 kilometre güneydoğusunda, 350 metre yüksekte bulunmaktadır. Antik Dönemde buradaki kireç taşlarının oyulmasıyla yapılmış mağaranın, barınma amaçlı kullanıldığı bilinimektedir. Mağaranın iç çeperinde bu oyuntu izlerini görmek mümkündür. Mağaranın odaları küçük pencerelerle birbirine bağlanmıştır.

Rasıl Hacar

GÖKÇEBAĞ MAĞARALARI

Siirt-Eruh yolunun 10 kilometre uzaklığındaki anayolun karşısındaki yamaçlarda bulunan, birbirine yakın, yaklaşık 30 mağaradan oluşmaktadır. Eski Eruh yoluyla bağlantısı olan bu mağaraların, geçmiş dönemlerde kullanılıp kullanılmadığı tam olarak anlaşılmamıştır.

SAĞLARCA (BİLLORİS) KAPLICASI

Siirt'e 17 kilometre uzaklıkta, Eruh yolu üzerinde yer almaktadır. Botan Çayı kıyısındaki kaplıcanın suyu ortalama 35 derece sıcaklıktadır. Suyun yüzeye çıktığı doğal bir mağaranın genişletilmesi ve düzenlenmesiyle kaplıca bugünkü duruma getirilmiştir. Havuzu besleyen bu kaynağın yakınında, bir kaynak daha bulunmakta ancak, düzenlenmemiş olması nedeniyle doğrudan Botan Suyu'na karışmaktadır. Büyük ve Küçük Sağlarca kaplıcalarının suları, kalsiyum bikarbonatlı sular grubuna girmektedir ve tortulanması nedeni ile de yalnızca kaynaktan içilebilmektedir. Banyolarının da deri hastalıkları, romatizma ve kadın hastalıklarında yararlı olduğuna inanılmaktadır.

Sağlarca Kaplıcası

LİF KAPLICASI

Kışlacık Köyü yakınında yer alır ve kimyasal özellikleri açısından Sağlarca Kaplıcası'yla büyük benzerlik göstermektedir. Küçük bir havuzu bulunan kaplıcanın, su akışı saniyede 30 litre ve sıcaklığı ise 41 derece olarak ölçülmüştür. Kaplıca suyunun romatizma, solunum yolları, kadın hastalıkları ve sinirsel hastalıkların tedavisinde etkili olduğu düşünülmektedir.

ARKEOLOJİK KALINTILAR

TÜRBE HÖYÜK

Höyük, Siirt'e 27 kilometre uzaklıktaki Botan Vadisi'nde, Botan ve Dicle nehirlerinin kesiştiği noktaya oldukça yakın konumda yer almaktadır. Türbe Höyük'te ilk yerleşimin, M.Ö. 8000-7000'li yıllarda olduğu düşünülmektedir.

Bölgede yapılan arkeolojik kazılarda, bol miktarda çakmak taşı ve obsidyen aletler; cam boncuk, bilezik gibi takılar bulunmuştur. Bu seviyenin üzerinde elde edilen son verilere göre M.Ö. 4000'de Ubaid Dönemi kalıntıları da höyükte yer almaktadır. M.Ö. 2000'de höyük üzerinde bir kale inşa edilmiştir. Kale, Botan ve Dicle nehirlerinin kavşağına yakın olması nedeniyle, vadiye giriş-çıkışları kontrol etmek için kullanılmıştır. Kale içinde, farklı bölge ve dönemlerde inşa edilmiş olan on beş yapı bulunmaktadır.

BAKIR (BAŞUR) HÖYÜK

Siirt'e 20 kilometre uzaklıkta, Aktaş Köyü, Bakır mezrası sınırları içindeki höyük, 1963 yılında gerçekleştirilen bir yüzey araştırması sırasında keşfedilmiştir. Ilısu Barajı kurtarma kazıları kapsamında yapılan Başur Höyük'teki kazılar, bu

alandaki yerleşimin M.Ö. 7000'de başladığını göstermektedir. Yerleşim alanının üst seviyelerinde ortaya çıkartılan mimari kalıntılar, genel özellikleri itibariyle sivil bir yerleşimi işaret etmektedir.

GÜZİR HÖYÜK

Eruh ilçesi Ormanardı Köyü yakınlarında bulunan höyükte ilk yerleşimin günümüzden 11 bin yıl önce başladığı düşünülmektedir. Yerleşik hayata geçişin ilk dönemlerine tanıklık ettiği düşünülen yerleşimde kazı çalışmaları devam etmektedir.

ÇATTEPE HÖYÜK

Kurtalan ilçesine bağlı Çattepe Köyü yakınında, Botan Irmağı'nın Dicle ile birleştiği alanda bulunan Çattepe Höyük, konumu nedeniyle Botan Vadisi'ndeki önemli arkeolojik yerlerden biridir. Buluntular yerleşimin Tarih Öncesi dönemlerden bu yana kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca höyük üzerinde Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'nde yani 2.-3. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen sur kalıntıları bulunmaktadır.

Orta Çağ'da Tell-Fâfân adıyla bilinen Çattepe'nin iki nehrin birleştiği yerde bulunması nedeniyle 10. yüzyılda önemli bir liman haline geldiği sanılmaktadır. Yapılan kazılarda, yerleşimin Dicle tarafında ortaya çıkartılan liman yapısı bu görüşü desteklemektedir. İslam coğrafyacıları Tell-Fâfân'ı Dicle üzerinde gemi taşımacılığının başladığı ilk yer olarak kabul etmektedir. Özellikle 10. yüzyılda kuzey yollarını kullanarak gelen kervanların Tell Fâfân Limanı'ndan yükledikleri mallarını Dicle üzerinden Cizre ve Musul yoluyla Bağdat'a kadar ulaştırdığı bilinmektedir.

ÇELİKLİ KÖYÜ KAYA MEZARLARI

Baykan ilçesinin güneybatısında, merkeze 20 kilometre mesafedeki Çelikli Köyü'nde iki kaya mezarı bulunmaktadır. Ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı bilinmeyen mezarlar, köyün güneyindeki tepenin kuzeydoğu yamacındadırlar.

AKABE GEÇİDİ

Siirt il merkezini Botan Vadisi'ne bağlayan en kısa yoldur. İnsan eliyle yapılmış dünyadaki üç sarp geçitten biridir. M.Ö. 1500'lü yıllarda Asurlular tarafından yapıldığı düşünülmektedir.

ASKERÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

DERZİN KALESİ

Baykan ilçesinin 8 kilometre doğusunda Adakale Köyü'nün yakınında bulunan Derzin Kalesi'nin yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak yapı üslubundan kalenin Bizans Dönemi'nde yapıldığı sanılmaktadır. Gözetleme kulesi niteliğindeki bu kalenin yalnızca kulelerinden bazı bölümler günümüze ulaşabilmiştir.

ÇAYKARA KÖYÜ KALESİ

Baykan-Siirt yol güzergâhında ve ilçeden 15 kilometre uzaklıktaki Çaykaya Köyü yakınlarında bulunan kale çevreye ve köye hâkim bir konumdadır. Kalenin inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir ancak Osmanlı Dönemi'nde son onarım gördüğü anlaşılmıştır.

KELHOK KALESİ

Eruh-Bilgili (Eski Eruh) Köyü yolu üzerinde bulunan kalenin, Osmanlı Dönemi'nde 17. yüzyılda inşa edildiği bilinmektedir. Kale eski bir ticaret yolu üzerinde olduğundan bu güzergâh üzerindeki hanları korumak amacıyla yapıldığı sanılmaktadır.

ANTİK ERZEN ŞEHRİ VE KALESİ

Kurtalan ilçesinde Yunuslar Köyü yakınlarında geniş bir alana yayılan Erzen kentinin Siirt'teki ilk yerleşim yerlerinden biri olduğu tahmin edilmektedir.

Erzen şehrinden günümüzde, iç kale, dış kale ile üç giriş kapısı gelebilmiştir. Hilâl biçimindeki iç kale 90 x 60 metre ölçülerinde inşa edilmiştir. Şehrin etrafını kuşatan 6 metre kalınlığındaki dış kalenin ise 66 burcu bulunmaktadır ve yaklaşık olarak 1300 x 1500 metre ebatlarındadır.

İNCE KAYA (KORMAS) KALESİ

Şirvan ilçesi, İncekaya Köyü'ndeki kalenin, Bizans Dönemi'nde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Görünüşü bir şatoyu andıran kalenin Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde de kullanıldığı bilinmektedir.

İRUN KALESİ

Şirvan ilçesinin 40 kilometre kuzeyindeki dağların zirvesine kurulmuş olan kalenin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Kale ile bulunduğu dağın eteğinden geçen nehir arasında bir yer altı tüneli bağlantısı bulunmaktadır.

ŞİRVAN (KÜFRE) KALESİ

İlçe merkezinin 4 kilometre doğusundadır. Doğal bir kayanın üzerinde bulunan kalenin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir.

SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ

SİİRT SAAT KULESİ

Kule Siirt merkezinde, Vilayet Konağı karşısında, park içerisinde bulunmaktadır. Saat Kulesi 1974-1975 yıllarında tamamlanmıştır. Kesme taştan yapılan kule, dört bölümden oluşur. Her bölümün üzerinde dikdörtgen çerçeveli birer pencere bulunmaktadır.

CAS EVLERİ

Cas Evleri yapı malzemesi ve iklim koşullarına bağlı özellikleri ile bölgeye özgü geleneksel bir konut mimarisi tipidir. Doğal yapı malzemeleri kullanılarak inşa edilen bu evler iklim koşullarına da son derece uyumludur. Kentin eski kesimlerinde, iki- üç katlı, yukarıya doğru daralan, küçük pencereli düz damlı konutlar, yörede "Cas" adı verilen bir harçla sıvanmıştır. Kent çevresinde bulunan alçı taşının yakılıp öğütülmesiyle elde edilen cas, çabuk sertleşmesi sonucu kabuksuz kubbe yapımına olanak verir. Cas Evleri'nin kapı ve pencere çevrelerinde çok güzel taş oymalar yer alır. Cas Evleri'nin en önemli özelliklerinden biri de "Dergâh" isimli süslü , "Mısraheyn" isimli çift kanatlı tokmaklı kapılarıdır.

Siirt Saat Kulesi

Cas Evleri

ÇARPIRAN KÖPRÜLERİ

Baykan-Bitlis arasındaki bu iki köprünün 16. ya da 17. yüzyılda yani Osmanlı Dönemi'nde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Biri Bitlis Çayı üzerinde bulunan köprülerin diğeri de Bitlis Çayı'na dökülen derelerden birinin üzerinde kurulmuştur.

NASREDDİN KÖPRÜSÜ

Siirt-Eruh yolu üzerinde Lif Kaplıcası'ndan ayrılan yolda, Başur Çayı'nın üzerindeki köprünün Selçuklu Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilimektedir. Beş gözlü olarak inşa edilen köprü günümüze kadar ulaşabilmiştir.

OYMAKILIÇ KÖYÜ KÖPRÜSÜ

Eruh ilçesinin Oymakılıç Köyü'nden geçen Zarova Deresi'nin üzerine kurulmuştur. Osmanlı Dönemi'nde 17. yüzyılda inşa edildiği bilinmektedir.

ÜZÜMLÜ KÖYÜ KÖPRÜSÜ

Eruh ilçesi Üzümlü Köyü yolunda, Zarova Deresi üzerinde bulunmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde, 17. yüzyılda inşa edildiği bilinen köprünün, günümüze yalnızca ayakları ulaşabilmiştir.

ZAROVA KÖPRÜSÜ

Eruh-Bilgili Köyü yolu üzerinde, Eruh'a 10 kilometre uzaklıktaki köprü Zarova Deresi üzerinde bulunmaktadır. Üslubu nedeniyle bir 17. yüzyıl Osmanlı Dönemi yapısı olduğu düşünülmektedir.

YERLİÇOBAN KÖYÜ GÜLLÜ HANIM KÖPRÜSÜ

Eruh ilçesinin Yerliçoban Köyü yakınlarında, köyün güneydoğusunda bulunmaktadır. Günümüzde hâlâ kullanılan köprünün bir 17. yüzyıl Osmanlı yapısı olduğu sanlımaktadır.

DEĞİRMEN KÖPRÜSÜ (BEYAZ SU KÖPRÜSÜ)

Şirvan'a bağlı Yağcılar Köyü'nde, Beyaz Su Deresi'nin üzerinde bulunmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde, 18. yüzyılda yapıldığı bilmektedir.

SÜLEYMAN BEY KÖPRÜSÜ

Şirvan ilçe merkezine yaklaşık 5 kilometre mesafede ve Baykan-Şirvan arasındaki tali yol üzerinde bulunmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde, 18. yüzyılda yaptırılmıştır.

GÖZLÜCE KÖYÜ KÖPRÜSÜ

Şirvan, Gözlüce Köyü'ndeki derenin üzerinde yer almaktadır. Yapının üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Osmanlı Dönemi'nde, 18–19. yüzyılda yaptırıldığı tahmin edilimektedir.

GERRE HAN ve GERRE HAN KÖPRÜSÜ

Siirt'ten yaklaşık 40 kilometre uzaklıkta Ormanardı Mevkiinde bulunan han Botan Irmağı'nın kenarına inşa edilmiştir. Osmanlı Döneminde, Musul-Cizre-Eruh-Siirt-Bitlis ticaret yolunun canlanması amacıyla yaptırıldığı sanılmaktadır. Hanın yakınlarında yine aynı adla anılan ve hanla aynı dönemde yaptırıldığı düşünülen bir de köprü bulunmaktadır.

OYMAKILIÇ KÖYÜ HANI

Eruh ilçesinde bulunan hanın, yörede yaşayan Ermeniler tarafından yapılmış olduğu söylenir. Önce han daha sonra da cami olarak kullanılmıştır.

GÖZLÜCE KÖYÜ HANI

Şirvan'a bağlı Gözlüce Köyü yakınlarında bulunan han, 18. yüzyılda yeni Osmanlı Dönemi'nde yaptırılmıştır.

DOĞRUCA KÖYÜ HANI

Han, Şirvan'a bağlı Doğruca Köyü'nün girişinde yer almaktadır. 18. yüzyılda Osmanlı Dönemi'nde yaptırıldığı tahmin edilmektedir.

ŞİRVAN HAN

Şirvan Merkez Küfre Mahallesi'ndeki yapının, 18. yüzyıla ait bir Osmanlı Dönemi yapısı olduğu düşünülmektedir.

Ulu Cami

DİNÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

SİİRT ULU CAMİ

Merkez ilçedeki Ulu Cami, önemli bir Türk yapısı niteliği taşır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen Ulu Cami, 1129 yılında Selçuklu sultanı Muğiseddin Mahmut tarafından onarılmıştır. Dıştan kesme taş, içten ise moloz taşla inşa edilen camiye ait değerli minber, Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir. Minber ceviz ağacından yapılmış, Selçuklu ağaç oymacılığının en güzel örneklerindendir. Caminin minaresi ise, geometrik çini motiflerle bezelidir.

Ulu Cami

Ulu Cami

MERKEZ CAMİ

Şirvan ilçesi merkezi Küfre Mahallesi'nde yer almaktadır. Mimari özelliklerinden, caminin 17. yüzyıl ortalarında inşa edilmiş bir Osmanlı yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Yakın dönemde onarım geçiren cami, ibadete açıktır.

ASAKİR (ÇARŞI) CAMİSİ

Cami Artukoğullarından Melik-üs Salih Nasuriddin tarafından 1265'de yaptırılmıştır. Siirt Cumhuriyet Caddesi'nde bulunmaktadır. İki kubbesi sonradan eklenmiş olan caminin önünde, dört kubbeli bir son cemaat yeri bulunur. Cami içinde, yapıyla bağlantılı Es Şeyh Hasan Askeri'nin türbesi bulunmaktadır. Bu türbe nedeniyle camiye Asakir Cami ismi verilmiştir.

CUMHURİYET (HIDRUL AHDAR) CAMİ

Siirt'in merkezindedir. Siirt'in en eski camilerinden biri olduğu tahmin edilen caminin, 12. yüzyılın başlarında yapıldığı düşünülmektedir. Caminin içinde, Hz. İsa'nın havarilerinden olan Yakuva'nın mezarı bulunduğuna inanılmaktadır. Kesme taştan yapılmış tek kubbeli bu camiye Selçuklu Dönemi'nde iki kubbeli bir mekân daha eklendiği bilinmektedir. Kuzey yönünde iki ayrı kapısı bulununan cami, 1926'da onarılmış ve yeşil anlamına gelen "Hıdrul Ahdar" olan adı, Cumhuriyet Cami olarak değiştirilmiştir.

ŞEYH MEMDUH (MEMDUN) CAMİSİ

Aydınlar ilçesinde bulunan cami, Sultan Memduh tarafından 1839'da inşa ettirilmiştir. Kesme taşlardan yapılan caminin yanında, yine aynı sultanın, Şeyh Abdurrahman için 1830'da yaptırdığı türbe bulunmaktadır.

ERUH'DA CAMİLER VE TÜRBELER

Eruh ilçesine bağlı köylerde çok sayıda Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş cami ve türbe bulunmaktadır. Bunlar arasında Bilgili Köyü (Eski Eruh) Cami ve Kaşıkyayla Köyü Cami bugün de ibadete açık olan camilerdir.

Bunların dışında Oymakılıç Köyü (Kaya Oyma) Cami, Nehvan Cami, Kelhok Kalesi Cami, Bozatlı Köyü Cami, Eski Kavaközü Köyü Cami, Yerliçoban Köyü Eski Cami, Çırpılı Köyü Cami, Eski Yediyaprak Köyü Cami, Budamış Köyü Eski Cami, Oymakılıç Köyü Sariya Hatun Mescidi, Eski Kavaközü Köyü Kaya Oyma Cami ise bugün kullanılamayacak durumda yapılardır.

Eruh ve köylerinde Osmanlı Dönemi'ne ait başlıca türbeler ise; Oymakılıç Köyü'nde Sariya Hatun Türbesi, Erenkaya Köyü'nde Şeyh Veli Türbesi, Kavaközü Köyü'nde Emir Nasreddin Türbesi olarak sıralanabilir.

Oymakılıç Köyü Medresesi, Mir Nasır Medresesi ve çok sayıda çeşme ve sarnıç, Eruh'da bulunan diğer Osmanlı yapılarıdır.

KURTALAN CAMİLERİ

Eruh'da olduğu gibi Kurtalan ilçesine bağlı köylerde de Osmanlı Dönemi'ne ait camiler bulunmaktadır. Bu camilerden Kayabağlar Köyü Cami, Oyacık Köyü Cami ve Yellice Köyü camileri bugün de hizmet vermektedir. Göktaş Köyü Doğanpazar Mezrası Cami ve Yanarsu Garzan Köyü İç Kale camileri ise yıkık durumdalardır.

İSMAİL FAKİRULLAH VE İBRAHİM HAKKI TÜRBELERİ

Türbeler, eski adı "Tillo" olan Aydınlar ilçesi merkezinde bulunmaktadır. 1657'de Tillo'da doğan İsmail Fakirullah, Hz. Muhammed'in amcası Hz. Abbas'ın soyundan geldiği kabul edilen bir İslam âlimidir. Tillo ve yakın çevresindeki medreselerde pek çok öğrenci yetiştirdiği bilinen İsmail Fakirullah'ın öğrencilerinden biri de İbrahim Hakkı' dır. 1703'de Erzurum'un Hasankale ilçesinde doğduğu bilinen İbrahim Hakkı ise matematik, astronomi, tıp alanında çalışmalarıyla tanınan ve aynı zamanda şair olan bir İslam bilginidir. Marifetnâme adlı eseri ve divanıyla tanınan İbrahim Hakkı, hocası İsmail Fakirullah için 1730'lu yıllarda bu türbeyi yaptırmıştır. Türbenin hemen yanında birde kule bulunmaktadır. Kendisi de ölümünden sonra hocasının ayak ucuna defnedilmiştir.

Türbenin ilginç yanı, Tillo'nun 3 kilometre doğusundaki bir tepe üzerine yapılmış, Kale-T'ul Ustad adıyla bilinen duvarda yer alan, 40 x 40 santimetre boyutlarındaki bir pencereden, her yıl 21 Mart gününün belli bir saatinde geçen güneş ışınlarının, kuledeki prizmadan yansıtılarak İsmail Fakirullah'a ait sandukanın baş tarafını aydınlatmasının sağlanmasıdır. 1963 yılındaki bir onarım sırasında yapının bu özelliği bozulmuştur, ancak 2011 yılında yapılan yeni bir onarımla yapıya bu ilgiç özelliği yeniden kazandırılmıştır.

Tepede İbrahim Hakkı tarafından yapılan duvar ve ortasındaki pencere hala yerinde durmaktadır. Botan Vadisi'ne dik inen bir yamacın üzerinde bulunan duvar aynı zamanda Botan Vadisi'nin izlenebildiği bir seyir terasıdır. Mesire alanı olarak da kullanılan terasta, ışığın geçtiği duvar da koruma altına alınmıştır.

Bugün torunlarının çabalarıyla; İbrahim Hakkı'nın bilimsel çalışmaları, günümüze ulaşabilmiş özel eşyaları ve eserlerinden bir bölümünün orijinallerinin sergilendiği tek odadan oluşan küçük bir müze yapılmıştır ve belirli dönemlerde ziyarete açılmaktadır.

Aydınlar'da bulunan ve tarihsel önemi olan diğer yapılarsa şöyle sıralanabilir: Şeyh Mücait Türbesi ve türbenin bulunduğu Mücait Cami ve Şifa Kuyusu, Sultan Memduh Türbesi ve Şeyh Muhammed El Hazin Türbesi (merkeze bağlı Dereyamaç Köyü) ve Şeyh Muhammed El Hazin Türbesi'dir.

VEYSEL KARANİ TÜRBESİ

Diyarbakır-Bitlis karayolu üzerinde, Baykan ilçesine bağlı Ziyaret Beldesi'nde bulunmaktadır. 555-560 yılları arasında doğduğu sanılan Veysel Karani'nin; semavi dinlere, kitaplara dair herhangi bir bilgisi olmadan, tek tanrı inancının gelişmiş olduğu bir kişi olduğuna inanılır. Hz. Muhammed vasiyetinde ölümünden sonra hırkasının Veysel Karani'ye verilmesini istemiştir. Hz. Ali'nin daveti üzerine Sıffin Savaşı'na katılan Veysel Karani ise bu savaşta şehit olmuştur. Naaşının, savaşa katılan üç kabile tarafından Yemen, Şam ve son olarak Siirt-Baykan'a götürüldüğü anlatılır. Hz. Muhammed bir hadisinde "Beni ziyaret etmek imkânına erişemediğinizde, kardeşim Veysel Karani'nin mekânını ziyaret ediniz." dediği için, türbesi bugün binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir.

Türbe 1901'de, cami ise 1887'de inşa edilmiştir. Yöreye özgü "Cas" harcıyla yapılmış olan kubbe örtülü türbe 1967 yılında yıktırılmış ve yerine yenisi yaptırılmıştır. Veysel Karani Türbesi ve çevresi 2002 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Türbe cami, şadırvan ve idari binadan oluşan yapılar, büyükçe bir meydanda birleştirilmiştir.

Baykan ilçesinde bulunan diğer türbeler; Çevrimtepe Köyü Şeyh Ali (Ziyaret-i Şeyh Ali)Türbesi, Adakale Köyü Türbeleri, Çelikli Köyü'ndeki Ziyaret'tir. İlçedeki köylerde bugün ibadete açık ya da yıkık durumda olan çok sayıda Osmanlı Dönemi camisi de bulunmaktadır.

Bu camilerin en önemlileri; Çevrimtepe Köyü Cami, Karakaya Köyü Cami, Yarımca Köyü Cami, Adakale Köyü Cami ve Ulaştı Köyü Eski Cami'dir.

Veysel Karani Türbesi

DEYR MİR YAKUP MANASTIRI

Siirt il merkezinin 3 kilometre güneyinde bulunan manastırın, hangi döneme ait olduğu bilinmemektedir. Ana kilise, kütüphane, keşiş hücreleri, misafirhane ve yemekhane birimlerinden oluşan Deyr Mir Yakup Manastırı'nın, ana kilisenin bir bölümü, keşiş hücreleri ve yemekhane bölümü yıkılmış durumdadır. Genel olarak yapı kırma taştan yapılmış olan manastırın, sadece kilise ve eyvanlı bölümde tuğla kullanılmıştır.

DEYR-İ DARA KİLİSESİ

Büyük bölümü yıkılmış olan kilisenin hangi dönemde inşa edildiği bilinmemektedir. Kullanıldığı dönemde, dinî bir merkez niteliğinde olduğu tahmin edilen manastırın, eski bir eğitim kurumu olduğu da rivayetler arasındadır.

ŞANLIURFA

DOĞAL DEĞERLER

TEK TEK DAĞLARI MİLLİ PARKI

Tek Tek Dağları; flora, fauna zenginliği, kültürel, tarihi ve arkeolojik özellikleri ile ülkemizdeki ender alanlardan biridir. Harran Ovası ile Viranşehir Ovası arasında uzanan toplam 19.335 hektarlık alanda uzanan bölge, 2007 yılında Tek Tek Dağları adıyla millî park ilan edilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 304 endemik tür yani dünya üzerinde sadece burada yaşan 304 türde canlı bulunmaktadır. Bunlardan 58'i ise yalnızca Şanlıurfa ili çerçevesinde yaşamını sürdürmektedir.

Milli park bozkır türleri açısından büyük önem taşır. Alanda yaygın olarak menengiç, peygamber çiçeği (Centaurea), gelincik (Papaver rhoes), kekik (Tymus sp.), sütleğen (Ephorbia sp.), köy göçüren (Circium arvense) ve papatya türleri hâkimdir. Kurt, alakarga, ekin kargası, kınalı keklik ve nesli tehlikede olan ceylan (Gazella dorcas), nesli ulusal ölçekte tehlike altında olan toy ve sürüngen türlerinden varan da yaşamaktadır. Senem Mağarası, Şuayb Antik Kenti ve Soğmatar Harabeleri de millî park sınırları içinde yer almaktadır.

Karaali Kaplıcaları

Tek Tek Dağları Milli Parkı

KARAALİ KAPLICALARI

Şanlıurfa'nın 40 kilometre güneydoğusunda bulunan Karaali Köyü'ndedir. Su sıcaklığının 49–55 derecelerde olduğu bölgede, İl Özel İdaresi tarafından yaptırılmış biri apart otel olmak üzere iki büyük konaklama tesisi bulunur. Sinir sistemi, eklem, cilt, dolaşım ve benzeri hastalıklara iyi geldiği bilinen sıcak yeraltı suyu, kaplıca turizmi dışında seracılık amacıyla da kullanılmaktadır.

Gölpınar Mesire Alanı

GÖLPINAR MESİRE ALANI

Gölpınar mesire alanı, Şanlıurfa'nın Karaköprü beldesinde, piknik ve doğa yürüyüşü gibi etkinliklerin yapılabildiği 200 hektarlık bir korudur. İlin bu yoğunluktaki tek ormanlık alanı olan Gölpınar'da, bir ceylan üretim ve iyileştirme ünitesi de bulunmaktadır.

ATATÜRK BARAJI BOZOVA MESİRE ALANI

Bozova ilçesi sınırları içinde, Atatürk Barajı baraj gölü kıyısında bulunmaktadır. Aşağı Çatak sınırları içerisindeki, Holan Tepesi olarak bilinen ormanlık alanda kurulmuş olan mesire alanı, yöre halkı tarafından günübirlik geziler için kullanılmaktadır. Spor alanları, botanik bahçesi ve çeşitli sosyal tesisler de alan içinde bulunmaktadır.

ATATÜRK BARAJI

Şanlıurfa ve Adıyaman illeri arasında, Bozova ilçesi yakınlarında Fırat Nehri üzerinde yer alan Atatürk Barajı, Türkiye'de sulama ve hidroelektrik üretimi için şimdiye kadar yapılmış en büyük barajdır. İlk adımları 1936'da atılan ve adı Karababa olan barajın, 1981 yılında Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü nedeniyle, adı Atatürk Barajı olarak değiştirilmiştir.

Türkiye'nin en büyük, dünyanın da 4. büyük barajı olan Atatürk Barajı'nın set yüksekliği, 169 metre, uzunluğu 1600 metre, kalınlığı da tabanda 800, en üstte 15 metredir. 817 kilometrekarelik bir alana, 48,5 milyar metreküp su hacmine sahip olan baraj gölü, Van ve Tuz Gölü'nden sonra ülkenin üçüncü büyük gölü durumundadır. Bu kapasitesiyle; yapım çalışmaları süren tüneller de hizmete girdiğinde Şanlıurfa, Harran, Mardin, Ceylanpınar, Siverek, Hilvan ve Bozova ovaları olmak üzere toplam yaklaşık 1 milyon 600 bin hektarlık alanı daha suya kavuşturacaktır. Baraj, ürettiği elektrik enerjisiyle de ülke gereksiniminin yaklaşık 1/3'ünü karşılamaktadır.

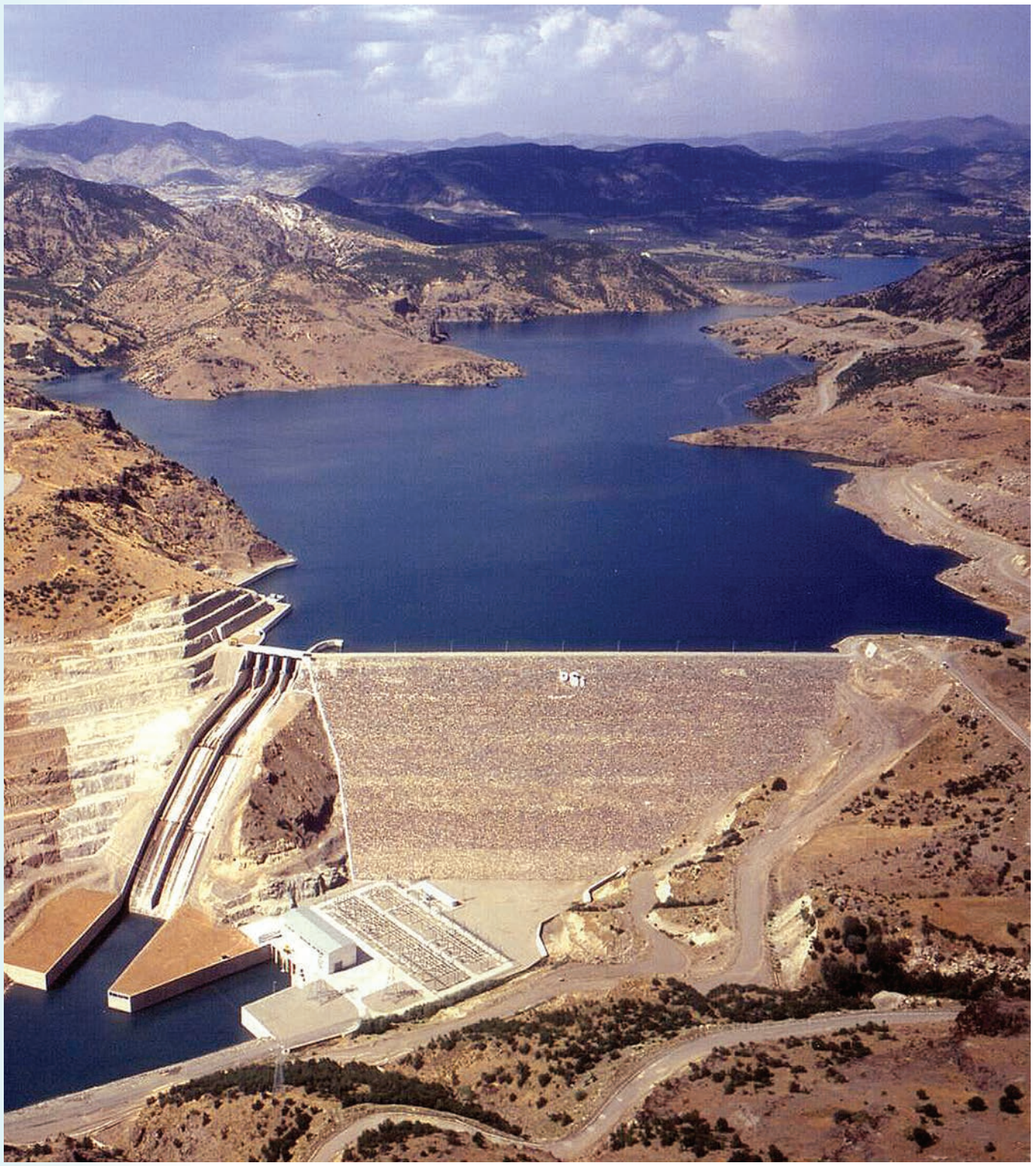

Atatürk Barajı

Atatürk Barajı Bozova Mesire Alanı

Karacadağ

KARACADAĞ

Sönmüş bir volkan olan Karacadağ, 1919 metre yüksekliğiyle Siverek ve Diyarbakır sınırında yer alır. Güneydoğu Anadolu'da kar tutan ender coğrafyalardan biri olan Karacadağ'ın, kasım ayından itibaren dört aylık kayak sezonu bulunmaktadır. Valilik tarafından düzenlenmiş bir kayak pistinin yer aldığı bölgede, 250 metrelik bir lift ile kafeterya ve küçük bir hizmet evi mevcuttur.

KELAYNAKLAR

Birecik'in sembolü olan Kelaynaklar, doğal yaşam ortamı olarak dünyada sadece Fırat Nehri kıyılarında Birecik'i ve Nil Nehri vadisini tercih etmektedir. 1977 yılında koruma altına alınan bu kuşların, tarım ilaçları ve aşırı avlanma yüzünden 1950'li yılllardan itibaren sayıları hızla azalmıştır. 70'li yıllarda soyları tükenmeye yüz tutmuştur. Bu tarihlerde Orman Genel Müdürlüğü tarafından kurulan Kelaynak Üretme ve Koruma İstasyonu'nda koruma altına alınan bu kuşlar, yörede bolluk ve bereketin sembolü olarak kabul görülür. Her yıl kelaynakların üreme amacıyla ilçeye gelişleri, 1984'den bu yana Kelaynak Festivali adıyla bir bahar festivali olarak kutlanır.

CEYLANPINAR'IN CEYLANLARI

Ülkemizde sadece Şanlıurfa Ceylanpınar yakınlarında görülen bu hayvanların anavatanının Ortadoğu ve Kuzey Afrika olduğu bilinmektedir. 1940'lardan 1960'lı yıllara kadar Ceylanpınar'da ve Suruç-Cizre arasındaki bölgede 500 başlık sürüler halinde görülen ceylanların, 1970'li yıllara gelindiğinde, kontrolsüz avlanma yüzünden nesli tehlikeye girmiştir. Bu yıllarda kurulan üretim çiftliğinde koruma altına alınan ceylanların sayısı, bugün yaklaşık bin dekarlık bir alanda, 1200 başa ulaşmış durumdadır.

KUŞÇULUK

Yöredeki pek çok ilde olduğu gibi Şanlıurfa halkının başlıca uğraşlarından biri de kuş beslemektir. Özellikle güvercin ve keklik yetiştiriciliği bunların başında gelir. Kendine özgü bir meslek olarak da görülmekte olan bu merakın yöre mimarisini de etkilediğini söylemek yanlış olmaz. Geleneksel Urfa evlerinin hayat adını alan avlusuna bakan pencerelerinin üst kısmında, 'Kuş Takaları' denilen kuş evlerine sıkça rastlanır. Özellikle güvercin yetiştiriciliğinin revaçta olduğu ilde, keklik yetiştiriciliği de büyük ilgi görür. Başta Tektek Dağları olmak üzere bölgede yaygın olarak gözlenen keklik türleri, tuzaklarla canlı olarak yakalanır ve meraklılarının buluştuğu kahvehanelerde sergilenerek satılır.

ATÇILIK

Şanlıurfa, at yetiştiriciliği yönünden adını duyurmuş illerden biridir. Ülkemizdeki Arap atlarının yaklaşık üçte birinin Şanlıurfa'daki haralarda yetiştirildiği tahmin edilmektedir. Atın uğur sayıldığı Urfa kültüründe, at beslenen ev ve çevresindeki yedi evin bu uğurdan nasiplendiğine de inanılır. Ülkemizdeki resmi at yarışları yapılan altı ilden biri olan Şanlıurfa'nın, 750 dönümlük arazi üzerine kurulu bir hipodromu bulunmaktadır.

MÜZELER

ŞANLIURFA ARKEOLOJİ MÜZESİ

Şehitlik Mahallesi, Çamlık Caddesi'nde bulunan müze, arkeoloji ve etnoğrafya bölümlerinden oluşur. 1965 yılında, 1500 metrekarelik bir alan üzerinde inşaatına başlanan müze binası, 1969 yılında ziyarete açılmıştır. Bölgedeki kazılardan ele geçen malzemenin artması nedeniyle, zamanla genişletilerek bugünkü halini almıştır.

Müzenin giriş katında Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağlarına ait kalıntılarla Babil, Asur, Hitit dönemlerine ait buluntular sergilenmektedir. Etnografya bölümündeyse; yöresel giysiler, bronz ve gümüş oymalı kitabeler, pencere kanatları ve ahşap kapılar görülebilir. Müze bahçesinde yine çeşitli dönemlere ait büyük boyutta taş eserler kronolojik sırayla sergilenmektedir.

ŞANLIURFA DEVLET RESİM HEYKEL MÜZESİ VE GÜZEL SANATLAR GALERİSİ

Bünyesinde Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nin de yer aldığı Şanlıurfa Devlet Resim Heykel Müzesi'nde periyodik sergiler açılmakta ve koleksiyonlarında yer alan çeşitli plastik eserler sergilenmektedir.

ŞANLIURFA KURTULUŞ MÜZESİ VE MAHMUD NEDİM EFENDİ KONAĞI

Atatürk Mahallesi'nde bulunan konak, Kürkçüzade Mahmud Nedim Efendi tarafından 1903 yılında yaptırılmıştır. Avrupa ve Urfa mimarisinin karışımı özellikler gösteren yapı, işgal döneminde Fransızlar tarafından karargâh olarak kullanılmıştır. Kesme taştan iki katlı olarak yapılmış olan konağın eyvanı sütunlarla süslüdür. Şanlıurfa Valiliği tarafından onarımı gerçekleştirilmiş olan konak, 2009 yılında "Şanlıurfa Kurtuluş Müzesi" olarak hizmete sunulmuştur.

Göbekli Tepe

ARKEOLOJİK KALINTILAR

GÖBEKLİ TEPE

Şanlıurfa'nın 15 kilometre kuzeydoğusunda Örencik Köyü yakınındaki en yüksek tepe üzerindedir. Buluntuların dönem özelliklerine göre farklı olması, bölgenin Neolitik Dönem'e özgü bir yerleşme olmadığını, daha çok kutsal bir merkez, bir tapınma alanı olduğu fikrini güçlü kılmıştır. M.Ö. 10500- 8600 yıları arasına tarihlenen kalıntıların boyutları, Neolitik Dönem için beklenmedik büyüklükte anıtsal yapı niteliği gösterir. Buranın, toplu tapınma geleneğine sahip birçok avcı toplayıcı grubun ortak inancı ve katkısıyla oluşturulmuş bir dağ tapınağı olabileceği, araştırmacılar arasında yaygın bir görüştür. Bu özelliği sayesinde tarımsal üretime geçişin takip edilmesinde anahtar yerleşim niteliği taşıdığı söylenebilir. Günümüzde kazı çalışmaları devam eden Göbekli Tepe, şimdiden uygarlık tarihi açısından çığır açıcı veriler sunmaktadır.

Göbekli Tepe

NEVALİ ÇORİ

Hilvan ilçesinin Kantara Köyü yakınındaki bu höyükte Neolitik, Kalkolitik ve İlk Tunç çağlarına ait kültür katmanlarına rastlanmıştır. Ancak en çarpıcı buluntular, Neolitik Dönem kalıntıları arasındaki bir tapınağa ait olduğu sanılan kalıntılardır. Yapının tabanında insan figürlerinin kazındığı iki dikili taş bulunmaktadır.

Heykeller ve taş kaplamalarda ayı, kurt, tilki, yılan, kuş, kaplumbağa gibi hayvan figürleri kullanılmıştır. Bu figürler, bunların törensel ve dinsel işlevinin olduğunu düşündürmektedir. Bu yönüyle yerleşmenin, benzerlik gösterdiği Göbekli Tepe'yle birlikte dönemin sosyal yapısıyla ilgili arkeolojiye önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. 1983-91 yıllarında gerçekleştirilen kurtarma kazılarının ardından Atatürk Barajı, baraj gölü suları altında kalmıştır.

ŞUAYB ANTİK KENTİ

Harran'a 38 kilometre uzaklıktaki Şuayb Antik Kenti M.S. 4-5. yüzyıl Geç Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir. Harran'dan Han el-Ba'rur Kervansarayı'na giden şose yolun devamında yer alan kent, Özkent Köyü yakınında bulunmaktadır. Oldukça geniş bir alana yayılan bu tarihi kentin etrafı, yer yer kalıntıları görülen surlarla çevrilidir. Kent merkezinde çok sayıdaki kaya mezarı üzerine kesme taşlardan yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılara ait bazı duvar ve temel kalıntıları günümüze kadar gelebilmiştir. Efes Antik Kentini andıran görkemli mimarisiyle göze çarpan kent, adını bir efsaneye göre burada yaşayan Şuayb Peygamber'den alır. Bugün de kentteki bir mağara, Şuayb Peygamber'in makamı olarak ziyaret edilmektedir. Arkeologların görüşleriyse, bu yerleşmenin Harran Ovası'nda yaşayanlar tarafından yazlık olarak inşa edildiği ve kullanıldığı yönündedir. Izgara planlı sokaklarıyla tipik Roma yerleşimi olan kentte, her evin bir su kuyusu ve bir avlusu bulunur.

Şuayb Antik Kenti

SOĞMATAR ANTİK KENTİ

Şanlıurfa-Mardin yolunun 35. kilometresinde Mercihan Beldesi'ne 30 kilometre uzaklıkta yer almaktadır. Şuayb Antik Kentin'den kuzeye doğru devam eden yoldan ulaşılan kent, merkeze bağlı Yardımcı (Sumatar) Nahiyesi'ne bağlı Yağmurlu Köyünde bulunmaktadır.

Hz. Musa'nın burada çiftcilik yaptığı ve köy içindeki kuyulardan birini Hz. Musa'nın mucizevi asasıyla açtığı rivayet edilir. Köyün ortasında yer alan höyük, Soğmatar'ın milattan önceki dönemlerde kurulduğunu göstermektedir. Tepedeki duvar ve burç kalıntıları, höyüğün M.S. II. yüzyılda kale olarak kullanıldığının ispatıdır.

Soğmatar Antik Kenti

Araştırmalar göre Soğmatar M.S. 2. yüzyılda Pagan dininin merkezidir. Bu dinin baştanrısı Mare-lahe'yi (tanrıların efendisi) temsil eden bu açık hava mabedi, "Kutsal Tepe", Soğmatar'ın yerleşim düzeni açısından merkezini oluşturur. Kutsal Tepe'nin çevresindeki tepelerde yer alan 7 yapı kalıntısı Güneş, Ay, Satürn, Jüpiter, Mars, Venüs ve Merkür tanrılarını temsil eder. Kutsal Tepe'ye çıkan Somatar'lı Paganların bu tapınaklara yönelerek ibadet ettikleri düşünülmektedir. Soğmatar Kalesi'nin 250 metre kuzey batısında yer alan Pognon Mağarası olarak adlandırılan mağaranın duvarlarında da yine M.S. 150-200 yıllarına ait tanrıları ve önemli kişileri tasvir eden insan kabartmaları bulunur.

Soğmatar Antik Kenti

KELOŞK-DEYR ŞEBEK

Birecik İlçesi'nin İnceler Köyü sınırları içinde yer alan ve Deyr Şebek'in Roma Dönemi'ne ait bir karakol olduğu tahmin edilmektedir. Yöre halkı tarafından Keloşk olarak adlandırılan alanda iki yapı kalıntısı ve bir kaya mezarlığı bulunmaktadır.

GOLOGOÇ HARABELERİ

Viranşehir, Çatalat kalıntılarının güneyinde, Tek Tek Dağları'nda bulunan kalıntıların, Hristiyanlığın ilk yıllarında inzivaya çekilen keşişlerce inşa edildiği sanılmaktadır. Kalker blok taşlardan inşa edilmiş yapılara ait, ancak büyük bir kemer kalıntısı günümüze ulaşabilmiştir.

HALEPLİ BAHÇE MOZAİKLERİ

Antik Edessa Kenti, bugün Şanlıurfa merkezde, Halil'ür-Rahman Gölü'nün yanındaki bir yerleşim alanının altında bulunmaktadır. Kentin kültür kalıntılarından kuşkusuz en önemlisi Halepli Bahçe'deki mozaiklerdir. Halepli Bahçe'deki mozaikler, 2007 yılında yapılan kazılarda gün ışığına çıkarılmış ve mitolojideki savaşçı Amazon kadınları resmeden ilk mozaiklerden biri olması nedeniyle de dünyadaki eşsiz örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi tarafından çıkarılan mozaiğin ilk etapta 100 metrekarelik bölümü görülebilir duruma getirilmiştir.

Halepli Bahçe Mozaikleri

Halepli Bahçe Mozaikleri

Halepli Bahçe Mozaikleri

Halepli Bahçe Mozaikleri

YOLBİLEN KÖYÜ (HEFTEMAL) MOZAİKLİ ROMA MEZARI

Viranşehir ilçesi, Yolbilen Köyü'nde bulunan anıtsal mezar, 12 metre uzunluğunda 3,5 metre genişliğinde dikdörtgen planlı bir yapıdır. M.S. 562 yılına tarihlenen mezarın tabanı, çeşitli av hayvanları, bitkiler ve Süryanice bir kitabenin yer aldığı büyük bir mozaik pano ile süslenmiştir.

KIZLAR SARAYI (KASR'ÜL BENAT)

Viranşehir-Şanlıurfa karayolunun 30. kilometresinden güneye doğru 20 kilometrelik mesafede olan yapının 4. yüzyılda inşa edildiği sanılmaktadır. Yapının kuzeyindeki kayalık tepede bulunan çok sayıda Süryanice yazıt, yörenin erken Hristiyanlık döneminde önemli bir yerleşme olduğunu göstermektedir. "Yazıtlı Tepe"nin güneyinde ve köyün doğusundaki kayalık yamaçta da mağara ve anıtsal kaya mezarlarını görmek mümkündür.

TELLA MARTYRİONU (ROMA TAPINAĞI)

Viranşehir ilçe merkezinde bulunan yapı, Bizans Dönemi Hristiyanlık yapılarının Şanlıurfa Bölgesindeki en büyük örneklerinden biridir. Günümüze yalnızca bir payesi ulaşabilmiş olan yapının, büyük bir nekropolün (mezarlığın) ortasına bir aziz için 4. ya da 5. yüzyılda inşa edildiği sanılmaktadır.

MEVLİD-İ HALİL MAĞARASI

Balıklı Göl yakınlarındadır. Hz. İbrahim Peygamber'in bu mağarada doğduğuna inanılır ve halk tarafından Mevlid-i Halil Mağarası'ndan çıkan suyun zemzemden sonra en şifalı su olduğu kabul edilir.

SENEM MAĞARALARI

Soğmatar'ın 11 kilometre kuzeyinde yer alan Büyük Senem Mığar Köyü'ndeki mimari kalıntılar ve kayalara oyulmuş evler, bölgenin Hristiyanlığın ilk dönemlerinde önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Köy içindeki tepe üzerinde yer alan üç katlı anıtsal kalıntının bir manastır ya da saraya ait olduğu sanılmaktadır. Bunun kuzeyinde, bezemelerinden Bizans Döneminde yapıldığı tahmin edilen kayalara oyulmuş kiliseler bulunur. Günümüzde yapıların büyük bölümü ev, ahır ya da depo olarak kullanıldığından, oldukça hasar görmüş durumdadır.

BAZDA MAĞARALARI

Bazda Mağaraları, Harran'a 19 kilometre uzaklıkta, yolun sağında yer alır. "Bazda", "Albazdu", "Elbazde" veya "Bozdağ Mağaraları" adıyla bilinen alan, aslında yüzlerce yıl önce kullanılmış eski bir taş ocağı kalıntısıdır. Kayalara yazılmış Arapça kitabelerden, bu taş ocağının 13. yüzyılda farklı kişilerce işletildiği anlaşılmaktadır. Harran, Şuayb Antik Kenti ve Han el-Ba'rur gibi çevredeki pek çok tarihî alanın inşasında, buradan gelen malzemenin kullanıldığı sanılmaktadır. Yüzlerce yıllık işletme sonucunda oluşan çok sayıda tünel ve galeri, ziyaretçilerin büyük ilgisini çekmektedir.

AKKESE (HANEFİŞ) KİLİSE VE MAĞARALARI

Viranşehir ilçesi, Kırlık Köyü yakınlarında bulunur. Roma Dönemi'ne ait bir kaya mezarının M.S. 4-5. yüzyıllarda kiliseye dönüştürüldüğü sanılmaktadır. Kilise, yakınındaki mağaralarla birlikte bir avluyla çevrelenmiştir.

Bazda Mağaraları

ASKERÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

ŞANLIURFA KAPI

Sağlam durumda günümüze ulaşabilen tek şehir kapısıdır. Sur dışına açılan doğu kapısını boydan boya dolaşan şerit kitabeye göre, 1483'te Memluklu sultanı Kayıtbay tarafından yaptırılmıştır.

MEÇAN KAPI

Bir bölümü günümüze kadar gelebilmiş olan sur kapısı, yine Memlüklü sultanı Kayıtbayın Emriyle 1484'de yapılmıştır. Bugün bakımsız bir durumda olan Meçan Kapı'nın kuzeybatı ve doğu duvarları tümüyle, güney duvarı ise kısmen ayaktadır.

URFA KALESİ

Halil-ür Rahman ve Ayn Zeliha göllerinin güneyinde bir tepe üzerine kurulu kaleye ait ilk kayıtlara 6. yüzyılda rastlanır. 9. yüzyılda Abbasiler tarafından surları yeniden inşa edilen kale, düzgün kesme taşlardan ve dikdörtgen planlı olarak yapılmıştır. 25 adet burcu olan yaklaşık 1,5 kilometre uzunluğundaki kalenin ancak Harran Kapısı, Bey Kapısı'na ait Mahmutoğlu Kulesi ile yer yer duvar ve burç kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir. Kalede bulunan anıtsal iki sütuna ait Süryanice yazılmış kitabeden, sütunların Edessa Kralı IX. Manu Dönemi'nde, M.S. 240-242'de, yani kale yapılmadan önce anıt olarak dikildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Dönemi'ne kadar farklı onarımlar geçiren kalede, özellikle kuşatma sırasında kullanılmak üzere Ayn Zeliha Gölüne kadar inen gizli bir tünel de bulunmuştur.

Urfa Kalesi

Urfa Kalesi

Şanlıurfa

BİRECİK KALESİ

Birecik ilçe merkezindeki kale Fırat Nehri'nin doğu yamacını oluşturan kayalıklar üzerine kuruludur. Üzerinde inşa edildiği beyaz renkli kireçtaşı kayalıklardan ötürü Beyaz Kale (Kal'etül Beyza/Beyda) de denilen yapının 13. yüzyılda inşa edildiği sanılmaktadır. Birecik Kalesi'nin Romalılar, Franklar ve Memlükler döneminde onarım gördüğü bilinmektedir.

SİVEREK KALESİ

Siverek ilçesindeki bir höyük üzerinde bulunan kalenin Asur Dönemi'nde inşa edildiği sanılmaktadır. 30-35 metre yükseklikteki kale, eski Kottopolis şehrini koruma amaçlı olarak kullanılmıştır. Roma Dönemi'nde kalenin sur ve burçları sağlamlaştırılmış, Bizans Dönemi'nde de Arap akınlarına karşı kullanılmıştır. İçinde sarnıç ve yapı kalıntılarına rastlanan kale ve çevresi günümüzde Siverek Belediyesi tarafından ağaçlandırılmış durumdadır.

ÇİMDİN KALE

Şanlıurfa-Mardin karayolunun 60. kilometresi yakınlarında bulunan kalenin bir kayalık tepe üzerine 12. yüzyılda Eyyubiler Dönemi'nde savunma ve konaklama amaçlı olarak inşa edildiği sanılmaktadır. Yüksek kemerli anıtsal kapısı halen ayakta olan Çimdin Kale'nin çevresi de kayadan oyulan derin bir savunma hendeği ile çevrilidir. Kale üzerinde çeşitli yapı kalıntıları ve bir su kuyusu yer almaktadır.

Harran İçkale ve Surlar

HARRAN ŞEHİR SURLARI

Elips biçiminindeki Harran şehrinin, bazı kaynaklara göre sekiz ya da altı kapısı vardır, çok sayıda burcu olan, kesme taşlardan inşa edilmiş mustahkem bir surla çevrili olduğu bilinmektedir. Surların dışında yer alan ve günümüzde toprakla dolmuş olan hendeğin eskiden su ile dolu olduğu sanılmaktadır. Sehrin güneydoğusundaki bölümü ortadan kalkmış olan surların yerini bu alanda içkale tamamlar. Günümüzde yer yer yıkılmış olan Harran surlarının, buna rağmen kalıntıları izlenebilmekte ve kapılarından da sadece Halep Kapısı ayakta durmaktadır.

SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ

GELENEKSEL HARRAN EVLERİ

Harran köklü geçmişi kadar kubbeli evleriyle de dikkat çeker. Kovan evler olarak da adlandırılan Harran evleri, külah biçimindeki konik evlerdir. İlginç bir doku oluşturan ve ilçenin güney kesiminde yoğunlaşan bu evler, ören yerlerinden toplanan tuğlalarla, eski kentin kalıntıları üzerine son l50- 200 yılda inşa edilmiş yapılardır. Bölge iklimine son derece uyumlu olan bu evler, içinde yeraldığı bölgeyle birlikte, 1979'da arkeolojik ve kentsel sit alanı olarak tescil edilmiştir. Bu evlerden bir örnek, 1999'da Harran Kaymakamlığı tarafından restore ettirilerek "Kültür Evi" olarak turizmin hizmetine sunulmuştur.

Geleneksel Harran Evleri

Geleneksel Harran Evleri

HARRAN

Şanlıurfa'nın 44 kilometre güney doğusunda bulunan ve her yıl binlerce yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilen tarihi kent Harran, kendi adıyla anılan ovanın merkezinde kurulmuştur. Tevrat'ta da "Haran" olarak geçen yerin burası olduğu söylenir. İslam tarihçileri kentin kuruluşunu Nuh Peygamber'in torunlarından Kaynan'la ya da İbrahim Peygamber'in kardeşi "Aran"la ilişkilendirir. XIII. yüzyıl tarihçilerinden İbn-i Seddat, Hz. İbrahim'in Filistine gitmeden önce bu şehirde yaşadığını, bu nedenle Harran'a Hz. İbrahim'in şehri de denildiğini yazar.

Helenlerin "Kharran" Romalıların "Carrhae" dedikleri Harran'ın sözcük anlamı Akadcada "kervan yolu"dur. Harran, Kuzey Mezopotamya'dan gelerek batı ve kuzey batıya bağlanan önemli ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunur. Bu konumundan ötürü Harran, Anadolu'daki yerleşimlerle sıkı ticaret ilişkileri bulunan Assurlu tüccarların önemli uğrak yerlerinden biri olmuştur. Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticaret akışının binlerce yıl Harran üzerinden yapılmış olması, bu tarihi kentte zengin bir kültür bikiminin oluşmasını da sağlamıştır.

Harran'ın ilk yerleşimi olan Höyükteki, Neolitik Dönem'den başlayıp M.S. 13. yüzyıla kadar uzanan katmanlar, bölgedeki yerleşimin ne kadar eski ve sürekli olduğunun en iyi ispatıdır. Höyüğün eteğindeki Ulu Cami'nin temellerinde, Sabîîlerin Ay Tanrısı Sin için inşa ettikleri tapınağın kalıntıları olduğu düşünülmektedir.

Harran; Ay, Güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı eski Mezopotamya'daki Assur ve Babil halkının politeist inancına dayanan Paganistliğin (Putperestlik) önemli merkezlerinden olması nedeniyle de önemli bir yerleşmedir. O dönemde ve daha sonrasında Harran'da Astronomi biliminin ileri seviyede olması da buna bağlanmaktadır.

Dönemin üç büyük felsefe ekolünden biri olarak bilinen "Harran Ekolü" ve dünyanın bilinen ilk üniversitelerinden biri olan Harran Üniversitesi de Şanlıurfa'nın dünya kültür mirasına olan katkısının en somut örnekleridir.

Harran

Emevi hükümdarlarından II. Mervan 744'de Harran'ı Emevi Devleti'nin başkenti yapmıştır. Emevilerin Asya kolu, 750'de Abbasilere yenilerek yine Harran'da sona ermiştir. Abbasi hükümdarı Harun Resit dönemindeyse Harran Üniversitesi, en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Harran'daki iç kalenin ise İslam kaynaklarında Emevi Halifesi II. Mervan'ın yaptırdığı iddia edilen sarayın kalıntısına ait olduğu sanılmaktadır.

Günümüzde, Cullab ve Deysan ırmakları kurumuş olduğundan Harran, sudan ve yeşilden mahrum bir ovanın ortasında, binlerce yıllık görkemli geçmişinin kanıtlarını ziyaretçilere sunmaktadır. Atatürk Barajı ve Şanlıurfa Tünelleriyle Harran Ovası'na akıtılan Fırat'ın suları, Harran'ı tarihteki yesil ve verimli günlerine tekrar kavuşturma gayretindedir.

Harran Höyük

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

İlk Çağ'dan beri varlığı bilinen Harran Üniversitesi'nin, sınırlı da olsa tarihsel kaynaklarda, özellikle İslami Dönem'de bilim ve sanatta öncü konumda olduğu görülmektedir. Buna karşın kalıntılarına hala ne yazıkki ulaşılamamış olan üniversiteyle ilgili olarak, günümüzde yanlış biçimde Emevi Dönemi'ne ait Ulu Cami'nin kalıntıları üniversitenin kalıntıları olarak gösterilmekte ve minaresi de rasat kulesi olarak tanıtılmaktadır.

Halil-ür Rahman Gölü (Balıklıgöl)

HALİL-ÜR RAHMAN GÖLÜ (BALIKLI GÖL)

Şanlıurfa'nın simgelerinden biri olan ve Balıklı Göl olarak da bilinen Halil-ür Rahman Gölü, Rızvaniye Cami'nin önünde yer alır. 150 metre uzunluğunda ve 30 metre genişliğindeki gölün derinliği ortalama 3,5 metredir. Efsaneye göre, Hz. İbrahim, zalim hükümdar Nemrut tarafından ateşe atıldıktan sonra bir mucize gerçekleşir; ateş suya, odunlar da balığa dönüşür ve etrafı bir gül bahçesi olur. Bu mucizenin gerçekleştiği mekânın Balıklı Göl ve çevresi olduğuna inanılır. İçindeki sazan türü balıklar kutsal sayılır ve bu balıkların avlanması yasaktır.

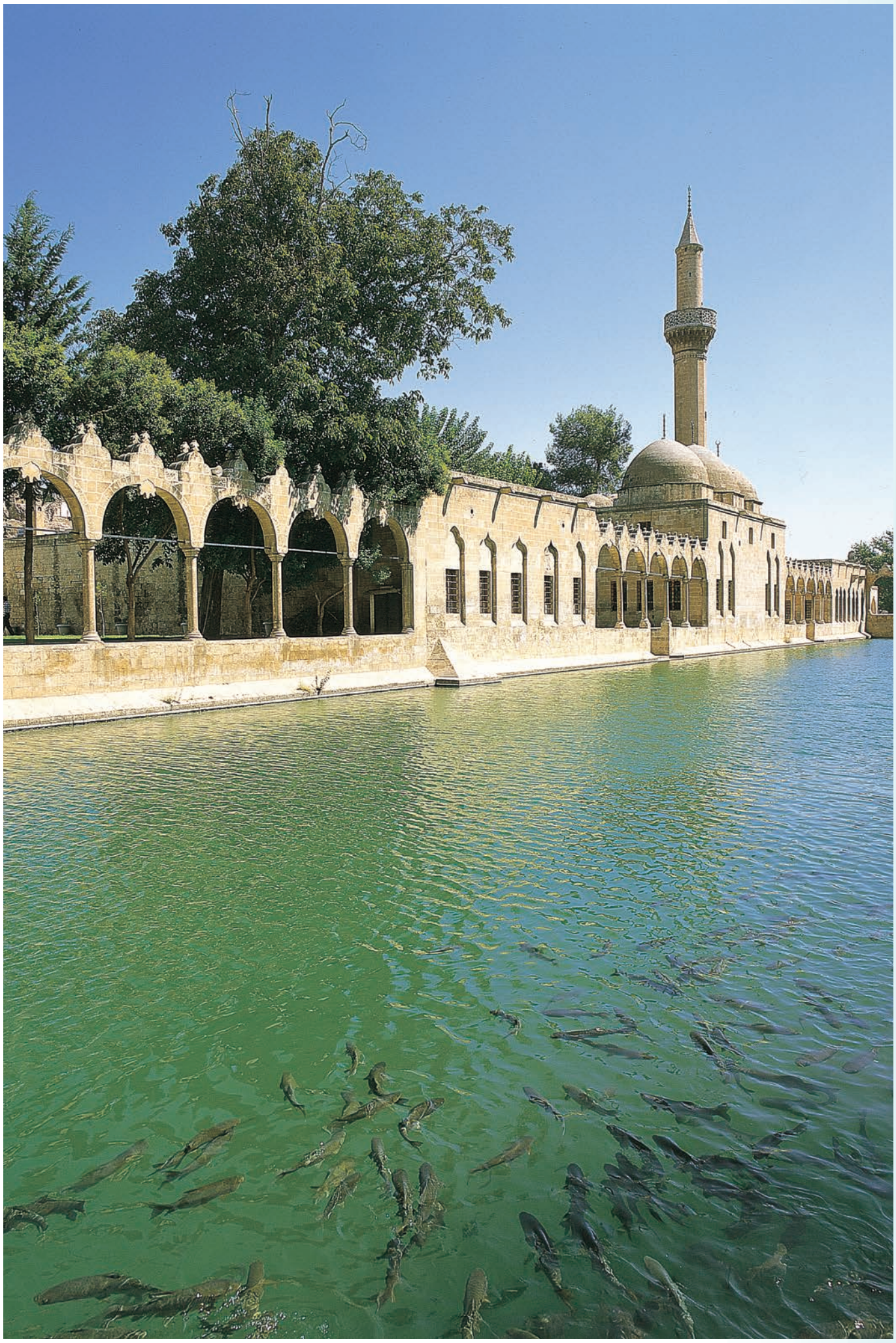

Halil-ür Rahman Gölü (Balıklıgöl)

Aynzeliha Gölü

Aynzeliha Gölü

AYNZELİHA GÖLÜ

Halil-ür Rahman Gölü'nün hemen güneyinde, Urfa Kalesi'nin önünde yer alan yaklaşık 150 metrekarelik bir göldür. Yine efsaneye göre, Hz. İbrahim ateşe atıldıktan sonra, Nemrut'un kızı Zeliha da kendisini ateşe atar. Zeliha'nın düştüğü yerde oluşan göl, Zeliha gölü veya pınarı anlamına gelen Ayn Zeliha adını buradan alır. Bu göldeki balıklar da kutsal kabul edildiğinden avlanmamaktadır.

HALFETİ

Fırat'ın karşı kıyısında bulunan Rumkale, Halfeti'nin sembolüdür. Akdeniz ikliminin yaşandığı ilçede muz, greyfrut, hurma gibi çok çeşitli meyve ve sebze yetişir. Halfeti, son yüzyılda sahip olduğu kültür birikimiyle de önemini artırmıştır.

Fırat Nehri kıyısındaki Halfeti, 3 bin yıllık bir geçmişe sahiptir. M.Ö. 855 yılında Asur kenti olan Halfeti, M.Ö. 540'da Perslerin egemenliğine girmiştir. Bu tarihten itibaren bölgeye Pers kültürü hakim olmuştur. M.Ö. 245 yılından sonra 100 yıl kadar Mısır hâkimiyetinde kalan Halfeti, daha sonra Sasaniler, Emeviler ve Abbasilerin kontrolü altında varlığını sürdürmüştür. Ardından Roma İmparatorluğu'nun kontrolüne giren bölgeyi, 1290'da Mısır ordusu yeniden ele geçirmiş ve Kal'at ül Müslimin adını vermiştir. 1516 yılında Mercidabık Savaşı'yla Osmanlıların hâkimiyetine giren Halfeti'de, bu dönemde müslüman nüfus artmış ve önemli bir yerleşim olma özelliğini sürdürmüştür. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan bölge; 1954 yılında Şanlıurfa'ya bağlı ilçe yapılmıştır. Birecik Barajı tamamlandıktan sonra; çukurluk bir alanda kurulu olan Halfeti'nin büyük bir bölümü sular altında kalmış durumdadır. Yerleşimdeki bu değişimle yöre halkı yakındaki Karaotlak bölgesine göç etse de Halfeti'den arta kalan yamaçlardaki yerleşimlerde hızla gelişen bir kültür turizmi başlatmıştır.

Halfeti'nin bir başka yönü de bölgenin en özgün mimarisine sahip olmasıdır. Bunda ilçenin yerleştiği coğrafyanın etkisi büyüktür. Halfeti yer şekilleri bakımından diğer yerleşim yerlerine oranla daha faklı bir coğrafyaya sahiptir. Bu nedenle bölgeye ve iklime uyum sağlayan bu farklı mimari belirli karakteristik özellikleriyle göze çarpmaktadır. Genellikle iki katlı, taştan ve düz damlı olan Halfeti evleri, Fırat'a paralel dizilişleriyle birbirinin manzarasını kapatmayan bir düzene sahiptir.

Ülkemizde sadece Halfeti'de yetişen Siyah Gül, ilçede istisnasız her evin süsü durumundadır. Siyaha yakın koyu kırmızı renkli, yarı katmerli ve kokulu olan bu gül türü ilk ve sonbaharda çiçek açar. 1-1,5 metre yükseklikte bir çalı olan bu türün çiçekleri, 6-7 santimetre çapındadır. Bu ender rastlanan gül türüyle ilgili yapılan son araştırmalarsa ilginç bir sonucu ortaya çıkarmıştır. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Turhan Baytop'un araştırmasına göre, siyaha yakın koyu kırmızı renkli Halfeti Gülü'nün, 1859 yılında Fransız gül yetiştiricisi Guillot tarafından üretilen "14. Louis" türü olduğu belirlenmiştir. Buna karşın bu türün Halfeti'ye ne zaman, nereden ve nasıl geldiği bilinmemektedir.

Halfeti

Halfeti

Halfeti

VİRANŞEHİR KAYA EVLER

Geleneksel Urfa mimarisini yansıtan bu evler, bir avlu etrafında gelişmiştir ve genellikle iki katlıdır. İbrahim Paşa Konağı, Takdirler Evi, Kayalar Evi bu yapıların günümüze kadar en iyi korunanları arasında yer almaktadır.

İBRAHİM PAŞA KONAĞI

Viranşehir ilçe merkezinde bulunan yapı 19. yüzyılın sonlarında inşa edilmiştir. Konak 1940'lı yıllarda ilkokul ve ortaokul olarak kullanılmıştır. 1970'li yıllarda terk edilmiş olan yapı günümüzde restore edilmiş ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı İlçe Halk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

KÜÇÜK HACI MUSTAFA- HACI KAMİLOĞLU KONAĞI

Vali Fuat Bey Caddesi'nde, Selahaddin Eyyubi Cami'nin batısında bulunan konak, 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir. Yapı geleneksel Urfa evlerinin bir parçası olan, hayat adı verilen bir havuzlu avluyu çevreler biçimdedir. 1990'lı yıllarda valilik tarafından satın alınarak onarılan yapı, bugün konukevi olarak kullanılmaktadır.

SAKIB'IN KÖŞKÜ

Halepli Bahçe'de buluna köşk, 1845'de Şair Sakıp Efendi tarafından yaptırılmıştır. İki kattan oluşan köşkün haremlik ve selamlık bölümleri bulunmaktadır. Avlusunda küçük bir hamamı da olan yapı, 1985 yılında onarılarak bugün belediye tarafından Park ve Bahçeler Müdürlüğü binası olarak kullanılmaktadır.

AKÇARLAR EVİ (HARRAN ÜNİVERSİTESİ KÜLTÜR EVİ)

Halil-ür Rahman Gölü yakınlarında geleneksel Urfa evlerinin güzel örneklerinden biri olan bu yapının, kitabesi bulunmadığından yapım tarihi bilinmemektedir. 1994- 2001 yılları arasında onarım gören yapı, Harran Üniversitesi Kültür Evi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Üzerinde bulunduğu arazinin topografik özelliklerinden ötürü, aşağıdan yukarıya doğru kademeli şekilde yükselen yapının beş avlusu bulunmaktadır. 2009'da yine Harran Üniversitesi tarafından yanındaki Tenekeciler Evi de onarılmış ve Harran Üniversitesi, Urfa Evi Uygulama Oteli olarak hizmete açılmıştır.

YILDIZ SARAYI KONUKEVİ

Ulu Cami karşısındaki sokaklardan birinde bulunur. Geleneksel Urfa ev mimarisinin en güzel örneklerinden biri olan tarihî evin, 17. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde Tayyar Mehmet Paşa Sarayı olarak bilinen yapı, günümüzde restore edilmiş ve restoran-konuk evi olarak hizmet vermektedir.

Bunların dışında kentteki tarihî konaklar arasında Hacıbanlar Evi, Kürkçüzade Halil Hafız Evi, TBMM-Şahap Bakır Evi, Arabizade Reflit Efendi Evi de sıralabilir.

HACI İMAM DEMİRKOL EVİ

Camii Kebir Mahallesi'nde bulunan ev, 1852'de Kürkçüzade Ahmet Bican Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kuzey ve güney cephesinde eyvanları bulunan avlunusu, taş süslemeli bir kuyusu, sokak kapısı dehlizi ile bağlantılı servis dolabı, evin diğer evlerle olan önemli farklarını oluşturur.

Hacı İmam Demirkol Evi

TERZİLER KONAĞI

Siverek ilçe merkezinde bulunan konağın yaklaşık 100 yıllık olduğu sanılmaktadır. Ahşap giriş kapısı, kapı üstündeki demir süslemeler ve kenarlarındaki bazalt taştan yapılmış yuvarlak kemer, döneminin süsleme özelliklerini yansıtır. Avlusunda da bir şadırvan bulunuyor. Restorasyonu yapılacak olan konağın "Siverek Kültür Evi" olarak kullanılması planlanmaktadır.

HÜSEYNİYE ÇARŞILARI

Yapı Şanlıurfa il merkezinde Çadırcı Pazarı ile Kazancı Pazarı arasında, birbirine paralel uzanan iki kapalı çarşıdan oluşur. Bugün birinde bakırcıların diğerinde de kuyumcuların yoğun olarak bulunduğu çarşı, Hartavizâde Hüseyin Paşa tarafından 1887'de yaptırılmıştır.

KAZZAZ PAZARI - BEDESTEN

1562 tarihinde Şanlıurfa il merkezinde, Gümrük Hanı'nın güney duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Rızvan Ahmet Paşa'nın vakfiyesi sayesinde 1740'da onarım gören çarşının, yakınındaki diğer çarşılara açılan 4 büyük kapısı bulunur. 1998'de Şanlıurfa Kültür, Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV)'ın katkılarıyla yenilenen yapı, günümüzde yöresel giysi ve aksesuarların satıldığı bir çarşı olarak kullanılmakta ve Anadolu'da otantik değerini koruyan ender çarşılardan biri olarak bilinmektedir.

Kazzaz Pazarı

SİPAHİ PAZARI

Günümüzde halı, kilim, kürk, düz yaygı ve keçe türü eşyaların satıldığı çarşı, Şanlıurfa il merkezinde, Gümrük Hanı'nın batı duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Gümrük Han'la aynı tarihlerde inşa edildiği düşünülen çarşı, hana gelen tacirlerin hayvanlarının barınması amacıyla yapılmıştır. Düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş ve tonozla örtülü olan çarşının güneyinde Boyahane, kuzeyinde İsotçu Pazarı bulunur.

KINACI PAZARI

Şanlıurfa il merkezinde, Mençek Hanı'nın batısında bulunan bu çarşının yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bir bölümü tonozlarla kapalı olan çarşı günümüzde kuyumcular tarafından kullanılmaktadır.

PAMUKÇU PAZARI

İnşa tarihi bilinmemektedir. Şanlıurfa il merkezinde, Kınacı Pazarı'nın batısında bulunan çarşı, bugün daha çok kuyumcu ve konfeksiyoncular tarafından kullanılmaktadır.

Kazzaz Pazarı

ESKİ KUYUMCU PAZARI

Akarbaşı Mahallesi'nde Osmanlı Dönemi'ne ait bir çarşıdır. 1983'deki bir yol yapımı sırasında Aslanlı Han ile birlikte yarısı yıkılmıştır. Günümüzde çeşitli esnaf tarafından işyeri olarak kullanılmaktadır.

Eski Kuyumcu Pazarı

KASAPLAR ÇARŞISI

Haşimiye Meydanı'nda bulunan çarşı, günümüzde kasaplar tarafından kullanılmaktadır. Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu bilinen yapının inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir.

BASMANE

Urfa merkezde bulunan çarşının 19. yüzyıl sonlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Düzgün kesme taşlar kullanılarak inşa edilmiş olan bu çarşı, ildeki modern mimari örneklerinden biridir.

ŞEYTAN KÜÇESİ

Siverek ilçe merkezinde bulunan çarşı, çok dar ve iç içe geçen bölümlerinden ötürü, halk arasında Şeytan Küçesi adıyla bilinir. Kentin en eski ve işlek çarşısı olan yapının, Siverek Belediyesi tarafından yapılan restorasyon çalışmaları, 2008 yılında tamamlanmış ve üzeri kapatılmıştır.

GÜMRÜK HANI

Haşimiye Meydanı yakınlarındaki hanın, 1563'de Urfa Sancakbeyi Halhallı Behram Paşa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "Yetmiş Hanı" olarak anılan Gümrük Hanı, ildeki hanların en görkemli örneklerinden biridir. İki renkli kesme taşlardan ötürü "Alaca Han" adıyla da bilinen hanın avlusundan Halil-ür Rahman Gölü'nün suyu geçmektedir. Günümüzde, iki katlı yapının üst katındaki odalarda terziler bulunurken, avlusunda çayhaneler yer almaktadır.

Gümrük Hanı

Gümrük Hanı

MİLLET HANI

Urfa şehir surlarının Samsat Kapısı dışında bulunan hanın kitabesi, günümüze kadar ulaşamadığı için yapım tarihiyle ilgi kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bir süre askerî kışla olarak da kullanılan bu tek katlı yapının, yüzyılın başlarında iki katlı olduğu ve "Alman Yetimhanesi" adıyla yetimhane olarak kullanıldığı bilinmektedir.

HACI KAMİL HANI (ÇUKURHAN)

Şanlıurfa'daki Osmanlı hanlarının güzel örneklerinden biri olan yapı, yer seviyesinden birkaç basamak aşağıda olması nedeniyle Çukur Han olarak bilinir. 1823'de inşa edildiği bilinen bu iki katlı han, orijinal hali bozulmuş olmasına karşın günümüzde manifaturacı ve terzi esnafı tarafından kullanılmaktadır.

TOPÇU HANI

Şehitler Caddesi'nde bulunan han 1903 yılında inşa edilmiştir. Hanın büyük avlusunun iki yanında odalar ve dükkânlar bulunur. Günümüzde bir bölümü betonarme olarak yenilenmiş olan yapı, eskiden bir topçu birliğinin bir süre burada görev yapmasından ötürü Topçu Han adıyla anılır.

MENCEK HANI

Şanlıurfa merkezde bulunan hanın kitabesi günümüze kadar ne yazık ki ulaşamamıştır. Buna karşın 18. yüzyıl başlarında inşa edildiği sanılmaktadır. Dikdörtgen planlı han kesme taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Dış cephesine dükkânlar yerleştirilmiştir. Yapı günümüzde terziler ve tuhafiyeciler tarafından işyeri olarak kullanılmaktadır.

BARUTÇU HANI

Şanlıurfa Demirci Pazarı'nda bulunan hanın 16. yüzyıl yapısı olduğu düşünülmektedir. İki katlı olan yapı, Gümrük Hanı'ndan sonra Urfa'daki en güzel örneklerden biridir.

SAMSAT KAPISI HANI

Şanlıurfa merkezde bulunan handan, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde söz etmesi, yapının 17. yüzyıl ortalarında var olduğunu göstermektedir. Kesme taşlar kullanılarak yapılmış olan han, kare bir avluya sahiptir.

CUDİ PAŞA HANI

Siverek kent merkezindeki tarihî yapılardan olan han, Siverek Belediyesi tarafından restorasyonu yapılmış ve 2008 yılında çevre düzenlemesi de tamamlanarak, kafeterya ve lokanta olarak hizmete açılmıştır.

TİTRİŞ KERVANSARAYI

Bozova ilçesine bağlı Titriş Köyü'ndeki kervansarayın ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Üslubu dikkate alındığında Osmanlı Dönemi yapısı olduğu düşünülen kervansaray, çeşitli tadilatlar nedeniyle günümüze kadar özgün biçimini koruyamamıştır. Yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

MIRBİ (ILGAR) KERVANSARAYI

Birecik İlçesinin Ilgar Köyü'nde bulunan yapının Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir. 20. yüzyılda çeşitli elemeler ve düzenlemelerle büyük bir konağa dönüştürülen yapı bugün kullanılmamaktadır.

HAN EL-BA'RUR KERVANSARAYI

Harran'ın 27 kilometre güneydoğusundaki Göktaş Köyü'nde bulunan Han El-Ba'rur Kervansarayı, İsa oğlu el-Hac Hüsameddin Ali Bey tarafından 1128-1129 tarihlerinde yaptırılmıştır. Harran-Bağdat yolu güzergâhında bulunan kervansaray, Anadolu Selçuklu kervansaray mimarisinin tüm özelliklerini gösterir. 90'lı yılların başlarında onarım gören yapı bugün kullanılmamaktadır.

Han El-Ba'rur Kervansarayı

Han El-Ba'rur Kervansarayı

CINCIKLI HAMAM

Siverek ilçe merkezinde bulunan hamamın ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Geçirdiği pek çok onarım nedeniyle eski hali bozulan yapının Siverek Belediyesi tarafından restorasyonu yapılarak "Siverek Kültürünü Tanıtım Merkezi" olarak kullanılması planlanmaktadır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA ANIT ÇEŞMESİ

Mustafa Kemal Paşa Anıt Çeşmesi, Gaziantep-Diyarbakır-Mardin yolu kavşağındaki park içinde bulunur. Halk arasında Yol Gösteren Çeşmesi adıyla da bilinmektedir. Anıt çeşme, 1917'de Mutasarrıf Şehit Nusret Bey tarafından Çanakkale'de savaşan Urfalı şehit ve gazilerin anısına yaptırılmıştır. İlk olarak Vali Konağı önüne dikilen anıt, 1972 yılında bugünkü yerine taşınmıştır.

FİRUZ BEY ÇEŞMESİ

Yıldız Meydanı'ndaki Nakipzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin güney cephesinde bulunur. Kitabesindeki bilgiye göre, 1781'de Firuz Bey tarafından, medrese duvarına gömülü olarak yaptırılmıştır.

HEKİM DEDE ÇEŞMESİ

Hekim Dede Camisi'nin kuzeybatı köşesine bitişik durumdaki çeşmenin kitabesinden, 1708 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Urfa'nın iki yönlü olarak yapılmış tek çeşmesidir.

KADIOĞLU (EMENCEKZADE) ÇEŞMESİ

Kadıoğlu Camisi'nin avlu girişindeki çeşmenin Emencikzade lakaplı bir kişi tarafından 1723 yılında yaptırıldığı bilinmektedir. Karakoyun Deresi üzerindeki su kemerinden, Kerhiz suyunun çevreye dağıtılmasını sağlamak amacıyla yaptırılmıştır.

ŞEYH SAFFET ÇEŞMESİ

Şanlıurfa'nın Ellisekiz Meydanı'nda bulunan çeşmenin 1891 Şeyh Saffet Efendi tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Barok üslubunu yansıtan ender bir çeşmedir.

KARAKOYUN DERESİ SU BENDİ

Romalılar Dönemi'nde, Dessan adıyla bilinen ve kentin ortasından geçen Karakoyun Deresi'nin, M.S. 201, 413 ve 525 yıllarında taşarak kenti tahrip etiği tarihsel kayıtlarda yer almaktadır. 525'de Bizans İmparatoru Justinyanus, kendi adıyla anılan ve bugün dahi ayakta olan bu su bendini bu nedenle yaptırılmıştır. Yapı günümüzde Şanlıurfa Valiliğince restore edilmiştir.

HIZMALI KÖPRÜ

Karakoyun Deresi üzerindeki köprülerin en büyüğü olan yapı, söylencelere göre Karakoyunlu Türk Beyliği hükümdarının kızı Sakine Sultan tarafından yaptırılmıştır. 6. yüzyılda inşa edildiği bilinen köprüye bu adın, köprü ayaklarından birinin altında Sakine Sultan'ın hızmasının bulunduğuna inanıldığı için verilmiştir. 1843'de onarım gören köprünün üzerindeki gizli su kanallarından, yapının su kemeri görevini de gördüğü anlaşılmaktadır. 2001'de bir cephesi yıkılan köprü Şanlıurfa Valiliğince restore edilmiştir.

HARB-I UMUMÎ ŞEHİTLERİ ANITI

Hükümet Konağı'nın önündeki kavşakta bulunur. I. Dünya Savaşı'na katılan Urfalı şehit ve gazilerin anısına 1917'de yaptırılan anıt 8,5 metre yüksekliğindedir. Toplam 4 kitabesi olan anıt üzerindeki yazıların tümü ünlü Urfalı Hattat (Lobut) Ahmet Vefik Efendi tarafından yazılmıştır. Daha önce, Vilayet binası önündeki bulunan anıt 1983'te bugünkü yerine taşınmıştır.

DİNÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

ULU CAMİ (KIZIL KİLİSE)

Urfa'nın merkezinde bulunan caminin kitabesi olmadığından, kimin tarafından ve ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektadir. Şehrin en eski camilerinden biri olan Ulu Cami, Kızıl Kilise olarak da bilinen St. Stephan Kilisesi kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Kilisenin avlu duvarları, sütunları, sütun başlıkları ve minare olarak kullanılan sekizgen çan kulesi günümüze kadar ulaşabilmiştir. Minare Cumhuriyet döneminde eklenen saatiyle kentin ilk ve tek saat kulesi görevini de sürdürmektedir.

Ulu Cami

CİRCİS PEYGAMBER CAMİ

Şanlıurfa Yeni Hal semti yakınlarında bulunur. Bugün caminin bulunduğu yerde, 5. yüzyılda Aziz Sergius Kilisesi'nin yer aldığı bilinmektedir. Eski kent surları dışındaki bu yapı, istilalar sırasında zarar görmüş ve yerine daha sonra camiye dönüştürülmüş olan, Aziz Circis Kilisesi inşa edilmiştir. Camiye çevrilirken kilisenin planı korunmuş, yalnızca kuzey cephesine üç bölümlü bir son cemaat yeri ile minare eklenmiştir.

HASAN PADİŞAH CAMİ

Balıklı Göl civarında, Akarbaşı mevkindeki caminin 15. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı sanılmaktadır. Şeyh Abdurrahman oğlu Hacı Yakub tarafından, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan adına yaptırılan cami, belli aralıklarla dört kez onarım görmüştür.

FIRFIRLI CAMİ
(ON İKİ HAVARİ KİLİSESİ AZİZ HAVARİLER KİLİSESİ)

Vali Fuat Bey Caddesi'nde (Yeniyol) bulunan yapı, On İki Havari Kilisesi olarak da bilinir. Kilise olarak inşa edilen yapının kitabesi, günümüze kadar ulaşamadığından inşa tarihi bilinmemektedir. Kaynaklara göre Hristiyanlık açısından büyük önem taşıyan ve Van bölgesindeki Varak Manastırı'nda bulunan "Varak Haçı", 1092 yılında Urfa'ya getirilerek bu kiliseye konulmuştur. Mihrap üzerindeki kitabeden, 1956 yılında camiye çevrildiği anlaşılmaktadır. Cami gösterişli taş bezemelerinden ötürü, halk arasında Fırfırlı Cami olarak bilinmektedir.

SELAHADDİN EYYUBİ CAMİ
(AZİZ JOHANNES PRODROMOS ADDAİ KİLİSESİ)

Vali Fuat Bey Caddesi'nde (Yeniyol) bulunan bir başka yapı da Selahattin Eyyubi Cami'dir. Bugün caminin bulunduğu yerde, 457 yılında yaptırılan Aziz Youhanna Kilisesi olduğu bilinmektedir. Selahattin Eyyubi Döneminde kısa bir süre cami olarak kullanılan bu yapı, uzun yıllar harap durumda kalmış, 19. yüzyılın ortalarında da camiye dönüştürülmüştür. Kilise olarak yapıldığı dönemde, bölgedeki en büyük kilise olması dolayısıyla "katedral" olarak da adlandırılmıştır.

MEVLEVİHANE CAMİ

Haşimiye Meydanı'nın doğusunda bulunan yapı, 18. yüzyılda mevlevihane olarak inşa edilmiştir. Kubbesinin dışında bir Mevlevi Sikkesi bulunan mevlevihane, Cumhuriyet'in ilanından sonra, tekkelerin kapatılmasının ardından, cami olarak ibadete açılmıştır. Yapının batı cephesine bitişik olan çarşı, daha önce kasaplar çarşısı olarak hizmet verirken yakın dönemde yapılan restorasyon ve çevre düzenlemelerinin ardından, hediyelik eşyaların satıldığı bir çarşıya dönüştürülmüştür.

MEVLİD-İ HALİL (DERGÂH) CAMİ

Balıklı Göl yakınlarındadır. Hz. İbrahim Peygamber'in doğduğuna inanılan mağaranın yanındaki bu camiye Mevlid-i Halil Cami adı verilmiştir. Bazı kaynaklara göre, bugün cami olarak kullanılan bu yapının yerinde, ilk olarak Selevkoslar Döneminde bir putperest tapınağı bulunuyordu. Yahudilik döneminde aynı alanda bir havranın varlığından bahsedilirken, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde, M.S.150 yılında, aynı alanda Hıristiyanlar Kilisesi adında bir kilise bulunduğu da bilinmektedir. Bizans Döneminde ise aynı alanda Ayasofya adında bir başka kilise inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı bu yapı, camiye dönüştürülürken mağarayla arasındaki duvar üzerine küçük bir minare, ayrıca güneydoğusuna ve kuzeybatı köşesine birer minare eklenmiştir.

YUSUF PAŞA CAMİ

Yusuf Paşa Mahallesi'nde bulunan cami, Urfa Mutasarrıfı Arapkirli Yusuf Paşa tarafından, 1703'de, yanındaki hamamla birlikte yaptırılmıştır. Geometrik motiflerle bezeli görülmeye değer bir taş minberi olan caminin, son cemaat yerinin doğusunda, taş kaide üzerine yuvarlak gövdeli tek şerefeli bir de minaresi bulunmaktadır.

NİMETULLAH (AK) CAMİ

Nimetullah Mahallesi'nde bulunan cami, kiliseden camiye çevrilen yapılardan biridir. 1500'lerde Urfa sancak beyi Nümetullah Bey tarafından yaptırıldığı söylenen cami, plan bakımından Edirne Üç Şerefeli Cami'yle benzerlikler gösterir. Kuzeybatısında silindirik gövdeli tek şerefeli olan minaresi, Şanlıurfa'nın en uzun minaresi olma özelliğine sahiptir.

ESKİ ÖMERİYE CAMİ

Şanlıurfa'nın Kazancı Pazarı yakınlarında buluna caminin hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir. Şanlıurfa'nın en eski camilerinden biri olduğu düşünülen cami, dikdörtgen planlı olarak kesme taştan inşa edilmiştir.

HARRAN ULU CAMİ

Harran Höyüğü'nün kuzey doğu eteğinde yer alan Ulu Cami'nin; revaklı avlusu, şadırvanı ve taş süslemeleriyle Anadolu'nun ilk anıtsal camilerinden biri olduğu sanılmaktadır. Çesitli kaynaklarda "Cami el-Firdevs (Cennet Cami) veya "Cuma Cami" adlarıyla da bilinmektedir.

Harran Ulu Cami

ŞEYH YAHYA HAYAT EL-HARRANİ TÜRBESİ VE CAMİ

Şeyh Yahya Hayat el-Harrani, XII. yuzyılda Harran'da yaşamış ve 1185'de burada vefat etmiş büyük bir İslam alimi ve mutasavvufudur. Şeyh Hayat'ın türbesi ve türbenin güneyine bitişik olan camisi, Harran şehir surlarının kuzey batısındaki mezarlık alanında bulunur. Cami ve türbe 1999-2001 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiştir.

Rızvaniye Cami

Mevlid-i Halil Cami

RIZVANİYE CAMİ ve RIZVANİYE MEDRESESİ

Balıklı Göl'ün kuzey kenarında bulunan cami, 1717'de Rakka Valisi Rıdvan Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı cami, üç kubbeli olarak inşa edilmiştir. Caminin doğusunda tek şerefeli minaresi yer alır. Yapının giriş kapısı, Osmanlı ahşap kündekari tekniğinin en güzel örneklerinden birine sahiptir. Ahşap kapı, çivi kullanılmadan geçme ve kakma tekniğiyle yapılmıştır. Daha sonra camiye birleşik olarak inşa edilen Rızvaniye Medresesi ise kubbeli kütüphanesi, iki büyük okuma odası ve revaklı hücreleriyle, cami avlusunun üç tarafını kuşatır durumdadır.

HALİL-ÜR RAHMAN CAMİ ve MEDRESESİ

Balıklı Göl'ün hemen yanında yer alan cami, Selahattin Eyyubi'nin Yeğeni El Melik'ül Eşref Muzafferüddin Musa tarafından 1211–1212 yıllarında inşa ettirilmiştir. Cami halk arasında "Döşeme Camisi" ya da "Makam Camisi" adıyla da anılır. Yapı, 1810 yılında yapılan kapsamlı onarımdan sonra Eyyübi mimarisi özelliklerini büyük ölçüde yitirmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu camiden İbrahim Halil Tekkesi olarak bahsetmiştir. Camiye Osmanlı Dönemi'nde eklendiği sanılan ve aynı adla anılan bir de medrese bulunmaktadır. L biçiminde bir plana sahip olan Halil-ür Rahman Medresesi, Makam-ı Cedd'il Enbiya Medresesi adıyla da bilinmektedir.

NAKİBZADE MEDRESESİ

Nakibzade Medresesi, Ulu Cami'nin doğusunda bulunur ve bugün ayakta olmayan Eyyubi Medresesi'nin yerine inşa edilmiştir. Kayıtlara göre 1781'de Nakibzade Hacı İbrahim Efendi'nin yaptırdığı medresenin, eyvan ve odalarının kuzey duvarında Firuz Bey Çeşmesi bulunur.

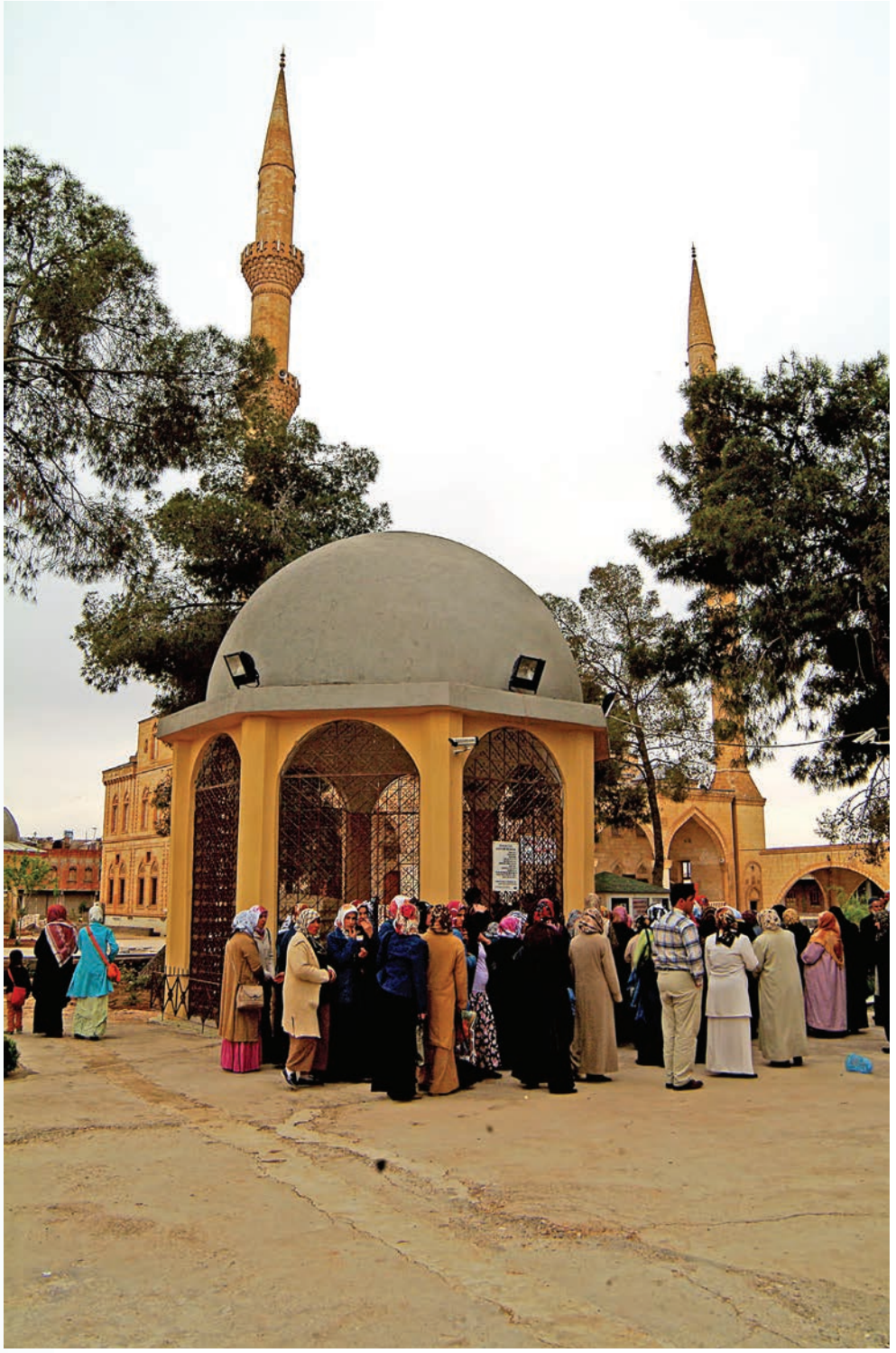

Hz. Eyyûp Makamı

HZ. EYYÛB MAKAMI

Şanlıurfa merkezin güneyindeki Eyyûb Peygamber Mahallesi'ndeki külliyede "Çile Mağarası" ve "Şifalı Su Kuyusu" bulunmaktadır. Çile Mağarası, tarihî kaynaklarda "Eyyûbiye Karyesi" diye geçen bir yerleşim alanıdır. Sabır sultanı olarak bilinen Hz. Eyyûb'un bu suda yıkanarak hastalıklarından kurtulduğuna inanılır.

HZ. İMAM BAKIR CAMİ VE TÜRBESİ

Harran yakınlarında, İmam Bakır Köyü'ndeki, 12 imamdan beşincisi olan Ebu Cafer İmam Muhammet Bakır'a ait olduğu düşünülen türbe, hemen yanında yine onun adını taşıyan bir cami ile birlikte bulunmaktadır.

EYYUB NEBİ BELDESİ
(Hz. Eyyub Türbesi, Hz. Elyesa Türbesi, Hz. Rahme Hatun Türbesi)

Şanlıurfa - Mardin karayolunun 85. kilometresinden kısa bir asfalt yolla ulaşılan beldenin vakfiyesinden, 400 yıldan bu yana Eyyüb Nebi adıyla anıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı padişahı IV. Murat'ın Bağdat Seferi sırasında beldeyi ziyaret ettiği ve çevredeki 17 köyün gelirini bu türbelerin bakımı için bağışladığı bilinmektedir. Eyyub Nebi Beldesi'nde Hz. Eyyûb'un ve eşi Hz. Rahme'nin türbeleri ve Hz. Eyyûb'u görmeye gelen Hz. Elyesa Peygamberin makamları, Hz. Eyyûb'un güneşlenirken sırtını dayadığına inanılan taş bulunmaktadır.

ŞEYH MÜSLÜM TÜRBESİ

Suruç İlçesi'nin 5 kilometre güneydoğusunda yer alan yapı topluluğu, başlıca cami ve iki türbeden oluşur. Kitabesi bulunmayan yapının 12. yüzyılda inşa edildiği sanılmaktadır. Külliyenin türbesinde gömülü olduğuna inanılan Şeyh Müslüm hakkında bilinenler daha çok söylencelere dayanmaktadır.

ŞEYH YAHYA HAYAT ELHARRANİ TÜRBESİ

17. yüzyılda yaşamış bir İslam bilgini olan Şeyh Hayat'ın türbesi, güneyindeki camiyle birlikte bir külliye oluşturur. Harran'daki türbe ve cami günümüze kadar çeşitli onarımlar geçirmiştir. Restorasyon ve çevre düzenleme çalışmaları bugün de devam etmektedir.

AZİZ PETRUS ve AZİZ PAULUS KİLİSESİ (REJİ KİLİSESİ)

Ellisekiz Meydanı'nda bulunan yapının, 1861'de 6. yüzyıla ait bir kilise kalıntısının üzerine inşa edildiği bilinmektedir. Hz. İsa'nın iki havarisinin anısına yaptırılan kilise, Urfalı Süryanilerin Halep'e göçlerine kadar aktif olarak kullanılmıştır.

1924 yılında yapı, Tekel İdaresi tarafından tütün fabrikası ve ardından üzüm deposu olarak kullanılmıştır. Bu durumdan ötürü kilise, halk arasında "tekel" sözcüğünün Fransızca karşılığı olan Reji (Regie)'den dolayı "Reji Kilisesi"olarak da anılır olmuştur. Yapı, Şanlıurfa Valiliği tarafından restore edilerek, 2002'de "Vali Kemalettin Gazezoğlu Kültür Merkezi" olarak hizmete girmiş ve bugün de çeşitli sosyal etkinlikler için kullanılmaktadır.

RAHİBELER KİLİSESİ

Urfa'nın Elli Sekiz Meydanı yakınlarında bulunan kilisenin, 1883'de bölgeye gelen gezici Fransisken misyoner rahibeler için yaptırıldığı bilinmektedir. Geleneksel Urfa evleriyle benzerlikler gösteren yapı, melek kabartmaları ve duvarlarındaki renkli freskleriyle ünlüdür.

GERMUŞ KİLİSESİ

Şanlıurfa merkezine 10 kilometre uzaklıktaki Germuş Köyü'nde (Dağeteği) bulunan kilise, taştan ve iki katlıdır. Kilisenin önümüzdeki dönemde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünce restore edilmesi planlanmaktadır.

ÇARDAK MANASTIRI

Şehir merkezinin güneybatısındaki tepelere kurulu manastırın, 5. yüzyılda, inzivaya çekilen keşişler için yapıldığı sanılmaktadır. Manastır çevresinde çok sayıda sarnıç ve kaya mezarına rastlanır.

Deyr Yakub

NEMRUD TAHTI (DEYR YAKUB - YAKUB MANASTIRI)

Eyyup Peygamber makamının 4 kilometre batısında bulunan Deyr Yakub, halk arasında "Nemrud'un Tahtı" ya da "Cin Değirmeni" olarak da bilinir. Hristiyanlık öncesi Paganist döneme ait olan ve tapınak olarak da kullanıldığı sanılan yapı, Edessa Kralı Abgar Manu'nun oğlu Şaredu'nun aile fertleri için yaptırdığı bilinen bir anıt mezardır. Tapınağın M.S. 5. yüzyılda Suruç Episkoposu Suruçlu Aziz Yakub Döneminde (M.S.451–521) manastır olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bundan ötürü Deyr Yakub (Yakub'un Manastırı) olarak anılan yapı, sonraki dönemlerde bir süre karakol ve gözetleme kulesi olarak da kullanılmıştır. Bir kazı ve restorasyon çalışmasının henüz yapılmadığı alana bir araç yolu da bulunmaktadır.

ŞEMUN MANASTIRI

Viranşehir'e bağlı Yolbilen Köyü yakınlarındaki manastırın, M.S. 873 yılında inşa edildiği sanılmaktadır. Dünyanın ikinci büyük Süryani manastırı olarak kabul edilen yapının, çevresinde yapılan kazılarda, Aziz Şemun, Halfin, Yuhannun, Elişa ve Tuma'nın mezarları bulunmuştur. Çevresinde çok sayıda mağaranın bulunduğu manastır, Viranşehir ilçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği tarafından geçici olarak koruma altına alınmıştır.

ÇATALAT MANASTIRI

Soğmatar'ın 16 kilometre güneydoğusunda, Viranşehir ilçe sınırları içinde bulunan manastırın, 5. yüzyılda, Roma döneminde inşa edildiği sanılmaktadır. Yapının günümüze yalnızca bir kemerli kapısı ve büyük bir köşe duvarı ulaşabilmiştir.

ŞIRNAK

DOĞAL DEĞERLER

Cudi Dağı

CUDİ DAĞI

Torosların güneyinde Şırnak ve Silopi arasında uzanan Cudi Dağı, 2114 metrelik bir yüksekliğe sahiptir. Dağın doğusundan batısına uzanan fay hattı da bu dağa çok engebeli ve sarp bir görünüm kazandırmıştır.

Nuh'un Gemisi'nin oturduğu yer olarak pek çok söylenceye konu olması, heybetli Cudi Dağı'nı tüm dünyada tanınır hale getirmiştir. Bunun yanı sıra Cudi için yörenin doğal zenginliğinin önemli bir parçası olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Beytüşşebap ilçesinde bulunan Faraşin Yaylası ise bölgede görülmeye değer yerlerden biridir. Doğa turizmi için yine Cudi Dağı, Şahköy Çağlayanı, Herekol Dağı elverişli alanların başında gelir.

İlin en önemli akarsuyu olan Kızılsu, Habur ve Hezil çayları ve bunların beslediği Dicle Nehri, kano ve rafting sporları için elverişlidir. Ayrıca Kızılsu Çayı'nda sportif olta balıkçılığı da yapılmaktadır. Cudi Dağı ve çevresinin bir başka önemli yanı da zengin bitki çeşitliliğiyle ülkemizdeki önemli coğrafyalardan biri olmasıdır. Dağın yaban hayvanları için elverişli barınaklar sunan orman kuşağına giren dağlık kesimlerinde, tilki, tavşan, çulluk, keklik, ördek, kaz, turna ve bıldırcına sıkça rastlanmaktadır.

HİSTA KAPLICASI

Geçmişinin Hz. Süleyman'a kadar uzandığına inanılan kaplıcadır. Güçlükonak ilçesi, Düğünyurdu Köyü yakınında, Dicle Irmağı kıyısında bulunmaktadır. Irmağın karşı kıyısında da Mardin ili sınırları içinde kalan Germiab Kaplıcası'nın bulunduğu bölgede, su sıcaklığı en yüksek olan kaplıca 67 °C su sıcaklığıyla Hista Kaplıcasıdır. Kaplıcada kalsiyum ve sülfit içeren suyun debisi, saatte ortalama 7 litredir. Romatizmal hastalıklar ile bazı kadın hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır. Uzun yıllardan bu yana hizmet veren kaplıcada yapılan araştırmalar debinin arttırılabileceğini göstermiştir.

Bölgedeki en büyük tesislerin bulunduğu kaplıcada, 2006'da yeni tesisler inşa edilmiştir. Hizmet kalitesini ve kapasitesini artıran bu tesislerde; 75 oda, 200 yatak, iki büyük jimnastik salonu, yüzme havuzları, iki sauna, iki buhar odası, iki Türk hamamı, kafe ve lokanta bulunmaktadır. Hista Kaplıcası yaz aylarında, özellikle çevre illerden gelen ziyaretçilere hizmet vermektedir.

Sıcak yeraltı suyu kaynakları bakımından zengin sayılabilen Şırnak'taki diğer kaplıcalar, Hista Kaplıcası kadar büyük olmasa da sınırlı kapasiteyle hizmet verebilmektedirler. Bunlardan biri olan Nasfaran Kaplıcası, Kumçatı Beldesi'ne birkaç kilometre uzaklıkta yer almaktadır ve biri çamur banyosu olmak üzere iki banyo ve bir içme bulunmaktadır. Zümrüt Kaplıcası ise Beytüşşebap ilçesine bağlı, Ilıcak Köyü'nde bulunur. Yaklaşık 40 derece sıcaklıktaki kükürtlü su, tortusu fazla olduğundan içilmemektedir ancak banyosunun romatizmal hastalıklarla, cilt ve böbrek hastalıklarına iyi geldiği düşünülmektedir. Bir diğer kaplıca da il merkezine 30 kilometre mesafedeki Besta Kaplıcası'dır. Biri çamur diğeri su olmak üzere iki banyosu bulunan kaplıcaya araç yolu olmadığından, yaya olarak ya da binek hayvanıyla ulaşılabilmektedir.

MÜZELER

İSMAİL EBUL-İZ EL CEZERİ CİZRE MÜZESİ (ESKİ BELEDİYE BİNASI)

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yerel yönetim binası olarak inşa edilen müze binası, Cizre Kaymakamlığı tarafından restore edilerek, 1997 yılında özel müze olarak hizmet vermeye başlamıştır. İlçe genelinden toplanan arkeolojik ve etnoğrafik eserlerin sergilendiği müzede, Cizre'nin 6000 yıl öncesine uzanan geçmişini; Babil, Asur, Med, Guti, Selçuklu, Osmanlı, Rum, Arap, Emevi, Abbasi dönemlerine ait eserlerle izlemek mümkündür.

ARKEOLOJİK KALINTILAR

YEŞİLTEPE HÖYÜĞÜ

Silopi ilçe merkezi, Yeşiltepe Mahallesi'nde bulunan höyükteki ilk yerleşimin M.Ö. 2000'lerde olduğu tahmin edilmektedir. Bugün herhangi bir kazı çalışmasının bulunmadığı höyük ve çevresi, belediye tarafından park olarak düzenlenmiştir.

FİNİK ÖREN YERİ

Güçlükonak ilçesine bağlı Damlarca ve Eskiyapı köyleri arasında yer alan Finik Ören Yeri, M.Ö. 4000 yıllarına tarihlenmektedir. Dağlık bir bölgede yer alan kentte, saray, zindan, sarnıç gibi yapıların yanında, çok sayıda mağara evi görmek mümkündür. Kenti çevreleyen surların bir bölümünü, Dicle kıyısındaki doğal kaya kütleleri oluştururken, geri kalanının bugün ancak izleri görülebilir. Surlarında Asur ve Gudiler'e ait kabartmaların bulunduğu kalenin kuzeyindeki, 'Borzana Sitiya' adı verilen alanda ve köyün kuzeydoğusunda kayalara işlenmiş kadın erkek figürlerini görmek mümkündür. Dicle Nehri'ne inen gizli su yolu ve su sarnıcı bugün de varlığını sürdürmektedir.

ÇAĞLAYAN KÖYÜ (ŞAH ÖREN YERİ)

Cizre'nin kuzeydoğusunda, Çağlayan Köyü'nde bulunan ören yeri, Cudi Dağı'nın en yüksek noktası olan Çeko'nun eteğinde, sarp bir bölgeye yayılmış durumdadır. Bugün kullanılmayan köyün girişinde, mağaralar, Çağlayan Kilisesi, Antik Döneme ait olduğu düşünülen bir köprü; köyün içinde ise, Şazeh Medresesi bulunmaktadır. Köyün kuzeyinde, kayalar oyularak inşa edilmiş görkemli bir su bendi ve yine köyün yakın çevresinde Duşe, Çeko, Keçi, Kayzer, Kırd ve Hırabe kaleleri bulunmaktadır. Kayzer Kalesi'ne çıkan yolda Asur Kralı Sanherib'e ait olduğu sanılan altı kabartma heykeli görülebilir.

BABİL ÖREN YERİ

Cizre'nin 20 kilometre güneybatısında, Suriye sınırındaki Kebeli Köyü'nde bulunan ören yerinin, çevresini kuşatan surlar dikdörtgen biçimindedir. Dış kaleyi oluşturan bu surlarda yaklaşık 30 burç bulunmaktadır. İç kale ise, daire biçimindedir. 1992'de bölgede yapılan kazı çalışmaları sırasında ele geçen Asur hükümdarlarından birine ait heykel, bugün Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

KASRİK ÖREN YERİ

Şırnak-Cizre karayolunun üzerinde, Cizre'ye 6 kilometre uzaklıktaki ören yeri, Gutiler Dönemine ait bir yerleşimdir. Bir boğaz içindeki yerleşmede; tarihi su bentleri, değirmen, kule gibi antik bir kente ait kalıntıları görmek mümkündür. Cizre ve Finik'de yaşayan varlıklı halkın burayı yazlık olarak kullandıkları düşünülmektedir. Tarihî eserlerin büyük ölçüde tahrip olmasına karşın, bölge yöre halkınca daha çok bir mesire alanı olarak kullanmaktadır.

Ören yeri yakınlarındaki, yine Gutiler döneminde yapıldığı tahmin edilen Kasrik Han Mahmut Köprüsü'nün16. yüzyılda Cizre Beyi Emir Muhammet tarafından onarıldığı bilinmektedir. Bugün bir bölümü yıkık olan köprünün, Şırnak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından önümüzdeki yıllarda onarılması plaanlanmaktadır.

HAVİNDİ KAYA YERLEŞİMLERİ

İlçe merkezinin yaklaşık 30 kilometre güneyinde, Oyalı Köyü yakınlarında bulunmaktadır. Kayalara oyulmuş olan yerleşmede çok sayıda ev, dört su sarnıcı ve bir de cami olarak kullanılmış bir yapı bulunmaktadır. Bugün kullanılmayan bu yerleşme, Hasankeyf'teki kaya yerleşmelerini andırır.

DİRHELER (DEV EVLERİ)

Dev Evleri olarak da bilinen Dirheler, Gabar Dağı'nda örneklerine sıkça rastlanan ve Erken Demir Çağında gözetleme amaçlı yapıldığı kabul edilen taş yapılardır. Beytüşşebap Fargoşin yaylasında yer alan bu yapılar, birkaçı bir arada birbirini koruyabilecek yakınlıkta kayalara oyulmuş dev boyutlarıyla göze çarpar.

ASKERÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

CİZRE SURLARI VE CİZRE KALESİ

Cizre'yi çevreleyen, gemi biçimindeki surların büyük bir bölümü günümüzde yıkık durumdadır. Bu surların yaklaşık M.Ö. 4000 yıllarında Asur ya da Gutiler Döneminde yapıldığı düşünülmektedir. Dicle kıyısında surlarla çevrili kentin etrafındaki geniş hendeklerden, bir zamanlar savunma amaçlı olarak Dicle Nehri'nin akıtıldığı bilinmektedir. Bundan ötürü kentin adının Arapça'da "ada" anlamına gelen "Cezire" sözcüğünden kaynaklandığı tahmin edilir. Bağdat Kapısı, Diyarbakır-Mardin Kapısı ve Sarayburnu Kapısı adıyla üç kapısı bulunan kent surlarının, Sarayburnu Kapısı'nda karşılıklı iki aslan kabartması görülmeye değerdir.

Cizre Kalesi ise surların kuzeyinde ve Dicle kıyısında yer almaktadır. Üç kademeli olarak inşa edilen kalede Seyfiyye Medresesi, Develer Hanı bir saray ve bir de zindan binası bulunur ve günümüzde sınır jandarma tabur komutanlığına hizmet vermektedir. Birinci derecede sit alanı olan kale Osmanlı Dönemi'nden bugüne kadar askeri amaçlı olarak kullanılmıştır. Kalenin boşaltılarak içindeki tarihi Hamidiye Kışlası'yla birlikte restorasyonu planlanmaktadır.

Cizre kent merkezinde yer alan tarihi camiler, Mushafireş Cami, Ş. Said Merhum Cami ve Meydan Cami'dir. Yerleşmenin geleneksel dokusu içinde yer alan konutlar genellikle bazalttan inşa edilmiştir.

Cizre Kalesi

MİR (CENCEKİR) KALESİ

Uludere ilçesi Şenoba beldesi yakınlarındaki Hezil Çayı kıyısında bulunmaktadır. Kale hakkında herhangi bir bilgi günümüze ulaşabilmiş değildir.

SAİD BEY KALESİ

Silopi'nin Gireçulya Köyü'nde bulunan kalenin, 1800 yıllarında Bedirhan Bey tarafından yaptırıldığı tahmin edilir. İçinde çeşitli yapılara ait kalıntıları görmek mümkündür.

SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ

DEĞİRMEN

Meşe içi Akçay yolu üzerindeki Hoşal Deresi yamacına kurulu yapının ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Su kanalı, kulesi ve değirmen bölümlerinden oluşan yapının günümüze ancak duvarları ulaşabilmiştir.

ŞIRNAK'IN KASIRLARI

Genellikle 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl başına tarihlenen bu yapılar, Şırnak ili ve ilçelerindeki yerel mimariyi yansıtan en belirgin sivil mimari örnekleridir. Zaman içindeki müdahalaler ve bakımsızlık nedeniyle, bugün büyük bir bölümü kullanılmaz haldeki bu yapıların genelde kesme taştan yapılmış olmaları, kapıları kemerli ve birbirleriyle geçişli genellikle 100'den fazla oda sayısına sahip olmaları, en belirgin ortak özelliklerini oluşturmaktadır. Bunlar arasında Abdurrahman Ağa Kasrı en ünlülerinden biridir. Gazipaşa Mahallesi'nde bir 19. yüzyıl yapısı olan kasır 360 odalı olarak inşa edilmiştir. Beş yılda tamamlandığı bilinen yapı, çeşitli müdahalelerle bugün eski görkemini yitirmiş durumdadır. Bu gösterişli yapılardan bir diğeri de İdil ilçesindeki Aladino Kasrı'dır. İlçe yakınlarından geçen Dicle Nehri'nin karşı kıyısında bulunan yapıya, ulaşım güç şekilde sağlanır. Büyük bir kaya kütlesi üzerine tek katlı, nehri gören cephesi üç kemerli olarak inşa edilen yapının bugün üst örtüsü yıkılmış durumdadır. Günümüze sağlam bir şekilde gelebilmiş Tellioğlu Kasrı ise Silopi ilçesine bağlı Görümlü Beldesi'nde bulunmaktadır.

Bunların dışında il merkezi İsmetpaşa Mahallesi'ndeki yüz odalı Muhammed (Mehmed) Ağa Sor Kasrı, 20. yüzyıl başlarında yapılmış; Yusuf Ağa Kasrı, yine 20. yüzyıl başlarında iki yüz odalı olarak inşa edilmiştir. Süleyman Ağa Kasrı, Gazipaşa Mahallesi'ndeki Osman Ağa Kasrı, Cizre Dağkapı Mahallesi'nde Hamidiye Binbaşısı Fettah Ağa tarafından yaptırıldığı bilinen Mehmet Ağa Kasrı görülmeye değer örnekler arasında sıralanabilir.

YIKIK HAN (HANI GRABE)

Şırnak-Cizre yolu üzerindeki Kızılsu Köyü'nde bulunan hanın yapım tarihi bilinmemektedir. Kuzey ve güney duvarlarının bir kısmı yıkılmış durumdadır.

DAĞYELİ HANI

Siirt-Cizre karayolunun batısında bulunan yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Kuzey ve doğu yönü duvarla çevrili olan, güney ve güneybatısında kapalı mekânların bulunduğu hanın, Ilısu Baraj Gölü içinde kalacağı bilinmektedir.

KAVUNCU (NANİV) HANI

Şırnak'a yaklaşık 25 kilometre mesafedeki Kavuncu Köyü yakınlarında bulunmaktadır. Hangi tarihte kim tarafından yapıldığı bilinmeyen hanın, günümüzde giriş kapısının bulunduğu kuzey duvarı yıkılmış durumdadır.

SERİ BERZANE SU SARNICI

Şırnak merkezine 7 kilometre mesafedeki sarnıcın yapım tarihi bilinmemektedir. Kayalara oyularak yapılan sarnıç, halk arasında "Kâfirin Tandırı" olarak da bilinmektedir.

SITTI NEFİS PINARI

Cizre Merkez Yafes Mahallesi'nde bulunmaktadır. Büyük ölçüde sağlam olan yapının su kaynağı bugün çok azalmış durumdadır.

YAFES KÖPRÜSÜ

Artukoğulları Dönemi'nde yani 13. yüzyılda yapıldığı sanılan bu beş gözlü köprünün, uzunluğu 141, eni 8,3 metredir. Köprü, üzerine işlenmiş astrolojik burç kabartmaları ve kufi yazıları ile tanınmaktadır. Burada on iki burç üzerine sekiz gezegen kabartması yerleştirilmiştir. Köprünün günümüze, ancak batı kıyısındaki ilk kemeri ve nehrin ortasında da iki ayağı ulaşabilmiştir. Nehir yatağının yer değiştirmesi nedeniyle bugün Suriye topraklarındadır.

AKABİN KÖPRÜSÜ (FEVZİ ÇAKMAK KÖPRÜSÜ)

Cizre'de bulunan köprünün Kudbeddin Mevlut Han (1159–1170) tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Dört kemerli ve iki gözlü olarak kesme ve moloz taştan inşa edilen köprü üzerine, aslan ve oğlak kabartmaları işlenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Mareşal Fevzi Çakmak tarafından onartılan köprü, bu nedenle Fevzi Çakmak Köprüsü olarak da anılmaktadır. Bu onarım sırasında köprü üç büyük kemer ve iki gözlü olarak yenilenmiştir. Günümüzde çevresinde yoğun bir gecekondu yapılaşması nedeniyle, dere yatağı tamamen toprakla doldudur.

PAVAN KÖPRÜSÜ

Güçlükonak ilçesi yakınlarında Pavan Deresi üzerinde bulunmaktadır. Yapım tarihi bilinmeyen bu üç gözlü köprünün yarısı yıkılmış durumdadır.

CEM'A (BİRLİK) KÖYÜ TAŞ KÖPRÜSÜ

Silopi merkeze bağlı Birlik Köyü yakınlarında Cuma Deresi üzerindeki köprüden, günümüze, yalnızca iki yakadaki ayakları ulaşmış durumdadır. Köprünün yapım tarihi bilinmemektedir.

GÖRÜMLÜ KÖPRÜSÜ

Silopi'ye bağlı Görümlü Beldesi'nin kuzeyinde bulunan köprü, günümüze kadar sağlam ulaşabilmiş ender köprülerden biridir. Görümlü Çayı üzerindeki bu tek kemerli köprünün yapıldığı dönem hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

BÜRÜCEK KÖPRÜSÜ

Cizre-Şırnak yolu üzerindeki köprünün ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Yaklaşık 5 metre uzunluğundaki köprü günümüzde yıkık durumdadır.

DİNÎ MİMARİ ÖRNEKLERİ

CİZRE ULU CAMİ

Ulu Cami Hz. Ömer Dönemi'nde 639 yılında eski bir kiliseden camiye dönüştürülmüş olan bir yapıdır. Abbasiler Döneminde onarım gören caminin, daha sonraları Emir Ali Sencer tarafından da 1160'da onartıldığı bilinmektedir. Yapıya dikdörtgen kaide üzerindeki yuvarlak gövdeli minaresi 1156'da eklenmiştir. Giriş kapısı üzerine Kuran'dan ayetlerin işlendiği caminin, üzerinde gümüş ve bakır işlemeler, kufi yazılar bulunan demirden yapılmış gösterişli giriş kapısı da 1983'de sergilenmek üzere Topkapı Sarayı Müzesi'ne götürülmüştür. Kapı tokmaklarıyla ünlü Cizre Ulu Cami kapısını süsleyen tokmakların da eşine az rastlanır güzellikte olduğunu söylemek gerekir.

Cizre Ulu Cami

ŞERİF CAMİ

Silopi'ye bağlı Birlik (Cuma-Cem'a) Köyü yakınlarında bulunan caminin inşa tarihi bilinmemektedir. İki duvarı tamamen yıkılmış olan yapı, bütünüyle taştan inşa edilmiştir.

NUH PEYGAMBER CAMİ VE TÜRBESİ, EBUL İZ EL-CEZERİ TÜRBESİ

Cizre'nin Dağkapı Mahallesi'nin bulunduğu tepenin üzerindeki caminin ve türbenin ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Farklı kaynaklarda, eski bir sinagog kalıntısı üzerine yapılmış bir kilisenin, 639'da camiye dönüştürüldüğü belirtilse de yapı günümüze kadar çok sayıda büyük onarım geçirdiğinden ilk halini koruyamamıştır. Türbe ve Cami, Şırnak Valiliği'nin öncülüğünde, 1996'da neredeyse yeniden yaptırılmıştır. Bodrum katında bulunan Nuh Peygamber'in mezarı ise üzerine özel ahşap oyma lahdi korunarak, çevresi yeniden düzenlenmiştir. Aynı külliye içinde 12. yüzyılda yaşamış özellikle fizik ve mekanik alanında önemi bir İslam bilgini olan İsmail Ebul İz El Cezeri'nin de türbesini görmek mümkündür.

Nuh Peygamber Türbesi

MECİDİYYE CAMİ VE MEDRESESİ

Cizre, Kale Mahallesi'nde bulunan cami ve medresenin Cizre Beyleri'nden Emir Mecduddin tarafından, 19. yüzyıl başlarında yaptırıldığı tahmin edilmektedir. 1960'lı yıllarda şadırvan ve okuma bölümleri eklenen yapı, yakın tarihte de onarım görmüştür.

SÜLEYMANİYE CAMİ VE MEDRESESİ

Bugün Cizre'de Muhammet Nuri Cami adıyla da anılan yapı, 1573-1583 yılları arasında Emir Muhammet İbn Emir Şah Alibeg ve İbn Emir Bedreddin tarafından yaptırılmıştır. 1891 ve1972'de onarım gören cami, günümüzde de hizmet vermektedir.

NUH NEBİ CAMİ VE MEDRESESİ

Silopi ilçe merkezine 2 kilometre uzaklıkta, Birlik Köyü'nde bulunan cami ve medrese, köyün güney batısındaki mezarlık içinde bulunmaktadır. Ne zaman yapıldığı bilinmeyen caminin, Nuh Peygamber'in ovaya indiği yerde kurulduğuna inanılmaktadır.

ABDALİYE (MİR ABDAL) MEDRESESİ, MİR ABDAL CAMİ VE MEMU ZİN TÜRBELERİ

Cizre'de bulunan medrese ve caminin 1437 yılında Cizre beylerinden Emir Abdullah(Abdal) İbn Abdillah İbn Seyfeddin Boti tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Medrese büyük bir mescit, dershaneler, yemekhane ve yatakhane birimlerinden oluşmaktadır. Güneydeki odaların altında da efsanelere konu olan Mem ve Zin'e ait olduğuna inanılan türbeleri yer alır. Bu alanın restorasyon projeleri GAP İdaresi, Çekül Vakfı ve Cizre Kaymakanlığı'nın işbirliğiyle 2006-2008 yılları arasında gerçekleştirilmiş ve bugünkü halini almıştır.

ŞAZEH MEDRESESİ

Cizre ilçesine bağlı Çağlayan Köyü'nde bulunan medrese, Cizre Beyi Mecduddin İbn Emir Abdal tarafından yaptırılmıştır. Kitabesi günümüze kadar ulaşamadığından yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir, ancak 18. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir.

Ahmed El-Cezeri Türbesi

KIRMIZI MEDRESE VE ŞEYH AHMED EL-CEZERİ TÜRBESİ

Cizre'nin Dağkapı Mahallesi'nde bulunan medresenin, Cizre Beyliği Döneminde Azizan Beyi II. Şeref tarafından, 15. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Anadolu Selçuklu mimarisinin belirgin özelliklerini gösteren medrese sur kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Yapımı sırasında kullanılan kırmızı tuğlalar nedeniyle Kırmızı adını alan medrese, iki eyvanlı ve tek katlı olarak planlanmıştır. Dönemin ünlü müfessir, yazar-şairi olan Şeyh Ahmet El-Cezeri'nin Türbesi de Kırmızı Medrese'nin mescidine yakın bir bodrum bölümündedir.

GAP İdaresi, Çekül Vakfı ve Cizre Kaymakanlığı'nin işbirliğiyle 2007'de restorasyonu tamamlanan medresenin içi, İnanç Müzesi, cami, İnanç Kütüphanesi ve okuma salonu yeniden düzenlenmiştir.

Kırmızı Medrese

FAKİ TEYRAN MEDRESESİ VE FİNİK ZAVİYESİ

Güçlükonak Damlarca Köyü sınırları içerisinde yer alan cami, halk arasında Faki Teyran Medresesi olarak da bilinmektedir. Kuzey cephe duvarının tamamı yıkık olan caminin karşısındaki yamaçta ise Finik Zaviyesi bulunur. Her iki yapı da Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca tescillenmiştir.

MERYEM ANA KİLİSESİ

İdil ilçe merkezinde bulunan kilisenin, M.S.57 yılında yani Anadolu'da Hristiyanlığın yayılmaya başladığı yıllarda inşa edildiği düşünülmektedir. Sütunlarla çevrili, kale görünümündeki kiliseye çan kulesi sonradan eklenmiştir; ayrıca 150 yataklı bir de misafirhanesi bulunmaktadır. Suryani Ortodoks cemaatine ait kilisenin restorasyonu, 2008'de tamamlanarak yeniden ibadete açılmıştır.

MOR CORCİS KİLİSESİ

İdil kent merkezinde bulunan kilisenin, M.S. 303'de inşa edildiği tahmin edilmektedir. Geçtiğimiz yıllarda restore edilmiş ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.

MOR ŞEMUN KİLİSESİ

Bir dönem cezaevi ve kahvehane olarak da kullanılan yapı, İdil ilçe merkezinde bulunmaktadır. Kilisenin inşa tarihi bilinmemektedir.

MOR YAKUP KİLİSESİ

İdil ilçesine bağlı Öğündük Köyü'ndeki kilisenin, M.S. 600 yapıldığı tahmin edilmektedir. Daha çok bir manastır planına sahip olan kilise, bugün kullanılır durumda ve ziyarete açıktır.

MOR ADAY KİLİSESİ

İdil ilçesi, Öğündük Köyü'ne bağlı Basak mezrasında bulunan kilisenin inşa tarihi bilinmemektedir. Eski bir Süryani yerleşimi olan köy, 19. yüzyıl sonlarında terk edilmiştir. Bu tarihten sonra bir süre ev olarak kullanılan ve çeşitli eklemeler yapılan kilise, günümüzde kullanılmamaktadır.

MOR KAVMİ KİLİSESİ

İdil ilçesindeki bir başka kilise de Mor Kavmi Kilisesidir. Sıvalı olan duvarlarına kök boya ile yapılmış kırmızı ağırlıklı figür ve süslemeler görülmeye değerdir.

HABERLİ KÖYÜ KİLİSELERİ

İdil ilçesi, Haberli Köyü yakınlarındaki bir Süryani kilisesi olan Mor Dodo Kilisesi, farklı dönemlerde onarım görmüş ve yapılan çeşitli eklentilerle günümüzde de ibadete açıktır. Yapının güneyinde bulunan bir başka kilise de Mor Eseyo Kilisesidir. Yapım tarihi bilinmeyen kilisenin farklı dönemlerde onarıldığı bilinmektedir. Köydeki bir başka kilise de Mor Şalito Kilisesi'dir. Yapım tarihi bilinmeyen yapı, 2006 yılında bölgede yaşayan Süryani cemaatince onarılmıştır. Mor Tuğma Kilisesi de yine Haberli Köyü'ndeki bir başka kilisedir ve günümüzde de kullanılmaktadır. Mor İsminu Kilisesi ise, aynı köyün güneyindeki mezarlığın yakınında bulunmakta ve ibadete açıktır. Mor Barsavmo Manastırı, köyün güney doğusunda belli bir mesafede inşa edilmiştir. Badem ağaçları arasında bir yükseltiye kurulmuş olan yapının yanında bir çan kulesi, kuzeydoğusunda ise bir anıt mezar bulunmaktadır. Mor Meryem Kilisesi ise köyün güneyinde bir yamaca kurulu ve bugün de kullanılmaktadır.

DEDELER KÖYÜ KİLİSESİ

Silopi ilçesi Dedeler Köyü yakınındaki yapının M.S. 1. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Üst örtüsü ve duvarlarının bir kısmı yıkılmış olan kilise günümüzde kullanılmamaktadır.

MART ŞUMUNİ KİLİSESİ

Silopi'ye bağlı Aksu (Herbol) Köyü'nde bulunan kilisenin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Defineciler küçük çaplı tahribata neden olsa da günümüze kadar ayakta kalabilmiştir.

GERAMON (HALMUN, ELAMUN) KİLİSESİ

Uludere ilçesi Andaç Köyü'ne bağlı Yarma Mahallesi, önceki adı Geramon olan eski bir Nasturi yerleşmesidir. Burada bulunan Geramon Kilisesi'nin ise, ayakta kalabilmiş bir Nasturi kilisesi olarak Hristiyanlık tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

9. SON SÖZ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep dışındaki sekiz il "Birinci Derecede Kalkınmada Öncelikli İller" arasında yer almaktadır.

Ülke genelinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan belgeli yatak kapasitesinin 2005 yılında 450.000'e, belediye belgeli yatak sayısının ise 400.000'e yükseldiği, yatırım aşamasında 260.000 yatağın bulunduğu ve sektörde 4.825 seyahat acentesinin faaliyet gösterdiği belirtilmiştir. Sektörün ana sorunları 208. Madde'de şu şekilde tanımlanmıştır: "Ülkemizde son yıllarda yatak kapasitesindeki hızlı artışa ve kaydedilen önemli gelişmelere rağmen tanıtım ve pazarlama konusunda yapısal bir reform gereği hissedilmektedir. Turizm eğitiminde henüz mesleki belgelendirme sistemine geçilememiş olması ise hizmet kalitesini olumsuz etkilemektedir."

Turizm gelirlerinin Dokuzuncu Kalkınma Plan dönemi sonunda 36,4 milyar dolara, ziyaretçi sayısının 38 milyona, yurtdışına çıkacak vatandaş sayısının ise 15 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca belgeli toplam yatak sayısının 950 bin olması, inşa halindeki ve proje aşamasındaki tesislerin tamamlanması ve ikinci konutlardaki turizme açılan yataklarla birlikte, toplam yatak sayısının 1,3 milyona ulaşması beklenmektedir.".

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından oluşturulan "Turizm Stratejisi 2023'te, Türkiye'nin turizm vizyonu "Sürdürülebilir turizm yaklaşımı benimsenerek istihdamın artırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması ve Türkiye'nin 2023 yılına kadar, uluslararası pazarda turist sayısı ve turizm geliri bakımından ilk beş ülke arasında önemli bir varış noktası ve uluslararası marka haline getirilmesinin sağlanması" olarak belirlenmiştir. Bu vizyonun gerçekleştirilmesinde GAP Bölgesi'nin önemli bir rol üstlenebileceği düşünülmektedir. Bölgeye sınır kapılarından giriş yapan yıllık ziyaretçi sayısı, 2008 yılına göre 2009 yılında artmıştır.

Ayrıca Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda turizm ile ilgili alınan kararlar aşağıda verilmiştir.

- Turizm sektörü, ülkedeki refah ve gelişmişlik dengesizliklerini azaltıcı doğrultuda yönlendirilecek, turizm potansiyeli olan ancak bugüne kadar yeterince ele alınmamış yörelerde turizm geliştirilerek ekonomik ve sosyal kalkınma sağlanacaktır.
- Sektörle ilgili tüm yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi kollayıcı, koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olmasına azami özen gösterilecektir.
- Sektörde yeni kapasite yaratmanın yanı sıra mevcut ürünün niteliğinin yükseltilmesine ağırlık verilecek, yeni aktörlerin, tanıtım, pazarlama, altyapı, turizm eğitimi ve çevre konularında görevleri ile kamunun turizm sektöründeki rolü yeniden tanımlanacaktır.
- Turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını iyileştirmek ve dış pazarlarda değişen tüketici tercihleri de dikkate alınarak yeni potansiyel alanlar yaratmak amacıyla varış noktası yönetimine ağırlık verilerek golf, kış, dağ, termal, yat, kongre turizmi ve eko-turizm ile ilgili yönlendirme faaliyetleri sürdürülecektir.
- Türkiye'nin fiyat, hizmet kalitesi ve jeotermal kaynaklar açısından rekabet üstünlüğü göz önüne alınarak, sağlık hizmetleri turizmi desteklenecektir.
- Mevcut kapasiteleri, karlılık sağlayacak fiyat ve doluluk oranlarında dolduracak talep yaratılıncaya kadar, turizm teşviklerinde pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve toplam kalite iyileştirilmesine öncelik verilecektir.
- Turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin ve kullanıcıların turizmle ilgili kararlara ve kamu eliyle yapılacak fiziki altyapının finansmanına katılımı sağlanacaktır.
- Turizm sektörünün uzun vadeli ve sağlıklı gelişmesini sağlamak üzere "Turizm Sektörü Ana Planı" hazırlanacaktır. Turizm eğitimi ve kalitesinde standardizasyonu, verimlilik ve iş kalitesinin gelişmesini ve istihdam için gerekli beceri düzeylerinin belirlenmesini sağlayacak belgelendirme sistemi getirilecektir.
- Kültür turizminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması çalışmaları bağlamında, otantik özellikleriyle korunarak turizme açılan yöresel örneklerin çoğaltılması desteklenecektir.
- Kırsal alanda, e-ticaret de kullanılarak, tarım, orman ve gıda ürünlerinin tanıtım ve pazarlanması, turizm ve rekreasyon, el sanatları, tarıma dayalı sanayi ve diğer alternatif üretim faaliyetleri geliştirilecektir.
- Kırsal yerleşim planlamasının esas ve kriterleri, kırsal alanın özelliklerine ve kırsal toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenecek, plan yapımında gelişmekte olan merkezi yerleşim birimlerine, turizm bölgelerine, koruma alanlarına ve afet riski yüksek yörelere öncelik verilecektir.
- Doğal orman ekosistemini; başta yangınlar ve zararlılar olmak üzere çeşitli faktörlere karşı, etkin şekilde korumak; koruma-kullanma dengesi, biyolojik çeşitlilik, gen kaynakları, orman sağlığı, odun dışı ürün ve hizmetler ile eko-turizmin geliştirilmesi gözetilerek, çok amaçlı ve verimli şekilde yönetilmesi amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- TCR1 Bölge Planı 2010-2013 İpekyolu Kalkınma Ajansı 2010
- TCR2 2011-2013 Mevcut Durum Analizi Karacadağ Kalkınma Ajansı 2010
- TCR3 Mevcut Durum Analizi 2010 Dicle Kalkınma Ajansı
- TCR3 Turizm Sektör Raporu
- Ali Serhan Erel, Güneydogu Anadolu Bölgesi'nin Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi ve Bölge Turizmine Etkisi, Gazi Üniversitesi, 2006, Yüksek Lisans Tezi
- Yusuf Koçoğlu, Mardin İlinin Turizm Potansiyeli, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, Türkiye Turizm Sektörü Raporu, 2010
- Zafer YILDIZ, Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyoner Dergisi The Journal of Visionary 2011, C.3, S.5. s.54-71
- GAP Bölgesi Turizm Master Planı 2011, T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2012
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm Stratejisi 2023 Belgesi
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm Stratejisi Eylem Planı 2007-2013
- TUİK ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri
- GAP Gezi Rehberi (1,2,3), GAP Eylem Planı, T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2012